

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK

Cser Ferenc és Darai Lajos

*KÁRPÁT-MEDENCEI
MAGYAR ŐSISÉG*

KISENCIKLOPÉDIA 12.

„Ha ti, hunjaim, tudtok élni tehetségetekkel,
bölcsség dolgában Európa egy népénél sem lesztek hátrább...”

Johannes Amos Comenius sz. Szeges
(Sárospatak, 1650. november 24. – Beköszöntő)

Cser Ferenc és Darai Lajos
KÁRPÁT-MEDENCEI
MAGYAR ŐSISÉG

HUN-idea
SÉNTA - HUN - MAGYAR
www.hun-idea.org

Budapest, 2010.

KISENCIKLOPÉDIA 12.

Magyarságtudományi Füzetek

Főszerkesztő
Patrubány Miklós

Szerkesztőbizottság:
Dr. Aradi Éva • Bakk István PhS • Botos László • Dr. Gyárfás Ágnes • Pápai Szabó György

Kisenciklopédia 12 – II. A magyar nép etnogenezise

Címlapkép: Múholdfelvétel a Kárpát-medencéről

© Magyarok Világszövetsége

Szerkesztette:
Pápai Szabó György

Könyv – és címlapterv
Barcsik Géza

Tördelő
Bezák Tibor

ISSN 2061-649X
ISBN 978-963-7014-55-0

Kiadja a *Hun-idea Szellemi Hagyományőrző Műhely*

a Magyarok Világszövetsége égisze alatt,
a hazugságokra épített, jogtipró trianoni diktátum 90. évfordulóján,
abban a hitben, hogy lesz magyar feltámadás.

Támogatók:

Magyarságtudományi Intézet (USA)

Miskolci Bölcsész Egyesület

Felelős kiadó

Kárpáti Gábor Csaba

(A kötetben közölt szemelvények, források eredeti névhasználatát, némelykor sajátos helyesírását változtatlanul hagytuk. A Szerkesztő)

Johannes Amos Comenius sz. Szeges (1592 – 1670) pedagógus, író, püspök, „a nemzetek tanítója”, az iskolai oktatás mai szervezetének megalapítója.

Magyar szülők gyermeke, eredeti neve Szeges János. Pontos születési helye ismeretlen, Magyarbrod, Nivnice vagy Komna, mindhárom Morvaországban. A Komensky név (latinul *Comenius*) felvett név, és Komna településre utal.

1650-1654 között I. Rákóczy György, erdélyi fejedelem és Lorántffy Zsuzsanna meghívására Sárospatakon, a református kollégiumban tanított. Itt írta legjelentősebb műveit.

Kiadói információ és utánrendelés: www.mvsz.hu; mtf.szervez@gmail.com

Paradigmaváltás a magyar őstörténeti kutatásokban

Cser Ferenc és Darai Lajos tanulmányával – MTF-12: *Kárpát-medencei magyar ősiség* – megnyitjuk a Magyarisztan tudományi Füzetek olvasói által a legnagyobb izgalommal várt, második tematikai osztályt: *A magyar nép etnogenezise*, amelynek feladatául a magyar nép eredetének megfigyeltését tesszük.

Azért választottuk a sorozat első közlésévé ezt a magyarság Kárpát-medencei eredetét bizonyító és hirdető tanulmányt, mert a nemzetközi tudomány interdiszciplináris kutatásai leginkább ezt az elméletet valószínűsítik. Ezt követően megpróbáljuk ismertetni mindazokat az elképzeléseket, amelyek értékelhető érveket szolgáltatnak egyik vagy másik származáselmélethez anélkül, hogy – ex-katedra – valamelyik mellett letennénk a voksunkat. E szándék fogalmi szinten történő érzékeltetésére a sorozat további füzetekének szóhasználatában nem a magyar nép ilyen, vagy olyan **eredetéről** fogunk értekezni, hanem a magyar népet egyik, vagy másik néphez, illetve egyik vagy másik térséghez fűző **kapcsolatról**. Lesz indiai, egyiptomi, közép-ázsiai, sumér, szabir, kelta, etruszk, örmény, kazakh, kínai, japán, koreai és sok más kapcsolat, amelyeket megpróbálunk közösen feltárni.

Sorozatunkban nem szándékozzuk a magyarság eredetének kérdését megfellebbezhetetlenül lezárni. A kérdés teljes körű kiértékelése és lezárása sokkal inkább annak a nemzedéknek a feladata lesz, amelynek tagjai a Magyarisztan tudományi Füzeteknek most megnyitott tematikai osztályát már iskoláskorban megismerik.

Cser Ferenc és Darai Lajos tanulmánya sokoldalúan bizonyítja a magyarság Kárpát-medencei eredetét: genetikai, embertani, régészeti adatokkal, nyelvénél, művelődésének, társadalomszerkezetének beható elemzésével.

Valamennyi bizonyíték közül kiemelkedik az a tudományos közlés, amelyet 2000 novemberében a világ első számú tudományos közlönyében, a SCIENCE című folyóiratban tett közzé tizenhét genetikus, az olasz kutatónő, **Ornella Semino** vezetésével. A nemzetközi kutatócsoport – amelynek egyetlen magyar tagja sem volt – minket, magyarokat alapvetően érintő, döbbenetes eredményre jutott. Az elvont, szakmai fogalmakkal írott tudományos közlést magyar szakemberek értelmezésében értheti meg a laikus.

Dr. Papp Lajos szívsebész professzor egy előadásában így összegezte az Ornella Semino vezette kutatást „A 17 tudós föltette azt a kérdést:

Európa őslakossága, az őse európai gének különböző

ma élő népek fiaiban milyen arányban szerepel? Az ősgén, ami nem mást jelent, mint Krisztus előtt 35 - 40 ezer évvel ezelőtt itt élők genetikai kódját az európai népességből mely népek hordozzák legmagasabb arányban? Magyarul, a kérdést úgy lehet föltenni: kik képezik Európa őslakosságát?

A vizsgálat Y kromoszóma meghatározással történik. A férfi kromoszóma jobban kutatható, mert bármilyen sejtöredékből meghatározható. A női kromoszóma vizsgálathoz ép mitochondrium kell.

Itt be is fejezem a szigorúan tudományos tények boncolgatását.

Az eredmény döbbenetes.

Az Y kromoszóma kutatás alapján ez a tudóscsoport megállapította, hogy a ma, itt, a csonka Magyarországon élő, tehát a teremben jelen lévő sokadalom 95 %-ában jelen van az európai ősgén.

Ez azt jelenti, hogy genetikus vonatkozásban a magyar lakosság 95 %-ban őseurópai gént hordoz.

Legalább olyan érdekes, hogy vajon a többi európai népesség milyen arányban hordozza az európai ősgént? Kik hordozzák az európai ősgént a magyarok után magas százalékban?

A lengyelek, a horvátok és a Keleti-Kárpátokon túli ukránok. (50-60 %) A többi népcsoport töredékében sem hordozza az európai ősgént.”

Dr. Czeizel Endre neves genetikus *A magyarság genetikája* c. könyvében így ír a Semino-tanulmányból levonható következtetésekről: „A magyar férfiak 60%-a az EU-19-es – őskőkorszakbeli – ősapa leszármazottja. ...A magyar férfiak további 13,3%-a az EU-18, 11%-a az EU-7, és 8,9%-a az EU-4 ősapá utóda. Mindez azt jelentheti, hogy a jelenlegi magyar férfiak 93,3%-a négy ősapától ered, és 73,3%-a már az őskőkorszakban itt élt férfiak utódja.”

Tekintettel e tanulmány kiemelkedő jelentőségére, alább közzétesszük valamennyi szerzőjének nevét és kutatásainak helyszínét: **Ornella Semino**,¹ ² **Giuseppe Passarino**,^{2,3} **Peter J. Oefner**,⁴ **Alice A. Lin**,² **Svetlana Arbuzova**,⁵ **Lars E. Beckman**,⁶ **Giovanna De Benedictis**,³ **Paolo Francalacci**,⁷ **Anastasia**

1. Università di Pavia, Pavia, Olaszország,

2. Stanford University School of Medicine, Stanford, USA

3. Università della Calabria, Rende, Olaszország

4. Stanford Genome Technology Center, Palo Alto, USA

5. International Medico-Genetic Centre, Donyeck, Ukrajna

6. University of Umeå, Umeå, Svédország

7. Università di Sassari, Sassari, Olaszország

Kouvatsi,⁸ Svetlana Limborska,⁹ Mladen Marcikia,¹⁰
Anna Mika,¹¹ Barbara Mika,¹² Dragan Primorac,¹³
A. Silvana Santachiara-Benerecetti,¹ L. Luca Cavalli-
Sforza,² Peter A. Underhill²

**The Genetic Legacy of Paleolithic *Homo sapiens*
sapiens in Extant Europeans: A Y Chromosome
Perspective ; SCIENCE VOL 290. 10 NOVEMBER
2000.**

Cser Ferenc és Darai Lajos hatalmas tudományos
apparátust vonultat fel, több mint négyszáz címet
számláló jegyzetanyaggal. Számunkra nem kétséges,
hogy ez a füzet, miként az általa megnyitott sorozat is,
paradigmaváltást eredményez a magyar nép eredetét
vizsgáló őstörténeti kutatásokban.

Budapest, 2011. április 8-án

Patrubány Miklós István Ádám

8. Aristotle University, Szaloniki, Görögország

9. Russian Academy of Sciences, Moszkva, Oroszország

10. Clinical Hospital Center Osijek, Eszék, Horvátország

11. Regionalne Centrum Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa, Zamosc,
Lengyelország

12. Samodzielny Publiczny Szpital Wojwodzki im. Papieza Jona
Pawla II., Zamosc, Lengyelország

13. University Hospital Split, Split, Horvátország

Dr. Cser Ferenc

Dr. Darai Lajos

Dr. Cser Ferenc az MTA doktora (anyagtudomány). Magyarországon szerezte vegyészmérnöki végzettségét és itt kezdte tudományos pályafutását, valamint barlangászattal is foglalkozott. Jelenleg Ausztráliában él, nyugdíjas. Korábban a szingapúri SIMTech-nél dolgozott. 2000-ben jelentette meg *„Gyökerek – töprengések a magyar nép és nyelv Kárpát-medencei eredetéről”* című könyvét. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület (ZMTE) őstörténeti kutatócsoportjának tagja. Nyolc élő nyelven beszél és megérti az összes európai, valamint az ókori keleti nyelveket is. A www.nemenyi.net honlap szerkesztője, rovatvezetője és tárcaírója, ahol több nagy műve is olvasható a honlap könyvtárában.

Dr. Darai Lajos a filozófiai tudományok kandidátusa, a Kodolányi János Főiskola tanára, a ZMTE Tudományos Tanácsának titkára, a KJF-ZMTE történelemtanár-továbbképzés felelőse. 32 éve tanít filozófiai tárgyakat a felsőoktatásban. Egyetemi doktori disszertációját bátran *a marxizmus kritikájából* írta 1983-ban, MTA kandidátusi fokozatát a korai magyar kantiánus filozófia feltárásáért kapta. Húsz évig dolgozott a Műegyetem Filozófia Tanszékén, majd a Gödöllői Egyetemen lett docens. 15 éve dolgozik a székesfehérvári magánfőiskolán. Cser Ferencsel 2000-ben találkozott egy ausztriai tudományos tanácskozáson. A Borsod megyei Hangácsról származik, Kápolnásnyéken él.

Közös műveik:

Magyar folytonosság a Kárpát-medencében. (Fríg Kiadó, 2005.)

Ember – Társadalom – Emberiség. (<http://www.nemenyi.net/doc/00-EMBERTAR.pdf>)

Az újkőkori forradalom népe. (Fríg Kiadó, 2007.)

Európa mi vagyunk I-II. 2007-2008.)

Kárpát-medencébe gyökérző magyar folytonosság. Magyarságtudományi tanulmányok. (Hun-idea, 2008.) [Angolul:

Hungarian Continuity Rooted in the Carpathian-Basin. Selected Studies in Hungarian History. Hun-idea, 2008.)]

Kárpát-medence, vagy Szkítia? (Fríg Kiadó, 2008.)

Bevezetés

A címet olvasva többen felkapják a fejüket: mi ez? Ezt az iskolai tanulmányokban nem így hallottuk, nem ezt tanultuk, micsoda tudománytalan felfogás lehet ez? Pedig nem az.

A gondolat nem új. Magyar Adorján néprajzos már a XX. század elején felvetette a gondolatot, és hatalmas munkájában, az *Ősműveltségben*¹ többször is kifejtette, körülírta, cáfolva az akkor is 'divatos', hivatalos álláspontot. Magyar Adorján szerint, mi magyarok „*nem jöttünk sehonnan, a magyarok őshazája a Kárpát-medence*”. Gondolatainak alapját a nyelv, főként a szavak elemzése képezte, mely szerint – az MTA elméletével ellentétben! – sorra mutatta ki a magyar szavak ősiségét és vele párhuzamosan, hogy az a nyelv, amit ma magyarnak tekintünk, nem származhatott a sztyeppén kóborló nomád (lovas nagy-állattenyésztő) műveltségektől. A nyelv kifejezőkészsége, szókészlete letelepedett embereké, akiket Magyar elsősorban az évmilliókkal a jelen előtt, még a Pannon-tenger hullámainak szigetéről, a mai Csallóköz-ből eredeztetett.

Magyar Adorján elképzelése a 'hogyan' miatt válthatott ki a modern tudományok művelőitől lekezelő kritikát. Ugyanis nincs tisztában a föld geológiai koraival, sem az emberi fejlődés különböző állomásaival, ami bizonyos mértékben megbocsátható, hiszen ezek zöme a XX. század tudományának a terméke. Érvei azonban zömmel nem a hipotetikus halemberekre épülnek, hanem számos olyan ellentmondásra, amelyek a többszöri bevándorlást, a Kárpát-medence 'meghódítását' – és hasonló történelmileg részben igazolható, de nem feltétlenül helyesen értelmezett – eseményeit alátámasztanak. Felfogása szerint éppen hogy a Kárpát-medence ősemberének különböző törzsei szóródtak szét a nagyvilágban – mind-egyik törzs határozott műveltségi jegyeket és szókészletet vité magával. Ezt az elképzelést a modern tudomány már nem támogatja, jöllehet, az emberiség egy törzsről való szétáramlása, az ősnép felfogása, az ősnnyelvvel egyetemben ma is számos írásban, munkában felmerül, onnan visszaköszön.

Mégis, Magyar Adorján gondolata nem söpörhető le az asztalról, mert a XX. század végének régészeti összefoglaló munkái, a XX. század második felében kialakult abszolút régészeti kormeghatározási módszerek és nem utolsósorban az utolsó két évtizedben lehetővé vált genetikai tanulmányok összegzése Magyar Adorján alapgondolatát egyre fontosabbá tették és a magyarokra vonatkozó alapmegállapítását valójában igazolták. Nem az általa elképzelt módokat, hanem magát az alapgondolatot: „...*tudom, hogy fajunk őshazája nem a Turáni Fennsík volt, hanem Közép-Európa Kárpát-medencéje, azaz tehát Magyarorszag területe*”.² „A magyarság 'ázsiai' eredetéről szóló tan

nem egyéb, mint részben tévedés, másrészt szándékos rozszindulatú történelemhamisítás...”³

Munkánkban ennek valóságtartalmát vizsgáljuk és követjük logikailag a rendelkezésünkre álló óriási adatmennyiség töredékének felmutatásával.

Magyar Adorján gondolata már hangsúlyosan megjelenik a jelen tanulmány egyik szerzője – Cser Ferenc – egy évtizede kiadott munkájában, a *Gyökerekben*,⁴ ahol László Gyula ötletét⁵ egy-személyileg valósította meg: a magyarok eredetének felderítése érdekében négy tudományág eredményeit vette együttes vizsgálat alá, azaz a műveltséget, az embertant, a nyelvet, és a régészetet. Az eredményeket összegezve Cser ugyancsak kizárta a magyar műveltség sztyeppei eredetét és a régészeti adatsorra támaszkodva mutatta ki a Kárpát-medencei eredet nagy valószínűségét, nem tagadva a későbbi időkben sztyeppei embertömegek betelepődését és a magyar műveltségben való feloldódását. A XX. század végi és XXI. század eleji genetikai vizsgálatok éppen ezt az elképzelést látszanak igazolni: a magyarság Európa őslakosa és a rátelepedett sztyeppei, közép-ázsiai eredetű népesség az őslakosokhoz képest csupán kisebbséget jelent, legfeljebb a hun idöket követően láthatjuk kettős műveltség kialakulását. Közös munkáink sorozatában mutattuk be ezt is.⁶

A magyarság kettős műveltsége azonban nem különleges, hiszen Eurázsia letelepedett népeinek régészeti hagyatéka alapvetően hasonló jelleget mutat. Mitől lenne a magyar különleges, mitől lenne a magyar kivétel – amint ezt Raskó adataira hivatkozva Dreisziger Nándor kifejti?⁷ Hiszen Eurázsia nem sztyeppei területein az alapnépességet mindenütt a letelepedett földműves népesség alkotta, miközben több hullámban, telepedett rájuk sorozatban nem föltétlenül azonos népesség és az együttélés során minden esetben a rátelepedettek veszítették el nyelvüket,⁸ miközben műveltségeik vagy ötvözödték, vagy a rátelepedők esetleg eredeti műveltségük legfőbb jellemzőit is elveszítették és a letelepedettek korábbi műveltsége maradt meg.

A történelem azonban szinte mindig a rátelepedők történetét írja meg, az alapnépességet – a műveltséget meghatározó többséget – általában meg sem említi. Eurázsia mai műveltségei, népei kivétel nélkül a kettős műveltséget tükrözik és ezért az egész népességre vonatkozó történelmi adatokat nem szabad csak a rátelepedettek, az uralkodó elit történelme alapján értelmezni.

Mi magyarok sem vagyunk kivételek!

3. Magyar (1995), p. 12.

4. Cser (2000).

5. László (1996).

6. Cser (2004), Cser (2007), Cser (2008), Cser (2008a), Cser (2009).

7. Dreisziger (2011)

8. Nagy (1968).

1. Magyar (1995)

2. Magyar (1995), p.: 6.

A sejt örökléstan szerint a magyar népesség döntő többsége Kárpát-medencei eredetű

Kezdjük vizsgálatainkat mindjárt a XX-XXI. század legérdekesebb módszere és annak eredményei ismeretetésével: *népesség genetika*.⁹ Mielőtt azonban az innen származó eredményekre térnénk, ismerkedjünk meg a sejt szintű örökléstan alapvető fogalmaival.

Sejt örökléstan fogalmak

A földi élet alapelemei a sejtek. A sejtek alapvetően két nagy részből állnak: a sejt élet mechanizmusát biztosító plazma és tartozékai, valamint az életjelenségeket meghatározó, a sejt valamennyi jellegét meghatározó örökletes anyagból. Az állati szervezetek örökletes anyagát, a sejt átörökítő anyagot (idegen szóval géneket) két alakban találjuk meg: az egyik a sejt mechanizmus része, amit a mitokondrium tartalmaz – és ez biztosítja a sejtlégzés mechanizmusát, – míg a másik, a sejt egészére vonatkozó minden örökletes anyag a sejt magjában helyezkedik el. Itt pedig a szervezet minőségétől függő számban találunk bázikus színezékekkel könnyen megfesthető, azaz savas jellegű részeket, idegen szóval: kromoszómákat, melyek az átörökítés anyagát dezoxi-ribo-nukleinsavak (továbbiakban DNS-sel jelöljük) alakjában tartalmazzák.

A kétivarú szaporodásnál a sejtmag örökletes állományát fele részben a nőstény, fele részben a hím biztosítja. Ezért a kromoszómák párban vannak, melynek egyik eleme a hímétől, a másik a nősténytől származik és a sejtfejlődés során, a szervezet kiépülésekor a sejt ezek közül véletlenszerűen válogatva az egyiket használja fel. Van azonban egy kromoszómapár, ami valójában nem pár, csakis a nősténynél van valódi párban, a hímnél annak egyik eleme a másiktól különbözik. Embereknél ezt a kromoszóma párt X és Y kromoszómának nevezik. X a nősténynél valóban párban van, mert két szülőtől származó X elemet tartalmaz, a hímnél azonban a nemiséget az egyik elempár, az általában kisebb, az Y jelű összetevője határozza meg.

A kromoszómákon helyezkednek el a tulajdonságot meghatározó elemek – idegen szóval: gének – és ezekből az embernél összességében mintegy 30 ezer van. A sejt átörökítők ezen elemeinek átörökítést biztosító részei DNS-ből állnak, melyeket némi fehérje és zsíralakító köt össze génné és tovább kromoszómává.

Kétivarú szaporodásnál a hímek az Y sejt átörökítőjüket kizárólag a felmenő hímtől kapják, ezért az Y sejt átörökítők elemzése betekintést nyújthat a hím ágon való örökösödési kapcsolatláncba. Különösen igaz ez azért, mert az Y sejt átörökítő egyik szakasza

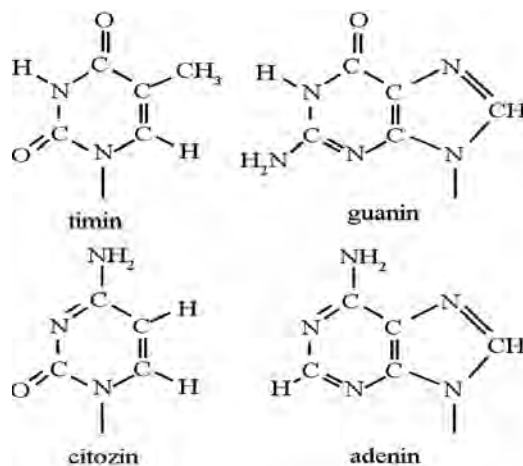
9. Semino (2000), Underhill (2000).

már nem hordoz az életre vonatkozó információt, ezért az utód életének veszélyeztetése nélkül megváltozhat – és az idők során meg is változik. A változások az utódokra átadódnak, ezért a változások elemzésével nyomon követhető az apa-fiú kapcsolatok lánc. Ez szolgálja a férfiági családfák felderítését – és a modern kori genetika képessé vált a változások kimutatására.

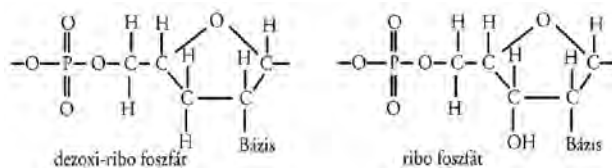
A sejt mechanizmust minden esetben a nőstény biztosítja, így a sejtlégzés mechanizmusa is tőle ered. A sejtlégzésnek is van sejt átörökítője és ezt a sejt-magtól megkülönböztetendően – idegen szóval – mitokondrium sejt átörökítőnek, a lényegét alkotó vegyi anyagot pedig mitokondrium-DNS-nek nevezzük és a továbbiakban mtDNS-sel jelöljük. Ennek változásait vizsgálva a női felmenő 'családfa' tanulmányozható.

DNS vizsgálatok

A dezoxi-ribonukleinsavak három alkotórészből állnak: két foszforsavból és a dezoxiribózból álló makromolekuláris lánc kettős hélixet alkot, melyeket a ribózra kapcsolódó bázisok tartanak egybe hidrogén hidakkal. Egyetlen molekulaláncú hélixet képez a poli-ribofoszfát lánc a hozzá kapcsolt bázisokkal, melyben a DNS dezoxiribóz molekulája helyett annak oxidált alakja, a ribóz vesz részt. Ezt a láncot RNS-sel jelöljük. A ribofoszfát és a dezoxiribofoszfát szegmens molekulaszerkezetét a 2. ábra szemlélteti.

1. ábra: A négy bázis

2. ábra: Dezoxi-ribofoszfát és ribofoszfát láncszegmens képlete

A DNS-ek bázisa alapvetően négy fajta lehet (1. ábra), melyek szigorúan párban alkotják a DNS-t: a guanin a citozinnal, az adenin pedig a timinnel van párban. A mtDNS-nél az egyik bázist annak metil csoportot tartalmazó változata helyettesíti (citozint az uracil). A sejtí átörökítést a 3. ábra szemlélteti.

3. ábra: A sejtí átörökítés mechanizmusa – sejtmag, kromoszóma, DNS, annak alkotói és osztódása

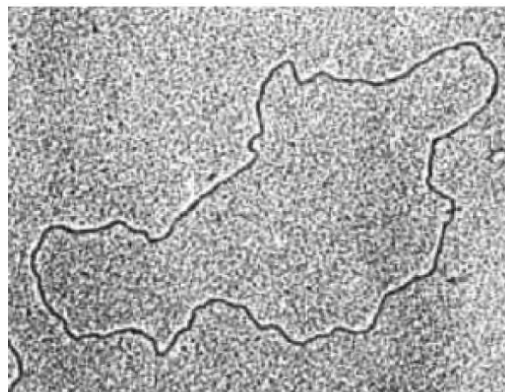
A sejtí tulajdonságot – az egyed teljes szervezeti fölépítését, működési mechanizmusát stb. – az egyes DNS molekulákon elhelyezkedő bázisok sorrendje határozza meg. Minthogy a DNS kettőshelix alakban létezik a szervezetben, a bázisai kívülről nem láthatók, szigorúan védettek. A sejtí szaporodás mechanizmusa biztosítja, hogy szaporodáskor a DNS kettőshelix kétfelé bomlik és ezen közben a láncnak megfelelő tükörlánc épül mellé, azaz két teljesen azonos DNS lánc keletkezik.

A tulajdonságok kiolvasásakor ugyanez játszódik le, de akkor a második lánc nem dezoxi-ribózt, hanem annak oxidált változatát, ribózt tartalmaz. Ez az apró különbség elegendő ahhoz, hogy az így keletkezett poli-ribofoszfát lánc bázisai (RNS) az információt hordozó bázisait a helix külső felületén tartalmazza, és ezért biokatalizátorként viselkedhet. De erről később lesz szó, a sejtíben lejátszódó reakciókat katalizáló fehérje molekulák is. Három egymást követő bázis képvisel egy aminosavat az RNS-ről készített fehérjénél.

E rövid, sejtí átörökítő tulajdonságot bemutató összefoglalónk lényegi mondanója az, hogy a sejtí átörökítést biztosító molekulák semmi mást nem kódolnak, mint a sejtí fölépítő fehérjét, illetve azokban lejátszódó biokémiai reakciók katalizátorait. Hibás minden olyan felfogás, hogy a sejtí átörökítők módosításával az ember oly mértékben beavatkozhat az

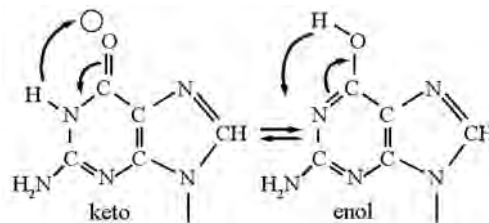
örökletes folyamatokba, amint azt számos eugenetikus elképzei.

A másik következtetésünk az, hogy a sejtí jövőjét nem befolyásoló szakaszokon bekövetkezett bázissorrend változását ma már elemezhetjük, és ez alapján következtethetünk emberek, embercsoportok eredetére, kapcsolatára – visszamenőleg a legtávolabbi múltba, egészen az emberiség kialakulásáig, sőt, azon is túl. Ezt két ágon, a csak hímről hímré átadott Y kromoszóma egy masszív nem védett szakaszán, illetve az mtDNS egy viszonylag rövid (440-2000 között változó) szakaszán vizsgálhatjuk.¹⁰

4. ábra: mtDNS lánc elektronmikroszkópos képe

A 4. ábra az mtDNS elektronmikroszkópos képe. A DNS végtelenített szálát képez, melynek vastagsága 1 nm, ahol az egyenes szakasz nagysága megfelel a változásra alkalmas szakasz becsült nagyságának. Ez a DNS 16569 bázispárt tartalmaz, s ebből kb. 1200 változhat meg a mitokondrium működésének veszélye nélkül. Valójában 440 bázispárból álló szegmenst vizsgálnak.

5. ábra: Keto-enol izomerizáció a mutációk vegyi alapja a guaninnál

A változást mutációnak nevezzük, amikor is az 5. ábrán bemutatott módon a guanin bázis jellege megváltozik és hidrogén befogadóból hidrogén adóvá válik, amittől a vele szemben a szaporodáskor beépülő bázis a citozin helyett megfelelő szerkezetű bázissal, timinnel helyettesítődik. Ha a timin változott, akkor adenin helyett guanin lesz a párja. Minden további szaporodásnál a megfelelő pár épül be, így az eredeti

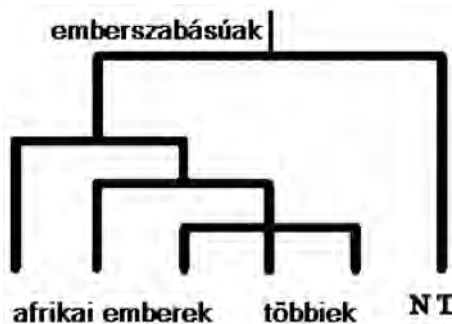
10. Krings (1999), p.: 5583

adenin helyett majd guanint és citozin helyett timint találunk azon a helyen. A guanin és a timin alkalmas a változásra, a másik két bázis szerkezete állandó.

A mutáció azonban meglehetősen ritka. Genetikusok azt állítják, hogy egy-egy mutáció létrejöttéhez 10 évezred is szükséges, más megfogalmazás szerint évmillióként a bázisoknak 2-2,4%-a változhat meg.¹¹ Ebből ún. genetikai órát állítottak fel és ennek alapján számítják, hogy egy-egy mutáció mikor következhetett be.

Mitokondrium DNS vizsgálatok

Az mtDNS 440 szegmensét vizsgálják a öröklési láncnál. Évmillióként a teljes mitokondriumban mintegy 360 bázis változhat meg. Ámde ha a változás a védett szegmensben történik, akkor az a mitokondrium kiiktatódik a használatból – sejtneként ezernél több is jelen lehet! – a 440-es szegmensben pedig ez évmillióként 4-5 változást eredményezhet. Mégis, a genetikusok ennél sokkal gyorsabb változást tételeznek, és azt állítják, hogy 10 évezred szükséges egy-egy változáshoz.¹² Holott ha valóban statisztikus valószínűséggel történik a változás, akkor ennél egy nagyságrenddel hosszabb időre van erre szükség. Különösen így van ez, ha tudomásul vesszük, hogy a mutáció nem az idővel, hanem a szaporodási esetekkel arányos és ezért alacsony népesség mellett sokkal lassabban történik egy-egy mutáció, mint igen nagyszámú esetben.

6. ábra : mtDNS változásaira épített családfa főbb ágai

Az emberiség több tízezer tagjánál vizsgálták meg a mitokondrium ezen szakaszát. Megállapították, hogy a teljes emberiségre nézve a változás legfeljebb 35 bázist érint.¹³ Az átlagos különbség ember és ember között 11 bázist jelent. A változásokra fölépített 'családfát' a 6. ábra szemlélteti.¹⁴ Látható, hogy a változások zöme az afrikai emberhez köthető, míg az összes többi ennek csupán kései kiágazását jelenti – és ezzel az emberiség-

nek az afrikai származása szinte bizonyított is. A gond az időrenddel van. Az első elágazást ugyanis 150 évezreddel a jelen előttre, a nem afrikaiakét pedig mintegy 50 évezreddel ezelőttre teszik a genetikusok.¹⁵

Az időrenddel azonban több gond is van. Mindezekelőtt, azért is, mert ismeretes a csimpánzokhoz viszonyított változások mértéke is. Ez pedig 94 bázist érint.¹⁶ Ha a 10 évezredenkénti elágazást tekintjük mértékadónak, akkor a csimpánzoktól egy millió évvel a jelen előtt kellett az embernek elágaznia, ami viszont bizonyítottan hibás időpont. Másrészt 440 bázispárt nézve, a teljes bázisállománynak meg kellett volna változnia a feltételezett 5 évmillión belül, azaz a csimpánzokkal elvileg sem lehetne közös, változatlan bázissorrend. Mégis van. De hasonló következtetésre jutottunk főntebb is, amikor a statisztikai valószínűséget tekintettük: a tíz évezred legalább egy nagyságrenddel kisebb, mint a bázisok évmilliónkénti 2-2,4%-os változási várható értéke.

Ekkor pedig a mai ember mtDNS szekvenciái nem a modern ember afrikai eredetét igazolják, nem 50 évezreddel a jelen előtti kijövetelt, hanem annál sokkal-sokkal korábban, sokkal idősebb embert – és ez a valószínű. A mtDNS szegmensvizsgálata a *homo erectus*-nak afrikai kiáramlását jelenti, azaz a modern ember ezek összességének a tükre. Kínos? Nem: ez a tudomány!

A 6. ábrán a modern embertől elkülönülten ábrázolják a neandervölgyi ember mtDNS szekvenciáját. Innen azt igyekeznek kiolvasni, hogy a neandervölgyi ember kihalt, nem lehet a modern ember elődje. Néhány neandervölgyi ember csontjából sikerült kinyerni DNS szegmenseket – ami önmagában véve is izgalmas, hiszen a szabad DNS néhány évszázad alatt általában elbomlik. Emberi csontokból kinyert kollagén alkalmas a vércsoport meghatározására, de a DNS vizsgálatok eredménye rendkívül bizonytalan. Mégis azt állapították meg, hogy az átlagos ember mtDNS-étől 35 szegmensben különbözik a neandervölgyi emberé¹⁷ – és ez nem nagyobb távolság, mint az emberiség teljes szegmenskülönbségének a nagysága. Mindössze 3 neandervölgyi ember adatai 'ismertek' – ha elfogadjuk a rizikós eredményt.

A mtDNS szegmens változásait családfába rögzítve állította Sykes (2001),¹⁸ hogy az összes mai ember anyai őse egyetlen asszony volt és annak 7 ágra szakadt utódcsaládja ismerhető fel. Ez az őszanya, szerinte, 150 évezrede, Afrikában élt.

Ám ha az időrendre tekintünk, akkor bizony egy tízes szorzót fel kell tételeznünk, azaz ez az őszanya

11. Krings (1999), p.: 5583

12. Sykes (2001)

13. Krings (1999), p.: 5583

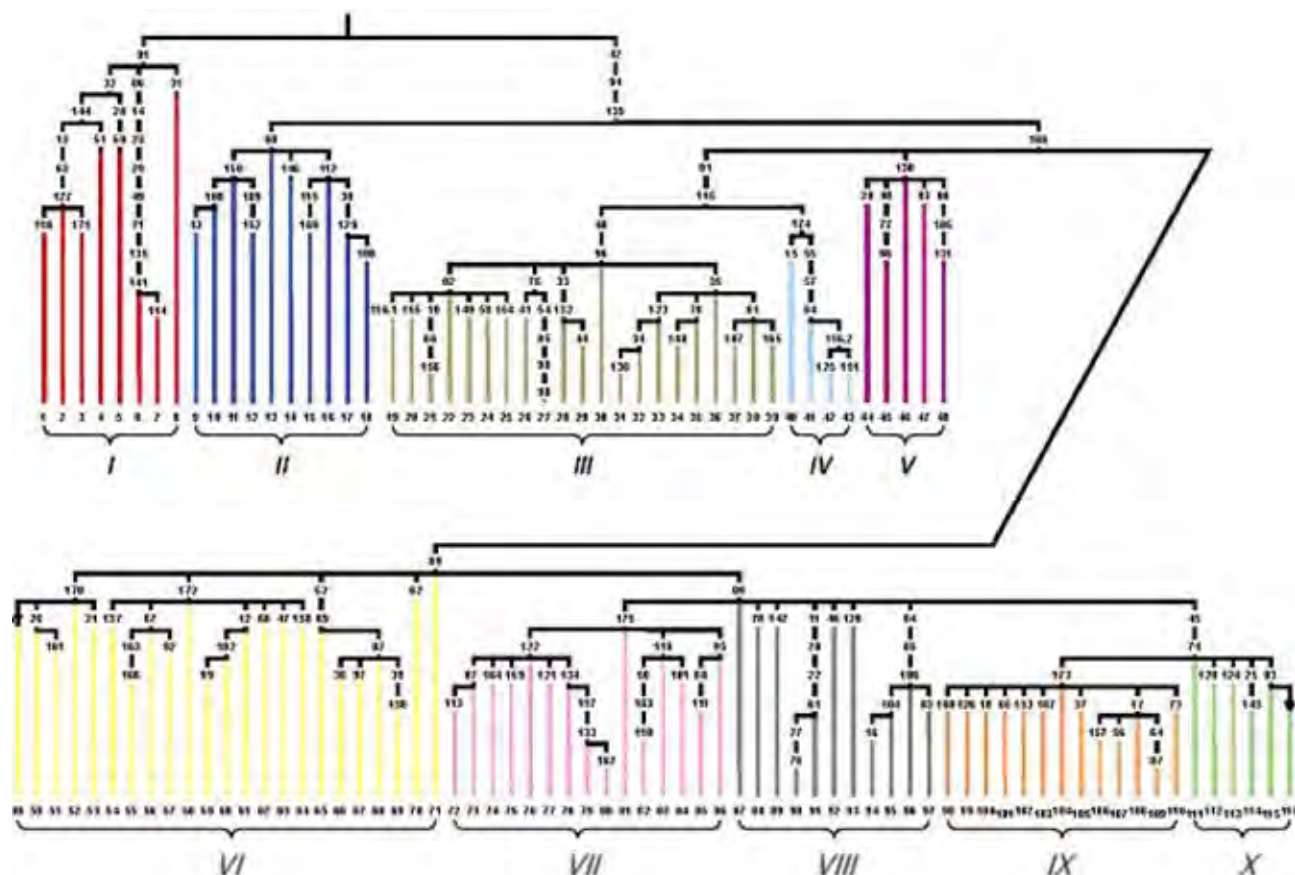
14. Krings (1999), p.: 5584

15. Sykes (2001), Semino (2000), Underhill (2000).

16. Krings (1999), p.: 5583

17. Krings (1999), p.: 5584

18. Sykes (2001)

7. ábra: A földön élő emberiség Y-kromoszóma változataira épített családfája

nem 150 évezrede, hanem mintegy másfél évmillióval ezelőtt élhetett Afrikában. Ez az időpont a régészeti adatok alapján értelmezhető is, a 150 évezredesnél komoly gondok vannak (lásd később).

Y kromoszóma vizsgálatok

Az Y kromoszómának nemcsak ilyen rövid szakasza, mint az mtDNS-nél, hanem sokkal több bázist tartalmazó szakasza változhat szabadon, ezért ennek elemzése sokkal finomabb tagoltságot enged meg. A jellegzetes változást kísérő egyéb változásokkal a mutációk számának sokasága lehet még jelen, ezért a változások szélességéből itt is időrendet lehet megállapítani. A lényegyet tekintve elfogadható, hogy a szélesebb eloszlás régebbi mutációt jelent, míg a szűkebb közelebbit – de az abszolút időskála itt is kétséges, jóllehet a vonatkozó irodalom azt bőségesen ontja.

A 7. ábrán az Y-kromoszóma szabadon változó szakaszáról megállapított gén-családfa látható Underhil és munkatársai alapján.¹⁹ A családfa szerkezet főbb vonalaiban megegyezik a mtDNS családfájával, csak annál jóval bővebb, részletesebb. Az egyes csoportok helyi eloszlást jelentenek. Az I és II kizárólag Afrikában létezik. Ebből ágazik le az M168 jelű ág, melynek

egy része ugyancsak Afrikát jelenti (III bal fele), a III-as jobb felét a Közel-Keleten, míg a IV jelzésűt Japánban, és az V-t Dél-Ázsiában találhatjuk meg. Velük párhuzamos a több részre szakadó VI-X szakasz. A VI és a IX jelzésűek az európai előfordulások, VII Kelet-Ázsia, VIII Ázsia, X pedig Amerika jellemzője. Ezek a csoportok a mai emberre vonatkoznak, ami azt jelenti, hogy a megfelelő osztályozás a zömre, de nem minden egyedi embere vonatkozik, hiszen az emberiség keveredettsége manapság óriási.

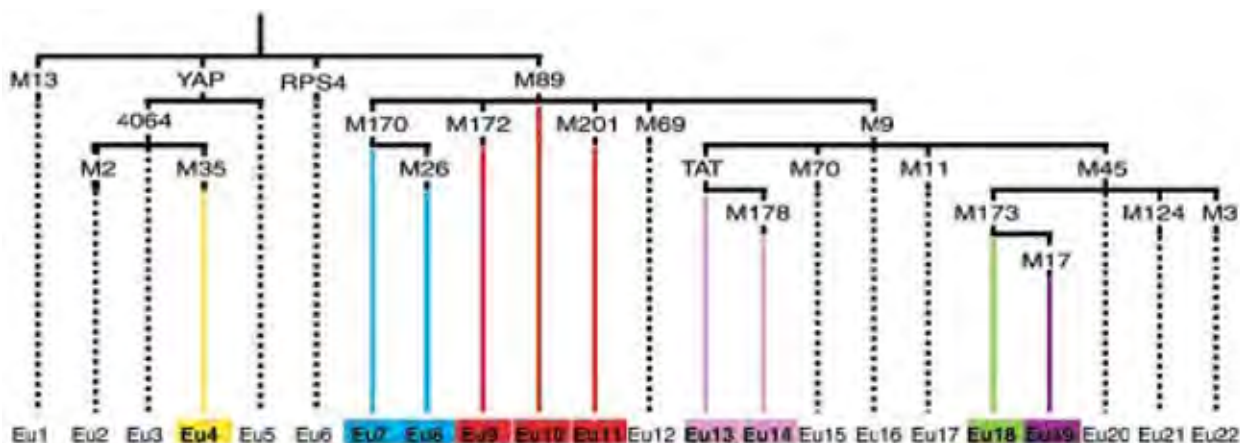
Az Y-kromoszóma családfája úgy szintén egyetlen őshöz vezet, de ez az ősapa nem akkor és nem ott élt, ahol a mtDNS-ből kikövetkeztetett őspanya.

Számunkra itt két variáncscsoport nagyon érdekes. Az egyik az M89-es VI-os csoportja, melyhez az európai emberek sejtí átörökítő variánsa tartozik, a másik csoportban találjuk meg Ázsia és Amerika variánsait és egyben Európa leggyakoribb csoportját is, a IX jelzésűt. A főág az M89-es, az al-ágak fő alkotója az M9, amiből az ázsiai, az európai és az amerikai ember variánsa ágazik ki. Külön érdekes, hogy az M9 külön alágát képezi az M45, és ebből ágazik ki az európai és az amerikai variáns (X).

Az alapközlemény Európát érintette és az európai változatok eloszlását ábrázoljuk a 8. ábrán.²⁰

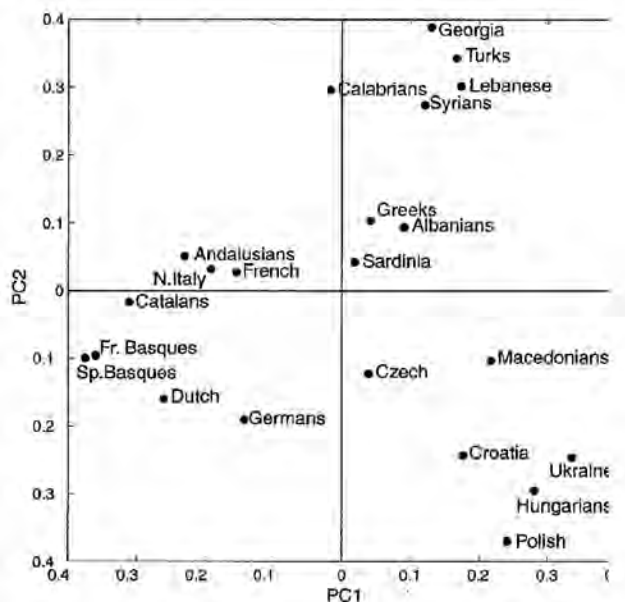
19. Underhil (2000)

20. Semino (2000)

8. ábra: Az Y-kromoszóma európai variánsai

A génfa fő ága az M168-as, amiből ágazik ki a közeli és bizonyos mértékben az afrikai ág is. Az M89 melletti változatok Európában jelen vannak, százalékos mértékük azonban kicsi, Európa génállománya

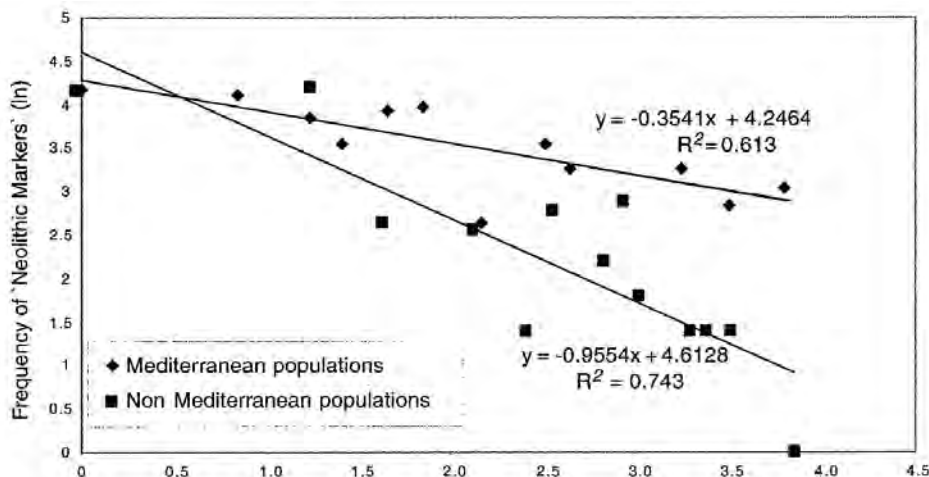
9. ábra: A főösszetevők eloszlása az egyes népek mentén

[illegible]

The haplotypes are defined by the following markers and the respective derived alleles: Eu1, M13-C; Eu3, YAP, 4064-A; Eu4, YAP*, 4064-A, M35-C; Eu6, RPS4-T; Eu7, M89-T, M170-C; Eu8, M89-T, M170-C, M26-A; Eu9, M89-T, M172-G; Eu10, M89-T, M171, M89-T, M201-T; Eu12, M89-T, M69-C; Eu13, M89-T, M9-G, TAT-C; Eu14, M89-T, M9-G, TAT-C, M178-T; Eu15, M89-T, M9-G, M70-C; Eu16, M89-T, M9-G; Eu17, M89-T, M9-G, M11-G; Eu18, M89-T, M9-G, M45-A, M173-C; Eu19, M89-T, M9-G, M45-A, M173-C, M17[delC]; Eu20, M89-T, M9-G, M45-A; Eu21, M89-T, M9-G, M45-A, M124-T. Haplotypes Eu2, Eu5, and Eu22 were not observed. †Several samples were previously described [10, 11, 28]. Samples not previously examined included 23 French, 16 Germans, 39 northern Italians, 45 Sardinians, 58 Croats, 20 Macedonians from northern Greece, 55 Poles, 50 Ukrainians, 20 Syrians, 24 Saami, 43 Udmurts, and 46 Mari.

1. táblázat: Az európai Y-kromoszóma variánsok százalékos megoszlása népek szerint

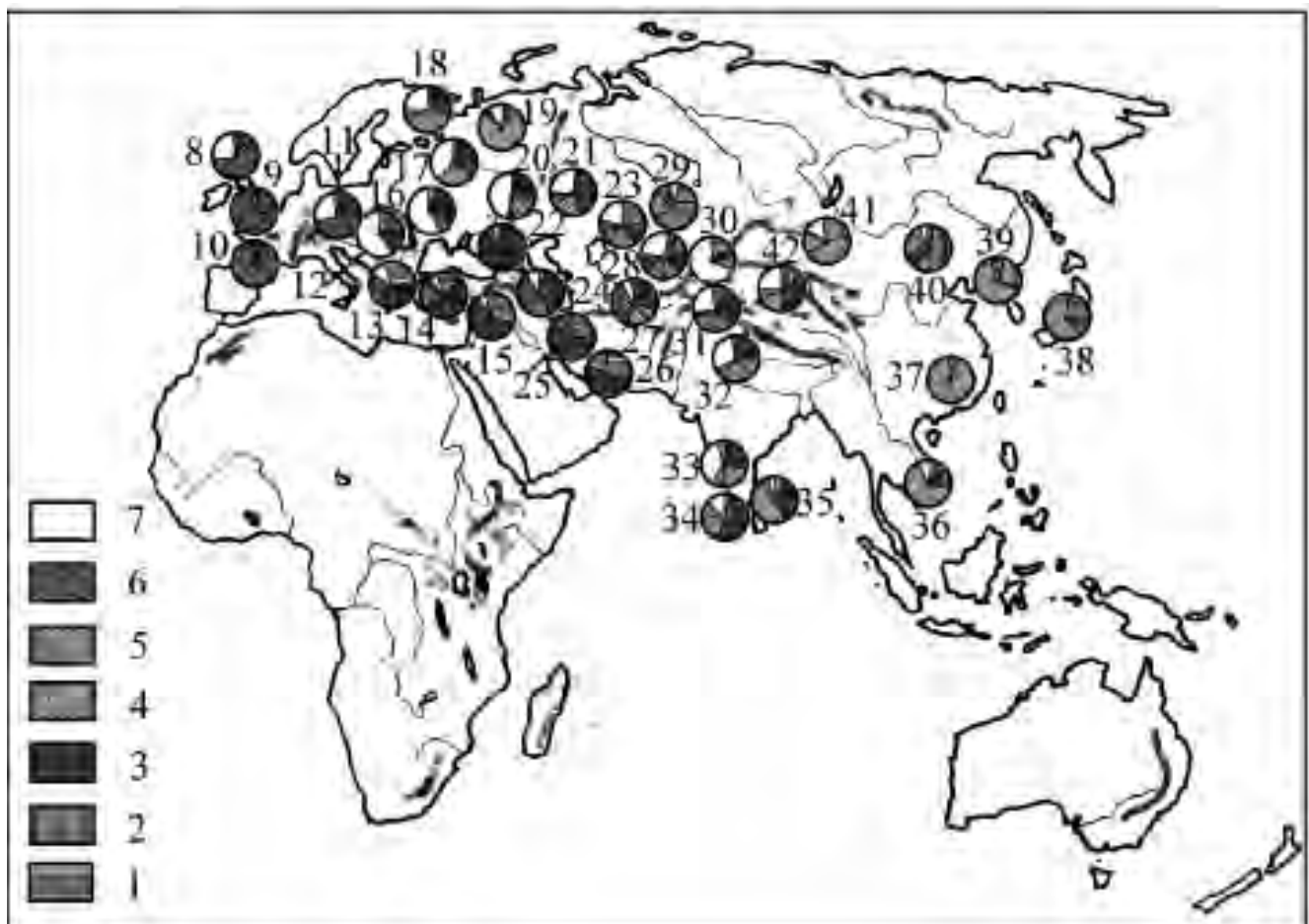
Nagyon fontos még a fő összetevők súlyának a Közel-Kelettől való távolságában ábrázolt függése, amit a 10. ábra szemléltet.

10. ábra: A fő összetevők súlyának változása a Közel-Kelettől való távolság függvényében

Más a távolságfüggés a mediterrán körzet népeire és megint más Európa belsejének népeire vonatkozóan. Ez az ábra egyértelműen igazolja, hogy az ún. mezőgazdaság-elterjedést nem kísérte a közel-keleti sejtátörökítők jelzőjének az elterjedése, azaz Európa valójában nem a mezőgazdaság terjedésével népesedett be. **Ez a mai magyarság eredetére nézve kulcsfontosságú adat!**

A 11. ábra a génlánc fő-elemeinek eurázsiai eloszlását szemlélteti.²¹ A meghatározás szerint az 1-es a YAP, ami nem tartalmazza az M130-at és így tovább, a 2-es az M130, a 3-as az M89, a 4-es az M9, az 5-ös az M45, a 6-os az M173 és a 7-es az M17.

11. ábra: Az Y-kromoszóma főbb jelzőinek eloszlása Euráziában. Génjelzők:

1: YAP, 2: M130, 3: M89, 4: M9, 5: M45, 6: M173, 7: M17. Népeiség: 8: Orkney, 9: brit, 10: baszk, 11: cseh-szlovák, 12: Magyar, 13: görög, 14: török, 15: libanoni, 16: ukrán, 17: észak-orosz, 18: lapp, 19: nyenyec, 20: orosz, 21: kazáni tatár, 22: kazbeg, 23: üzbég (1), 24: örmény, 25: iráni (Teherán), 26: iráni (shiraz), 27: türkmén, 28: üzbég (2), 29: kazah, 30: kirgiz, 31: shugian, 32: hunza, 33: sourashivan, 34: yadhava, 35: kallari, 36: kambodzsai, 37: kínai, 38: japán, 39: koreai, 40: mongol, 41: tuvian.

21. Semino (2000)

A magyarokra 60% M17, 13,3% M173 a jellemző, hozzájuk legközelebb a lengyelek állnak (56,4 % M17), majd az ukránok (54 % M17), s Magyarországtól távolodva az M17 részaránya rohamosan csökken. Nyugati irányban az M173 részarány nő meg, déli irányban pedig a nem-európai variánsoké.

További érdekes jelenségekre figyelhetünk fel, ha figyelmünket immár Ázsiára szegezzük. Mindenképp úgy tűnik, hogy az M89 a Kaukázus környékét jellemző ősvariáns, míg az M130 halad délnek és fedi le Dél-Ázsiát.

Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy az M9 erősen megnő, majd uralkodóvá válik kelet felé, mely alól a japánok képeznek kivételt, akiknél az M89-et megelőző, illetve annak szomszéd ága szolgáltatja a jellemző hányadot.

A sejti átörökítőik változatainak térbeli eloszlása az embernek Euráziában való elterjedése útját és viszonylagos idejét jelöli ki. Nagyon fontos innen, hogy a YAP a közel-keleti gabonatermeléssel párhuzamosan került be Európába és eloszlása nem terjed ki Európa déli részén felül, nem terjed ki sem Közép-Európára, sem északabbra, nyugatabbra. A két fő európai változat, az M173 (Eu18) és az M17 (Eu19) pedig keleti-nyugati megosztást jelez. Számunkra az a fontos, hogy a magyar lakosságban, a Kárpát-medence lakosságában ez az uralkodó változat 60%-ban van jelen és hozzánk legközelebb az ukránok, a lengyelek, majd a horvátok állnak. Ugyanakkor a magyarországi lakosságban 13,3%-ban van jelen az M173 és a maradékban 8,9%-ban a közel-keleti gabonatermelők változata.

Az Távol-Keletet jellemző M9 európaiaktól független változata a TAT, mely az észak-kelet-európai népek (finnugorok) jellemző változata, viszont a magyar lakosságból teljességgel hiányzik.

Ide kíváncsiaknak a legújabb magyarországi mtDNS vizsgálatok.²² Ezek nemcsak a mai lakosok, hanem a honfoglalás kori temetők csontállományára is kiterjedtek és arra a megdöbbentő eredményre vezettek, hogy a honfoglaláskor a Kárpát-medence korábbi, európai eredetű lakói alkották a lakosság zömét, az ún. 'honfoglalók' elenyésző kisebbséget jelentettek. Ennek a fentiekkel egyetemben a továbbiakban komoly jelentősége lesz.

Az a tény, hogy mind a férfi, mind a női ágon egy személyhez jut el az örökléstan, nem jelenti azt, hogy egyetlen férfi, vagy egyetlen nő az emberiség egyetlen őse. Ha egy férfinak nincsenek fiú utódai, az ő férfi vérvonala ott befejeződik. Ha egy nőnek nincsenek leány utódai, ez ugyanezt jelenti a női ágon. De a férfinak lehetnek leány, a nőnek férfi utódai, azaz az örökletes tulajdonságok, ha nem is nem-specifikusan, de tovább élnek. Visszafele csak férfi, vagy csak női ágon eljuthatunk valakihez, akinél feljebb nincs, de minden embernek van apja és anyja és ez nem egyenes ágot, hanem hálózatot jelent.

22. Dreisziger (2011)

Testi tulajdonságokat tekintve meg rendkívül gyakori, hogy a házaspár fia az anyja, lánya pedig az apja testi jellemzőit örökli.

Vércsoport vizsgálatok

Az emberi vércsoport örökletesen meghatározott. Vagy az apa, vagy az anyja vércsoportját örökli a gyermek, harmadik lehetőség nincs.

Az emberiség vércsoportja azonban nem egységes. Ebben is mutációkat találunk, melynek eredményeként 4 fő vércsoport alakult ki az emberiségnél. Az emberiség eredeti vércsoportja a nullás lehetett. Ennek uralkodó mértékével találkozunk Afrikában, Ausztráliában és az amerikai kontinensen. Majd ebből mutációval keletkezett az A és a B, melyeket a legnagyobb sűrűségben a Kaukázus (A) és Mongólia (B) környezetében találjuk meg, azaz vélhetően az ottani emberben történt a mutáció. Az A és B vércsoporttal szemben a nullás vércsoportúak már ellenszérummal rendelkeznek, ami azt jelentheti, hogy a mutáció nagyon régi. A negyedik vércsoport, az AB, és föltehetően legutóbbi időben keletkezett. Korábban az AB-t az A és a B kombinációjának vélték, mert valamennyi másik vércsoportú embertől kaphat vért, azaz nincs vele szemben ellenszéruma. Viszont a nullás vércsoportoz való viszonya és az A valamint a B vércsoportnak a nullával való összeférhetlensége jelzi, hogy ez a mutáció messze nem olyan régi, mint az A és B. De hogy mikor és hol jöttek létre? Csupán feltételezésekkel élhetünk

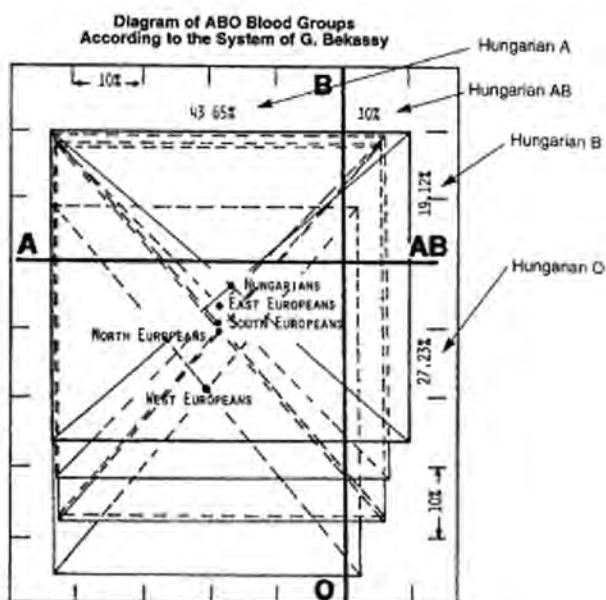
A vércsoportok ismerete az I. világháború óta nagyon fontossá vált, ezért hihetetlen széles körbeli adatok ismertek. Dr. Nagy Ákos szerológus feldolgozta ezeket az adatokat és megállapította, hogy egyes népcsoportokon és területeken belül a vércsoportok egymáshoz mért aránya meglehetősen állandó. Európában 45%-os aránnyal a leggyakoribb az A vércsoport, ezt követi 35%-os aránnyal a nullás vércsoport, majd 20% körüli a B vércsoport és elenyésző, <5% körüli az AB vércsoport részaránya.

A magyarországi és a világ Magyarországról származó népességénél azonban a nullás vércsoport rovására sokkal magasabb az AB vércsoport aránya (25%). A vércsoportok arányát – Békássy Gabriella ötlete alapján – egy A-AB/B-0 négyszögdiagramban ábrázolva,²³ a képezett négyszögek középpontjának egymáshoz viszonyított távolsága jellegzetes népesség jellemző (12. ábra).

Az angol nyelvű ábrán a magyarok (Hungarians) helyzetét hasonlította össze a szerző a kelet- (East Europeans), a dél- (South Europeans), az észak- (North Europeans), és a nyugat-európaiakkal (West Eu-

23. Nagy (1995)

Embertani vizsgálatok

12. ábra: Vércsoportok százalékos megoszlása a magyaroknál és Európa más körzeteiben

ropeans). Az ábrán jól látszik, hogy amíg a kelet-európaiak vércsoport jellemzője a legközelebbi a magyarhoz, a nyugatiaké a legtávolabbi. Ez megfelel a sejti átörökítő elemzésből levont következtetéseknek. A magyarországi vércsoport arányokat külön számszerűen is feltünteteti a diagram.

Számos korai temető csontanyagának vércsoportját is megvizsgálták. Az a megnyugtató eredmény jött ki, hogy amint a genetikai variánsok, úgy a vércsoportok aránya is a területen meglehetősen állandó. A területre bejött újabb

Az örökletes jellemzők vizsgálata után vegyük elő az öröklés külső jegyeit: mit is mond az embertan? Itt különösen a csontmaradványok jelentősek számunkra, hiszen az eltemetett holtak csontja kedvező körülmények között százezer évekig vizsgálható állapotban, azaz 'épen' megmarad, így a történelem előtti ember testi fölépítése, koponya alakja, méretarányai, csontjainak vastagsága kényelmesen tanulmányozható, osztályozható.

Az embertípusok alcsoportra osztásában a testmárgasság, a test robusztussága és a koponya jellemzői számítanak meghatározónak. A jelenleg élő ember tipizálásához fölhasználják még a bőr, a haj és a szem színét, ill. a szőrzetet, annak mennyiségét és göndörítettségét.²⁴ Ez utóbbiak a temetkezési helyekről előkerült csontvázak osztályozásában általában nem játszanak szerepet, jóllehet néhány mumifikálódott tetemnél ezek is megállapíthatók. Ugyancsak a vércsoport és az egyre nagyobb mértékben megismerhető sejti örökléstani sajátságok is segítenek ma már a csoportosításban, de a történelem előtti embernél ezek még szintén nem nagyon jöhetnek számításba, jóllehet csonttöredékek alapján újabban már ezek a jellemzők is meghatározhatók.²⁵

Az emberek osztályozásánál a testarányok és a koponyán mérhető arányok a legjelentősebbek. A testarányokban komoly szerep jut annak az éghajlatnak, melyen az ember él, tevékenykedik. Alapvetően hideg- és meleg övi ember típusokat különböztethetünk meg.

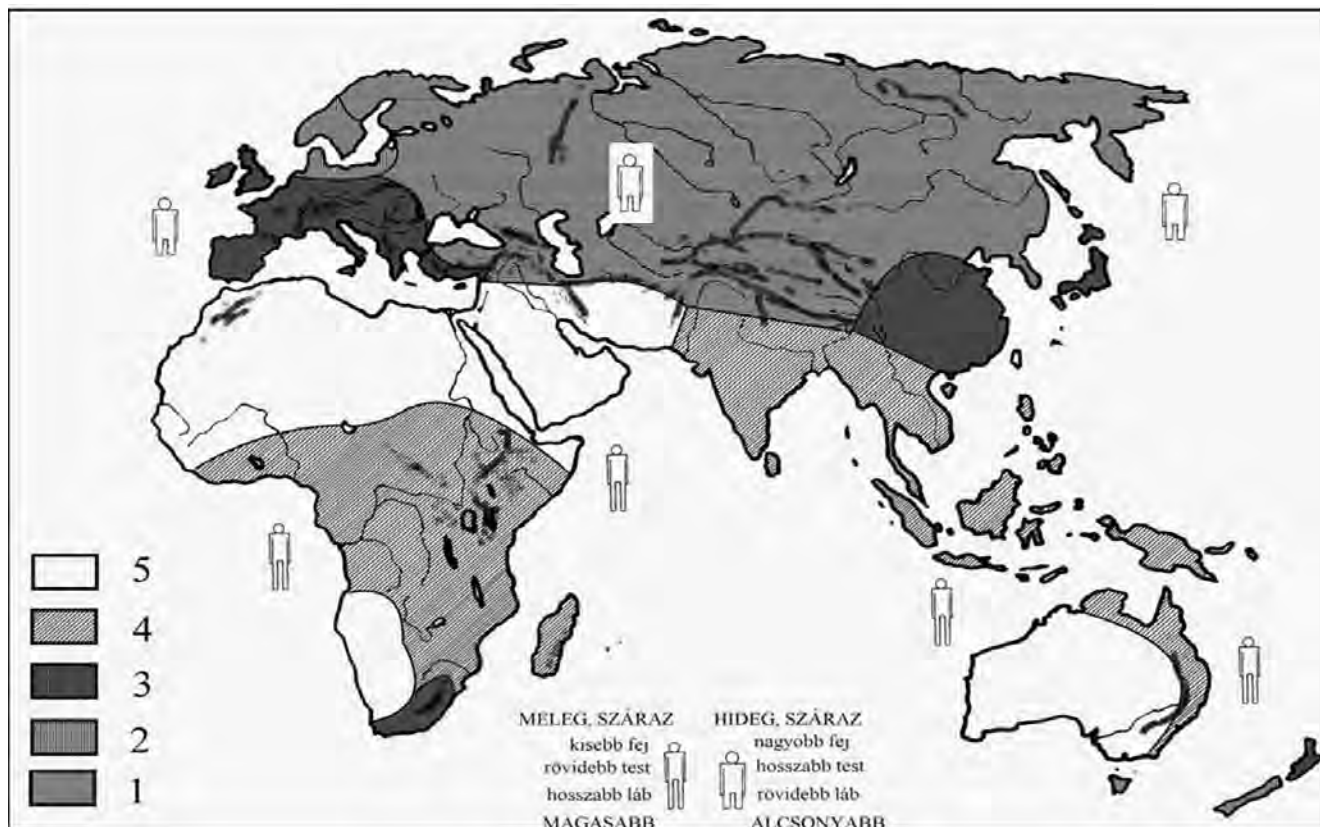
2. táblázat. Magyar és európai vércsoport arányok összehasonlítása.		
Vércsoport	Vércsoportok aránya	
	nálunk	európai átlag
O	27,23%	34-38%
A	43,65%	42-50%
B	19,12%	12 % (De: rutének: 21,6%, szlovákok: 17,7%, horvátok: 17,72%, szerbek: 15,6 %, szlovének: 15,26 %, Óegyiptom: 15-17% %, mai Egyiptom: 20%.)
AB	10% (0 kisebb AB miatt)	4% (De: szlovákok: 9,1%, rutének: 9,9%, horvát s erdélyi román 6%, míg óegyiptomi: 12-17%.)

lakosság aránya az őslakosokétól magabiztosan megkülönböztethető. Ebből az is kiderült, hogy Európába a B vércsoport nem a népvándorlások korában érkezett, hanem korábban is már komoly mértékben jelen volt. Egyébként a B vércsoport Európában keletről nyugatra haladva csökken. Jellemző számnak tekinthető a B és AB vércsoportok részarányainak az összege.

A temetők vércsoport elemzése a sejti átörökítő variánsok eloszlásával összhangban a magyarság őseurópai jellegét igazolja.

24. Lásd részletesebben Garn (1969) munkájában. Természetesen ma már a korábban még nem ismert immunológiai és gén adatokat is felhasználják, így a vércsoportot. Ennek megfelelően a három fő földrajzi alaptípust kilencre tagították fel. Ezek: amerikai, polinéziai, mikronéziai, malenéziai, ausztrál, ázsiai, indiai, európai és afrikai. Az általános kérdéseket illetően lásd még Kiszely (1976) munkáját.

25. Legújabb hírek szerint a 9 évezreddel ezelőtt a Cheddar egyik barlangjában elhalálozott ember génjeihez a legközelebbi génnel az ottani mai helység tanítója rendelkezett, ami arra utal, hogy bármiféle nyelvi változás ellenére a terület letelepedett lakói ott élhetnek már évezredek óta. Lásd: *Science* (1999).

1. térkép A Föld jelenlegi éghajlati övezetei és az azokhoz tartozó ember típusa
Éghajlati övezetek: 1: hideg, száraz, 2: hideg, nedves, 3: mérsékelt, 4: meleg, nedves, 5: meleg, száraz

A korai ember egészen a neandervölgyi és a modern ember koráig került a száraz, kifejezetten hideg éghajlatú helyeket, jóllehet, már a legkorábbi eurázsiai emberi telepek is inkább a hideg, semmint a mérsékelt, vagy meleg égövi területről ismertek (Swanscomb, Vértesszőlős, Zhoukoudian). Az ember testalkata igazodott az éghajlati körülményekhez. A meleg övi ember feje általában kisebb, mint a hideg övié, teste is kisebb, lába viszont hosszabb, teste összességében magasabb. Az antropológusok ezt arra vezetik vissza, hogy a meleg övben kisebb hőelnyelő-képességű testet a talajtól távolabbra kell vinni, mint hideg övben, ahol viszont a fejet kell védeni a nagyobb lehűléstől. A gond azonban az, hogy mindez mennyi idő alatt tud kialakulni? Egy meleg övi ember, ha hideg övezetbe kerül, vagy egy hideg övi a melegbe, mennyi idő alatt alkalmazkodik ehhez? Ausztrália első lakói hideg övi emberek voltak és létük közel 30 évezrede alatt testalkatuk nem sokat változott. Az 1. térkép nem csak az éghajlati övezeteket, hanem az azokhoz rendelhető ember testalkatát is bemutatja.

A tapasztalat az, hogy az Euráziából ismert legkorábbi modern ember hideg övi testalkattal rendelkezett. De hideg övi testalkatú – bár vékony csontozattal – a chinoid ember is és ez az embertípus is már közel 100 évezrede Kelet-Ázsiában él. Ha a genetikai eredményekre alapozott időrend szerint hagyta el a modern ember Afrikát – azaz a jelen előtt (j. e.) 50 évezrede –

akkor miként tudott az eurázsiai hidegebb éghajlathoz oly gyorsan alkalmazkodni, hogy a legidősebb modern emberi csontvázak már ezt a testalkatot képviselik? Meg kell jegyeznünk, hogy a modern ember előtt Eurázsia nagy részén neandervölgyi ember élt, akinek ugyancsak hideg övi volt a testalkata. A jégkorszakok során csak viszonylag rövid ideig volt a maihoz hasonló éghajlat, általában hidegebb volt és ezért a száraz, hideg éghajlati területek Euráziában mélyebbre nyúltak a mainál.

Az elképzelések szerint az ember a nagyemlősök családjából Afrika középső, keleti részén vált le, alakult ki, és járt be közel egymillió éves sajátos utat. Ez a terület az emberi élet során mindig a meleg éghajlati övezetbe tartozott, azaz joggal várhatnánk el, hogy az ember alaptípusa a meleg övi. A már egyenesen járó, tüzet használó és szerszámaikat pattintó ősember, a *Homo erectus*, az archaikus ember viszont a günz jégkorszak idején már bizonyára elhagyta Afrikát és átkerült Euráziába. Ugyan a Kaukázus délkeleti területein a *Homo erectus* elődjének, a *Homo ergastris*-nek a nyomai is fellelhetők (másfél millió éves), mégis, az ember 'tömeges' elterjedése Euráziában csupán a günz idején történt meg. Szórványosan azonban korábbi emberi leletek is ismertek mind Európában, mind Ázsiában.²⁶

26. Gáboriné (1980), p.: 80 említi a franciaországi Chilhac 0,5-1,8 millió éves telepét, Fagan (1989), p.: 125 a jávai 0,6-0,9 millió éves és p.: 126 a pekingi 0,4-2,6 millió éves emberről tesz említést.

A koponya legfőbb jellemzői: hosszúság, szélesség, magasság és a forma. A hosszúság a felülnézetbeli koponya legnagyobb méretét, a szélesség a koponya legnagyobb szélességét, a koponya jelzőszám pedig a szélesség és a hosszúság arányának a százszorosát jelenti. Alapvetően három típust különböztetnek meg: hosszú, rövid és közepes koponyát (koponyajelző kisebb, mint 75, nagyobb, mint 80, illetve 75-80).²⁷ A koponya szélesség mellett az arc-, és a homlok szélességet is meg szokás adni. Ismeretesebb széles és keskeny arcú típusok. Ez a koponya magasságra vonatkoztatott szélességet jelenti. Ezen belül is fontos a járomcsont, ill. az állkapocs szélessége. Fontos még a koponya alakja, azaz a homlok, a tarkó görbülsége. Vannak alacsony és magas, meredek, vagy lapos homlokú, vannak csapott, görbült, vagy csúcsos tarkójú embertípusok. Fontos még az orr formája, ami egyenes, konkáv és konvex lehet. A koponya magassága a fej magasságát jelenti. Alacsony és magas koponyájú típusokat különböztetnek meg.

Testmagasságot tekintve alacsony és magas típust tartanak nyilván. A test felépítése lehet robusztus és lehet vékony (filigrán, azaz latin eredetű angol szóval: *gracilis*). A testhosszúság arányában is vannak különbségek. Melegövi típusoknál általában a láb hosszú a törzshöz képest, a hideg öviekénél ez fordított.

Nem győzzük hangsúlyozni, hogy élettani értelemben véve az emberiség egyetlen fajhoz tartozik, de ezen belül több alcsoportra (fajta, idegen szóval *rassz*) osztható fel. Általában öt alapvető csoportot különítenek el: veddo- ausztrálid, europid (eurázsiai), mongolid, afrikoid és amerindid.²⁸ Ez három eredetre is utalhat, jóllehet az eredet kérdése ma még nyitott.²⁹ A magyarság szempontjából, az ötből kettőt kell figyelembe vennünk: az europidot és a mongolidot. Az utóbbi jellegzetesen hideg övi, azaz alacsony, rövid lábú, széles, lapos arcú típus. Ebben a vonatkozásban rokona a neandervölgyinek, aki szintén rövid lábú, széles arcú volt, de az arca nem volt lapos. Robusztus testfelépítésű, és vastag csontú a neandervölgyi ember. Kiszely meg is említi, hogy a mongolid is a neandervölgyiből eredhet,³⁰ jóllehet a mongolid azért vékony csontozatú. Emlékeztetnünk kell arra, hogy a mongolid típus Kínában már a würm elején megjelent.³¹

A robusztus, vastag csontozatú ázsiai ősember a jávai ember, akinek fejformáját a későbbi ausztrálid embernél vélik fölismereni.³² Velük szemben áll az afriko-

id, ill. europid ember a hosszú lábbal, vékony, magas testfelépítéssel és hosszú, keskeny arcú fejjel. Az afrikoidot és az europidot gyakran összevontan kezelik, mert testfelépítésük hasonló, ámde az afrikoid orra lapos, széles, az europidé meg általában keskeny, kiálló. Az ausztrálid típusú embernek is afrikoid típusú orra van, testfelépítése azonban más.

Az europid embertípusokat a mai 'rendőrségi' források általában kaukázusinak jelölik. Ez természetesen nem egyetlen embertípus megjelölésére szolgál. A klasszikus kaukázusi europid embertípus hosszú fejű, keskeny arcú, vékony testalkatú. Ezek közül a magas testalkat az indoeurópaiak és a nordikus emberek klasszikus jellemzője,³³ az alacsony termet meg a keleti mediterrán emberé. Velük szemben állnak viszont a crô-magnonid típusok, amelyek általában hosszú és széles fejűek, széles alsó arcúak, robusztus testalkatúak és vastag csontúak. A crô-magnon A típushoz magas, a B típushoz alacsony testalkat tartozik. Az utóbbi rövidebb koponyájú változatát kelet-európainak (kelet-balti) nevezi Kiszely.³⁴ Az európai földrész legrégebbi embertípusai ezek.³⁵ Rövid, kerek koponyájú, meredek homlokú, kis közepes testmagasságú ember az alpi típus. Az alpi embertípus a würm jégkorszak végén (mezolitikum) jelent meg Európában.³⁶ Az alpi típushoz közel áll a lappid. Igen rövid fejű, kifejezetten alacsony, igen széles arcú emberek.³⁷

A keleti mediterrán típushoz vékony testalkat, hosszú, ill. igen hosszú fej és keskeny, lágyan kecses arc tartozik.³⁸ Ennek három altípusa van, az iráni, a transzkáspi és az indid. Közép mediterrán típushoz tartozik a pontuszi, a *gracilis* mediterrán és az észak-afrikai. A káspi változat magas, a pontuszi kis-közepes, az iráni nagy-közepes³⁹ testmagasságú. A nyugati mediterrán magasabb és kissé robusztusabb testalkatú, mint a keletiek.⁴⁰ Vékony és alacsony testalkat, hosszú fej és keskeny arc jellemzi már az átmeneti kőkortól ismert protomediterrán típust.⁴¹

Az armenoid (taurid, elő-ázsiai⁴²) szintén meglehetősen régi embertípus. Rövid, közepesen rövid, ill. kerek fejű, lapos homlokú, vékony és közepes termetű, a

27. Kiszely (1976), p.: 401.

28. Kiszely (1976), pp.: 175, 166.

29. Gamble (1993), pp.: 65-73, ill. Leakey (1994), pp.: 86-89.

30. Kiszely (1976), p.: 186.

31. Blunden (1992), p.: 50.

32. Flood (1995), p.: 77.

33. A klasszikus északi, vagy nordikus típus. Lásd: Kiszely (1976), pp.: 140-141.

34. Kiszely (1976), p.: 144. A

35. Kiszely (1976), pp.: 141-142.

36. Kiszely (1976), p.: 145.

37. Kiszely (1976), p.: 146.

38. Kiszely (1976), p.: 143.

39. Henkey (1998), p.: 50.

40. Kiszely (1976), p.: 143.

41. Ez az ember élt a Shanidar barlang átmeneti kőkora idején Kr.e. 9000 körül. Valószínű emberáldozatot gyakorolt, Roux (1992), p.:

40. Érdemes ezzel szemben fölidézni az ugyanitt több tízezer évvel korábban élt neandervölgyi ősembert, aki nem áldozott embert, hanem a nyomorékot megmentette, megoperálta, életben tartotta.

42. Lipták (1977), p.: 239.

Kaukázustól délre általánosan elterjedt típus.⁴³ Ennek és a mediterránnak a keveréke alkotja az akkád-sumér civilizáció embertípusát.⁴⁴

Később alakultak ki keveredés révén az urálid, a pamíri, a turanid és a dinári (adriai) embertípusok. Valamennyit rövid, vagy közepesen rövid fej jellemzi. A turanid (Europo-mongolid⁴⁵) kialakulását Lipták időszámításunk kezdetére teszi.⁴⁶ A pamíri és a turanid közép magas fejű, a turanid széles, a pamíri közepesen széles arcú (járomcsontú), nagy-közepes, vagy nagytermetű. A turanid feje nagy, a pamírié kicsi.⁴⁷ Az urálid típus szintén europo-mongolid,⁴⁸ azaz széles járomcsontú, rövid fejű, de erősen hátrahajló és az arctól hátrafelé szélesedő koponyájú, alacsony arcú, mongolid jellegű⁴⁹ – europid-mongolid keverék, mongolid túlsúllyal. A dinári típus közepesen széles, rövid, ill. túl rövid fejű, keskeny arcú, magas termetű fajta.⁵⁰

Számunkra külön figyelmet érdemelnek a crô-magnonid típusok. Az A típus általában Nyugat Európában fordul elő, a B típus pedig Közép- és Kelet-Európában. Magyarországon a B típus főleg az Alföldtől északkeletre található meg, de általánosan elterjedt a Kárpátoktól északkeletre, közvetlen annak környezetében, valamint ettől északra. A szlávok és a finnek klasszikus embertípusa ez. Elképzelhető, hogy ez a két embertípus a kaukázusi és az őshonos nyugat-európai (neandervölgyi) ősember keveredésével jött létre.⁵¹ Jóllehet, egy ilyen keveredésre utaló konkrét archeológiai (csont) adatokat találhatunk,⁵² mások mégis hevesen ellenzik a gondolatot.⁵³ Lipták a Kárpát-medencei embertípusok vizsgálatánál bevezette a crô-magnon C és C+ turanid típusokat is, de ezeket Henkey a turanidok közé sorolta.⁵⁴

A crô-magnon B és mongolid típusok keverékeként

jöhetett létre az uráli típus. A nordikus típus a klasszikus kaukázusi és a crô-magnon típusok keveredésével magyarázható.

Ki kell emelnünk, hogy a rövid és közepesen rövid fejforma jellegzetesen a Kaukázus környezetében, főleg attól Ázsia felé fordul elő, és föltehetően innen terjedt el más vidékek felé. A robusztus, hidegövi és emellett hosszú fejű embertípusok viszont jellegzetesen európaiak, annak is középső és nyugati területeire jellemzőek már az ősidők óta.

A honfoglalás kori *magyarság embertani képét* Bartucz és Lipták dolgozta fel. Kiszely elemzi a Kárpát-medence honfoglalás korát megelőző időszakai embertani képét is, ill. szembesíti a Kárpát-medencei embertani adatokat az eredeztetési modellek ún. őshaza helyszíneinek a megfelelő embertani anyagával.⁵⁵ A jelenkori magyarságról Henkeytől kapunk adatokat.⁵⁶

A jelenkori magyarságot többségében a rövid és közepesen rövid fejű, széles arcú ember típus jellemzi. A testalkatot tekintve a közepesen magas alkat, inkább nehéz, mint vékony csontozat a jellemző. Ezzel szemben a környező u. n. indoeurópai embereket a vékony csontozat, hosszú fej és keskeny arc uralja. Egyik népesség sem homogén, egész Európa lakossága kifejezetten kevert típusú, csak az átlagok jelzik ezt a különbséget. Henkey a magyarság típusait Közép-Ázsia jelenkori lakosságával veti össze, akiket ugyancsak a rövid fej és a mérsékelt közepes testmagasság jellemez. Ebből ki nem mondottan arra következtet Henkey, hogy a magyarság eredete Közép-Ázsia. Azonban a robusztus csontozat, a széles arc és emiatt a közepes, ill. rövid fej nem föltétlenül kell, hogy elvigyen minket Közép-Ázsiába, ugyane a típusok lehetnek a Kárpát-medence jégkorszaki crô-magnon típusú embere utódai is.

43. Kiszely (1976), p.: 148.

44. Roux (1992), p.: 81, Osetzky ugyancsak megemlíti ezt a 48. lábjegyzetében, p.: 98.

45. Lipták (1977), p.: 240.

46. Lipták (1955), p.: 238, idézi Osetzky (1977), a 93. lábjegyzetében, p.: 103.

47. Henkey (1998), p.: 48.

48. Lipták (1977), p.: 240.

49. Kiszely (1976), pp.: 153-154.

50. Henkey (1998), p.: 49, Kiszely (1976), pp.: 147-148.

51. Clarke (1965), ahol a Bükk és általában az északi Kárpátokbeli kultúrákat említi., pp.: 70.

52. Clarke (1965), pp.: 54-66.

53. Lásd pl. Gamble munkáit.

54. Henkey (1998), p.: 48.

55. Lipták (1954, 1957, 1977), Kiszely (1976).

56. Henkey (1993), (1998), (1999).

Régészeti időrend

Új mérési technikák, módszerek, értékelési szempontok és lehetőségek jelentek meg a korszerű tudományos időrendben, minek eredményeként az eddig ismert események közelebb, illetve távolabb kerülnek, időbeli helyzetük magabiztosabban meghatározható. Ennek jelentősége az, hogy bizonyos eddig elérhetetlenül távolinak látszó folyamatok elég elérhető közelségbe kerültek, és a jelentéktelenül közelinek látszó összefüggések igen jelentőségteljes távolságba jutottak.

Korszerű időrendi eszközök

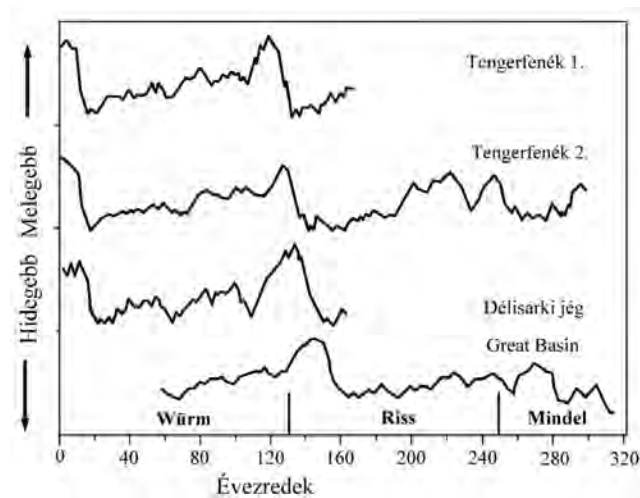
A régészeti leletek, események pontos időmeghatározását manapság abszolút idő-meghatározó geofizikai módszerekkel végezhetjük el. A jelenkor időrendjét a szénatomok 14-es izotópja mennyiségének a mérése alapján az eseményhez, lelethez tartozó szerves anyagok alapján, vagy a termolumineszcencia módszerrel a régészeti rétegben föllelhető szilikátos anyagok segítségével tudjuk meghatározni akár 100 évezredes távolságot áthidalva. Korábbi időpontok a Föld abszolút hőmérsékletének mérésével kalibrálható jégkorszaki időrendekkel állapíthatók meg, amelyhez más izotópos technikákat (U/Th, K/Cs, stb.) használt a modern geofizikai tudomány.

A hagyományosan csupán a jégkorszakok hideg és meleg szakaszainak becsült időrendje alapján meghatározott emberi műveltségi időrend az abszolút idő-meghatározási módszerek alapján gyökeresen átalakult. A hagyományos időrendet régészeink gyakran még a XX. század végén megjelent közleményeikben is használják, jóllehet ezek hamissága a század közepétől kezdve fokozott mértékben és jelentőséggel ismertté vált. A jelen munkában a korszerű, a valódihoz talán a legközelebb álló időrendet vesszük figyelembe, és a korábban esetleg más időkre helyezett régészeti eredményeket ennek megfelelően mutatjuk be. Ezzel nem akarjuk a nagy régészkutató személyiségeket hiteltelenné tenni, de az esetleg hamis időrend miatt köztudottá merevedett hamis elképzelésekről meg kell mutatnunk azok hamisságát – és az ebből eredő hamis következményeket.

A Föld hőmérséklet jelzőit abszolút geofizikai módszerekkel mérve az utolsó három jégkorszak idején az emberi műveltségek időrendjét tudjuk pontosítani. A legutóbbi jégkorszak időrendjének meghatározásához a Déli-sarki jég oxigén izotóp mennyiségének rétegenkénti meghatározásával, ill. mésztartalmú tengerfenéki üledékek oxigén izotópokra vonatkozó elemzésével kapunk adatokat. A rétegek abszolút korát lassabban bomló izotópok mennyiségével határozhatjuk meg.

A 13. ábra a Föld négy helyén oxigén izotópokból számított globális hőmérsékletet kifejező adatsort az adatokhoz tartozó abszolút idő függvényében szemlélteti. A négy adatból három kicsapott mészkőből, a negyedik a Déli-sark jégkéregének elemzéséből származik. Három adatsor a Riss végétől indul, a negyedik belenyúlik a Mindelbe. Ez utóbbi több mint 300 évezredet ölel át.

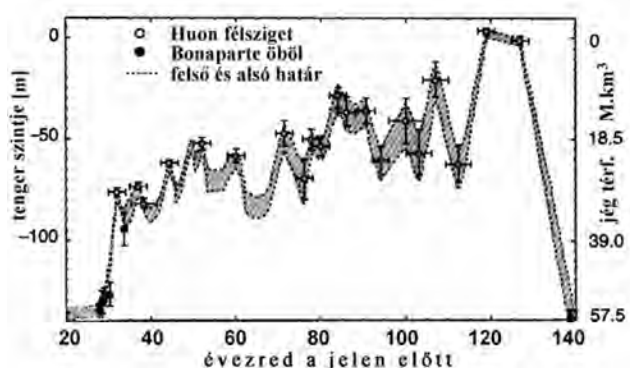
Az adatsorból jól látszik, hogy a Würmöt megelőző meleg időszak 120-125 évezrede volt és nem 50-60 évezrede, ahogy sok régész még ma is véli. Az is látszik, hogy a Würm az erős fölmelegedést követően hamarosan hirtelen lehűlt, majd egy kisebb lehűlésekkel tarkított szakaszban folyamatosan hűlt a közbenső hideg maximumig (Würm első főszakasza), majd egy viszonylag mély hideg csúcsot követően ismét fölmelegedett és aztán lassan tovább hűlt, míg nem kb. 30 évezrede hirtelen mélyen lehűlt. Ebből a szakaszból ezelőtt mintegy 22 évezredet követően hirtelen fölmelegedett. A maihoz hasonló hőmérsékletet kb. 10-14 évezrede érte el, de ezt követően voltak még lehűlései és fölmelegedései. Ezeket a további ábrákból ismerhetjük fel, határozhatjuk meg.

13. ábra. A Föld globális hőmérséklete az évezredek függvényében

Az 13. ábra jól szemlélteti a legutolsó Würm jégkorszak lehűlő, ill. fölmelegedő szakaszait, de még a fölmelegedést követő rövid lehűlési szakaszokat, a két dryast is. A 15. ábrán pedig a Würm hőmérsékletének – pontosabban lehűlési és fölmelegedési szakaszainak – igen pontos időrendi adataival szolgálunk, amikből sokkal megbízhatóbb elméleti következtetéseink lehetnek, mint eddig. Az időmeghatározást elsősorban a modern embernek a történelem színpadán való meg-

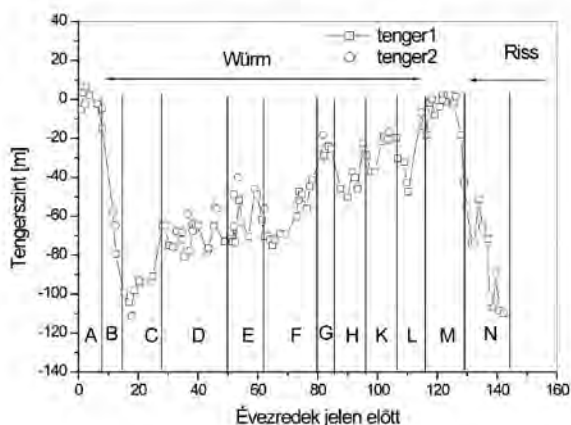
jelenésével kapcsolatosan kívánjuk pontosítani, ezért az utolsó jégkorszak időrendjét, a würmét részletesebben is elemezzük.

14. ábra. A würm jégkorszaka alatt a tengerszintek és az antarktiszi jég mennyisége az évezredek függvényében

A 14. ábra a Föld globális hőmérsékletét jelző tengerszint magasságokat és az azzal párhuzamos Déli-sark jégmennyiségét ábrázolja az abszolút idő függvényében. Lehűléskor a sarkokra csapódó jég mennyisége növekszik, a világóceánokban lévő vízmennyiség rovására, következésképp azok szintje csökken. Ezek a szintek a világ több pontján is meghatározhatók, a szinthez tartozó abszolút idővel egyetemben.

A Föld hőmérséklet jelzőit kifejező vízszintek változása a würm szakaszait jobban és jobb felbontással rajzolja ki. Ezek szerint a riss fölmelegedését jelentő meleg szakaszt követően három hideg és két közbelső fölmelegedő, meleg szakaszra bomlik az időszak. Jól látszik az interglaciális közvetlenül követő mély lehűlés – amely pl. a Kárpát-medencében nem érződik, merthogy ebben az időszakban ott nem történt

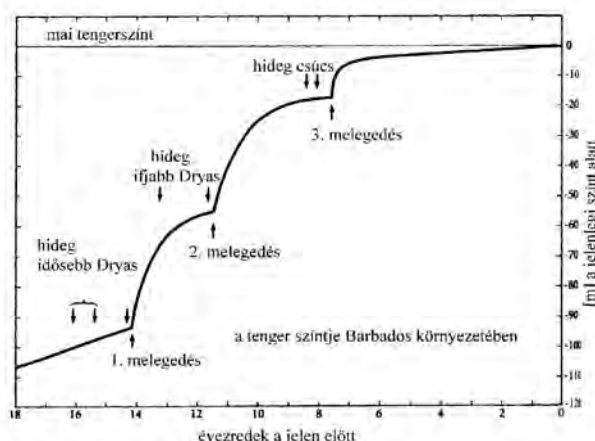
15. ábra: A würm jégkorszak időrendje a tengerszintek elemzése alapján.

A: jelenkor, B: fölmelegedés, C: hideg csúcs, D: 3. lehűlő szakasz, E: interstadiális, F: közbelső hideg mélypont, G-K: 2. lehűlő szakasz, L: első hideg mélypont, M: interglaciális, N: riss felmelegedő szakasza

löss lerakódás – 115 évezreddel a jelen előtt. A würm ezt követő lassan lehűlő szakasza 70 évezreddel ezelőtt hirtelen fokozódott, majd 65 évezrede volt ennek a szakasznak a legmélyebb lehűlése. Ezt követte az interstadiális, majd 50 évezredtől fokozott lehűlés, amely 30 évezreddel ezelőtt hirtelen mélyült, hogy a würm leghidegebb szakasza bekövetkezzék.

A 15. ábra Ausztrália környezetében két tenger szakaszon mért tengerszint vizsgálatok eredménye ugyanezt tükrözi. Itt a würm jégkorszakot még finomabban szakaszoltuk és a würm fölmelegedési szakaszának globális hatását is feltüntettük.

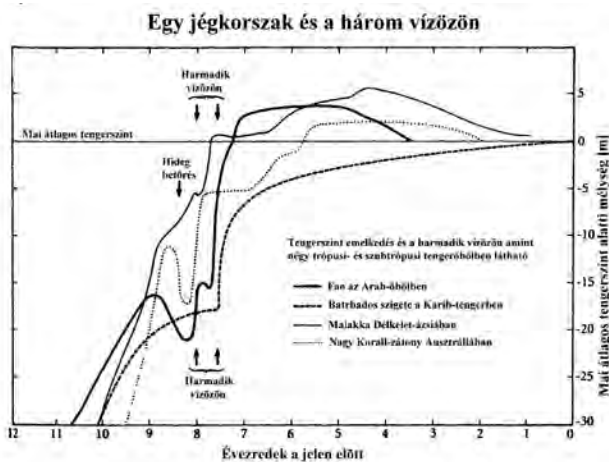
A hirtelen tengerszint csökkenések erős lehűlést jelentenek, a vízszintemelkedések már meleg klímát. A változás meredeksége arányos a globális hőmérséklettel, nem pedig a vízszint abszolút mértéke. Nem szabad elfelejteni, hogy a vízszintváltozást a tengerekből a sarkokra lecsapódó jég mennyisége okozza, ezért annak sebessége utal a globális hőmérsékletre. A vízszintek oszcillációja a rövid idejű fölmelegedéseket és lehűléseket jelzi. Ezeket a szárazföldön lerakódott löszből nem lehet meghatározni, a löss lerakódás a hidegebb idő miatt bekövetkező klímaváltozásból a csapadékhiányt jelzi.

16. ábra: A würm végének időrendje a barbadosi tengerszint elemzése alapján

A 16. ábra a fölmelegedő időszakot követő szakaszban Barbados mellett észlelt tengerszintváltozást ábrázolja az abszolút idő függvényében. Ez nagyon fontos, mert az ábrán jól láthatók a würm végső fölmelegedését követő visszahűlési szakaszok, amikor a globális hőmérséklet csupán oly mértékben hűlt le, hogy a jég mennyisége a sarkokon számottevően nem nőtt ugyan, de az olvadás megszűnt. Az újra fölmelegedés hirtelen vízszintnövelő hatása ellenben jól látszik. A legutolsó fölmelegedéskor az alacsonyabban fekvő tengerparti sávok, ahol emberek élhettek ebben az időszakban, hirtelen víz alá kerülhettek, amivel számos nép köré-

ből meríthető özönvíz legendák léte magyarázható. Nem hit, tapasztalat volt.

17. ábra: A tengerszint alakulása a würm végétől napjainkig a világóceánok különböző helyén

A 17. ábra ugyancsak a würm legutolsó fölmelegedő szakaszában észlelt tengerszinteket ábrázolja, de itt több különböző helyen mért szintváltozásokat hasonlítja össze. Látható, hogy a világ különböző pontjain a tengerszintek nem egyformán változtak. Több helyen a mai szintet meghaladó vízszintek jelentek meg, ugyanis nem csak az abszolút vízszint változott, hanem a földkéreg terhelésének megváltozása miatt az is rugalmasan deformálódott, besüllyedt, kiemelkedett, míg nem kb. 2-3 évezrede elérte a mai egyensúlyi alakját. Figyelmet érdemel az ábrán az Arab-öböl vízszintjének a változása. A mai szintet 5 méterrel meghaladó vízszint okozhatta ma gyakorlatilag a tengerszintet

csupán kismértékben meghaladó magasságba telepített Uruk városának időszakos víz alá merülését, a helyi özönvizet.

A würm utolsó fölmelegedése kb. 7,5 évezrede fejeződött be. Ezt követően a Föld globális hőmérséklete nagyjából a mainak felel meg. Az öregebb dryas lehűlés fölmelegedése a jelen előtt 14, az ifjabb dryas fölmelegedése 11,5 évezrede történt. Munkánk során ezen adatokat használjuk. A későbbi, történelmi időszakoknak van egy szakasza, amely kettős időszámítású. A hagyományos időszámítást a Földközi-tenger keleti medencéjének műveltségei vonatkozásában Manhetto királylistáira alapozva határozták meg, ahol az Új Birodalom létrejöttét megelőző III. Közbenső Szakasz hosszát Egyiptom különböző helyein uralkodó fáraók uralkodási idejének összeadásával határozták meg, holott ezek közül számosan mássokkal párhuzamosan, egy időben uralkodtak. Két évtizede kronológiai bizottság alakult és feldolgozta ennek az időszaknak az idejét és megállapította, hogy a III. Közbenső Szakasz előtti idők hagyományos idejét 250 évvel meg kell rövidíteni és az aranykirályok és az Új Birodalom közötti hagyományosan mintegy 400 éves közbenső időszakot 150 évre kell csökkenteni, az események időrendjének összenyomásával.⁵⁷ A bronzkorszak és a vaskorszak határán keletkezett mintegy két évszázados ún. sötét időszak ezzel megszűnik. A jelen munkában, amikor a harmadik közbenső időszakot megelőző időkre esik utalás és évszámot adunk meg, akkor mindig megadjuk a hagyományos időszámításból fakadó adatnak megfelelő módosított adatot is.

57. Peters (1991).

Emberi műveltségek és jellemzőik

Amikor egy nép, nemzet, műveltség ősi múltját igyekszünk fölfedni, megtalálni, akkor számos különféle adatforrást is figyelembe kell vennünk. Ilyenek pl. az embertani, a régészeti adatok, saját és a környezeti kútfőkből származó leírások mellett a nyelv, a népi hagyományok, műveltségi jellemzők – versek, dalok, zene, ábrázoló művészet, hitvilág – és ezek kifejeződései, stb. Ha minden lehetséges forrást figyelembe vesszünk, akkor bizony gyakran ellentmondásokba ütközünk: az egyik adat pl. kizárhatja egy másik adat valamiféle értelmezését. Így aztán csakis olyan értelmezés fogadható el, melyet egyetlen igazolt, hiteles adat sem zár ki, tesz lehetetlenné. Nem elég tehát az értelmezést bizonyító adatokat felsorolni – lett legyenek azok bármely nagy számban – ha föllépnek olyan adatok, melyek az értelmezéssel összeférhetetlenek, azt kizárják. Ez utóbbi esetben az értelmezés elfogadhatatlan, azt el kell vetnünk, legyen az bármely szép, fölemelő, vonzó, vagy kíváncsú is.

Az írott történelmi szakaszokban is vannak már gondok, pl. hogy miként értelmezzünk neveket, hiszen a neveket leíró személy a saját nyelve hangkészletéhez, kiejtési módjához, esetleg sajátos elnevezéseihez illeszti az általa leírt eseményeket, helyeket, azokon élő, működő és cselekvő embereket, embercsoportokat és azok megnevezését, akik viszont a megfelelő neveket a leíróétől esetleg szögesen eltérő nyelven fogalmazták meg.

Különösen nehéz akkor a történész, a régész helyzete, ha az írott történelem előtti időkre téved. A helynevek – dűlők, patakok, vízfolyások, tavak, hegyek stb. nevei – általában az adott területen élő letelepedett népességtől származnak, és ezek egymás utáni több generáción, esetleg népességváltozáson át is megmaradnak. Legfeljebb egy más nyelven beszélő embercsoport nyelvének hangzásához igazodnak, következésképpen néha a felismerhetetlenségig eltorzulnak. Így a helynevek elemzése gyakran nem az aktuálisan a területen élő népesség múltját tükrözi, hanem esetleg más nyelvű, műveltségű embereket vetít oda, ahol azok már nem élnek, így az ott élők származására sugall olyasmit, amivel nem rendelkezik. Egy-egy területen átmenetileg előforduló embercsoportból származó személynevekkel még bonyolultabb a helyzet, ha azokat idegen műveltség írott anyagában leljük fel. Óhatatlanul igazodnak a nevet rögzítő műveltség emberének nyelvi szabályaihoz – azaz torzulnak.

Ha ellenben egy adott nép, embercsoport helyét keressük, akkor talán a leghitelesebb az adott nép, embercsoport műveltségének alapvető jellemzőit követnünk – még akkor is, ha az adott embercsoport másokkal ötvöződik és ezért a műveltségi jellemzői az idők során

megváltoznak. A műveltségi jellemzők közül legfőbb maga a nyelv, melyet a nép beszél, a nyelven belül pedig az adott embercsoport saját múltjára vonatkozó mesék, elbeszélések, regék, legendák esetleg mítoszok tartalma.

Csakhogy a saját múltat feldolgozó regék, legendák, mítoszok feltételeznek egy szemléleti módot, azt, hogy az adott embercsoport magát a többi embercsoporttól elkülönülten esetleg azokkal szembeállítva, vagy hozzá viszonyítva miként is határozza meg, ami gyakran valamilyen felsőbbrendű lényhez való viszonyulását is tükrözi. Ez utóbbi viszony általában alárendelő, azaz az embercsoport magát annak a bizonyos lénynek az alárendeltjeként határozza meg és gyakran annak a nevét föl is veszi saját maga megjelölésére. A történelem előtti idők család-, klán-, törzs-, vagy népnevei általában valami hasonló forrásból merítkeznek, ezért az ilyen nevek elemzése gyakran ahhoz a hitvilághoz vezeti el a kutatót, amelyiket az adott ember, embercsoport a mindennapi életében gyakorolt.

Az emberi felfogások szemléletmódja manapság szinte kivétel nélkül ilyen alárendelő jellegű. Az eurázsiai műveltségek szinte mindegyikére ez a jellemző, még ha nem is egységes mértékben. Vannak pl. ennek a szemléletnek egészen szélsőséges esetei is, mint pl. a hébereké, akik magukat istenük egyetlen emberi teremtettségének határozzák meg, míg a többi, a hozzájuk ugyan testileg nagyon hasonló, ám hitük szerint lelküket tekintve nem emberi lényeket az Istenük által az ő szolgálatukra teremtettnék, nekik alárendelt valójában emberszabású állatnak tekintik.⁵⁸

58. Sanhedrin 57a, 58b, Baba Kamma 37b, Baba Mezia 24a, 114b, Yebamoth 61a, 98a, Abodah Zarah 22a-22b, 38b, Goshem Ham 266. Máimon is a Mishnah Torahban úgy magyarázza Mózes törvényeiben általánosan használt *felebarát* szót (példának okáért 3Móz 19:13, 16, 17), hogy a *goyimra* ezek nem vonatkoznak, mert ők nem azok. Lásd erről: Israel Shahak: *Jewish History, Jewish religion*, Pluto Press, London, p.: 80. A *goyim* és az izraeliták alapvető megkülönböztetése a Zohar könyvéből is kiolvasható, miszerint "valamennyi izraelitának része lesz a következő világban, és odaérkezésükkor nem adják át őket, a Douma angyal kezeihez és küldik le a pokolba mint a goyokat". (Zohar, Toldoth Noah tanulmány, folio 59b (De Pauly, I. 347). Valójában a goyoktól még az ember jelleget is megtagadják. (Zohar, Lekh-Lekha tanulmány, folio 94a, De Pauly, I. 535). A Zohar ismét megmagyarázza, hogy az Irás szavai "Jehovah Elohim embert teremtetett" azt jelenti, hogy ő Izraelt teremtetette (Zohar Bereshith tanulmány, folio 26a, De Pauly, I. 161), és végül: "igen, a zsidók emberek, mert a lelkük a felsőbbrendű embertől (azaz Istentől) származik. De a világ népei nem nevezhetők embernek, mert ők nem a Szentből és a Felsőbb Emberből, a Neschamából, (dicsőséges lélekből) származnak, hanem Beliál Ádamból, azaz az alattomos és szükségtelen embertől, akit Sammaelnek neveznek, a Felsőbb Ördögtől." Luria tanítványa, a kabbalista Naphtali Emek ha Melek könyvéből idézi Webster (1924), p.: 13

Az ősi emberi temetkezések vizsgálata azonban arra int, hogy az alárendelő szemlélet, aminek eredményeként egy-egy településen keményen szétválak az ún. urak, gazdagok sírja a nekik alávetett szegények, szolgák sírjaitól, az emberiség történetének csak a legutóbbi 7-8 évezredét jellemzik, korábban nem ez volt a szemlélet. Az emberi ősi szemléletben az emberek egyenértékűek voltak, sírmellékleteik szerint nem különböztethető meg sem szegény és gazdag, sem úr és szolga. Az emberi egyenértékűséget tükrözi a mellérendelő szemléleti mód.

A későbbi emberi műveltségekre keményen és meghatározó módon jellemző azok szemléleti módja, sőt, minthogy a mellérendelő szemléleti mód Euráziában ma már nem tartozik az általános gyakorlathoz, ez utóbbi által meghatározott műveltség nagyon is sajátos és eme tulajdonsága kizáró jelleggel rendelkezik a műveltség eredetének vizsgálatakor. **Azt állítjuk, hogy az ősi embert jellemző mellérendelő szemléletű műveltség, nyelv, embercsoport nem eredhet a már kialakult alárendelő műveltségű elődökből, azokból nem vezethető le, azoknak nem másodlagos képlete, hanem azokkal szemben elsődleges.** A változás az ismert történelmi adatok alapján egyirányúnak tűnik: amelyik nyelv, műveltség áttért az alárendelő szemléleti módra, annak eme jellemzője a további időszakokban megmarad. Ennek köszönhető, hogy a mai ismert műveltségek zöme alárendelő, ha nem is egyenlő és szélsőséges mértékben, és ez a tény nehezíti is a mellérendelés lényegének a megértését. Míg a mellérendelő szemlélettel az alárendelés egyszerűen megérthető, az alárendelő szemléletben a mellérendelés értelmetlennek tűnik, az egész szemléleti kérdés megértése nagy nehézségekbe ütközik.

Ám kísérreljük mégis meg. Amit itt legelőbb meg kell vitatnunk, az a szemléleti módok, az általános emberi viszonyok kérdése.

Mellérendelő és alárendelő szemléleti mód

A társadalom az együtt élő, együtt tevékenykedő emberek halmazaként fogható fel. Az együtt élő, és tevékenykedő emberek alapvetően kétféle viszonyban lehetnek egymással.

Az egyik ilyen viszony az, amikor az egyik a másiknak *alárendelt* szerepet tölt be, azaz az egyik személy a másikhoz nem egyenértékű módon kapcsolódik. Ebben a viszonyban az egyik ember helyzete mindig magasabb, parancsnokibb, míg a másiké mindig alacsonyabb, végrehajtóbb. Ez azt jelenti, hogy a kettőjük viszonya egy irányban függő. Van az egyik – a főnök, az uraság, a parancsnok –, aki a másikat utasíthatja, és van a másik – a beosztott, a szolga, a végrehajtó –, aki az előbbi utasításának megfelelően cselekszik, annak parancsait végrehajtja.

Ez a viszony ma általánosan ismert, szinte valamennyi korunkbeli szervezet gyakorlatilag ennek szellemében, ún. *archikusan* épül fel. Ezt jelképezi egy talpára állított piramis, ahol az utasítás menete felülről lefelé halad. Az alsóbb szint a felsőnek alá van rendelve. A felső a főnöki, az alsó a beosztotti szint. Beöthy⁵⁹ éppen ezzel határozza meg a társadalmat. Szerinte társadalom főnökség nélkül nem létezhet. Nem érti az ausztrál bennszülöttek társadalmát, ahol a főnökség alapvetően hiányzik és éppen ezért primitív hordává degradálja őket. Itt tehát semmi gond, ezt az alárendelő viszonyt mindenki ismeri – és általában el is ismeri.

Ennek szöges ellentéte a *mellérendelő* viszony. A mellérendelő kapcsolatban a két személy közül egyik sincs a másiknak alárendelve, hanem tevékenységük egyenértékű (vagy azzal jellemezhető) kapcsolatot tetelez fel. Az alárendelő rendszerben is számtalanszor megfigyelhető ez a viszony, amikor az azonos szinten tevékenykedőket viszonyítjuk egymáshoz. A két egymás mellé rendelt személy tevékenységét ilyenkor egy közös, a fölöttük lévő rendszer-szint valamelyik tagja kapcsolja, hangolja össze. Ez a kapcsolat is jól ismert és úgyszintén elismert.

Van azonban a mellérendelő viszonnak egy egyedülálló esete is, amikor a két egyenértékűnek föltételezett személyt nem köti össze egy felettes harmadik. A kérdés ilyenkor az, hogy tudnak-e együttműködni? Létezhet-e egy ilyen viszony tartósan? Létezhet-e egy társadalom, ahol annak tagjai egyenértékűek, ahol nincs kiemelt főnökség?

Sokan – ahogy láthattuk, Beöthy is – a kérdésre egyértelmű nemmel válaszolnak, mondván, hogy egy összefogó, összehangoló harmadik híján a két személy kapcsolata *anarchikussá* (rendetlenné, össze-visszává) válik. Ami azt jelenti, hogy felborul egyfajta rend és ennek eredménye valamiféle zűrzavar lesz. A kérdés azonban az, hogy *ez* igaz-e?

A válaszuk egyértelműen az, hogy *ez nem igaz*. A mai társadalmi élet számos jelenségét fel lehet hozni arra utaló példának, hogy egymás mellé rendelt emberek közös tevékenységükben eredményesek anélkül, hogy viszonyukban az egyik, vagy a másik megkülönböztetetten felsőbbrendű lenne, magasabb rendű szerepkört töltene be.

A legkiválóbb példák erre a kis zenekarok. Ezeknél ugyan gyakran van egy személy, aki az egésznek a motorja, de ugyanilyen gyakran fordul elő az is, hogy a zene pusztán a zenészek együttműködése alapján áll össze és ilyenkor maga a végtermék, a muzsika adja az összehangoláshoz szükséges 'ütemet'. Természetesen, nagyon sok tagból álló zenekarnál ott a karmester, aki a pálcájával hangol össze, de a dzsessz zenészek, a népi zenészek igen nagy részénél a zene az együtt ze-

59. Beöthy (1878), pp.: 27-140, ill. Beöthy (1882), pp.: 154-174.

nélés eredménye. Még akkor is, ha a hangnemet, vagy az ütemet valamelyik zenész adja meg, vagy bizonyos elemeknél az egyikre figyelnek, azaz van egy vezető, irányító személy. Az összhangot közvetítő személy mégsem főnök, hanem a közösségből kiemelkedő, annak tagjaival egyenértékű személy, azaz vezér.

Hasonlót tapasztalhatunk társadalmi méretekben az ausztrál bennszülötteknél is, ahol ez a mód több tíz évezredig is működött. Nem volt a földjük tulajdon, nem voltak háborúik, nem ölték halomra egymást, hanem azonos területen osztozkodva békésen megfértek egymással, együttműködtek.

Ez a mellérendelő emberi viszony lényege. A régészeti adatok egyértelművé teszik, hogy még az újkőkor emberénél is ez a viszony uralkodott, a parancsnoki alárendelés csak későbbi eredetű. A történelmi materializmus az emberiségnek mellérendelő szemléletű idejét öskommunizmusnak nevezi.

A mellérendelő szemléletet a legutóbbiban⁶⁰ a kínai szellemi világ *jin* és *jang* fogalma képviseli.⁶¹ A felfogást a 18. ábra szemlélteti. Ez a fogalom és ábrázolás a kínai bölcseleti rendszerben a világ szerkezetének a leírásakor jelenik meg, és azt a felfogást képviseli, hogy a világos és a sötét ábra egymást kiegészítve, egyenértékűen határozza meg az egészet. Mindkét ábrarész a színétől eltekintve azonos, egymásba fonódik, együtt töltik ki a felületet. Egymás mellé és nem pedig egymásnak alá, ill. fölé van bármelyikük rendelve, jöllehet a *jang* az égi, a pozitív, a férfias, a *jin* pedig a földi, a passzív, a nőies tulajdonságokat képviseli.⁶² A *jang* a Nap és a fény, a *jin* a Hold és az árnyék.

18. ábra: Jin és jang a kínai gondolat-rendszerben

60. Eltekintve attól, hogy két jellegzetes, sok szempontból ellentétes princípiumról van szó. Amiről itt szólunk, még ennél is több, mert a mellérendelő viszony tagjai egyformák, homogének is lehetnének, ha egyébként lennének egyforma emberek. Mivel azonban nincsenek, nincs is mód a mellérendelő szemléletben teljesen egyformának tekinteni őket.

61. Grimal (1965), p.: 273., Saso (1991), p.: 349.

62. Ji (1989), p.: 16

Tovább lépve, vizsgáljuk meg ebből a szempontból megítélve magát a családot. Milyen ott az emberi viszony?

Természetesen bonyolult, ahol a gyermek–szülő viszony ugyan az idő nagy részében alárendelő jellegű, de akkor is leginkább vezéri és nem főnöki. A szülők egymáshoz való viszonya azonban nem föltétlenül alá-, ill. fölérendelő! Még akkor sem, ha tudomásul vesszük, hogy a két szerepkör, az *anyai* és az *apai* nem azonos. Két egymástól eltérő minőséggel találkozunk itt, és még sem szükséges azokat egymással szembeállítva értékkategóriává alakítanunk, egyiket a másiknak alárendelnünk. Miről is van tulajdonképpen szó? Hogy a kérdéskört jobban megértsük, tekintsünk vissza az állatvilágra, ott is a madarakra.

Jól ismert, hogy a madaraknál nagyon gyakran a nőstény, a tojó szürke, vagy inkább csak egyszínű, miközben a hím, a kakas meg színes, tarka. Beke Kata⁶³ „Mert az ember kétnemű” c. remek könyvecskéjében a *Színes tollak, színvak férfiak* c. fejezetben foglalkozott ezzel a kérdéssel. A madaraknál ez a színmegosztás, ugyanis, nem a véletlen műve. Szorosan kapcsolódik a két fél élettani szerepköréhez. Merthogy a hím és a nőstény szerepköre nem csak a tojás létrehozásában és kikeltésében különbözik, hanem az utódok, a csibék ‘fölnevelésében’ is.

Hogy ez sikeres legyen, a madárcsaládnak valamiféle védelemmel kell rendelkeznie. A feladat a két szülő között megoszlik. Az egyikük feladata a fészek és a mozgásképtelen utódok védelme, a másiké pedig az, hogy az esetleges támadót (ragadozót) a fészektől elvezesse. Az első feladat rejtezkedést és nagyfokú taktikai készséget igényel, mert neki akkor és azonnal kell cselekednie, ha a ragadozó váratlanul mégis a fészekenél terem. A másiknak meg figyelemfelkeltőnek kell lennie, a ragadozót a fészektől távolra kell elvezetnie, esetleg úgy, mintha magát kínálná prédául, és amikor már kellő távolra jutottak, akkor kell gondoskodnia a saját élete védelméről. A hím tehát színes és stratégia, a tojó meg szürke, vagy a környezetéhez igazodó színű és taktikus.

Melyik van a másiknak alárendelve, hiszen itt összehangoló harmadikat nem találunk? Egyik sem. A két szerepkör a ‘család’ védelme és fönntartása szempontjai szerint egyenértékű, a két szülő egymás mellé rendelt. Ezt fejezi ki a magyar nyelv is a *feleség* és *férj*⁶⁴ szóval, amit azonnal értékelni tudunk, ha tudjuk, hogy pl. az angol a férjet *gazda* (*husband*) fogalommal fejezi ki. A férfi a nő gazdája! A nő meg a férfi tulajdona.

A mellérendelés ezért nem csak olyan fantázia szülte elképzelésnek tekinthető, hanem az élő világban bizony meghatározó jelentőségű viszonyoknak. Ugyan a

63. Beke (1984)

64. És a fele-fele viszonyos, mert Varga Csaba kimutatta, hogy a *férj* szó is a *fél* szóból származik. Varga (2003), p.: 47–61.

darwinizmusra épülő fejlődésmélet konokul a fajok létéért való gyilkos harc fogalmával operál, a természetben mégis azt láthatjuk, hogy az egyes egyedek, fajok nemhogy nem állnak egymással állandó gyilkos háborúban, hanem meglehetősen gyakori az együttműködésük. A növényvilágnál ez látványosabban jelenik meg és az élettan együttélésnek – idegen szóval: szimbiózisnak nevezi.

A kétféle alapvető emberi viszony kétféle szemléleti mód következménye. A szemléleti mód határozza meg az egyes társadalmakban az egyedek kapcsolatát, egymással szembeni viselkedését és ezt a viszonyt, szemléleti módot a műveltség nyelve is kifejezheti.

Az alárendelő szemléleti módú társadalmakban az emberi viszonyok – de bölcséleti értelemben véve általában a viszonyok – nem egyenértékűek, az események, a jelenségek, a minőségek egymásnak alá vannak rendelve. A bölcsületben a metafizikus vizsgálati módszer lényegét tekintve alárendelő szemléleti vizsgálati módszer. A jelenségek abban a szemléletben szigorúan időben és logikailag egymást követők, az ok meghatározza az okozatot és az okozat sohasem hat vissza az okra. Kölcsönhatás nem lehetséges. Gordon V. Childe angol történelemtudós az indoeurópai népek, műveltségek történelmi sikerét éppen a nyelvük alárendelő szemléletével indokolta.⁶⁵

Általában kijelenthetjük, hogy a mai európai kultúra meghatározó szemléleti módja alárendelő. Ebben a szemléleti módban bármely nem egyforma jelenség-nél azonnal jelentkezik az az igény, hogy melyik az elsődleges, az eredendő és melyik a másodlagos, azaz a származtatott. Ez időbeli, vagy logikai elsődlegességet egyaránt jelenthet. Ámde mindenképpen értékítéletet fejez ki: az elsődleges az értékesebb! A finnugor elmélet szerint, pl. a magyar másodlagos, míg minden más vele szemben elsődleges. Jellegzetesen alárendelő szemlélet ez, és egyáltalán nem a magyar vonatkozási alapokról indítatva. Mások, ha egy kultúra hitvilágát vizsgálják, és pl. abban a kultúrában nem találják meg az isteneket, akkor kijelentik, hogy az a kultúra elmaradt, mert „*még nem jutott el az Isten fogalmának a megértéséhez*” – ahogy ezt, pl. Ipolyi Arnold könyve bevezető részében⁶⁶ olvashatjuk. Egyszerűen elsődlegesnek, magasabb rendűnek, következésképpen értékesebbnek vélik azt a rendszert, gondolat- és eszmevilágot, amit magukénak vallanak, amit maguk is hisznek.

A mellérendelő szemléleti módban azonban ezek a különbségek nem jelentenek föltétlenül értékbeli különbséget, az ok és az okozat nincsen mereven szembeállítva és a kölcsönhatás elfogadott. Bölcséleti értelemben ez a dialektikus vizsgálati módnak felel meg. A tévedések és esetleg helytelen ítéletek megelőzése vé-

gett engedtessek meg, hogy megjegyezzük: a marxizmust ugyan dialektikus materializmusnak nevezzük, de nem azért kell elvetni, mint eszmerendszert, mert dialektikusnak vélte magát!

Az alárendelő szemléleti mód következményeit világosan látjuk, azok mindenki előtt ismeretesek. Ez jellemzi a római katolikus egyházat és működését, de a királyságok is erre alapulnak. A királyok általában az istenüknek vannak alárendelve, vagy egyenesen attól származnak. A halandó alattvalók meg neki vannak alárendelve, számukra gyakran a király megközelíthetetlen, isteni alak. Erre legkiválóbb példát az egyiptomi fáraók köréből nyerhetünk, ahol is a fáraó beavatószerartása éppen azt jelentette, hogy a fáraót az istenség fiává kenik fel,⁶⁷ az emberek fölött álló, félistenné. Az isten fia fogalom innen eredeztethető.

Ezzel szemben a mellérendelő szemlélet nem teremt magának felsőbbrendű személyiségeket, akiket imádni, akiktől félni kell. Ha pl. egy mellérendelő társadalomra rátelepedik egy alárendelő szemléletű, uralkodó elit, és itt tisztelni kell az uraság istenét, hát meghajtjuk a térdünket, a fejünket előtte, és nem nyugtalanítjuk az istenétől féltő uraságot ennek megtagadásával. Így arra sem serkentjük, hogy erre fizikai erővel vegyen rá minket. Ez pedig életet jelenhet. Megtehetjük bátran, mert nem kell attól tartanunk, hogy a saját istenségünk ezért megbüntet minket.

Erre a magyar műveltséget jellemző *‘többet ésszel, mint erővel’* jellegű válasza a *Koronatan* az egyik legkiválóbb példa. Amikor az egész környezetben már a hűbérúr-rendszer volt a meghatározó, akkor egyetlen nép sem engedhette meg magának azt, hogy ne legyen az országának tulajdonosa. A magyar műveltség a XI. század végétől már fölismerhetően ezt a kérdést a *Koronatan* megteremtésével oldotta és kerülte meg.⁶⁸ Létrehozott egy szakrális tárgyat, amit személyiséggel látott el és az országot annak birtokába helyezte. Ezzel formailag felsőbbrendű lényt teremtett, annak tartalmi jegyei nélkül. A tan ugyan a királyt a *Korona* alá rendelte, de az ország lakosságát nem a király alá, hanem ugyancsak a *Korona* alá, a *Koronának* a királlyal egyenértékű alkotórészeként határozta meg. Nálunk a király nem lett az ország birtokosa, hanem az ország népével egyetemben a *Korona* alá rendeltje maradt. Embert törvényesen nem birtokolt ember egészen Werbőczy koráig, amikor a tant ennek megfelelően átdolgozták. Ámde még egészen Mária Terézia koráig sem vált az Európában kizárólagos és éppen akkoriban felbomló hűbéri rend a magyarság körében általánossá. A *Koronatan* kifejezetten mellérendelő szemléletet képvisel, a hűbéri rend pedig alá-

65. Childe (1926), p.: 4.

66. Ipolyi (1853), pp.: 39-41.

67. Lásd pl. Osman (1993), p.: 152, vagy Knight (1997), p.: 155.

68. Lásd részletesebben Cser (2000), pp.: 79, 181, Csíhák (1999), ill. Zétényi (1999), pp.: 17.

rendelőt. A mellérendelés másik következménye az, hogy elsősorban nem rítusokban élünk, hanem élet-szerűbb, célszerűbb formát alakítunk ki. Ez egyben nyelvfejlesztő is. A nyelv tükrözi a mellérendelést és a műveltséggel egymást kölcsönösen erősítve alakul határozottan egységes szemléletté. A másik ember egyenértékű elfogadása előmozdítja a tanulás, a tanítás hatékonyságát is. Minthogy nem teremt született előkelőket, a társadalmi emlékeztetést nem az előkelők története, származási vonala, hősi tettei, hanem a társadalmi élet belső kérdésköre foglalja le. Nem hősi legendák születnek, hanem tanító mesék, történetek, versek, dalok. Álljon itt összehasonlító példaként a mellérendelő szemléletű *Mindent látó királylány*,⁶⁹ és az annak megfelelő alárendelő szemléletű görög mítosz, a *Csodálatos Atalanta*.⁷⁰

Mindkét történet lényege az, hogy a leány férjet keres és ennek érdekében próbatételre szólítja fel a kérőt. A fiú meg feleségnek akarja a lányt megnyerni, és ezért alá kell magát vetnie a meghirdetett próbának. A mellérendelő szemléletben a cselekvő személyek azonosításának nincs jelentősége, ezért nem is nevezik meg őket. Csak *királylány* és *kondásfiú* a megnevezés. Az alárendelő szemléletben a leány neve (adott esetben *Atalanta*, aki egyébként valójában nem is akar férjet, mert egy jóslat szerint miatta állattá változik) és az isteni származási rendje a történet lényegéhez tartozik. Ugyancsak vonatkozik ez a fiúra is (a görög legenda világban *Melanion*, Ovidiusnál, pedig *Hippomenes*), akinek a származása és a hősi múltja ugyancsak rendkívül fontos, jóllehet, Atalantáéval szemben kisebb értékű, alárendeltebb.

Mindkét történetben a fiúnak segítségre van szüksége ahhoz, hogy a feltételeknek megfeleljen. A mellérendelő szemléletben a fiú azáltal szerzi meg a segítséget, hogy az odavezető útján nekik segít, velük szemben emberséges és jó. Önmagától ad. Az alárendelő szemléletben, pedig az istenség (a görög regében *Aphrodité*, Ovidiusnál meg *Vénusz*) kegyeit kell megnyernie, ami viszont a rítus maradéktalan végrehajtásával érhető el.

A próbatétel sikerének a mellérendelő szemléletben az a feltétele, hogy a fiú mennyire értelmes, ügyes, leleményes, mennyire tud együttműködni, azaz hogy *ön-maga* mennyire jó. Elrejtőzni másként nagyon nehéz. Ezzel szemben az alárendelő szemléletben le kell győznie a másikat, annak fölébe kell kerekednie. Minthogy ez természetes körülmények között nem megy, nem a saját ügyességét, erejét, gyorsaságát fokozza, hanem a másik gyengeségét használja ki: elé dobja az istenségtől kapott aranyalmát, mire a versenytárs megáll és a

69. Kovács (1994), pp.: 102, Zöld Péter, *Gál Istvánné meséjében*, ill. a *Világszép Népmesék c. kötetből*, pp.: 104-110.

70. Grimal (1965), p.: 152., de lásd Ovidius feldolgozásában is, Grant (1995), pp.: 343-5, 392.

fiú, így előnyhöz jut. A győzelem a mellérendelő szemléletben nem megalázó, mert nem győzi le a másikat, hanem teljesíti a próbát. A záró esemény is az, hogy *te az enyém, én a tied*, míg a görög történetben a fiú legyőzi a nőt és az után az ura és parancsolója lesz. Az már csak a csattanó vége, hogy amikor egybekelnek, azzal meg éppen Zeusz (Ovidiusnál *Cybele*) haragját váltják ki, aki aztán állattá változtatja őket.

Ha összehasonlítjuk a két történetet, szinte lehetetlen kikerülni azt a gondolatot, hogy egymással valamiként összefüggnek. *Melyik az elsődleges és melyik a származtatott?* – teszi fel az alárendelő szemlélet ilyenkor a kérdést. A *Mindent látó királylány* erkölcsi mondanivalója, kerekése, logikus összefüggései egyszerűen nem teszik lehetővé azt, hogy a királyi regekört tegyük elsődlegessé, és abból származtassuk a mesét. Fordított eredeztetés azonban nagyon is valószínűnek tűnik. A mellérendelő szemléletű történet szolgálhatott az alárendelő történet alapjául. A rátelepedő uralkodó (görög) réteg átvehette az alattuk lévők (pelagézok) történetét és átalakíthatta a saját igénye, szemlélete szerint. Ezt is jelentette fentebb, hogy a mellérendelés nem vezethető le az alárendelésből, megfordítva viszont igen. A magyarban az alaptörténetet tisztelhetjük.

Társadalmi méretekben a két szemlélet közötti különbség meghatározó és jelentős. Az alárendelő szemlélet állandóan és mindenütt a szemünk előtt van: a királyokról regélnek, a hősöket dicsőítik, a származást számon tartják és regékben, mondákban, legendákban rögzítik, adják szájról szájra, vagy vésik kőbe, égetik agyagba. Erre egyik legismertebb például a csillagmítoszok szolgálnak, melyek alárendelő jellege egyértelmű. A csillagmítoszokra később még visszatérünk.

A mellérendelő szemlélet ellenben rejtőzik, és gyakran az alárendelő tengerben nem is látszik meg. Fönnmaradásának egyetlen záloga az, hogy valami olyasmit tud, amit az alárendelő környezet esetleg nem, és ezért annak szüksége van rá. Ilyen tudás lehetett, pl. a fémművesség, a fémek előállításának, tisztításának edzésének a titkai. Fémeket előállító, fémeket feldolgozó és abból eszközöket – még ha, fegyvereket is! – kovácsoló társadalomban nincs szükség az alárendelésre, fönn tarthatják a mellérendelő szemléletet. Ezért az ilyen társadalom csak a termékei alapján látszik meg, jelentkezik az alárendelő krónikákban, legendákban, mondákban. Ott sem név szerint említik őket – mert isteneik hiányában legendás nevük sincs – hanem, pl., mint mesterek ismertek. Sokszor idegen országok mesterei, idegen országok tudásával, idegen – és névtelen – királyok alá rendeltként. Vagy esetleg törpékként, mint Andersen meséjében, a Hófehérkében.

A kétféle szemléleti mód köréhez tartozik a tudat-elvűség és anyag-elvűség kérdése. Az egész kérdéskör

attól lett 'perdöntő' jelentőségű, hogy az alárendelő szemléleti mód teremtette meg. Ugyanis ez a szemlélet a két alapvetet egymástól elválasztja, szembeállítja, és késhegyig menő vitákat gerjeszt arról, hogy melyik volt előbb? Melyik az eredendő és melyik a származék? Melyik az öröktől fogva létező és melyik a teremtett? Melyik az értékes, vagy melyik az értékesebb? A kérdést máig sem lehetett eldönteni. Merthogy alapvetően a kérdésfeltevés a hibás.

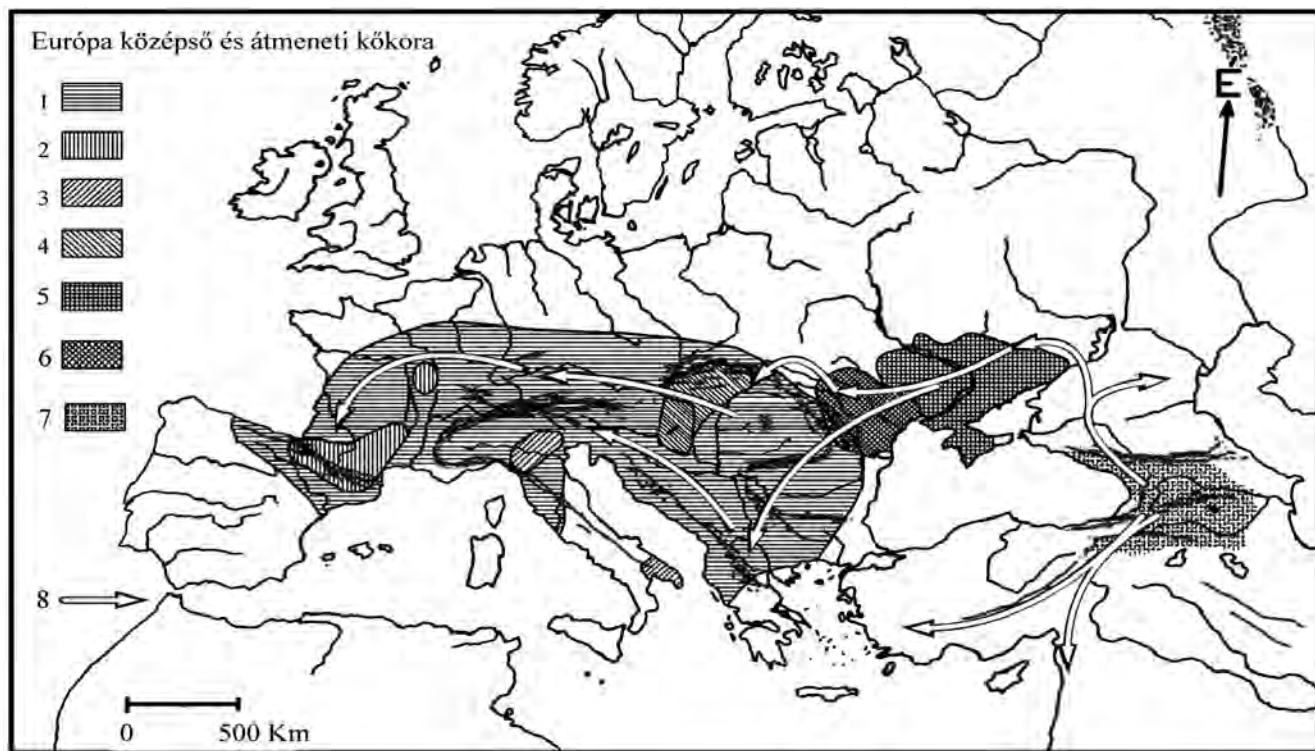
A mellérendelő szemléleti módban az a kérdés, hogy melyik az elsődleges föl sem merül, mert elfogadható, hogy a két jelenség ugyanannak a valóságnak a két oldala és egymástól elválaszthatatlanok, összetartoznak. A kvantummechanika ezt az elvet már meglehetősen régen kimutatta, amikor az anyag részecske- és hullámtermészetét (ami képletesen megfelel az anyagnak, ill. a tudatnak) elválaszthatatlannak, összetartozónak fogta fel és így is kezelte.⁷¹

A mellérendelés eredete

Ma azt tapasztaljuk, hogy az alárendelő szemlélet az uralkodó az emberi kapcsolatokban. Fölmerül a kérdés: melyik az eredeti emberi szemléleti mód? Hol találkozunk az emberiség őstörténetében az alá- és a

mellérendeléssel a legkorábban? Főntebb már a mellérendelő értelmű magyar népmesét véltük alapvetőnek. Távlati múltat tekintve legalább a jégkorszakok végéig vissza kell nyúlnunk, hogy az emberi műveltségek felfogását vizsgálhassuk. Ekkoriban ugyanis már megjelennek azok a tárgyak, sírmellékletek, szobrok, emberi ábrázolási módok, sziklarajzok, vésetek, amiknek az alapján a szemléleti módra, esetleg hitvilágra már következtethetünk.

A 2. térkép a würm jégkorszak végén Európában fellelhető emberi műveltségek elhelyezkedését és mozgását szemlélteti. A jégkorszak fölmelegedését megelőző időszakban Európa zömmel jég alatt volt. Emberi műveltségek a jeges szakaszoktól délre, már a tundra területeken is éltek. Két féle alapműveltséget találhattunk meg ebben az időszakban: a Kaukázus idillikus édenkertjéből, a meleg övi környezetből (5) nyugat felé szétáramló (8) gravetti emberét, valamint a hideg öviéket, azaz az aurignaci műveltséget (1) és a jégkorszakot jellemző hideg klíma emberét (2-4). Az új kőkorszak idejére ugyanis három foltban megmaradt a hagyományos mousteri műveltség nyoma is: a Pireneusok lábánál és a Francia-középhegységben a Chatelperoni (2), a Pó völgyében az Uluzzi (3) és a Kárpát-medencében a Szeleta (4). A hideg idő-

2. térkép: Európai műveltségek a würm fölmelegedésekor

71. Ezzel ugyan a modern természettudomány eljutott a mellérendelő szemlélethez, de az alárendelő társadalmi környezetre eddig nem igen tudott hatni e szemléletmód, ezért nincs a kvantummechanikának társadalomtudományi alkalmazása, bár ismeretelméleti társadalomelméletek kidolgozására történtek kísérletek John Locke-tól és Immanuel Kanttól Karl R. Popperig és Friedrich von Hayekig.

szakban az eredetileg meleg övi ember is kényszerű módon a hideg övben élt, és pl. éppen a Kárpát-medencében tért át a hagyományos mamutvadászatról a szarvaséra, mert az addigi fő tápláléka ekkor pusztult ki végleg.

Bármelyik nagy állat is volt a kor emberének tápláléka, annak elejtése nem lehetett egyéni teljesítmény, ahhoz közös tevékenységre volt szükség. Már pedig ez a fajta közös tevékenység igényli a szoros emberi együttműködést, azaz föltehetően, ezzel együtt a mellérendelő szemléletet.

Létfeltétel itt az együttműködés! Ebben az életformában nem jelenik meg élelmiszer többlet sem, az embereket az életkörülmények, az időjárás szigora egymás mellé rendeli. Ez látszik a kor emberének az alkotásaiban. Nem találkozunk ebből a korból származó istenséggel, a korabeli embert ábrázoló szobrocskákon (pl. a Willendorfi és a Dolni Vestonice-i Vénusz⁷²) a termékenység tisztelete látszik, nem pedig valamiféle megszemélyesített fogalom. A szobrocskákra ugyanis a nőiség eltúlzott ábrázolásán felül az arc teljes hiánya a jellemző. A sírok egyenértékűek, semmi nyoma sincs alárendeltségnek, származásbeli emberi megkülönböztetésnek. Ugyanakkor viszont találkozunk annak a jelével, hogy ennek az embernek erkölce volt. Erre bizonyítékként szolgál a Shanidár barlangi lelet,⁷³ ahol egy neandervölgyi ősember csontvázán láthatóan, jobb karjának a születéskori sérülését amputálással gyógyították meg, majd egy újabb baleset miatti mozgásképtelenség következett be, amit követően a férfi még több évet megélt, míg nem egy szikla agyonütötte. A társadalmi segítséget, amivel ez az ember túlélte a nyomorékságát, kiegészítik egy másik ember sírjában talált temetési szertartás jelei (frissen szedett virágok pollenjei a sírjában).⁷⁴ A pollen csoportokban található, és a virágok általában a későbbi társadalmak által is ismert és használt gyógynövényekből valók voltak. Köztük az *Ephedra*, aminek kivonata amfetamin típusú kábítószerként ismert (*ephedrin*). A neandervölgyi ember kultikus temetkezéséről a Shanidár barlangon túlmenően is több adat van, pl. az üzbegisztáni Teshik-Tas barlang,⁷⁵ de eltemetett neandervölgyi emberekről tudósít Gáboriné⁷⁶ is a Subalyuk műveltség területéről, a würm első lehülési időszakából. Ugyancsak a neandervölgyi ember társadalmi életére hivatkozik Gábori is, amikor ismerteti egy gyermek sírját, a benne talált kőszáli kecskeszarvakkal és ő is megjegyzi, hogy etikája volt!⁷⁷ Ausztrália mai lakóinak az élete egy több tízezer éves, folyamatos műveltség folytatása. A hagyományos társadalmi életük a fenti megállapításokat alátámasztja.⁷⁸ A neandervölgyi embernek tehát

már volt etikája,⁷⁹ ami a modern emberről még sokkal később sem föltétlenül és általános érvénnyel mondható el!

A korabeli sírmellékletekből egy valami azonban határozottan látszik: a kor embere hitt a lélek halhatatlanságában, hiszen az eltemetett ember mellé valamiféle halál utáni, azaz túlvilági életre utaló tárgyakat helyezett.

A mellérendelő szemléleti módot ezért nem csak logikailag következtethetjük ki ókorszaki őseinknél, hanem a tárgyi leletek is meglehetősen egyértelműen erre utalnak. Ez az ősi emberi szemléleti mód.

A mellérendelő szemlélet hitvilága

Folytassuk vizsgálatainkat a mellérendelő szemlélet felfogásának kibontásával. Mindenekelőtt felmerül a kérdés: mi lehetett a mellérendelő szemléletű ember hitvilágának az alapja?

Válaszunk a kérdésre: a *lélek*-hit. A *lélek* az emberben lakozik, és ez adja az emberi lényegét, életének a sarkalatos lényegét. Különösen érdekes, ahogy a magyar nyelv az étellel, a lélekkel, az életjelenségekkel kapcsolatos fogalmakat megnevezi. Ezek ugyanis az *l* hangra épülő szóbokrot alkotnak. A szóbokornak két alapvető ága van. Az egyik a magas hangzású magánhangzókat, a másik pedig a mély hangzásúakat tartalmazza. Magas hangzású szóbokor a következő tagokat tartalmazza: *él, éled, élet, ellik, lel, leledzik, lehel, lehellet, lélek, lélegzik, levegő, lét*. Ezek a szavak az élővel, az étellel kapcsolatos fogalmakat fejezik ki. A magas hangzású szavak a magyar nyelv hangtani szabályainak ismeretében a közeli fogalmakat jelölik meg.

A másik csoportból is soroljunk fel néhány szót: *ál-, álom, áll, alél, hal, holt, hál, háló, halál, hall, hull, hulla, halad*. A magyar nyelv hangtani szabályai szerint a mély hangzású szavak a távoli fogalmakat jelölik meg. Itt is ezzel találkozunk: az élet már távol van! Az ember *kilehelte a lelkét*, azaz *meghalt*. Ide sorolhatjuk még az élet kioltásához kapcsolódó fogalmak szavait is, mint pl.: *lő, öl, ölel, ül, hűl, hült*.

Az étellel, a lélekkel kapcsolatos szóbokor tagjai egyszerű, zömmel egytagú szavak, amik a nyelv ősi szakaszát tükrözik, őrzik.

A magyar nyelv még a mellérendelő felfogást tükrözve nevezi meg a lélekkel kapcsolatos fogalmakat. A lélek az emberben lakozik, azzal alkot egységet. Sem az ember nincs a lelkének alárendelve, sem a lelke az embernek. Egyenértékű a kapcsolat. A környező népek és műveltségek azonban már másként tekintenek a lélekre. Náluk a lélek már elszakadt az embertől és személyes alakban az ember fölé kerekedett, az embert isteni formában maga alá rendelte. Lükő megjegyezte, hogy

79. Clarke (1965), p.: 63.

72. Rudgley (1999), XXI. táblakép és p.: 153.

73. Solecki (1971), pp.: 195-196., Roux (1992), p.: 38, Rudgley (1999), pp.: 216-217.

74. Rudgley (1999), p.: 219.

75. Rudgley (1999), pp.: 214-215.

76. Gáboriné (1980), pp.: 114-115.

77. Gábori (1974), p.: 39. Lásd még Rudgley (1999) pp.: 214-215.

78. Flood (1995), p.: 258., Godden (1997), pp.: 21-23., Cowan (1992), pp.: 16-17.

„Az 'elemeket': a szelet, tüzet, vizet, földet csak az elvont gondolkozású indogermán népek személyesítették meg. Nálunk az elemek mindig egy ismeretlen: a lélek szimbóluma csupán. A magyar embert és urál-altáji rokonait a lélek mindig a maga primitív valóságában érdekelte, elszakadva testétől, a halál pillanatában.”⁸⁰

Az elemeket valójában, mint lélekelemeket foghatjuk fel. Ezek a következők:

A *tűz*: a fény, a szellemi erő, az apa. Jelképe és sok esetben forrása a Nap.

A *föld*: a termékenység, az anya. Jelképe változatos, de leginkább a növény, annak is a magva.

A *víz*: a megtermékenyítő erő, a fiú. Jelképe ugyancsak nagyon változatos, mint pl. a hal, kígyó, béka, vagy csupán egy hullámvonal.

A *levegő*: az éltető erő, a lélek. Legismertebb jelképe a madár.

A magyar népi ábrázolásban ezek az elemek nem alakulnak '*családdá*', nem kapnak személyes jelleget. A melléjük illesztett személyi fogalommal csupán utalni kívánunk arra a szerepre, amit a lélekelemeket meg-személyesítő műveltségeknél ezek az elemek betöltenek. A legtisztábban ezt a szerepkört az ősi egyiptomi hitvilágból ismerhetjük meg. Később a fogalomrendszer Platón, majd a gnosztikusok hitvilágában jelenik meg. A keresztény hitvilágban az *anya* szerepköre kizáródik, a lélek is csupán jelképesen marad meg, úgy, mint a Szentháromság egyik alárendelt szerepköre, a Szentlélek.

A jelképeket azonban bőven megtaláljuk a mai magyar népművészet képi ábrázolásában, de népmeséinkben, legendáinkban és népdalainkban egyaránt. Példaként tekintsünk egy dunántúli tükrösre (19. ábra). A kör alak és annak arany alapszíne a Napot idézi, a sellő a vizet, a sellő kezéből kisarjadó növény a földet és annak tetején álló madár a levegőt. Hogy ne is legyen kétségünk ez utóbbi iránt, csőréből további növényt '*lehel*' ki, azaz életet teremt.

19. ábra: Magyarországi tükrös hátlapja a négy lélekjelképpel

80. Lükő (1942), p.: 30.

Ugyancsak a mellérendelés jelenik meg a keleti vallások ősi alakjaiban. A lélek a meghatározó ezekben a vallásokban és ez a lélek örökéletű, halhatatlan. A lélek az egyénhez tartozik és az egyén lelke a változások során több alakban is megjelenhet és a létének célja a világlélekhez való visszatérés. Ebben a felfogásban az egyén szerepe az, hogy a lelkét felkészítse a visszatérésre, az egyesülésre – hitfelfogástól függően esetleg az örök körforgás befejezésére.

A lélek és az élet szorosan egymáshoz kötődnek, aminek az ábrázolását a legősibb társadalmaknál is már megtalálhatjuk. Az életet magát a legrégebbi alakjában az *élet fája* jelképezte és ez a jel megtalálható mind a kínai, mind pedig a japán jelek között, mint az élet jele. A jel az élet fáját ábrázolja és bár három vízszintes ága van, az alsó mindenképpen a földet jelenti, azaz még sem osztja a teret három zónára. Figyelemre méltó, hogy a legfelső vízszintes vonalon egy ferde vonal látható, amit többen virágként értelmeznek, holott az eddigi ismeretek alapján sokkal inkább madárnak, a lélek jelének lehet felfogni. Ugyanis hasonló életfát ábrázoltak Nógrádban a XX. század elején. A fa tetején egyértelműen madár és nem virág látható. A lélek és az élet fája egymáshoz rendelték, egyik sincs a másiknak alárendelve.

A bronzkorszak eleji Öreg Európa vonaldíszes kerámia műveltségei, a magyar népi hagyományok és nyelv, valamint a mai keleti műveltségekben több közös vonás található meg. Ezek lényegileg mind a mellérendelő szemlélet megnyilvánulásai. Ezek a közös vonások a következők:

- *Lélekhit*. Az embert a vele együtt létező lélek határozza meg, az emberi lényegét valójában a lelke jelenti. Az emberi élet sem rendelkezik határozott céllal, csupán azzal, hogy a lelke ettől a világtól majd megszabaduljon. A magyar műveltségben ez nem emelkedik bölcséleti szintre, megmaradt a kereszténység árnyékában a jóra törekvés mozgató erejeként.
- *Teremtéslegendák hiánya*. Ez a mellérendelő szemlélet logikus következménye. Néprajzosok keserves próbálkozásai sem vezettek eredményre abban, hogy magyar teremtéslegendát fölfedezzenek. Az Árpád család legendái sem valódi teremtéslegendák. Azokon a későbbi biblikus felfogás süt át, hiszen azokat már a keresztény papság fogalmazta meg, rögzítette írásban. A keleti filozófia sem él a teremtés gondolatával, a lélek ugyanis örök, nem pedig egy teremtetett valami.
- *Néven nevezett istenek hiánya*. Ugyan a mai keleti hitvilágban – hinduizmus, dzsainizmus, buddhizmus, sintoizmus – az alárendelés jelképei, következképpen meg-személyesítettek is jelen vannak, de mégis, ezek alapvetően ma is a lélekhitet jelentik. Néven nevezett istenek hiánya egyben a sze-

mélyek megnevezésének a hiányát is jelenti. Ezért a mesében csak királylány, csak kondásfiú szerepel, akiknek nincs nevük. A néven nevezett istenségek egyenesen vezetnek az alárendelő szemléletben oda, hogy az egyén magát az istenségétől eredezteti, ezért annak nevét is a nevében viseli.

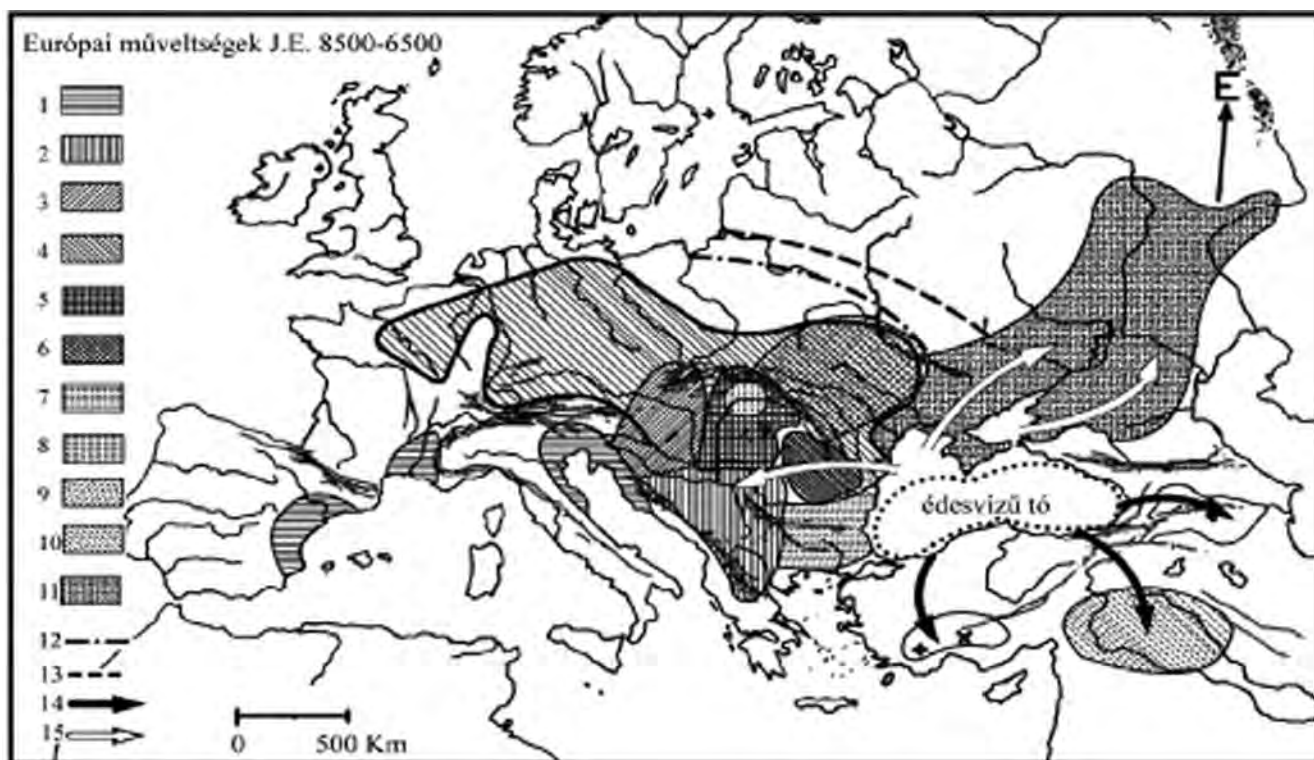
- *Ragadozó állatok hiánya a népi művészetben.* Mind a magyar, mind a keleti népi művészet elsősorban növényi motívumokat ábrázol, avagy csendes tájképet, ahol a madár, a lélek jelképe az állati szereplő. Ragadozó állatok vallási megjelenítése későbbi, immár határozottan alárendelő hatások eredménye. Ez a keleti vallásokban már kimutatható, de a megjelenésük az eredeti hitvilágra való ráakodásként értelmezhető, későbbi folyamat. A magyar műveltségbe csupán nyomokban kerültek be ezek a jelképek.
- *Az állatövi kozmikus elemek hiánya.* Mind a magyar, mind pedig a távol keleti műveltségek az északi félteke magasabb régióiban helyezkednek el, ezért az éves időjárás és fényváltozások meghatározóak. A kozmikus szemléletben ezért nem az állat a jelentős, hanem a napfény változásai. Az állatövi elemek bölcséleti hiánya az égi parancs hiányát jelenti. A távol-keleti műveltségek bölcséletében manapság már megtalálható néhány ragadozó állat is, de a Jupiter ciklus (12 év) értelmezésében nem a ragadozó állatok a meghatározóak. Mindezek a magyar csillagszemlé-

letből hiányoznak. Ugyancsak hiányoznak az ausztrál bennszülöttek szemléletéből is.

- *Növénytermelő gazdaság.* Mind a magyar, mind pedig a keleti műveltségek alapvetően letelepedett, növénytermelők voltak. A magyar gazdaság a gabonára, a keleti a rizsre telepedett. A letelepedett gazdaságok éves ciklusok alapján élnek, a növényi táplálék megteremtése és annak feldolgozása közösségi felfogásra ösztönöz.
- *Főző konyha.* A növénytermelés és fogyasztás alapvetően főző, és nem süítő konyhát igényel. Mind a magyar, mind a keleti konyhák alapvetően főző konyhák. A magyar konyhában a leves meghatározó jelentőségű.

Az alárendelés eredete

Az alárendelő szemléleti mód legkorábbi megjelenése a Fekete-tenger medencéjének feltöltődését követő időszakra tehető. A Kr. e. 6. évezred közepén a Volga-menti sztyeppe állattenyésztő műveltség egyik sírjában a feltáró régészek egy gyerek csontjai mellett emberölésre alkalmas kő kést találtak, mindamelllett a gyereket feltűnő pompával temették el. Ezt nem érdemelhette ki a saját tettei alapján, ebből a sírból már a származás megkülönböztető tisztelete köszön vissza.

3. térkép: Európai műveltségek az új-kőkörben, rézkörben

1. földművelés Kr. e. 6700-6500 között. 2. Vinča műveltség, 3. Lengyel műveltség, 4. szalagdíszes kerámia műveltség pereme, egyben a földművelés határa Kr. e. 5500-ban, 5. Tisza műveltség, 6. Boian műveltség, 7. Karanovo műveltség, 8. Bükk műveltség, 9. Cucuteni-i műveltség, 10. Halaf műveltség, 11. sztyeppei pásztor műveltség, 12. Dnyeszter-Bug műveltségi körzet, 13. Nemuna műveltség. x: Hacilar, +: Çatal Hüyük. 14. és 15.: A nyilak jelzik, hogy merre vonulhatott el a megmenekült népesség Kr. e. 5500 körül, a Fekete-tenger feltöltődésekor

A 3. térkép a würm jégkorszak zárójelenete idején és azt követő időszakban az Európában kimutatható műveltségeket foglalja össze.⁸¹ Ez a korszak a Kr. e. 5500 év környékét jelenti. Ekkor a második dryast követő felmelegedéskor a kanadai jégtömb megroppant és a világóceánokba hatalmas mennyiségű olvadákvíz áramlott be, azok szintjét mintegy 5 méterrel megemelve. A sekély tengerek partján ez a víz özönvizeket okozott, a Tigris és Eufrátesz torkolatánál lévő települések is víz alá kerültek.⁸²

A Fekete-tenger medencéjében a jégkorszak első olvadása miatt kialakult édesvízi tó szintje ekkorra a világóceánok szintje alatt mintegy 150 méterre zsugorodott már, mert a Boszporusz ekkoriban még zárva volt. Ám ebben az időszakban – föltehetően a Boszporusz melletti hatalmas vízszint különbség miatt – a gát megroppant és átszakadt. A Fekete-tenger viharos gyorsasággal, sós vízzel töltődött fel, és a száraz partjaira telepedett emberi műveltségeket vagy elöntötte, vagy elüldözte. Ebben a korszakban jelent meg a sztyeppei műveltség északon, a Vinča műveltség a Duna völgyében, a Karanovo műveltség a Balkánon, beljebb a Thessalonika műveltség, de Anatóliában is újra benépesedett Çatal Hüyük, de már védelemre berendezkedve, és megjelent a Halaf, majd nemsokára a Samara műveltség. Mindegyik a házasított búzát, rozst, az ekés földművelést vitte magával és az anatóliaiak ezen felül az öntözés technikáját. De ettől kezdve találkozunk a rézöntéssel is, pl. a Vinča műveltségénél. Forrásuk ismeretlen, ám a Fekete-tenger korábbi kiszáradt medencéje erre alapos okot szolgáltat.

A Fekete-tenger medencéjének feltöltődését követően Európában alapvetően kétféle emberi társadalmat találunk. Az egyik letelepedett, élelmiszertermelő volt, ahol a fő táplálék a már nemesített gabona. Ezt a társadalmat azokon a helyeken találjuk meg, ahol az évi csapadék meghaladta a 200 mm-t. Itt volt ugyanis lehetséges a növénytermesztés. A hozamok alapján a társadalomban élelmiszer többlet jött létre és ez lehetővé tette azt, hogy a növénytermesztő társadalomra az élelmiszer fölösleget elvonva egy másik embercsoport rátelepedjen.

A másik terület az, ahol az évi csapadék kevesebb volt, mint 200 mm. Ezeken a sztyeppei területeken állattenyésztést találunk. Kezdetben elsősorban birkatenyésztés folyt, majd a sztyeppei ló vadászatának felfüggesztését és a ló meglovaglását követő időben ló- és marhatenyésztés, azaz ún. nagy-állattenyésztés alakult ki. Ez a műveltség azonban nem rendelkezett biztonságos élelmiszer felesleggel, sőt, a bizonytalan csapadékviszonyok következtében gyakori lehetett a kifejezett élelmiszerhiány is, ami a

területvédelem megszervezéséhez, következésképpen az erő(szak) kifejlesztéséhez vezetett. A védelem fogalma itt nem csak a szó szoros értelmében értendő, egyben támadást és hódítást is jelent. Erre utal az emberülésre alkalmas fegyver megjelenése és vele párhuzamosan a született előjogok kialakulása is. A sírokból immár a fegyver isteni tisztelete olvasható ki, majd a kocsi és a ló birtokában megindult ez a társadalom, hogy a környező növénytermesztő társadalmakat meghódítsa.

Az alárendelő szemléletet tehát a Fekete-tenger feltöltődését követő időtől tudjuk biztonsággal azonosítani, jóllehet, ekkor még nem volt általános. Általánossá és meghatározó mértékűvé csupán néhány évezred múlva, a kurgán műveltség megmozdulását és hódításait követően vált. Mégis találhatunk Európa térképén olyan területeket is, ahol még átmenetileg sem jelent meg az alárendelés, ahol a sírok egészen a Kr. e. 7-8. századig nem mutatnak társadalmi rangbeli különbségeket. Ez pedig a Kárpát-medence északi és keleti területe, azaz a hajdani bükki és annak utód műveltségeinek a területe.

Istenek és királyok

A mai társadalomszemlélet alapja a népföltség elve. Görög szóval kifejezve a demokrácia. Az elmúlt évezredek történelme azonban azt mutatja, hogy ez az elv általánosan érvényes társadalomszervező elvként csak bizonyos helyeken és ott is csak időszakosan vált uralkodóvá, mert különben a társadalom két alapvető rétegre bomlott: az uralkodó előkelőkre és az azt kiszolgáló népre. Az uralkodó előkelőségek feje pedig, a király.

Királyá általában csak születni lehetett.⁸³ A királysághoz pedig hozzátartozik a szent rend,⁸⁴ a törvény, az uralkodás.⁸⁵ A fentebb taglalt szemléleti módok alapján bizton állíthatjuk, hogy a királyok az alárendelő szemléleti mód jellegzetes és logikusan következő megnyilvánulásai.

Próbáljuk meg most kideríteni, hogy honnan is ered a királyság gondolata, mi is tulajdonképpen a királyság lényege? Királyok ugyanis nem öröktől fogva léteznek.

A gondolkozó ember (*homo sapiens*) a kőkorszakok során azzal érdemelte ki a nevét, hogy társa-

83. Amikor elfogyott a király örököse, akkor keletkeztek a gondok, hogy ki is az a legközelebbi, aki a születés jogán királlyá koronázható.

84. Jonas (1992), pp.: 241-249. A görög bölcsélet és a gnosztikus hitvilág összefüggéseinek bemutatásakor emeli ki, hogy a rend a görög bölcsületben mekkora jelentőségű volt. A görög κοσμος (koszmosz) szó önmagában rendet jelent.

85. Lásd pl. Rákos (1974), p.: 77, ahol a legenda szerinti első sumér város, Kis első uralkodója isteni ajándékként kapja a rendet, a törvényt.

81. Ryan (1999) p.: 194. alapján

82. Oppenheimer (1999), pp.: 27-48.

dalmat alkotott, ami azon körülmények között azt jelentette, hogy az egyik ember a másikkal együttműködött. Az északi, hideg övi embernél az élelemszerzés egyszerűen megoldhatatlan lett volna együttműködés, és az azt szolgáló gondolatcsere nélkül. Egyszerűen az újkőkorszakot megelőző idők régészeti anyagában semmi olyan jelet nem találunk, ami az embernek ember általi leigázására utalna, de még olyant sem, hogy bármiféle társadalmi megkülönböztetés létezett volna.⁸⁶ A fentiek alapján azt mondhatjuk, hogy az emberi lét korai szakaszát a mellérendelő szemlélet határozta meg. A jelenkori természeti népek közül az ausztrál bennszülötteket még a XVII. században is ez jellemezte.⁸⁷ Fegyvereik is csupán vadászfegyverek voltak, és nem emberölő eszközök. Egyenrangú társadalomban éltek, nem voltak néven nevezett, emberszabású isteneik, nem voltak sem királyaik, sem háborúik, az egész földrészt együttműködve használták.⁸⁸ Úgy mondják az elemzőik, hogy *'nem jutottak el a fémek készítésének gondolatához sem'*. Nem, mert egyszerűen nem volt rá szükségük. A fémekre ma is elsősorban hadieszközök készítése végett van szükség.

Amikor az alárendelés először és nyilvánvalóan megjelent (a Fekete-tengert övező műveltségekben a jelen előtti 8. évezredben), akkor az embert formáló edények (kerámia) jelezte az ébredését. Az azt megelőző korszakokban az emberek temetkezése is kifejezetten egyenrangúságot tükrözött, merthogy a sírmellékletekből nem látszott az, hogy az eltemetett ember főnök, szolga, szegény, vagy gazdag volt-e. A sírmellékletek pedig nem formáztak embert. Ahogy fentebb már utaltunk rá, a jelenleg ismert legkorábbi sírt, amely társadalmi egyenlőtlenséget tükrözött, a sztyeppe északi pereménél, a Volga mentén tárták fel. Benne egy öt év körüli gyermeket temettek el, a környezetéhez képest nagyobb pompával.⁸⁹ Ezt a gyermek az életével nem érdemelhette ki – túl fiatal volt ahhoz – ezért ebben a pompában származási megkülönböztetést kell már látnunk. A sírbeli szerves anyag kora alapján a sírt Kr. e. 5500-5300 körülre tehetjük. Ugyanebben a korszakban, és ugyanitt látható az is, hogy a temetkezési tárgyakon a későbbi istenség jelképei is megjelentek. Pl. a gyermek sírjában a terület későbbi sírmellékein, mint istenséget jelképező, em-

86. V. G. Childe: Az európai társadalom őstörténete c. művében éppen a Kárpát-medencéről említi, hogy még a középső kőkorból sem találhatók fegyverek a régészeti leletek között. S hogy mindenki dolgozott, mindenki munkájára szükség volt, mutatja az akkori időből származó hagyomány a szellemi munkát a testi fogyatékosokkal végeztetni. (Aminek maradványa lehet a későbbi tudós ember – táltos, sámán – kiválasztásához a többlet csonttal születés követelménye.)

87. Cowan (1997), p.: 98.

88. Flood (1994), pp.: 258, Cowan (1997), pp.: 16-17.

89. Gimbutas (1991), pp.: 354-355.

berülésre alkalmas kőkés,⁹⁰ másutt pedig az embert formáló kerámia.

Az ember tehát magát egy nálánál felsőbb hatalomnak alárendelve, másokat is önmaga alá rendelt, azaz létrehozta az alárendelő szemléleti módból táplálkozó életformát, műveltséget, létrehozta a *hatalomra* épülő társadalmi szerkezetet. Később, ugyanezen a területen hatalmas földdombokat – kurgánokat – emeltek az előkelők sírjai fölé és ezek a kurgánok királyi pompáról tanúskodnak. A sírmellékletekhez tartozott lovak tetemeinek, és azokat kiszolgáló emberek, harcosok tetemeinek a tömege, valamint több asszonyi tetem is. A király halála emberek tömegének rítusos halálát is jelentette, temetését emberáldozat kísérte.

Alig két évezreddel korábban (10 évezreddel a jelen előtt), az Eufrátesz felső folyásánál, a Shanidár barlang melletti sírokban találkozhattunk az emberáldozat legkorábbi biztos jeleivel.⁹¹ Az ott feltárt huszonhat sírból nyolcban női csontváz volt és mellettük, velük együtt eltemetve, mintegy négy éves korú gyerekek csontvázát is megtalálták. Az, hogy egy asszony és ugyanakkor éppen négy éves gyermeke természetes körülmények között, egy időben pusztuljon el, meglehetősen ritka, s itt pedig mindjárt a sírok egyharmadában ezt láthatjuk. A változás akkor igazán megrázó, ha ugyanerről a területről megfigyeljük a korábbi embert, a neandervölgyi ember sírjait (D-réteg, 49-50 évezreddel a jelen előtt), ahol nem emberáldozattal, hanem gyógyításnak, nyomorék ember megoperálásának, azaz életben tartásának, gyógynövények használatának a biztos jeleivel találkozunk.⁹² Ekkor a 'primitív' emberéletet mentett, s vele ellentétben, a 'modern' ember meg embert áldozott.

A Shanidár barlang embert áldozó műveltsége nem sokkal később, a legutóbbi jégkorszak, a würm fölmelegedését követő utolsó, rövid idejű lehűlésekor kiürült. Ekkor a terület olyannyira kiszáradt, hogy az Eufrátesz felső szakaszán sem folyt már víz. A korábban itt élő ember pedig állandó vízforrás mellé, pl. a Fekete-tenger akkor édesvízű medencéjébe húzódott le. De az utolsó olvadást megelőző, lehűlő időszakban a Shanidár barlang-menti településen felül a Földközi-tenger keleti medencéjében az emberi települések mindenütt elszegényedtek, vagy teljesen ki is ürültek.⁹³

Nemcsak a földművelő ember tűnt el innen ekkor, hanem hiányzik a letelepedett ember fejlődéséből is mintegy másfél évezrednyi eredmény. Hiányzik az átmenet, pl. a vadon termő, és a háziasított gabonafélék között. Hiányzik az átmenet a természet fel-

90. A műveltség a sztyeppe kurgán műveltség előfutára volt és a kurgán műveltségénél az emberölő kés, azaz a harci tör, majd később a harci balta isteni megtiszteltetéssel jelent meg a műveltség ábrázoló művészetében. Lásd: Gimbutas (1991), pp.: 345-355.

91. Roux (1992), p.: 40.

92. Roux (1992), pp.: 36-37, Clark (1965), pp.: 63, 68.

93. Mellaart (1981), p.: 90, Ryan (1999), pp.: 176-168.

dolgozó és a rezet öntő műveltségek között. Ugyancsak hiányzik az átmenet a korábbi mellérendelő és a későbbi alárendelő szemléleti mód között. A hiányzó átmenetet megtaláljuk, ha a Fekete-tenger korábbi száraz, de ma már sós vízzel elöntött medencéjére figyelünk. Ugyanis a Zagrosz-hegység és a Levante műveltségei minden valószínűség szerint a Fekete-tenger, ekkorra igazolhatóan édesvízű tóvá alakult medencéjébe húzódtak le a kiszáradó időjárással járó, hosszan tartó aszály miatt. Ott még a szárazság ellenére is volt az északi területekről eredő, vagy a déli hegyi folyókban víz, és ott tenyésztődhetett ki a nagyobb hozamú búza és árpa, ott dolgozhatták ki az ekés földművelést és fejleszthették tovább az öntözéses gazdálkodást.⁹⁴ Az utóbbi sikeressége együtt járhatott a fizikai és szellemi munka művelőinek szétválásával, elkülönülésével. S ez, ugyanakkor az ottani föltételezhetően nagyobb települési sűrűséggel karöltve, a társadalom szellemi életét is alakítva megteremtette az isteni gondolatot, létrehozta a későbbi megszemélyesített lélekszimbolikát.

A Boszporusz átszakadásakor a Fekete-tenger partvidékének lakossága minden valószínűség szerint részben elpusztult, részben pedig a környezetében szétszóródott.⁹⁵ A szétszóródó rész azonban vihette magával azt a hitét, ami már az istenségnek bemutatott áldozat képét sugallja. Föltehetően vitte magával a csillagmítoszokban felismerhető immár nem egyenértékű hitvilágát is. Vihette magával – és minden valószínűség szerint vitte is – a saját maga kiválasztottságába vetett hitét is, ami a későbbi emberölő fegyver imádatát is eredményezte. Ez a hit látszik a Volga menti gyereksír mellékleteiből.

A Fekete-tenger medencéje abban a korban nem tartozott a csapadékos területek közé, a tartós szárazság ott is kimutatható. A peremekről mindössze néhány folyó szállított vizet a Fekete-tenger medencéjébe. A Duna, a Dnyeper és a Don az északi, több kisebb folyó a déli szakaszon nem száradt ki. A Don ekkor az Azovi-tenger mai beömlésénél 150 méterrel a mai vízszint alatt mély kanyont vágott ki magának, ami a víz akkori alacsony szintjét, de a megfelelő mennyiségű víz szállítását is igazolja.⁹⁶ A beömlő vizek mentén a Jerikóból már ismert módszerrel a csapadékhiány pótolhatóvá vált, öntözéses gabonatermelésre volt lehetőség.

Alacsony lejtésű területen – mint amilyen a Fekete-tenger akkori száraz part menti területe volt – az öntözéses gazdálkodás kialakítása és fönntartása nagyszámú ember együttműködését igényli, mert ha nagyobb területen kívánjuk elosztatni a folyóvizet, akkor csatornákat kell ásni, amihez bizony sok ember

együtttes tevékenységére van szükség. Az ún. szervezett társadalom képes csak erre. A szervezett társadalom ebben az időszakban alárendeltséggel volt működtethető. Az eredmény azonban igazolja a befektetést, mert öntözéssel sokkal több élelmiszer terem, ami lehetővé is teszi, hogy a társadalom egy része ne közvetlenül az élelemteremtéssel foglalkozzon, hanem annak megszervezésével, a környezeti hatások megfigyelésével és azok szellemi feldolgozásával. Az eredmény megteremti a társadalomnak a fizikai és szellemi foglalkozásúakra való kettéválását, megteremti azt a lehetőséget, hogy az egyik ember a másik fölé telepedjen, annak termékéből éljen anélkül, hogy ebbe a másik belepusztulna. Halász-vadász társadalmakban ez a fajta alárendelés nem működhetett, mert az ember éppen csak annyi élelmiszert volt képes előteremteni, ami a maga és a közvetlen környezete életét biztosította. Az élelem akkoriban még nem volt termék és nem lehetett forgalmi cikk.

Mindez azonban a földművelés, az élelmiszer termelés kialakulásával megváltozott. Az emberek csoportjai már a saját szükségletet meghaladó mértékben termeltek élelmiszert és ezért megteremtették annak a lehetőségét is, hogy a társadalom egy része erre az élelmiszer 'fölöslegre' rávesse magát. Az alárendelés elsődleges következményeit, a kettőssé váló társadalmat később a letelepedett földművelő, és a szomszédos pásztor műveltségek határán lehetett először felfedezni.⁹⁷ A Fekete-tenger feltöltődött medencéjétől terjed ez a műveltségi szemlélet. Kezdetben az anatóliai falvakat veszik körül védőrendszerrel, majd a Tigris középső folyásánál, később az Eufrátesz mellett találunk falakkal megerősített földművelő műveltségeket. A védelem már önmaga is igazolja azt, hogy ekkorra létrejött valami, ami ellen védekezni kellett.

A földművelés évenként ismétlődő, ún. körkörös folyamat, és a szükséges tevékenység szorosan kapcsolódik az évszakok változásához. Az anyaföld, mint teremtető-, a napsugárzás, mint érlelő-, a víz, mint megtermékenyítő és tápláló erő, a csillagos égbolt, mint vezérlő óramű, mind logikus kapcsolatba lép ilyenkor a gondolkozó ember agyában. A csillagok mozgásában rejlő végtelen szabályszerűség⁹⁸ és kapcsolata az évszakokkal, a föld termőereje és mindezek kapcsolata a lélekkel, az állati, emberi test élő voltának kétségtelen jelével, ugyancsak logikusan vezet el az égi- és a földi világ megkülönböztetéséhez, kapcsolatuk fölismeréséhez, a csillagmítoszok kialakulásához. A csillagvilágot ismerő ember kiszámíthatta például, hogy mikor kell

97. Gimbutas (1991), pp.: 87-88, Mellaart (1982), p.: 248, Roux (1992), p.: 44.

98. A csillagos ég rendje a későbbi görög bölcsélet meghatározó elemévé vált. A mennyek beli renddel szemben állt a Föld, a Hold 'rendetlensége', merthogy keringési ideje nem követte a mágikus számok rendjét.

94. Az öntözés legrégebbi nyomait Jerikó mellett találták meg, a jelen előtt tíz évezredre keltezhető időből, lásd: Mellaart (1981), p.: 66.

95. Ryan (1999), pp.: 193-201.

96. Ryan (1999), p.: 125.

elvetnie a gabonát, hogy megfelelő termést hozzon.⁹⁹ A földművelő társadalom létrejöttével kialakult szellemi gyakorlat ezért az égbolttól eredezteti a földi jelenségeket, miközben a halász-vadász-gyűjtögető társadalom a földön élő emberek lelkével népesíti be az égboltot.¹⁰⁰

Az újkőkorszak előtti ember tárgyaiból, sírmellékleteiből arra következtethetünk, hogy mindenekelőtt a termékenység tisztelete és annak hordozóját, a lelket ismerte. A lélek halhatatlanságába vetett hit lehetett az az ok, amiért a sírokba a tetem mellé tárgyakat helyeztek el. A személyiséget jelentő lelket¹⁰¹ az ember halála után valamilyen más világban továbbélőnek vélték, és

99. A tavaszi, az őszi napéjegyenlőség, a téli és a nyári napfordulók ideje a napnak az állatvi jegyek közötti mozgásából előre jelezhető volt, amikhez aztán a közösség ünnepei, vallási ritusai kapcsolódtak. A sokkal későbbi, immár eszmei alapokon átalakított társadalom ünnepei még mindig ezekhez a jegyekhez igazodtak, jóllehet, a megváltozott eszmerendszernek megfelelően más elnevezést kaptak. Az ünnepek konokul a helyükön maradtak, mint pl. a magyarságnál a betakarításhoz később kapcsolt I. (Szent) István ünnepe, amit aztán a kommunista időkben Új Kenyér ünnepének, vagy Alkotmány Napjának kereszteltek át.

100. Reed (1994), pp.: 45-87. Az ausztrál bennszülöttek regéiben a megfogalmazó és fordító szerző isteneknek nevezi az égre távozó emberi lelkeket, jóllehet, a bennszülöttek nem használják az isten fogalmát. Lélekről van csupán szó, az európai, a sémi népek isteni lényeihez az ő lényei nem hasonlítanak, nincs meg az a tulajdonságuk, amik az előbbieket isteneik általában jellemzik. Emberi lelkek csupán és hitük szerint a lélek halhatatlan.

101. A lélek és a test viszonya manapság a bölcséleti felfogások meghatározó elemévé vált. A kissé már idejétmúlt ún. materialista, azaz anyagközpontú felfogás tételei szerint az ősi, és az öröktől fogva létező elem az anyag, és az határozza meg, hozza létre a tudatot, avagy a lelket, azaz a lélek az anyagból ered. Az idealista, a tudatközpontú bölcsélet az őslélektől (Isten) indul el és azt, mint teremtetőt fogja fel. Az anyagot, az anyagi világot meg teremtettenek. Mindkettő kulcseleme az, hogy valamit őslétezőnek tekint és a másikat annak rendeli alá. (Am kikerülhetetlen paradoxont okoz az előbbi felfogásban, hogyha a léleknek valamilyen önálló, epifenomenális létet tulajdonítanak, akkor az az anyagtól elkülönülve valójában már annak nem alárendelt. Ugyanakkor az utóbbi felfogás sem problémamentes, mert az anyagtól teljesen elkülönült szellemnek valamiféle közvetítésre lenne szüksége, hogy egyáltalán elérje az anyagi világot.) A modern fizika és a kvantummechanika értelmezése azonban a két jelenséget – az anyagot és a léleknek megfelelő információt, azaz a hullámtermészetet – már fizikailag is összekapcsolja, és mindkettőt egy azonos valóság lényegi oldalainak tekinti, azaz az elsődlegesség kérdését kiiktatja. Ez valójában mellérendelő szemléletet jelent. A tudat kvantummechanikai alapjairól Zohar (1990) könyvében (pp.: 58-73) olvashatunk, ahol kifejti, hogy a tudat, a személyiség az agynak, mint felpumpált Fröhlich rendszernek a megnyilvánulásaként értelmezhető. Ez a rendszer az élő sejtekben már felismerhető és a rendszer egésze kvantumállapotainak nagyfokú átlapoltsága hozza létre. Ha azonban tovább visszük a gondolatot, és az egyes emberek agyának az állapotait egymással nagymértékben átlapoltnak fogjuk fel, akkor a még nagyobb léptékű kvantummechanikai rendszerrel a kollektivizálódott tudathoz juthatunk, ami az egyedekre tett hatását tekintve megfelelhet az Isten érzetének. Az embernek a lélekről, mint fölötté álló tudatról is van 'tapasztalati' érzése, amde a mai teremtető istenségek csakis logikai úton értelmezhetők. A Világ-teremtetés viszont nem képezi az isteni képességek lényegi részét és ez a mai fizikai ismeretek tükrében a modern istenfelfogás kialakítása szempontjából meghatározó jelentőségű feltétel. Az Isten és az ember valójában ezért a lélek és a test viszonyából érthető meg.

ezért valamiféle *túlvilági élet* reményében helyezték el a sírmellékleteiket. Ezt a gondolatot találjuk meg még ma is számos nép hitvilágában.

Később, elsősorban a földműveléssel párhuzamosan megjelentek olyan jelképek is, amik már arra utaltak, hogy a lelket különböző megjelenési formákban létezőnek fogták fel. Alapvetően négy lélek-jelkép különíthető el: a föld, mint a szülőanya, a levegő, mint az élő lélek megtestesülése, a víz, mint elsődleges megtermékenyítő és tápláló erő és a tűz, mint a napnak a földre hozott része, a növesztő és érlelő, de egyben pusztító erőforrás. A lélekformákat kifejező jelképek pedig a fa (föld), a madár, a méh, a szélkerék (levegő), a hal, a kígyó (víz), és a nap (tűz). Ezek a jelképek a kezdeti időszakokban az emberhez tartozó lélek jelképei voltak. A lélek az ember belsejét töltötte ki, azzal mellérendelő viszonyban volt. Ám a Fekete-tenger medencéjének feltöltődését követően szétszóródó társadalmakban ezek a jelképek már személyes formát öltöttek. Mára ható fordulatként viszont az elvont emberi gondolkodás a lélek összetevőit megszemélyesítette,¹⁰² és azok alá rendelte önmagát! Az alárendelést pedig a sokkal később lejegyzett teremtményszokkból ragadhatjuk meg leginkább. Ezek több egymáshoz sok szempontból hasonló, mégis alapjaiban különböző elképzelést sugallnak.

Az őseredet és a teremtés egyik formáját elsősorban az észak-európai népek mítoszaiból olvashatjuk ki.¹⁰³ Ezekben a mítoszokban az idők kezdetén két világ (őslétező) volt: északon a *Niflheim*ből képződött jég, délen meg *Muspellheim*ből képződött tűz és a kettőjük küzdelméből jött létre két őslény, *Ymir*, az óriás és *Audumla*, a tehén. A tehén a jégből embert 'nyalt ki', akinek unokája a három ősisetség: *Odin*, *Vili* és *Ve*. A három ősiszten megölte *Ymirt* és a testéből alakított ki kilenc világot. A világok három síkon, szigorú rendben helyezkednek el. Legfelső világban (*Asgard*) vannak a harc, a teremtés

102. Lükő (1942), p.: 30, írja: "Az 'elemeket': a szelet, tüzet, vizet, földet csak az elvont gondolkodású indogermán népek személyesítették meg. Nálunk az elemek mindig egy ismeretlen: a lélek szimbóluma csupán. A magyar embert és urál-altáji rokonait a lélek mindig a maga primitív valóságában érdekelte, elszakadva testétől, a halál pillanatában." Figyelemreméltó, hogy a magyar – és hozzá hasonlóan a baszk, de átvitt értelemben még több más nyelv is – az élettel kapcsolatos fogalmakat az l mássalhangzóval alkotott szóbokkal fejezi ki. A magyarban: él, lélek, lélegzik, hal, halál, holt, stb. Az l hang a levegő útjába állított nyelvvel képződik, ezért logikai kapcsolata az életet jelző lélegzéssel kétségtelen. A közelséget a magyar magas fekvésű, a távolságot mély fekvésű magánhangzóval fejezi ki, akár csak a dravida nyelvek, és elkorcsosult formában az indoeurópai nyelvek egy része is. Az élet és a halál különbsége a magyarban távolsági viszonyt jelent. A kifejezést nagyon ősiinek kell tekintenünk és ebből a magyar műveltségnek a lélekhez való viszonya, mint ősi emberi viszony kiolvasható. Láthattuk, hogy ez a mai természeti népek egy részénél még megtalálható.

103. Guerber (1992), Crosley-Holland (1980).

istenei, a középső világban (*Midgard*) helyezkedik el az ember, míg az alsó világokban (*Niflheim*) vannak a holtak. A felső világban van még a *Vanaheim* és az *Alfheim*, a fény manóinak a földje és *Valhalla*, a harcban elesettek lakóhelye. A középsőben található *Jotunheim*, az óriások földje, *Nidavellir*, a törpék földje és a *Svartalfheim*, a sötétség manóinak a földje. Az alsó világ két részből áll, a *Helból*, azaz a pokolból és a *Niflheimből*, a holtak világából. A kilencedik világ meg maga a tüzek országa, a *Muspellheim*. *Asgardból* nő ki az élet fája, az *Ygdrasil*, aki gyökerével összeköti az élet forrását (*Mimir*) és az alvilág forrását (*Hvergelmir*).¹⁰⁴

Ebben a szemléletben a világ maga a Föld és mind az istenek, mind a gonosz szellemek magán a földön találhatók, északtól dél felé elkülönülten. Az égboltnak magának, és azon a csillagoknak a jelentősége alárendelt. Az embert kizárólag fegyveres ereje, harci képessége minősíti és csakis a harcban elesettek kerülhetnek a mennyek országának tekinthető *Valhallába*, ami a középső, a földi világhoz tartozott. Férfiembernek ágyban meghalni szégyen volt.¹⁰⁵ A kard, a harci tör isteni jelentőségű eszközzé emelkedett, merthogy *Surtr*, *Muspellheim* óriása kardjával suhintva gerjesztette azokat a szikrákat, amivel a Jég világa (*Niflheim*) feletti győzelmét kicsiholta.¹⁰⁶ A felfogás szinte minden eleme az alárendelés szolgálatában áll.

A másik felfogásban a kozmológus jelenségek a meghatározóak és a szemléleti módban a növénytermesztő műveltségek gondolkörét ismerhetjük fel. Itt is az emberi élettér három alapvető részre oszlik. Az istenek világa az egekben, az emberi lények világa a föld felszínén és az elhunytak világa, azaz a nem-élők lelkének a világa, a föld méhében található, ahol bizonyos isteni lények is megtalálhatók. Ez a felfogás jellemzi a Földközi-tengeri műveltségek felfogását. Az elsődleges lények az istenek, ők uralják az egeket,¹⁰⁷ majd valami módon létrehozzák a földet – pl. megteremtik valamelyikük testéből, mint Tiamatéból a mezopotámiai hitvilágban,¹⁰⁸ vagy az egyiptomiaknál Toth kimondott szavai alapján jön létre.¹⁰⁹ Az istenek a földre kerülve ott embert teremtenek, annak egy részét isteni vérből,¹¹⁰ vagy a saját magjukból¹¹¹ hozzák létre. Harcolnak egymás ellen, egymást meg is ölik.¹¹² Erre a felfogásra alább még részleteiben visszatérünk.

104. Crosley-Holland (1980), pp.: xxi-xxii.

105. Guerber (1992), p.: 19, Crosley-Holland (1980), p.: xix, xx.

106. Guerber (1992), p.: 2.

107. Rákos (1974), p.: 20.

108. Rákos (1974), p.: 39. Itt közös az északi hitvilággal az elképzelés: az egyik őslény testéből hozzák létre az anyagi világot.

109. Wallis Budge, (1991), p.: 143.

110. Rákos (1974), p.: 42.

111. Rákos (1974), p.: 89.

112. Rákos (1974), pp.: 23, 38-39, Wallis Budge (1989), pp.: 278-9.

A görög hitvilág pedig harmadikként e két felfogás közöttinek értelmezhető. Náluk ugyanis az északi hitvilághoz hasonlóan két őselem létezett, *Káosz* és a földet jelentő *Gaea*. Itt az egyik őselem már maga Föld, azt nem kellett megteremteni. Velük párhuzamosan még két őselem is létrejött: *Tartarusz* és *Érosz* (szerelem).¹¹³ *Káosz*ból *Erebusz*, a sötét éjszaka keletkezik, amiből aztán *Éter*, *Nappal*, *Végzet*, *Sors*, *Halál*, *Álom* és *Alvás* születik meg. A másik ágon először *Gaea* létrehozza *Uránuszt*, a vele egyenrangú férfit, majd *Uránusz* a vízzel megtermékenyítette *Gaeát* és az ő méhéből kerültek a felszínre az óriások, a *Titánok*, majd a többi isten, köztük a legborzalmasabb és a legfiatalabb *Krónusz*, az *Idő*. Az 'istenek' élete, további szaporodásuk, emberré válásuk, harcaik aztán mind a földön játszódnak le.

A görög mitológiában az istenek világa a Föld, ámde az északiakétól eltérő módon a világok hármastagolódása, nem az észak-déli irány, hanem a magasság szerint jelenik meg: a föld felszíne és a hegyek világa válik el. A görög hitvilágban az istenek 'lakóhelye' a Balkán legmagasabb hegycsúcsa, az Olümposz. Isten és ember között a különbség gyakran csak árnyalati. Az istenek megjelenésüket tekintve teljesen ember formájúak, a földön ügködnek, halandó embereknek tőlük megkülönböztethetetlen emberi formában megjelennek,¹¹⁴ háborúba, harcba beavatkoznak, embereket egymás ellen kijátszanak, elcsábítanak, szóval emberi módon élnek. Még néha meg is halnak.¹¹⁵ Később a görög bölcsélet már más fajta istenképpel foglalkozik (pl. Plátón). Egy negyedik, a mellérendelő felfogásban nem találkozunk sem istenekkel, sem teremtéssel, hanem csak az embert kitöltő lélekkel. Amíg az ember születik és elpusztul, addig a lélek öröktől fogva és örök időkre létező. Az emberben csak 'lakik'. Ebben a felfogásban nem találkozunk teremtélegendákkal, elképzelésekkel. Erre példa a magyar hit és mondavilág,¹¹⁶ de ide sorolhatjuk az észak-amerikai indiánok, az eszkimók¹¹⁷ a hinduk¹¹⁸ vagy a Távol-Kelet korai hitvilágát is.¹¹⁹

Térjünk most vissza a letelepedett műveltségek szemléleti és hitvilágához. Ezt is úgy érthetjük meg legjobban, ha az örökéletű lélek felfogását tekintjük alapvetőnek, és annak módosulásából vezetjük le az istenek világát és a hozzájuk kötődő teremtetési mítoszokét.

Hogy az örökéletűnek felfogott lélek, a csillagok mozgásában rejlő végtelen szabályszerűség, a föld teremtető ereje, a növekedéshez szükséges víz és napfény hatásának összegződését megértjük, gondolati mó-

113. Grant (1995), p.: 87.

114. Grant (1995), pp.: 39, 79, Rieu (1959), p.: 92-116.

115. Grant (1995), pp.: 88-89.

116. Lükő (1942), p.: 75, Cser (2000), pp.: 55-56.

117. Brown (1991), pp.: 394-396.

118. Weightman (1991), Folkert (1991), Cousins (1991).

119. Grimal (1965), pp.: 271-293.

dunkban vissza kell lépnünk a korai mezőgazdaságot teremtő ember ismereti és gondolkozási módszeréhez, ismeretanyagához, az ő szellemi és ismereti szintjére kell ereszkednünk.¹²⁰

A földön, különösen a síkvidékeken élő ember megfigyelési szintje két teret foglal magába: a föld szintjét, amit közvetlen környezetében síknak lát és az azt beborító égboltét. A kettőt köti össze a látóhatár (horizont), aminek az egyiptomi misztikában meghatározó szerepe volt.¹²¹ A látóhatár vonalát gyakran hegyek bontják meg, az eget és a földet mintegy azok kötik össze. A csillagokat megfigyelve az látható, hogy azok keleten, a föld szintje alól (első horizont) fölemelkednek, az ember fölött elérhetetlen magasságban mozogva végül is nyugaton ismét csak a föld szintje alá (második horizont) buknak le.¹²² Az égbolton lejátszódó jelenségek ezért a földön

120. Ezt a módszert Alford (1997), p.: 192. gondolata alapján folytatjuk. Alford ugyan a korai ember gondolkozási módjára a misztikumok megmagyarázása érdekében hivatkozik csupán, de a felöltött gondolati jelenséget mégis fizikai valósággá alakítja át, amikor a 'lehullott' bolygó elképzelését bevezeti. (Eszerint az isten-gondolat születését a kisbolygó övezetét létrehozó, a régebben ott keringett bolygó felrobbanása okozta volna, mintegy az istent az égből a földre pottyanvtva.). Figyelmen kívül hagyja azt, hogy esetleg akármilyen okok miatt egy szétporló bolygó a földről pusztán csak egy fényes pont eltűnéséként észlelhető, így egyáltalán nem következik az, hogy a bolygó a földi szemlélő előtt, mint istenség a földre leesik. Ha mégis egy ilyen kozmikus katasztrófa hatása elérné a Földet, akkor a szemlélőknek nem sok esélye maradna arra, hogy ezt bárkinek is átörökötsék. Ugyancsak figyelmen kívül hagyja azt a fizikai tény, hogy egy égitest ún. fölrobbanásakor – amint Alford a jelenséget megnevezi – annak tömegközéppontja megtartja a korábbi mozgását, miközben az alkotórészei a tér minden irányában szétszóródnak, azaz szóba sem jöhet valamiféle földre hulló bolygó. Felrobbanó bolygóból nem jöhet létre az aszteroida övezet sem. Egy szétmorzsoló égitestből azonban létrejöhet, ami ellenben nem olyan pillanatszerű jelenség, amit egy emberélet során meg lehetne figyelni. Ugyancsak nem magyarázható meg az sem, hogy ezt a jelenséget, ami legalább néhány millió évvel ezelőtt történhetett meg (ha úgy, vagy hasonló módon egyáltalán megtörtént, hiszen Bérczi Szaniszló csillagász fizikus egy rádióműsorban arról beszélt, hogy a kisbolygó övezet tagjain különböző származási helyű anyagokat észleltek a színeképelemzők), az emberiség hogyan is adhatta át a későbbi utódainak. Hiszen az emberiség őstörténetét ismerjük már annyira, hogy tudjuk, miszerint valami hasonló jelenség utódoknak való átadása nem túlzottan valószínű tagolt beszéd nélkül. Ugyan a tagolt beszéd kialakulásának idejére több ellentmondó időpontot javasol a vonatkozó tudomány, de abban megegyeznek, hogy ez nem történhetett a *homo sapiens* korát megelőző időszakban, azaz legfeljebb néhány száz ezer évvel ezelőtt. Bizonyos az, hogy a 3-4 millió évvel ezelőtti emberi elődök egy ilyen jelenség leírására és utódaiknak a továbbadására nem voltak alkalmasak. A megoldást ezért másutt kell keresni és erre szolgál az a levezetés, amit majd itt követünk. Alford könyve mindamellett, hogy csupán szenzációhajhászó megoldást ad, mégis érdemes arra, hogy néhány gondolatát, irodalmi adatát megfontoljuk, és a továbbiakban felhasználjuk.

121. Bauval (1997), pp.: 170-172, 315-322, 'a két Horizont Hórusza': Wallis Budge (1991), p.: 19.

122. Különösen igaz ez az északi és déli 40. szélességi kör között élőkre, akiknek nincs közvetlen módjuk arra, hogy megfigyeljék a Föld forgását.

élő megfigyelő számára elérhetetlenek, onnan a földi lények számára közvetlen üzenet, közvetlen beavatkozás nem történik meg. Általában, mondhatjuk, mert néha bizony az ember megtapasztalja, hogy az égboltról valami mégis a földre érkezik, és ezek a meteoritek. Ezeket az ember az égi jelek közé sorolja, az égi lények hírközlőinek véli és gyakran a földi jelenségek elindítóinak fogja fel. A földre esett meteoriteket pedig isteni lényként tiszteli.

A korai írott történelmi emlékek az égi és a földi jelenségek összekapcsolásáról, két helyről is tudósítanak. Az egyik forrás a sumér/akkád agyagtáblák¹²³ a másik pedig az egyiptomi sír- és piramisleírások.¹²⁴ A két felfogás nagyon sokban hasonló, jóllehet számos részletük – bizonyos értelemben és mértékben az alapfelfogásuk is – merőben különböző. Az északibb felfogás a göröghöz és az észak európaihoz hasonlóan alapvetően duális szemléletű, azaz két őslétezőt tételez fel, a délebbi felfogás pedig csupán egyetlen egyet.¹²⁵

Mindkettő felfogás láthatatlan, megfoghatatlan és megnevezhetetlen vizes jellegű lénytől, vagy lényektől indul el. Az egyiptomi felfogásban az egyedüli létező előbb önmaga tükrözött képét teremti meg, miközben önmaga is átalakul, majd már kettesben – ettől kezdve a két őslétezőt feltételező megoldásával párhuzamosan – az isteneket hozzák létre. Ezt követően az istenekből, vagy azok közreműködésével teremődik meg a földi környezet, az egész fizikai világ, növényestől, állatostól. A különböző létszintek innen jól felismerhetők. A legfelsőbb szint a passzív őslétező szintje, majd a már aktív erők szintje következik, ami alatt jönnek az isteneknek nevezettek, majd a földi világ szintjén az összes többi. Az észak-európai teremtséglegendákban a víz és a tűz, mint két őselem a földön ütközött meg, ezekkel szemben a déli folyó menti műveltségek teremtséglegendáiban az ősi aktív elem a víz, a föld azonban passzív, csupán a teremtsést befogadó szülő területe, míg a tűz és a levegő a táperőt jelentik. Az Élet Vize is valamilyen folyóhoz kapcsolódik. Az egyiptomi hitvilágban ez a Nílus, a palesztinaiban a Jordán, északabbra meg a két folyó, a Tigris és az Eufrátesz. Ezek is megtermékenyítő erőként szerepelnek a hitvilágban. De az európai területeken is a folyók a termékenyítés ősi elemei, pl. a nordikus legendákban a négy szarvas (*Dain*, *Dvalin*, *Duneyr* és *Durathor*), akiknek a szarvából méz csöpög a földre, és ezzel táplálják az összes folyóvizet a

123. A sumér felfogás megelőzi az akkádot, gyakran azonban csak a későbbi akkád változat áll rendelkezésünkre. Az akkád felfogásban ugyanazt a jelenséget, istenséget általában másként nevezik meg, mint a sumérban, jóllehet, szerepkörük egymásnak megfelelő. Lásd: Rákos (1974) fordításait és a hozzáfűzött magyarázatokat, pp.: 295-347.

124. Wallis Budge (1991).

125. Mindez talán a Nap és a Hold korábbi szemléletével, szerepével függhet össze, amennyiben az északról érkezett hódítók mindkettőnek az emlékét közvetítették

földön.¹²⁶ A kelta törzsek is folyókból eredeztették önmagukat, pl. a *Danu* anyaistentől.¹²⁷

A sumér hitvilág teremtéslegendáját tekinthetjük a legősibb ismert felfogásnak. Ebben *Nammu*, a tengervíz volt az egyetlen őslétező¹²⁸, aki aztán megszülette *Ant*, az eget és *Kit*, a földet. Kettejük utódjától, *Enliltől*, a levegőtől származik *Nanna*, a Hold, akinek a fia *Ut*, a Nap. *Enlil* megtermékenyítette *Kit* és utódjuk *Enki*, a víz és a bölcsesség istene, aki egyébként a világmindenséget irányítja, valamint női párja *Nintu*, aki agyagból kiformálta az embert.¹²⁹ A későbbi akkád, azaz babiloni teremtéslegendában az ősz-kezdet is már kettős volt: *Apszu* és *Tiámat*. *Apszu*t minden dolgok teremő atyjának, vagy ősz-óceánnak fordítják az agyagtáblák kutatói.¹³⁰ Párja *Tiámat*, meg az őszasszonyi lény, a földi vizeket jelenthette.

Az egyiptomi hitvilágban ez az ősz-kezdet egyetlen és megnevezhetetlen és az is vizes jellegű valami. Valójában csakis rá vonatkoztatható a modern kori istenfogalom.¹³¹ Tehát ez a *Nunu*, az ősvíz hozta létre aztán önmagából *Tem*t, ill. *Kheperat*, aki az ősvizek teremő erejét jelentette. Az egyetlen őslétező immár kettővé válik, *Nunu* ezzel itt önmaga párját teremtette meg. *Nunu* azonban megszólíthatatlan, leírhatatlan és ábrázolhatatlan. Egyetlen meghatározása csupán az, hogy létezik, azaz az utódja valójában csupán önmaga fizikai megjelenítése, ezért nevezik teremő erőnek. *Tem*, avagy *Khepera* alkotta meg aztán a saját testéből a Napot, a Holdat, a Földet, az eget és teremtette meg ezek szívét, *Tothot*.¹³² A továbbiakban *Toth* a valódi teremő: amit kimond, az létrejön. Az egyiptomi hitvilágban azonban az ember teremtését nem találjuk meg. Ellenben *Tem* valójában már ember formájú isten, a többi istenségnél pedig nagyon gyakori az emberi testhez kötött állat formájú fej.

Az őszkezdet lényege, szemléleti felfogása, valamint az általa létrehozott földi környezet azonban nagymértékben eltérő már ebben, a térben és időben egymáshoz közel álló két hitvilágban is. A suméroknál a teremő őslétezőket a férfi őslétező harmadik, vagy negyedik nemzedéki utódja, *Marduk* megöli, testükből a tengereket teremti meg. Később *Tiámat*ot ugyancsak megöli és az ő testéből hozza létre a

földet, az eget,¹³³ az égitesteket, és teremti meg azok mozgását, majd *Tiámat* 'szeretője' (*Kingu*) véréből és földi agyagból az istenek szolgálatára meggyúrák az embert (*lulu*).¹³⁴ A felfogás itt már a kezdetektől fogva erősen férfi központú és a duális felfogásban a női rész negatív töltetet kap. Két fontos női istenséget tartanak meg, *Istárt*, a bujaság és a termékenység istennőjét, valamint testvérpárját, *Ereskirgált*, az alvilágét, azaz a halálét. A két szerepkör szögesen elentétes, mégis mindkettőt nőhöz kötik.¹³⁵ A teremtés hogyanját a sumér és a babiloni hitvilág nem közli, számukra ez lényegtelen lehetett. Ez alól az ember teremtése a kivétel, azt részletesen leírják.

Amíg a sumér/akkád hitvilágban meghatározóak a férfi istenségek, addig az egyiptomiban minden férfinek megvan a női párja is.¹³⁶ Érdekes módon ez az őselemek tekintetében éppen fordított. Mindkét hitvilágban a föld, mint anya szerepel, és a föld mélye fogalmilag az anyaméhvel kapcsolódik össze. A földalatti világ mégis a holtak világa – és ebben valamennyi alárendelő szemléletű hitrendszer megegyezik. Ámde ez nem a mítoszok, hanem az egyszerű gyakorlat következménye: az elhalálozott embert eltemették, visszaadták a 'teremőjének', az anyaföldnek.¹³⁷

A sumér/akkád felfogásban az isteneket és az embert a kiválasztott emberek kötik össze, akik maguk is részben isteni származásúak.¹³⁸ Kiváló példa rá *Gilgames*, a kétharmad részben isteni származású őskirály.¹³⁹ A királyságot a sumér hitvilágban az isteni eredet teremti meg és a király ezek után már királlyá születik. Pontosabban, az első király, vele együtt maga a királyság is, csak *leszállt az égből*.¹⁴⁰ Az isteni rangsor tetején állót az ég királyának szokás nevezni. Az Isten itt a terület birtokosa, és a földi király az ő helytartója.¹⁴¹ Ez a felfogás az akkád

133. Rákos (1974), pp.: 20, 39, 40, Alford (1999), pp.: 98.

134. Rákos (1974), pp.: 42, 50.

135. Az itt idézett nevek az akkád *Enúma elis felfogásából* maradtak ránk, de az eredeti sumér felfogásban más nevek szerepelnek. *An/Anu az ég, Enlil a levegő és Enki/Éa a föld istenei, An/Anu lánya Innin/Istár. Anu és Istár Uruk istenei voltak. Lásd: Rákos (1974), pp.: 299, 306, 308.*

136. Wallis Budge (1991), p.: 14, Wallis Budge (1990), pp.: 269–289.

137. Volt időszak, amikor tojás formájú sírokba temették el az elhunytat, így is jelezve, hogy a halál valójában egy más világba való beleszületést jelent. Lásd pl. Gimbutas (1991), pp.: 169, 171.

138. Anunnakik és igigik. Ez utóbbiak kizárólag égi lények, az anunnakik a földön, az alvilágban és az égben is létezhetnek. Az anunnakik Alford (2000), p.: 255 szerint a mennyből lehullott isteneknek a föld méhében (alvilág) született utódai.

139. Rákos (1974), p.: 89.

140. Rákos (1974), p.: 76, majd p.: 77: „Légyen a város az ember karámja, légyen a város puha fészke! Légyen a király a nép őrizője, légyen a király derék gazda! Etana légyen az építőmester, a kormánypalcát ő tartsa kezében”. Etana volt Kis első királya a királylisták szerint.

141. Zakar (1973), p.: 37.

126. Guerber (1992), p.: 13. Nem nehéz a szarvasok nevében a későbbi dél-országi sztyeppe négy folyójának a nevét fölismeri: Don, Dnyeper, Donyec és Dnyeszter, ill. Duna.

127. Ellis (1995), pp.: 118–119. *Danu*, *Don* az ír nevekben gyakran előfordul. A Dunával és a Donnal való kapcsolatuk nem igényel magyarázatot.

128. Eddig megfelel az egyiptomi felfogásnak, de ettől kezdve már a sumér felfogás is eltér az egyiptomitól.

129. Ellis (1995), p.: 116.

130. Zakar (1973), p.: 31, Rákos (1974), p.: 20.

131. Wallis Budge (1991) pp.: 140–152.

132. Wallis Budge (1991), pp.: 142–143.

időkre már megváltozott, és attól kezdve a király ugyan továbbra is az istenséget képviseli, de ön-maga lép annak a birtokába, s magának követelheti meg az istenének kijáró tiszteletet. Ez a szemlélet Európában, a római időkben már törvényt is lett, és az azt követő idők eseményeiben már meghatározó jelentőségű.

Ezzel szemben az egyiptomi hitvilágban a király az istenség gyermekévé nem születés, hanem fölkenés jogán válik. Hajdan, még az 'isteni korszakban' volt az Őskirály – *Ozirisz* –, aki később az alvilág istenévé vált. Az aktuális istenséget képviselő papság a királyi vérvonalból származó utódot királlyá, fáraóvá keni fel és ettől kezdve a fáraó félistenné, egyben a beavató (koronázó) szertartást végző vallási szék hely mindenható papjává is válik. Az istenség (adott esetben *Toth*, *Ra*, *Aten*, avagy *Amun*) a szertartással fiává fogadja a felkentet, akinek a nevében az istenség neve is megjelenik: *Thutmószisz* (*Toth* utódja), *Amenhotep* (*Amun* kedveltje), *Akhenaten* (*Ehnaton*, pontosabban: *Aakhunaten*¹⁴² – életet adó *Aten*), stb. Ettől kezdve a felkent szociális helyzete alapvetően megváltozik, ember nem illetheti, ember nem ölheti meg, ember nem ítélteti meg! Halálakor a temetési szertartással készítik fel az istenek otthonába való utazásra, és válik azonossá az őskirály-istenséggel, *Ozirisszel*.¹⁴³ Figyelemreméltó, hogy a királlyá kennezés jogához a női ágon való örökösödés, vagy az örökösnek feleségül vétele alapján lehetett hozzájutni.¹⁴⁴ Látható, hogy a sumér felfogással itt ellentétes a szemlélet. Ott az égből jó a királyi hatalom, itt pedig halálakor az égbe távozik a fölkenet király lelke.

Mindkét felfogásban a király léte megszentelt forma. Az emberek és az istenségek között foglal helyet. Maguk az istenek azonban nem azonosak a legfőbb teremő őslénnyel, őselvvel, a megnevezhetetlen egyetlennel, jóllehet, a mai felfogásunknak megfelelően isteneknek nevezzük őket. Sokkal inkább tekinthetők későbbi a keresztényi vagy júdai értelemben vett angyaloknak, vagy a magyar hitvilág tündéreinek,¹⁴⁵ semmint istennek. Az északi és a görög hitvilág istenei viszont az őslényt nem ruházzák még fel az isteni tulajdonságokkal, ugyanakkor az utódokat igen. A sumér és az egyiptomi hitvilágban azonban csupán az őslény rendelkezik a modern értelemben vett isteni meghatározottságokkal, a néven nevezett istenek, utódok a társadalmi tagozódottság tükröi. Az ún. istenek harcai sokkal inkább tekinthetők a társadalmi

ranglétra kialakulása tükrének, semmint az isteni lét lényegi elemének.¹⁴⁶

Az egek, a mennyek országaként, a pokol, a holtak országaként ugyanennek a szemléletnek a következményei. Itt is határozott különbséget találunk a sumér és az egyiptomi felfogás között. A sumér/akkád hitvilágban a túlvilág büntetés színhelye is, az egek világa pedig megkülönböztetett jutalom, ahová bár *Utnapistim* feljutott,¹⁴⁷ ámde *Gilgamesnek* ez már nem sikerült. Az egyiptomi hitvilágban ugyan van erkölcsi mérce,¹⁴⁸ az emberi jó-cselekedeteket méri *Toth Ozirisz* előtt, ámde ez csakis a fáraót, az isteni kiválasztottat érinti, az egyszerű embernek ezzel nem sok dolga akad. A csillagvilág, annak mozgása azonban a földi világ tükré,¹⁴⁹ és innen ered a meghatározás: 'ami az égben, az a földön is'.¹⁵⁰

Az égi világ megfigyelése alkalmat ad arra, hogy a földön bekövetkező eseményeket, jelenségeket előre meghatározzuk és ezt az asztrológia fejezi ki. Az asztrológia kapcsolódik a csillagmítoszokhoz és a szám-misztikát is magában foglalja.¹⁵¹

Csillagmítoszok

Az ég az isteni színtér szinte minden vallásban, kivéve a júdait.¹⁵² Ugyanakkor Drummond tételesen kimutatta több ószövetségi könyvről, hogy azok tulajdonképpen mondandója asztrológiai.¹⁵³ Ugyanez vonatkozik a többi csillagmítosza, ill. az ezekkel harmonizáló hittételekre. A sumér, az akkád, az egyiptomi, a görög, a nordikus, az indiai, a közép-amerikai, de a vogul és az osztják mítoszok, a Kalevala is végső soron ugyanazt mondja el, ugyanaz a tartalmuk.¹⁵⁴ A Hamlet-malma, a Szamppó, az időgép, Prométheusz és az égi tűz ellopása, az istenkirályok mind-mind a föld tengelyének precessziója miatt változó állatövi jegyekhez kapcsolt tavaszi napéjegyenlőség eltolódások

146. A király mellett később mindenütt megtalálhatók az alárendeltebb uralkodók, a született nemesség. Ezek mind az alájuk rendelt embereken uralkodnak és ez az uralom később határozottan kimutatható eszmei alapokon nyugodott.

147. Rákos (1974), p.: 156.0

148. A Halottak könyvében a léleknek meg kell válaszolnia szíve megmérettetések több mint 30 kérdést és nyilatkoznia kell, hogy mit nem tett meg közülük. Ezek között megtalálhatjuk a Biblia 10 parancsolatának utolsó hét tételét is. Lásd Wallis-Budge (1990), pp.: 576-582.

149. Jonas (1992), p.: 245.

150. Ezt a keresztény ima így fejezi ki: "miként a mennyben, azonképp itt a földön is."

151. Bár a szám-misztikának sincs sok köze a magyar műveltséghez, az asztrológiához hasonlóan ezzel is foglalkoznunk kell, mert hiszen az alárendelő ideológia megdönthetetlen alapjaként indult, majd pedig a felállított tételek hamissága a szerepét negatívra megváltoztatta.

152. Jonas (1992), p.: 255.

153. Drummond (1996).

154. Santillana (1995), pp.: 306-309.

142. Wallis Budge (1991), p.: 85.

143. Wallis-Budge (1990), p.: 339.

144. Példa erre az amarnai uralkodóknál Ai és Horemheb. Mindketten a női örökst vették feleségül. Lásd Desroches-Noblecourt (1963), pp.: 120-121.

145. Zakar könyvében (1973) az eredetileg isteneknek fordított kifejezéseket következetesen tündérekre írja át.

tükrei. A kozmosz szó jelentése, ahogy már bemutatuk: *rend*.¹⁵⁵ A földi világban ez a rend – pontosabban megfigyelve már nem követi az egész számokkal meghatározott törvényszerűséget – sorozatosan és állandóan megsérül, a földi világ tökéletlen.

Hamlet, Amlodhi, Kullervo, Brutus, Kai Khuszrau, Dzsamsíd, Jáma, Huang-ti, Ptah, Kronosz történeteiben a Szaturnusz különböző időpontú helyzeteiről tájékozódhatunk. Az 'Aranykorban' a tavaszi napégyenlőség idején a Nap a Bika és az Ikrek csillagkép határán volt – ez az időszak Kr. e. 4,5-5 évezreddel volt. Ekkor az 'ég ura' a Szaturnusz volt. A Szaturnusz és a Jupiter 20 évenként együtt-állnak, és ezek az együtt-állások 60 év alatt körbejárják az állatövet, ún. *trigont* alkotva.¹⁵⁶ Ellenben a 60 évenkénti hely a Föld-tengely elfordulása miatt nem pontosan azonos az előzővel, ezért az eseményt megfigyelők már ebből értesülhettek a Föld tengely elfordulásáról, nem kellett a két évezredet megvárniuk, hogy ezt megtudják.

Az ekliptika síkja jelentette a földet. Az e fölött, északra látható állatövi képek az égi, az ekliptika alá kerülők az alvilágban tartózkodtak. Az 'idők kezdete' óta az állatöv más és más szakasza válik láthatatlanná az északi féltekéről, azaz merül be az alvilágba, azaz a halál országába. A mítoszokban fellelhető történetek ezekről szólnak. Gilgames, Ozirisz, Odüsszeusz, Prométheusz, de a mitikus Nagy Sándor is a holtak országába kerülnek, annak királyává válnak, merthogy a nekik megfelelő csillag a földtengely elfordulásával a horizont alá kerül. Utnapistim is erről mesél Gilgamesnek. Orion, a nagy vadász és Nimród ugyanazt az égi képet jelentik, nem földi lények.

Mindezek eredete a Fekete-tó hajdani medencéjére vezet vissza, mert a csillagmítosz-változatokat éppen az innen szétmenekülő műveltségek nyomán találhatjuk meg. Ez csak erősíti azt a feltevést, hogy az eurázsiai ember már a fémkorszakokban eljuthatott az Atlanti-óceán túlsó partjára – Közép-Amerikába, – és vihette magával nem csak a piramisépítés 'titkait', hanem a csillagmítoszok alapelemeit is. Ezeket a helyben élő letelepedett és alárendelő szemléletűvé alakult népek (asztékok, maják) a hitvilágukba beépítették, és bár az eurázsiaiakétól eltérő nevekkal, de lényegét tekintve mítoszaikban megjelenítették.

A mitikus történetek valójában az Időről szólnak, és az '*amint a mennyekben, azonképp itt a földön is*' elv alapján a várható égi jelenségeket lehet tükröztetni a várható földiekkel. A Szaturnusznak és a Jupiternek a Halak csillagképbeli háromszoros együttállása pl. azt jelentette, hogy elkezdődött a földi események Halak csillagképhez kapcsolt korszaka. A tavaszi napégyenlőségnek a Bika csillagképből való kilépése és a

Kosba való áttolódása a vallási rítus és a naptár megváltozását is igényelte: az aranyborjút meg kellett ölni, és a bárány került a figyelem középpontjába. Éppúgy két évezred múlva nem véletlen, hogy az akkor ébredő új vallás jelképét éppen a halak jelentik.

Az állatövi jelekben való tájékozódás és gondolkodási mód a világon meglehetősen elterjedt, jóllehet a csillagképeket a különböző műveltségek nem egységesen kezelik. A magyar népi emlékezet pl. egyáltalán nem használja az állatövi jeleket, jóllehet, csillagászati ismerete fejlett volt, és a letelepedett mezőgazdasági műveltségek időjegyeit képviseli.¹⁵⁷ Ámde mint lélek-hívó műveltség nem úgy tekint az égre, mint istenek lakóhelyére, és az égi jeleket nem azonosítja közvetlen hasonlóság alapján a földiekkel. Hasonló elképzeléssel találkozunk az ausztrál bennszülöttek hit- és regévilágában, ám ott a csillagokat a földről eredeztetik, és a földi lények lelkének a mennyekbe vonulásával népesítették be az eget.¹⁵⁸

Az alárendelő szemlélettel párhuzamosan a megszemélyesített lélek és a csillagvilág kapcsolatát minden valószínűség szerint a csillagvilágnak az ausztrál bennszülöttek elképzeléseivel hasonló benépesítése jelenthette. Az éjszakai szemlélő előtt az égitestek keleten a látóhatár alól előbukva fölemelkednek az égbe, majd nyugaton a látóhatár alá buknak. Mozgásuk szigorú szabályokat követ – és ezeket a szabályokat a mérés és a számolás kifejlesztésével az ember megismerhette. A földi életben azonban nem ismerhetők fel hasonló szabályok, mégis a természet számtalan jelensége – időjárás, évszakok – az égi világ jelenségeit tükrözte, arra való visszahatásnak volt felfogható. Ámde, ha az égi világ az istenek világa és a földi annak származéka, a földi urak isteni eredetűek, akkor valamiképpen az égi személyeket a földre kell varázsolni. Hogy ez lehetséges, arra a meteoritek megjelenése, földbe csapódása számtalan megfigyelési lehetőséget jelentett. A meteoritek ezért felfoghatók lettek, mint égi jelek, mint az istenek földre küldött hírnökei. Mégis, hogyan lehet az istenektől származtatni az embert?

Mindezekkel szemben az ausztrál bennszülöttek legendáiban viszont a föld adott létező, azt senki sem teremtetten, míg a földet benépesítő növényi- és állatvilágot a fényt adó Nap, *Yhi* teremti, aki viszont nem férfi, hanem nő.¹⁵⁹ A földön létező Hatalmas Lélek, *Baiame* sem teremt, jóllehet a teremtetést magának könyveli el.¹⁶⁰ A teremtő aztán a földről emelkedik fel az égboltra, mint ahogy az égboltot benépesítő csillagok is földi lények lelkei, akik feladatuk teljesítése után kerültek oda.¹⁶¹ Az ausztrál bennszülöttek regéiben az istenek

157. Kandra (1897).

158. Reed (2000), pp.: 45-90.

159. Reed (2000), p.: 11.

160. Reed (2000), pp.: 17-21.

161. Reed (2000), pp.: 76-87.

155. Jonas (1992), p.: 241.

156. Santillana (1995), pp.: 117, 234.

származtak az embertől, a lélek az egekbe távozott, és ott csillaggá vált.

Az alárendelő szemléletben azonban a megoldás nem ez. Itt az ember, ha isteni eredetű, akkor a nyugaton lenyugodott csillagokból a föld alól előbújva, a föld méhében megszületve kerül a föld felszínére.¹⁶² A föld alól, az Alvilágból, ami a gnosztikus tanokban Egyiptom néven ismert.¹⁶³ Az istenek világa a kezdetek után differenciálódott, finomodott. Az isteni világban kimutatható a földi világot jellemző rend, alárendeltség. Az egyes hitvilágok történetével párhuzamosan változott az isteni rend is, más időben más istenséget emeltek az isteni rend fejéül. Ez elsősorban a Folyamköz környéki hitvilágot jellemezte (Szíria, Irán), míg az egyiptomi istenségek általában területi istenségeként ismertek. Az őslétező fogalma elhalványodott, ám később mégis újra előtört és utóbb a panteista felfogás alapjait képezte. Először Ekhnaton istenfelfogásában érhetjük tetten az őslétező egyedüliségének a fogalmát, majd sokkal későbbi iratokból ugyan, de nagyjából azonos korra keltezhetően a zoroasztrizmus formájában.

A magyar mellérendelő hit és mondavilág elemzése – az alárendeltség és teremtés tekintetében – még ezt sem jelzi. Ugyanez vonható le a kelta hitvilág elemzéséből is.¹⁶⁴ Ez utóbbiakban nem találunk ugyan sem teremtéslegendát, sem isteneket, ámde a lélek és az ember kapcsolata meghatározó jelentőségű.¹⁶⁵ Ugyancsak hiányoznak az istenek és a teremtéslegenda a hindu és a távol-keleti (kínai, japán) mitológiák kezdeti szakaszából.¹⁶⁶ Nálunk a csillagvilág és az ember kapcsolata nem emelkedik oksági mértékre, jöllehet, a népi hitvilág használja az 'X csillaga' meghatározást, és gyakran az augusztusi 'csillaghullást' ismerősei halálának jeleként fogja fel (*lehullott a csillaga*).¹⁶⁷ Az eszkimók hitvilága fejezi ki a legszebben a mellérendelést: hitük szerint a környezet és az ember, a lét és a nemlét között rendkívül csekély a különbség és az emberi lét alapvetően függ a környezetétől. Ezért a környezettel összhangban kell élni.¹⁶⁸

Általában az amerikai indiánok hitvilágában nem válik el a vallás és az élet. Itt találjuk meg a *kimondott*

162. Alford (2000), pp.: 29-30, 41.

163. Jonas (1992), p.: 118.

164. Ellis (1995), pp.: 115-118. Minthogy a kelta hitvilágot keresztény szerzetesek írták le, óhatatlanul a saját, a héber teremtéslegendákat jellemző felfogásuk süt át rajta.

165. Cser (2000), pp.: 59-65. A kelta hitvilág 33 ún. istene csupán hősi ős, nem rendelkeznek isteni képességekkel. Lásd erről Ellis (1995), pp.: 114-115.

166. Grimal (1965), pp.: 271-293.

167. A duális felfogásokban a földi léleknek megfelel egy mennyei lélek (transzcendens önmagunk), és a kettő önazonosságának a fölismerése az egyik legfontosabb kozmikus feladat. Lásd pl. a *Himnusz a gyöngyről c. ezoterikus történet magyarázatát* Jonas (1992), pp.: 123-124.

168. Brown (1992), pp.: 395-397.

szó vallási értelmét: a lélegzettel formáljuk a szót, ezért amikor kimondunk valamit, az abban élő lesz, abban létezik is.¹⁶⁹ A szó *teremtő ereje* ebben gyökeredzik.

A kardkovács isteni léte

Az orosz sztyeppe lovas-nagyállattenyésztő műveltségeinél már meglehetősen korai időszakban – Kr. e. 6. évezred közepe – megjelent az emberlő kőkés. Az ún. kurgán – halomsíros – temetkezéssel párhuzamosan a kés, később a kard isteni szerepkörre tett szert.¹⁷⁰ Az északi legendákból, mítoszokból egyértelműen arról értesülünk, hogy nem csak a kard, hanem a kardkovács is isteni ranggal rendelkezik. A Kalevala ennek az egyik közismert forrása. Az is közismert viszont, hogy a Kalevala a skandinávok, és nem az ún. finnugorok hitvilágát tükrözi, még akkor is, ha a szereplőknek finn nyelven adnak nevet. Az északi hitvilág elemei az orosz sztyeppén születtek, és a halomsíros temetkezést folytató népességtől származnak. Ezek utódai a kimmerek, majd a szkíták, akik a sztyeppe európai lakóinak Euráziára települése után azok helyére érkeztek a sztyeppe ázsiai részéről, és váltak birodalmat alakító királyi népekké. A kard isteni tisztelete a szkíták után azok utódaira, az alánokra, majd a jelenkori oszétokra hagyományozódott. Ők azonos területen élnek, ahol hajdan a szkíták is éltek, így a társadalmi és a kulturális folytonosság nem is tagadható. Minthogy az oszétok nyelve nem a ragozó, hanem az ún. indoeurópai nyelvekhez áll közel, még ha az egyébként fennmaradt istennevektől és kulturális hagyománytól eltekintեն is, azt kell megállapítanunk, hogy a szkíták maguk is ebbe a nép-családba tartoztak, és illúzió őket a ragozó nyelvű népek közé sorolni.¹⁷¹

A kardkovács isteni tisztelete semmiképp sem tulajdonítható a mellérendelő szemléletű műveltségek termékének, ellenben harmonizált az istenkirályokéval. Minthogy a sztyeppe fában szegény, a kardkovácsot magát nem tekinthetjük a sztyepei népek részének, azok életét a fában gazdag, ércekben gazdag és fémművességet felmutató műveltségekhez kell kötnünk. Ilyen műveltséget a Dnyepertől nyugatra, a Kárpátok keleti és nyugati hegy- és dombvidékén találunk, de ugyancsak az északi, erdős sztyeppe területén is, pl. az Urál-hegység déli, ércekben és fában egyaránt gazdag területein. Igazi fémművesek működtek még a Kaukázus déli szakaszain is – pl. a mai Örményország területén lévő Mecamorban.

Az acél fegyverek – főleg kardok – elkészítése komoly fémtechnológiai ismereteket igényelt. Nyílhe-

169. Brown (1991), p.: 394.

170. Gimbutas (1991), pp.: 396-399.

171. Littleton (2005), pp.: 35-43.

gyek még tömegével készülhettek viszonylag egyszerű eszközök igénybevételével, de a hadakozás későbbi legfontosabb eszköze, a kard már nem. A kardkovácsot éppen ezért megkülönböztetett tisztelet övezte a katonanépek rítusaiban. A 'honfoglalás' korában a sztyeppe nyugati pereméhez közel, a Dnyeper nyugati oldalán, Kijevben épült ki egy kardkovács műhely, ahonnan látták el karddal fél Eurázsia katonanépeinek az igényeit. Éppen ezért ez a hely a katonanépek felfogásában ugyanolyan szent hellyé változott, mint amely rangot élvezett Mecamor is a bronzkorszakban.

Mínthogy éppenséggel az időjárási övezetek szabályozó hatása miatt a kardkovácsok nem a kardot forgatók övezeteiben működtek, a fegyveres és a letelepedett társadalom műveltsége is elkülönült egymástól. A letelepedett társadalom felett felügyeletet alkotók és a felügyelték jóllehet azonos területen azonos társadalom részei, rájuk mégis a kifejezett kettősség a jellemző. A fémkorszaki letelepedett társadalmak zöme kettős társadalomnak tekinthető.

A társadalom és a műveltség kettőssége

A feltáró régészek – ha tehetik – a gazdag emberek sírját kutatják, elemzik, annak tartalmát gyűjtik és szállítják a múzeumokba. A régészet elméleti éppen ezért igen nagymértékben a társadalom gazdagjainak a történetét tárják elélnk. Magyarországon László Gyula régész volt az első,¹⁷² aki kifejezett szándékkal kezdte tanulmányozni a települések teljes síranyagát, és ezekből – éppen az ún. szegény emberek sírmellékleteiből, temetkezési szokásaiból – próbálta meg a teljes társadalom történetét, műveltségét, szokásait, életmódját, eszméit, gondolatait feltárni. László Gyula a szegény ember régészének vélte magát. Fáradozásait siker kísérte, mert éppen ennek révén tudta egyértelműen kimutatni, hogy a magyar társadalom sem volt egységes, hanem – korának szinte valamennyi ismert társadalmának megfelelően – kettős volt. Nemcsak vagyonukat, társadalmi helyzetüket tekintve van lényegbevágó eltérés az ún. szegény és gazdag emberek között, hanem esetleg népi, nyelvi hovatartozásukat tekintve is. Ez a jelenség a társadalom ún. kettős természetéből következik,¹⁷³ aminek elsőrendű alapja az, hogy amíg a letelepedett földműves gazdálkodók mobilitása rendkívül csekély, nagyon ritkán hagyják el hazájukat, addig a felettük uralkodó – esetleg rajtuk élősködő – elitről ez egyáltalán nem mondható el.

A társadalom kettős jellege nem természetes műveltségi elem – azaz nem állíthatjuk, hogy az emberiség egész történetére ez jellemző. Megjelenését a temetkezések homogén jellegének megbomlása kíséri.

Az ősemlékek temetkezéseket egészen a jelenkor határáig egységesnek ismerjük, sehol nem volt jellemző, hogy lettek volna sírok a többiekhez képest sokkal gazdagabb temetkezési mellékletekkel. A legkorábbi jel a társadalom homogenitásának felbomlásáról a fentebb említett, az orosz sztyeppén, a Volga kanyar környékében feltárt gyerek sírnál tapasztalható, akit Kr. e. a 6. évezred közepén temettek el.

Ez időtől fogva – kezdetben csak ezen a műveltségi területen – találkozunk a társadalom kettős jellegével: a gazdag elit és az általánosan, egységesen szegény alárendeltek sírjaival.

A mezőgazdaságot folytató letelepedett társadalmakban még egy évezredig nem jelenik meg ez a fajta kettősség. Közben a ló szakrális állatból lovagolt állattá alakult át, és a ló befogásának birtokában a már alárendelő szemlélettel megáldott társadalom megindult, hogy a szomszédos letelepedett társadalmakat meghódítsa. Kr. e. az 5. évezredben előbb csak föléleti azokat, majd később egyértelműen rátelepedik a földművesekre, és kettős műveltséget alakít ki. A letelepedettek-nél megmarad a saját műveltségük, mindössze annyi a változás, hogy a rátelepedett urak istenfogalmát is átveszik.

A társadalom nem csak embertanilag, hanem műveltségét tekintve is kettősséget mutat. Számszerűen a letelepedett őslakók általában messze meghaladják a rátelepedőket, ám a kettős társadalomban feltárt sírok gazdagsága ehhez fordítottan viszonyul. A társadalom kettőssége már a Kr. e. 5. évezredet követően fokozatosan csaknem egész Euráziában elterjed. A rátelepedők általában a halomsíros műveltség emberei voltak. Velük terjedtek a csillagmítoszok, az isteni eredetű királyok rendszere – de az A vércsoport is.¹⁷⁴ Ezt a folyamatot – mint természetes következmény – kíséri Európában, majd Ázsiában is az ún. indoeurópai nyelv terjedése is. Valójában az indoeurópai nyelveknél nem egy alapnyelv osztódásának lehetünk a tanúi, hanem annak különböző más, általában ragozó nyelvű letelepedettek fölé rétegződéssel való alakulásának, és a két nyelv ötvöződését érhetjük tetten. Ez a folyamat leghelyesebben talán a helyi nyelvi kiegyenlítődés fogalmával írható le.

A Kr. e. 1. évezred elejéig a rátelepedő népmozgásokkal párhuzamosan terjedt egy-egy újabb katonai eszköz, harci technika is. Kezdetben a harci balta, majd a harci szekér terjedt a hódítókkal. Az első három kurgán invázióval Európa letelepedett műveltségei váltak kettős jellegűvé. A Kr. e. 2. évezred elején – a harmadik kurgán invázióval párhuzamosan – a lovas pásztorok immár kelet felé terjeszkedtek. A sztyeppe déli területein csak maguk előtt üldözték a későbbi turk népeket, akik előlük Mongólia felé 'menekültek', majd egy ré-

172. László (1944).

173. Mellaart (1981), pp.: 11.

174. Nagy (2000).

szűk betelepedett a Tarim-medencébe, más részük a sztyeppe déli oldalán folytatta pásztor tevékenységét. Minthogy a Tarim-medence ekkor gyakorlatilag üres volt, ott nem alakult ki a hatásukra kettős társadalom.

További déli mozgások a harci szekérrel, és így a lovas harci technikával ismertették meg a Kaukázustól délre települt népeket, és hoztak létre ott átmeneti birodalmakat. Ezek társadalmá egyértelműen kettős jellegű volt: a rátelepedő katonanépek a társadalom uralkodó elitjét alkották. Az addig ragozó nyelvű műveltségek nyelvi sajátosságaikból sokat veszítettek, és maguk is „indoeurópaizálódtak”. Ez elsősorban az anatóliai hattikra és az iráni fennsík népeire vonatkozik. Más részüknél a rátelepedett katonai uralkodó elit elveszítette a nyelvét, és az eredeti népesség nyelve mellett alakult ki a kettős társadalom, – kettős hitvilággal fűszerezve. Ilyen területet alkottak a hurriták – Mitanni államukkal, – a kassiták, de szintén ilyennek ismerjük a Levantét és Észak-Egyiptomot, ahol annak idején a hurritának ismert elit alapította pl. Jeruzsálemet. Egyiptom északi részét meg a hükszoszok néven ismert pásztor katonanép foglalta el (vesd össze a 18. és 19. térképpel).

Az Iráni-fennsíkon terjedő kettős műveltség aztán átlépett az Indus völgyébe, ahonnan a hajdani Harappa műveltség ekkorra eltűnik, de fokozatosan az egész kontinensnyi félszigeten kialakul a kettős társadalom a maga születtségi előjogára épülő kasztrendszerével. Az eredeti népesség föltehetően itt is elvándorolt, és fokozatosan a kontinens déli csücskébe szorult. Ott később, mint dravida nyelvű népességet ismerjük. Az északi területeken a hódítók nyelve vált uralkodóvá, föltehetően az ottmaradtakhoz képesti meglehetősen nagy arányszámuk miatt.

A Kr. e. 1. évezred elejére tehát az Eurázsia nagy részén élő társadalmak kettős jellege meghatározóvá lett. Kelet-Ázsiában azonban nem történt hódítás, a társadalmak kettőssége sokáig nem látszik. Később – de már a Kr. u. évszázadokban – Japánban jelenik meg közép-ázsiai eredetű hódító katonanép – és vele a kettős társadalom, annak misztériumával és hitvilágával egyetemben.¹⁷⁵

Európában egyedül a Kárpát-medence északi és keleti hegyes területein – ide értve Erdélyt is – nem találkozzunk a kettős társadalom jegyeivel egészen a római időkig.

A kettős társadalom jellemzője a társadalom hármas rétegzettsége, az ún. tripartitum, azaz, hogy van egy vezető, előkelő rétege, melyhez tartozik az azt közvetlenül kiszolgáló és védő csoport, mint második réteg, akiket együtt a terület korábbi letelepedett, meghódított lakossága, mint harmadik réteg tart el. Az „*uraság*” védett otthonokat alakít ki – gyakran hegycsúcsokon, dombtetőkön – és a lakóhelyét körbeveszi a védő-őrző

175. Kazár (1982).

csoport telepe, majd van a dolgozók tömegének a telepe. A telep sírjai eleve így erős kettősséget mutatnak. A sírok térbélileg is gyakran elkülönülnek és a sírmelléletek nem feltétlenül tükrözik azonos hitvilágot.

Az uraság hitvilágára általában a fegyverimádat, a fegyver isteni rangja a jellemző. Ahol Európában ez a kettősség kialakult, ott a korábbi lélekhit istenhitté változott és ezeken a területeken található meg a csilgámitoszok valamiféle változata is.

A magyar műveltség jellegzetességei

Lükő Gábor megfogalmazása szerint a magyar népi bölcsélet, emlékezés alapvetően mellérendelő. Ezt olvashatjuk:

„Két különböző szempontot érvényesítenek egy időben a magyar alkotások a mellérendelés értelmében.”

„A magyar művész a közeli dolgokat lenyomta a látóhatár alá, a távoliakat meg fölébe emelte és felrajzolta az égre... A tér, ill. a sík ilyenforma kitöltése is a keleti ember mellérendelő észjárásából következik.”¹⁷⁶

Munkájában Lükő ezt számos példával alá is támasztotta. Minderről Kocsis István így ír:

„Ne feledjük: a régi korokban azért volt sok a törvénytisztelő ember, mert a Szent Korona-tan nem az alattvalói tudatot, hanem a Szentkorona-tagság közjogi fogalma meghatározta felelősségérzetet, valamint az egyenrangúság és a méltóságteljes magatartás kultuszát erősítette; mert az országlakosi magatartásban a mellérendelés, és nem az alárendelés elvének az érvényesülését segítette elő.”¹⁷⁷

Ez a mellérendelés azonban nemcsak a magyar népművészetben, a tágabb értelemben vett társadalompolitikai felfogásban és gyakorlatban, hanem a magyar nyelvben is ugyanúgy felismerhető. Mondatszerkezetünk, a ragozás hihetetlen mértékű változatossága, valamint szóképzsünk gazdagsága mind-mind erősíti nyelvünk mellérendelő szellemét.¹⁷⁸

Ám a mellérendelő jellegű magyar műveltség igazolható módon legalább egy évezrede a vele ellentétes szemléletű környezetben él. Honnan ered hát a magyar műveltség mellérendelő jellege? A honfoglalók hozták-e, vagy a honfoglalást megelőző időben is ez jellemezte a magyarságot? Mindezekre a kérdésekre egyértelmű választ ad, hogy ezek a magyar műveltség ősi gyökereiből származó sajátságok, amelyek minden alárendelő szemléletű hatás ellenére a magyarságnál megmaradtak. A mellérendelés ugyanis nem vezethető le a környezetben élők, a magyarság feltételezett eredetét jelentő alárendelő műveltségekből.

Így a kettős műveltségek sorából sokáig kiemelkedik

176. Lükő (1942), p.: 194. és 189.

177. Kocsis (1996), p.: 288. Vö. Kocsis (2005), p. 25. Zétényi (1997).

178. Karácsony (1985).

a magyar műveltség mellérendelő jelleggel, túlsúllyal, amibe nem fér bele sem a Grál legenda, sem semmilyen egyéb heroikus történet, ide értve a csillagmítoszokat is. Mert nincs magyar teremtéstörténet, van ellenben mellérendelő lélekhit. És a magyar népi műveltség elemei – nyelv, zene, regék, mesék, dalok, táncok, a képzőművészet és a díszítő művészet, a térszemlélet, az időszemlélet, stb. – ellentmondásmentesen értelmezhetők, ha feltételezzük, hogy a magyar nyelven beszélő népesség a Kárpát-medencében született, itt élt, és innen története során sohasem távozott el.

A *magyar népi ábrázoló művészet* a növényi elemek jellemzik.¹⁷⁹ Állatokat ritkán ábrázolnak, azok is zömükben madarak, vagy legelésző állatok, mint pl. a szarvas. Ragadozó állatokat a magyar népművészet szinte sehol sem ábrázol. Ha szembe állítjuk vele az eredeztetési elmélet forrásait, akkor azt kell látnunk, hogy mind az obi-ugor népek, mind a sztyeppe-i lovas nagyállattenyésztők nagyon nagymértékben ábrázolják a ragadozó állatokat. Köztük is a ragadozó madarakat. Pl. az Árpád-házi legenda szerint a turulmadár (sasszerű nagymadár) a törzs totemállata. Mégis, már a honfoglalás kori temetőkben sem találunk ragadozó állatot ábrázoló sírmellékleteket, a ritkán előfordulót is zömmel a sztyeppe-i területeken.

Ha a *magyar népmese és regevilághoz* fordulunk, meglepetéssel kell tapasztalnunk, hogy a magyarságnak nincs teremtéslegendája. És néven nevezett istenei sincsenek. Az ugoroknak ellenben jól kifejtett származási legendáik és istentől eredeztetett királyaik voltak, amit Kazár Lajos a japán eredetmondákkal talált hasonlónak.¹⁸⁰ A magyar népi hiedelemvilág kutatói ezt a kínos kérdést úgy próbálták meg megoldani, hogy „bizonyára ilyenek a magyar hiedelemvilágban is voltak, csak a magyarság ezt már elfelejtette”.¹⁸¹ Ha viszont azt nézzük, hogy mit tartalmaz ez a mi saját hiedelemvilágunk, és milyen erkölcsi alapfelfogás jellemzi, akkor azonnal el kell ezt a vélekedést vetnünk. Ugyanis a magyar népmesék alapfelfogása az, hogy a hős akkor ér célt, ha önmaga jó. Ezt tapasztaltuk a fentebb elemzett *Mindent látó királylány* meséjénél is. A belső jószág nem külső, isteni parancsra alakul ki, nem a megtorlástól való félelem váltja ki, hanem a jóra való törekvést fejezi ki, mint célt. Ezért adódik egy érdekes, és további tudományos vizsgálatok tárgyát jelenthető összefüggés is, hogy a magyar népmesék mondanivalója mélyebb eszmei rétegből jön, mint a mítosz, mert a mítosztörténetek már hatalmi jellegű beállítottsággal és céllal bírnak az erkölcsi és eszmei mondanivalón túl, míg népmeséink az eredeti egyenrangú emberi mellérendelő együttműködés szép példázatai.

179. Lásd például Viski (1928), Domanovszky (1981), vagy Lükő (1942).

180. Kazár (1996), p.: 224, a 14. lábjegyzet.

181. Példának okáért Komjáthy (1955), p.: 387.

A *magyar népi hitvilágot* a léleknek, és nem annak megszemélyesített formájának, az isteneknek a tisztelete jellemzi. Lükő Gábor elemezte ezt a gondolatkört és kijelentette, hogy a magyar népi hitvilágot elsősorban a lélek érdekelte, és az is főleg akkor, amikor a testből távozik.¹⁸² A képi ábrázolásban is a lélek jelképeit foghatjuk meg, mint ami pl. a madár, a kígyó, a béka, a szikra és a föld (levegő, víz, tűz, föld). Ezeket a lélekelemeket a magyar műveltség nem személyesítette meg, hanem velük együtt, azokkal egyenrangú kapcsolatban élt. De lélekelemként foghatók fel a mesék hőseit segítő és átváltozásra hajlamos állatok is (bukát vető, bukfencező és mássá alakuló róka, kakas, légy, darázs, méh, stb.).¹⁸³ A népi hiedelemvilágban ugyancsak ezt tapasztalhatjuk: nincs ott nyoma Istennek, még kevésbé isteneknek.¹⁸⁴ Sámánisztikus felfogásra utaló elemeket pedig csupán a sztyeppe-i részeken lehet elvétele találni,¹⁸⁵ s egyáltalán nem jellemzik a mi népi mese, rege és hiedelemvilágunkat az elrévedő, látomásokkal manipuláló sámánok. A magyar hiedelemvilág táltosai sem sámánok, ők sokkal inkább tudós tanítók, közösségi orvosok, esetleg papok.¹⁸⁶

A feltételezhető ősi magyar hitvilághoz kapcsolható a székel-magyar rovásírás egyik kiemelkedő jelentőségű jele, a † (gy). Olvasata EGY. A három vonásával kifejezi azt is, hogy két nem azonos jelenség (pl. az emberi test és lélek) együtt EGY. A *kettő egy!* Határozottan mellérendelő felfogást jelent.

Magyarországon a tripartitumot, azaz a jobbágyoknak rabszolgaként való birtoklását nem tudták bevezetni egészen a török kiűzése utáni időig. Jogi alapot arra Werbőczy Hármaskönyve teremtett. Azonban nagy volt az ellenállás vele szemben, és kivándorlással kitértek előle, különösen székeliek. A falusi élet még a XVIII. században is az ország tekintélyes területén (kb. 30%-án) *faluközösségekben* zajlott.¹⁸⁷ Nem jellemezte a közösségeket a föld magántulajdona, azon a faluközösség együttesen gazdálkodott. Ez nagymértékben mellérendelő szemléletet tükröz. Innét eredhet a magyarokat olyannyira jellemző elvakult szabadságszereget népi hagyománya. Mert addig a magyarok faluközösségekben közösen birtokolták a földet, és egymást egyenértékűnek tartották. Az őket ért sérelmet bármilyen megtorolták. A Szent Korona-tan és tagság szintén az egyenrangúság mellérendelő tudatát erősítette. A társadalmi egyenértékűséget mutatja a kiemelkedő elsőszülött jog hiánya. Az emberek nem voltak egymásnak alárendelve és egymásnak kiszolgáltatva. Ez csakis II. József korában szűnt meg, amikor a mara-

182. Lükő (1942), p.: 30.

183. Burányi (1999), p.: 48. Vö.: Kovács (1994) és Illyés (1966).

184. Dömötör (1981).

185. Diószegi (1973), pp.: 104, Diószegi (1978) pp.: 287-288.

186. László (1967), p.: 35. és Kiszely (1996) p.: 467.

187. Tagányi (1878), pp.: 347-351.

dék faluközösségeket is sikerült a Habsburg uralomnak fölszámolni, és létrehozni a föld magántulajdonának a teljességét.

A mellérendelő szemléletet fejezik ki a műveltségi jellemzők is (lélekhit, ragadozó állatábrázolások hiánya), de ezt fejezi ki a magyarság találmánya, a *Koronatan* is.¹⁸⁸ A *Koronatan* eredete a XI. századig visszavezethető, amikor is I. László királyunkat már nem az addig királynak nevezett, hanem az országhoz rendelt koronával koronázták királlyá. A Képes Krónika Salamonig következetesen királyi koronát említ, I. Géza és László korától kezdve pedig ország koronát.¹⁸⁹ A magyar korona latin neve is ezt jelenti: *Sacra Regni Hungarici Corona* (magyarul: Magyarország Szent Koronája, szó szerinti fordításban: a hun törzs országának megszentelt koronája). Az ország, és nem a király koronája!¹⁹⁰ A *Koronatan* sajátja az, hogy a Korona az ország birtokosa, tulajdonosa, és a Korona alá tartozik valamennyi magyarországi ember, beleértve az egyszerű parasztot és a királyt is.¹⁹¹ A király a kormányzásra, az uralkodásra a Koronától kapott jogosítványt, és nem a király birtokolja az országot, mint ahogy ez volt a szabály az egész hűbérúri Európában. A *Koronatan* mellérendelő szemléletét később Werbőczy támadta meg s emelte ki a nemességet a jobbágysággal szemben, akik addig nem voltak rabszolgák, mint a többi európai hasonló helyzetű ember.

Az alárendelő szemlélet vált uralkodóvá a Kárpát-medencén kívüli Európában már a Kr. e 4. évezredtől kezdődően. Az istenek és azok földi helytartói, a királyok, a rabszolgaság, az uralkodó nemesek és uralom alá vetett szolgák kifejezetten az alárendelő szemléleti mód megnyilvánulásai. Általában azt láthatjuk, hogy a leíró történelem, a régék az uralkodó előkelők történetét, mozgását, változásait közlik, az alattuk élő letelepedettek, szolgák műveltségét legfeljebb az uralkodókéba beolvasztják. A régész is szívesebben dolgozza fel a néhány gazdag sír tartalmát, mint vesződni szegény emberek sírjai tömegével. Ezért olyan kiváló tett Magyarországon László Gyula tevékenysége, mert ő volt az első, aki a szegény ember régészének tartva magát, komolyan foglalkozott a népi települések sírjaival, és maga is kimutatta: nem szabad a gazdagok sírjaiból az alattuk élő nép műveltségére, jellemzőire következtetni.¹⁹²

A letelepedett népességre már az ún. honfoglalás idején is a növényeket ábrázoló, mellérendelő szemlélet volt a jellemző, ezért a mai műveltség elemeit visszavezethetjük a 'honfoglalás' előtti népességre is. Ez

188. Zétényi (1997), p.: 17.

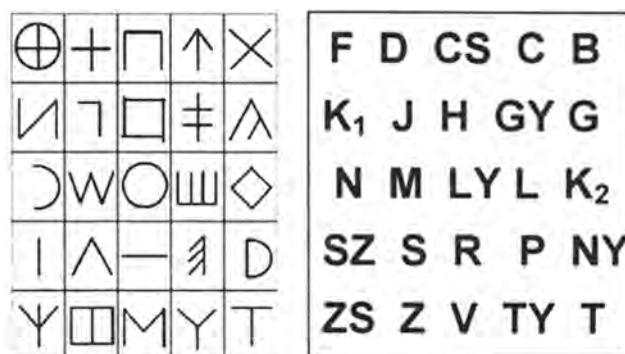
189. *Képes Krónika*.

190. Csuhák (1999), pp.: 51-54.

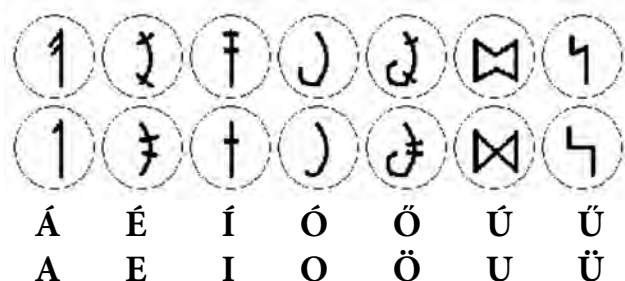
191. Ezért Szent Korona.

192. László (1997), pp.: 5-9.

a jellemzőjük élesen megkülönbözteti a magyarságot mind hamisan föltételezett elődeitől, mind pedig Árpád honfoglaló katonanépétől. Ez utóbbiak tehát csak az uralkodó előkelőket és nem a magyar népi tömegeket jelentették.

20. ábra: Varga Ferenc legrégebbi mássalhangzós betűsora a latin megfelelőikkel és magánhangzói:

Varga Ferenc betűsora a megfelelő latin betűkkel¹⁹³ azt igazolja, hogy a magyar műveltségnek a honfoglalás idején *írása* volt, a legrégebbi abc betűivel, mely ma a rovásírások egyik fajtája (20. ábra).¹⁹⁴ Ezt a kereszténység fölvételétől kezdve törvények tiltották, mégis a paraszti társadalomban túlélte. Írásjelei a kora rézkori Közép-Európa írásjeleivel harmonizálnak.¹⁹⁵ A Körös-Tisza-i II vagy Vinča műveltség már bizonyítottan írt nálunk. Írásjeleiket nemcsak a Torma Zsófia, az első magyar régész nő által a XIX. században Erdélyben kiasott tatárlakai, tordosi táblákon és cserepeken, hanem számtalan Tászk-tetői cseréptöredéken, valamint a Kárpát-medencében és a Balkánon több helyen megtalálták. Ugyanezen a területen az újkőkorbán már hasonló metszésű írásjeleket használtak az itt letelepedett műveltséget folytató, és alapvetően békés, fémfeldolgozó emberek.

A tatárlakai 'amuletten' lévő írásjelek mintegy kétharmada megtalálható a későbbi ún. lineáris A írásjelei között, aminek a fele viszont a még későbbi lineáris B jeleinek felelt meg. A lineáris A jeleit találjuk meg aztán a ciprusi írásjelek között is. Az itt megtalált írás nem kereskedelmi, elszámoló jellegű, mint a másfél-

193. <http://www.osnyelv.hu/>

194. Forrai (1994), Györffy (1997), Varga (2001), Mandics (2010).

195. Gimbutas (1991), p.: 310, Rudgley (1999), pp.: 58-71. Illetve újabban Varga (2001) még nagyobb időtávlatba helyezi.

két évezreddel később megszületett sumér írás, hanem minden bizonnyal vallási emlékeket rögzítő. Ez a legkorábbi írott (7,3 évezreddel a jelen előtti) emlék, amelyik 3-as számmal jelzett részén 13 rovásírásos jelet tartalmaz, amiből 8 megtalálható a későbbi magyar rovásírás jelei között is (21. ábra).

21. ábra: Eredeti magyar jelek a tatárlakai táblákon. A 3. táblán: Holdforduló jelképei, nem szöveg hangértékkel.

1 A négy részre osztott mező a mítoszi föld jelképe. A Nap az életet, a Hold a halált jelképezi. Balra fent: I. negyed. Jobbra fent: II. negyed, a Teleholdat jelképezi: a Teleholdnál az égi-földi hatalom jele. Balra lent: IV. negyed. Jobbra lent: III. negyed, Újhold, a Nap uralma mögött rejtve a Hold.

Az írás alapvetően mássalhangzós írás, merthogy csak akkor jelzi a magánhangzót, ha az értelemzavaróan eltérne az alapfelfogásként kezelt magas hangfekvésű magánhangzóktól. Több összevonás (ligatúra) is ismert, amivel az írásjelek száma ugyan megnő, de az értelmezéshez szükséges rovások száma ésszerűen csökkenthető. Minthogy a magyar nyelvben a jelentést elsősorban a mássalhangzók hordozzák, valamint a nyelv a magánhangzó harmóniát következetesen használja, a mássalhangzós írás megértése nem okoz komolyabb gondot. Ugyanez nem mondható el a sémi írásokról, ahol a magánhangzónak, pl. az ige idejét, módját tekintve meghatározó jelentősége van. A magyar írás jelei nagyon sok esetben megfelelnek a jelölt hanghoz tartozó fogalom képének (pl. **Œ** = h – hal, **Λ** = s – sarok, **M** = v – víz, stb.), ezért a magyar írás más írásrendszerekből való eredeztetése eléggé kérdéses.

Ám az Öreg Európa írását egyesek nem ismerik el írásnak, mert nem kereskedelmi feljegyzésekhez kapcsolódik. Ugyancsak nem ismerik a székely rovásírást, holott oldalakat szentelnek a sokkal későbbi eredetű és sokkal primitívebb germán rúnáknak. Mások ellenben – a Húsvét-szigeti írásra hivatkozva – megállapítják, hogy az írásnak nem feltétlenül kell kereskedelmi feljegyzéseken alapulnia, lehet csupán az emlékezetet fönntartó szerepe is, ahogy ez lehetett az Öreg Európában is. Ez volt a székely-magyar műveltség területén is. A kereszténység főlvételekor megtiltott rovásírás

azonban már mint 'kereskedelmi feljegyzés' élt tovább Erdélyben, s az Alföldön.

Így a magyar műveltségnek a 'honfoglalás' idején, és azt messze megelőző időkben is, bizony itt a Kárpát-medencében saját eredeti írása volt. Ezt ma többnyire székely-magyar rovásírásnak nevezik, de a magyar abc jobb elnevezés, mert az írás néhány alapjel, háromalású egyenes: | — / és görbe: C vonal egyszerű változtatásával vezethető le, és valamennyi ma használatos magyar hangnak ismert a rovásjele. A rokonnak vélt népeknek nincs és – nem is volt – saját írásuk. Tamgák csupán nemzetségjelek. E tamgák egyébként a szvidéri műveltség területén is ismertek, a későbbi lengyel nemesi családok jeleiként.

A népzenei hagyományok sem támasztják alá a magyar nép és kultúra Kárpát-medencétől távoli eredeztetését. A zenei anyanyelvünkről elmondható, hogy a magyar népzene ötfogású, pentaton hangrendszerből építkezik. A környezete pedig, azaz Európa teljes népzeneje – beleértve a finn és balti finn népek zenéjét – hétfogású, heptaton hangrendszerű, a pentaton ősi ír zene kivételével. Az obi-ugor népek hangrendszere a tonalitást sem éri el, vagy csak háromfogású.¹⁹⁶ Ötfogású hangrendszere van a türk népek egy részének és ilyen a távol-keleti japán népzene is. A magyar népzene jellegzetes ereszkedő dallamíve az ír és ausztrál bennszülött zenében megvan, míg Európa többi népe zenéjét nem jellemzi és ez nem föltétlenül jellemző a türk népek zenéjére sem.¹⁹⁷ Ötfogású még az írek népzenejének egy része tehát. Míg a sumér zene pentaton és nem ereszkedő dallamívú. A magyar mindebben különbözik a közvetlen rokonainak tekintett népektől, műveltségektől.

A magyar pentaton hangskála teljes és zárt rendszer, és igen gazdag zenei kifejezést tesz lehetővé. Kizárólag magyar jelenség népdalainkban a hosszú utolsó hanggal a ritmus és az idő megszűnése. A dunántúli hosszú síp jellegzetes semleges terce idegen a szomszédainktól, de a velünk együtt élő nemzetiségektől is. E több tízezer éve létező, pentatonra hangolt nyelvű nyelvű azonban a finnugor és altái népek a régi szamojéd alaprétégből, azaz hatezer éve ismerik.¹⁹⁸

Így ha a mai finnugor népeknél Kárpát-medence-típusú furulya található, akkor nem uráli egységről kell beszélni, hanem Kárpát-medencei egységről, ami valamikor, valami miatt felbomlott. Kozák József szerint azért, mert „erre jó alkalmat szolgáltatott az a klímaváltozás, ami éppen tízezer éve a jégkorszak végét jelentette. Ennek hatása közismert, a mamut kihalt, a rénszarvas pedig északra húzódott. Ezt a vándorlást a rénszarvashoz szorosan kötődő életmódú népeknek

196. Lükő (1942), pp.: 291-319.

197. Csajághy (194).

198. Cser (2000), p.: 72.

követniük kellett. Ez az északra vándorolt népesség alkotta – minden bizonnyal – azt az uráli–szibériai etno-kulturális közösséget, melynek elterjedési területe az újkőkorból Norvégia északi részéig terjedt.”¹⁹⁹

A zene összecseng a magyar dalok szövegeivel, ezért a zene és a tánc ritmusa keményen ellenpontosított. A magyar nyelvet az első szótag hangsúlya és a másodlagos hangsúlyozás kétüteműen ritmusossá teszi, ami tükröződik a népzeneben és néptáncban is. Az ellenpontosítást az adja, hogy a táncos a hangsúlyos szótagra emeli fel a lábát, és a hangsúlytalanra dobbant. Ebben a magyar tánc rokon a baszkkal és az írrel. A magyarok mellérendelő szemléletének megfelelően a magyar táncban a férfi és a nő egyenrangú, párt alkot.

Igen kiemelkedő jelentőségű tehát, hogy a magyarok zenei anyanyelve pentaton. Ez ugyan a türk népekre is jellemző, mégis a Kárpát-medence ebből a szempontból kiemelkedően jelentős hely, hiszen itt találták meg a legősibb fúvós hangszert, – medvecsontból készült háromlyukú furulyát, – amelyen ötfokú dallam szólaltatható meg. (22. ábra). A forrás pedig a Bükk-hegység aurignaci műveltsége, az Istállóskői-barlang. A pentaton zene egyébként Magyarországtól keletre, a ragozó nyelvű, földművelő lakosság műveltségében elterjedt, északra, délre, nyugatra azonban nem. Egyetlen kivételt ebben az írek képeznek, és föltehetően egyáltalán nem véletlenül.

22. ábra: Az istállóskői csontfurulya (Kr. e. 45000) rekonstrukciója

23. ábra: 10000 éves rovásírásos fuvola

S ahogy a hitvilág összefügg a népmesékkel, ugyanúgy a magyar írás is összefügg a magyar zenével. Nem csupán azért azonban, mert több furulyára, fuvolára is

199. Kozák (1999), p.: 10.

szöveget róttak²⁰⁰ (23. ábra), hanem azért is, amit Varga Ferenc rovó, íráskutató állít: A magyar magánhangzókat, – amelyek egyébként közelséget és távoliséget is kifejeznek a magas, illetve a mély hangrendű szavakkal, szó párokkal, pl. itt és ott, – elhelyezhetjük az ötvonalas kottán. Ha az A van az első vonalon, akkor az E az első és második vonal között, az Á és az Í a második vonalon, az É az első és a második vonal között, de közelebb a harmadik vonalhoz, az O, az Ö és az U a harmadik és negyedik vonal között, az Í, az Ó és az Ű a negyedik vonalon, az Ó és az Ű a negyedik és ötödik vonal között, de utóbbi a ötödikhez közelebb, és végül az Ű az ötödik vonalon, illetve kicsit fölötte. Mindez pedig lehetővé teszi, hogy eredeti, tiszta népdalainkat a magyar írással leírva, illetve lekottázva, visszaolvassuk a dallamot is ugyanakkor, amikor a szöveget felfogjuk. Mindenesetre ezt érdemes lesz kipróbálni, hogy valóban így van-e.

A magyar népi képi ábrázoló művészet alapvetően mellérendelő jellegű, benne teljes mértékben tükrözi a magyar nyelvet: az ábrázolt tárgyak egymásnak megfelelő viszonyban állnak. A közeli és távoli világot a kép aljára, illetve tetejére helyezve különböztetik meg. A két világ között gyakran ott kanyarog az élet vize, sokszor kígyó formában ábrázolva. E motívumok még a mai népi hímzést is meghatározzák. Az élet fája is gyakran ábrázolt jelkép. A magyar népi hitvilág elsősorban lélekjelképeit a népi művészet vizek, madarak képében ábrázolta (24. ábra). Az indás, tulipános minták a termékenység jelképei. A tulipán formáját tekintve a Kárpát-medence és közvetlen környezete legősibb műveltségeinél megtalálható, mint bika szarva közötti termékenységi jelkép.

24. ábra: Lélekjelképek a magyar népi művészetben. A lélek kilehelve teremt életet: a teremtető szó.

Közeli és távoli viszonyban állnak a képeken ábrázolt tárgyak, állatok, személyek. Nincsenek sem a

200. Kozák (2007). Nemhogy írás van rajta, de magas szintű összevonások (ligatúrák) – kényszerűségből is bizonyára az igen nehéz csontvésés miatt.

horizontnak, sem a térábrázolásnak alárendelve. Az innen-világ és a túlvilág viszonya is mellérendelő, éppen úgy, ahogy a népmesékben is a kettő között nincs merev határ, a hős szabadon mozog a két világ között. A túlvilágra mind a kéményen, mind a kúton (fagyókerek alatt) át, azaz lefelé és fölfelé el lehet jutni. Az alsó nem különbözik a felsőtől. A szibériai sámánhit hármasságú életfaja (égi, földi és földalatti élet hármassága) nem jellemzi a magyar népi monda és hitvilágot, az életfa csakis a földihez hasonló felső világokat köti össze a földivel.

A magyar nyelv és viszonya Eurázsia nyelveihez

A magyar nyelv a ragozó nyelvek 'családjához' tartozik – szembeállítva a környezetben általános ún. indoeurópai hajlító nyelvű családjával, melynek azonban több tagja ugyan számos vonásában viseli az indoeurópai család jellemzőit, még sem hajlító nyelv (pl. a szláv nyelvek). Európa nem hajlító nyelveinek családját alkotják az ún. finnugor nyelvek, melyek rokoni kapcsolatát számos akadémiai dolgozat és könyv méltatja, ugyanakkor azok rokonsági foka meglehetősen szegényes. Így alapvető álláspontunk, hogy a magyar nyelv Európa egyik magányosnak tekinthető nyelve és ezért mindenképp alaposan figyelniük kell a magyar nyelvi sajátosságokra – még ha a vélt rokonsággal is foglalkoznunk illik. A vélt rokonságot a nyelvészek finnugor nyelvcsaládnak nevezik.

Mindenekelőtt tehát az ún. finnugor nyelvek közül magát a magyar nyelvet kell vizsgálni és megállapítani a tulajdonságait, állapotát, hogy összehasonlíthassuk a rokonának tartott, illetve más nyelvekkel. Amennyiben azt találjuk, hogy meglehetősen egységes, logikus, rugalmas és megállapodott nyelv, az bizony ellentmond a finnugorizmus származtatási elméletének.

A *finnugor elképzelés* lényege az, hogy valamikor, talán hat-nyolc évezreddel a jelenkor előtt (JE) létezett valahol az Urál környékén egy ősnép és egy ősnelv, amit a nyelvtudomány és a történettudomány uráli ősnyelvnek, illetve uráli ősnépnek nevez. Ebből a kezdetekben leszakadtak a mai szamojéd népek és nyelvek, majd egy következő lépésben, az immár finnugornak nevezett maradék kettéoszlott a finn és az ugor ágra. E közül az egyik – az elképzelésektől függően a finn vagy az ugor – az Urál ellentétes oldalára költözött, ahol újból két ágra bomlott: a finn a baltira és a permire, az ugor pedig a magyarra és az obi-ugorra. Utóbbi elágazást a JE 3. évezred elejére középre helyezik, amikor a magyarok az Obtól délre élhettek, és az elképzelések szerint ekkor kezdődhetett meg a magyarság addigi halász-vadász műveltségének a levetkőzése és az állattenyésztő életmód

fölvétele, azaz a magyarság lovas-nagyállattenyésztő néppé szerveződése.²⁰¹

Minthogy a környező műveltségek ekkorra már egytől-egyig fémfeldolgozó, lovas-nagyállattenyésztők voltak, a magyarnak tőlük tanulva kellett legyőznie a köztük lévő hihetetlen nagy műveltségbeli különbséget. Ezek a népek – felfogástól függően – türk, vagy iráni népek lehettek. Azonban egyetlen konkrét népet, vagy törzset sem tud a hivatalos tudomány megnevezni, mert nem hogy erre, de még a magyarság feltételezett helyére vonatkozóan sincs megegyezés a történészek között.

Később a magyarság a hivatalosan elfogadott elmélet szerint a sztyeppén különböző helyeken bolyongott, hogy aztán már a Kr. u. évszázadokban a Káma és a Volga közötti területen legyen felfedezhető. Ezt követően őseink türk (elsősorban a kazár) népek alatt élhettek, majd a Kr. u. IX. század végén önállósodtak, és hogy s hogy nem, de Európa legerősebb katonanépeként, a föltételezések szerint ekkor szinte teljesen üres Kárpát-medencébe költöztek, ahol nagyon hamar – egy évszázadon belül – létrehozták Európa legkorszerűbb keresztény államát I. István királlyal a trónon.

Mindezen elképzelések alapja a magyar és az ún. finnugor népek nyelveinek a rokonsága. Régészeti adat azonban, ami az elképzelést egyértelműen igazolná, nincsen. Olyan is kevés van, ami csak valamiként elősegítené, támogatná. Példának okáért ugor népet és nyelvet eddig senki nem talált, sem a fönt megnevezett, sem a távolabbi körzetben. A szó mesterséges, és a jelentése sem ismert.

Ha igaznak fogadjuk el az elképzelést, akkor a magyarság a Kárpát-medencei megjelenésekor sztyeppe, lovas nagy-állattenyésztő nép lehetett. Eme műveltség forrásainak a szókészletét kellene a nyelvében föllelni, a nyelvszerkezetnek valahol a türk és az iráni nyelvek között kellene elhelyezkednie. Ám, mint majd látjuk, ez nem így van. És azt kellene tapasztalnunk, hogy a külső hatások csökkenésével, vagy a Kárpát-medencében talált más népek nyelvének a hatására az államalapítástól kezdődően a magyar nyelvnek az angolhoz hasonló mértékű, rohamos változáson kellett volna átesnie, és még ma is erősen változó nyelvi környezetet kellene érzékelniük. Minthogy a 'tanító' népek műveltsége nagyságrendekkel magasabb szintűnek föltételezett, mint a Kr. e. 1. évezredi magyarságé, a hit, a mese és a regvilágunknak ugyancsak eme népeknek a hit, mese és regvilágát kellene tükröznie. Ugyancsak a magyar népesség embertani megjelenésének is a föltételezett uráli, és a későbbi szálláshelyeken föllehető embertani jegyeket kellene mutatnia. De ezeket nem mutatja, sőt tőlük igen eltérő jegyekkel rendelkezik.

201. Glatz (1996), p.: 8.

Ám nézzük részletesen, mi a valóság a magyar nyelv körül!

A magyar nyelv a *ragozó nyelvek* családjához tartozik.²⁰² Ezeken belül pedig ún. akuzatív nyelv, ami azt jelenti, hogy közvetlen tárgy esetében a tárgyat ragozza. *Első-szótaghangsúlyos nyelv*, ám a hosszabb szavakban a páratlan szótagok mellékhangsúllyal rendelkeznek. Következtesen alkalmazza a *magánhangzó harmóniát*, miszerint nemcsak a ragok magánhangzói illeszkednek a szó hangállományához, hanem az egyszerű magyar szavakban vagy csak magas, vagy csak mély hangzású magánhangzók lehetnek. A magas hangzásúak gyakran a közelséget, a mélyek a távolságot fejezik ki. Határozott és határozatlan névelőt használ a nyelv. Az igeidőket közvetlen ragozással képezi, az összetett igeidők a múltban még léteztek, de a mai nyelvből már többnyire kikoptak, régiesnek hangzanak. Az összetett igeidőkben is a főigét ragozta, a kiegészítő szavak (*vala, volt, stb.*) változatlanok maradtak. A *mondatok szórendje* szabad, a szavak mondatbeli szerepét ragokkal fejezi ki, a ragokat a szó végére illeszti. A birtokost helyezi előre, a birtokot a birtokos mögé, és a birtokot ragozza. Tárgyas és részlegesen kettős igeragozása van. Alapszókészletének zöme egy vagy kéttagú szó, amikből képzőkkel, majd ragokkal képez fogalmakat. A magyar nyelv ma is egységes, nem szakadt nyelvjárássokra.²⁰³

A nyelvek rokonságát a nyelvtani, hangtani és szó-tani hasonlóságok és egyezések száma és azok mértéke határozza meg. A hasonlóságokat és az egyezéseket a nyelvszerkezet, a hang- és a szóképzés, a mondat és a nyelvtani elemek összességének a figyelembevételével kell vizsgálni. De a fentebb említett sajátságokban sem egyezik a magyar valamennyi rokonával. S a magyarral közvetlen rokonnak tekinti a nyelvtudomány a két obi-ugor nyelvet, az osztjákat és a vogult, amely mintegy harminc nyelvjárását az Ob környékén kb. tizenhatezer ember beszéli. A magyar nyelvet tizennégy millióan beszélik. A balti finn ág legnagyobb nyelve a finn, melyet öt és fél millióan beszélnek. A következő az észt, amelyet egymillióan, majd a lapp, amelyet mintegy kétszázötvenezen beszélnek. A permi ághoz tartozik a votják, a zürjén, a cseremis, a mordvin és a jurák, ezeket összesen mintegy másfél millióan beszélik.²⁰⁴ A 22,5 millió finnugor nyelven beszélőből tehát 14 millióan magyarul beszélnek, és mégis, e legnagyobb lélekszámú nép nyelvének megnevezése nincsen a nyelvcsoporthoz tartozó nyelvek között.

202. Crystal (1997), p.: 295. A továbbiakban Cser (2000) elemzési eredményeire támaszkodunk. Vö.: Cser-Darai (2007-2008).

203. Különösen érdemes megemlíteni Bowring (1830) állásfoglalását, p.: viii.

204. Crystal (1997), p.: 306.

azonban az ugor, jóllehet sem ilyen nyelvet, sem ilyen nevű népet nem ismer a történelem. A második legnagyobb nyelv, a finn viszont ott van. Ennek bizonyára nem tudományosan indokolható, hanem politikai okai vannak.²⁰⁵

A *magyar nyelv hangkészlete* nagyon bő.²⁰⁶ Teljes ajakmozgással kilenc magánhangzót formálunk, s mindnek van hosszú és rövid változata. Itt meg kell különböztetnünk az *a*-t az *á*-tól, mert ugyan az *á* hosszabb, mint az *a*, de mégsem az *a* hosszú változata. Ugyanez vonatkozik az *e* és *é* viszonyára is. Mindkét hangpár képzése eltérő módon történik. Ha összehasonlítjuk a rokonokéval, akkor azok a magyarhoz képest kevesebb és más hangzókat használnak, a kiejtésük sokkal zártabb módon történik.²⁰⁷ Mássalhangzóink száma 26, és mindegyiknek van kettőzött, ún. hosszú változata is. A rokon nyelvek – különösen az obi-ugor nyelvek – kevesebb mássalhangzót, és a magyar teljes vertikumú kiejtésétől eltérően, sokkal inkább hehezett, selyp és pöszített hangokat használnak.²⁰⁸

A rokonítási elméletek elsődleges alapját a *szókészlet* képezi. Collinder szerint a magyarnak 504 finnugorra visszavezetett szótöve ismert.²⁰⁹ Ezeken felül még néhány százról fölteszik, hogy esetleg finnugor alapú, ahogy Budenz, ill. Lakó etimológiai szótárában sokkal több szót sorolnak fel, de csak 'potenciálisan egyeztethető' megjegyzéssel kísérve.²¹⁰ A szóeredetek levezetése gyakran ellentmondásos, megengedhetetlen módon kaotikusan változó mássalhangzókkal és értelmezéssel operálnak. A közvetlen rokonnak vélt osztják és vogul nyelv több mint ezer finnugornak vélt szóval rendelkezik. Mindazon magyar szavakat viszont, amelyek nem vezethetők le a finnugor nyelvekből, a magyar nyelvtudomány a magyar nyelv kölcsönzött szavainak tekinti.²¹¹ Ebből a szempontból teljesen lényegtelennek vélik azt, hogy az adott szó a magyar nyelvben esetleg egy szóbokor meghatározó elemét képviseli, miközben az u. n. kölcsönző nyelvben egyedüli, sőt esetleg ott még hangtanilag is idegen. Ez a fajta szemlélet határozottan előítéletet tükröz, amit ideje levetkőzni.

A nyelvrokonítási vizsgálatokhoz használható a Swadesh és Lees által kidolgozott ún. *glottokronológiai*

205. Később ki kell térnünk a Habsburg-elnomásra és a Trianonhoz vezető útra.

206. Collinder (1957), pp.: 367-371.

207. Collinder (1957), pp.: 321, 327 a két ugor nyelvnél, táblázatosan lásd Cser (2000) Függelék III. táblázat.

208. Cser (2000), p.: 100-101.

209. Collinder (1977), pp.: 188-191, ill. Cser (2000), Függelék I. táblázat.

210. Budenz (1873), Lakó (1967), Lakó (1970) és Lakó (1978), stb.

211. Marácz (1998), Götz (1994) több helyen is jogosan bírálja ezt a felfogást.

*giai vizsgálat.*²¹² Ebben kiválasztunk egy olyan alapfogalom-készletet, ami lehetőleg nem hangutánzó szavakból áll és nem a műveltséget jellemzi, majd meghatározzuk, hogy az összehasonlítandó nyelvekben az ezeket megjelölő szavak mekkora hányada vonatkozatható ugyanarra a hangalakra. Minél több az azonos hangalakra visszavezethető szó, annál közelebbi a rokonság, annál kisebb idő telt el, amióta a két nyelv nem érintkezik egymással. Az elgondolás alapja az, hogy a nyelvekből hasonló sebességgel kopnak ki a szavak. A műveltséget nem tükröző száz magyar alapszót az alábbiakban foglaljuk össze,²¹³ dőlt betűvel szedve Collinder szótára²¹⁴ finnugor alapúnak vélt szavait:

én, te, mi, ez, az, ki, mi, nem, mind, sok, egy, kettő, nagy, hosszú, kicsi, nő, fér(fi), ember, hal, madár, kutya, tetű, fa, mag, levél, gyökér, kéreg, bőr, hús, vér, csont, zsír, tojás, szarv, farok, toll, szőr, fej, fül, szem, orr, száj, fog, nyelv, köröm, láb, térd, kéz, has, nyak, mell, szív, máj, iv-(szik), ev-(szik), harap, lát, hall, tud, alv-(alszik), (meg)hal, (meg)öl, úsz-(ik), száll, men-(gy), jön, fek-(szik), ül, áll, ad, mond, nap, hold, csillag, víz, es(ő), kő, homok, föld, felhő, füst, tűz, hamu, ég, út, hegy, piros, zöld, sárga, fehér, fekete, éj(jel), meleg, hideg, tele, új, jó, kerek, száraz, név.

Látható, hogy a finnugor eredetűnek tekintett szókészletből 56 tartozik a Swadesh és Lees által meghatározott 100 alapfogalomhoz. Ezek zöme egytagú szó. Az etimológiai szótárak szerint ezek szinte kizárólag uráli eredetűek, azaz régebbiek, mint 7 évezred. Az egyenletes kikopás tétele szerint ekkor a magyar nyelv stabilitása sokkal nagyobb, mint az egyébként vizsgált nyelveké, mert évezredenként a száz magyar alapszóból csak 9 kopott ki, miközben a hivatkozott nyelvekből 14. A rokon nyelvek közül a finnek mintegy 50 alapszava finnugor eredetű, de ebből csak 14 vezethető le a magyaréval azonos hangalakból.²¹⁵ A glottokronológia szerint a finn és a magyar távolsága így legalább 12 évezred. Ez azt jelenti, hogy ha el is fogadjuk a nyelvi családfát, a két nyelvnek még a jégkorszak fölmelegedése idején el kellett válnia egymástól. Ám bár ha figyelembe vesszük azt is, hogy mindkét nyelv változási sebessége kisebb, mint a tétel fölállításához használt nyelveké, akkor ez a távolság ennél az időtartamnál is sokkal nagyobb. A magyar és az obi-ugor nyelvek között 23 szó vonatkozatható egymásra, így az ezek közötti távolság is legalább 5–6 évezredes,²¹⁶ ami ugyancsak sokkal nagyobb, mint amit az eddigi elméletek állítanak (2–2,5 évezred).

A glottokronológia tehát azt mutatja, hogy a finnugor nyelvek rokonsági foka meglehetősen kicsi. Sok-

kal kisebb, mint pl. az indoeurópai nyelvek legkisebb rokonsági foka²¹⁷ (kelta/örmény), és messze kisebb, mint pl. a török (türk) nyelveké, amelyek ugyan 2–3 évezrede váltak el egymástól, de még mindig kölcsönösen megértik egymást.²¹⁸ A magyar és a „legközelebbi rokonai” azonban már nem.

Érdeemes megvizsgálni a magyar–sumér rokonsági fokot is. Ezt elvégezhetjük például a Halloran²¹⁹ szótárából merített sumér szavakkal, és kitűnik, hogy a megegyező hangalakú szavak száma itt is csekély, ezért a magyar–sumér távolság is nagyon nagy. Messze nagyobb, mint amit akármilyen sumér–magyar származtatási modell megkívánna. Az egymásra vonatkozatható szavak alapján a magyar és sumér távolsága is több mint 7 évezred, azaz a magyarnak és a sumérnak már akkor el kellett volna válnia egymástól, amikor a sumérok még meg sem jelentek a történelem színpadán.²²⁰

A műveltségeket kifejező szavakat is érdemes vizsgálat alá venni, mert ezek alapján végigkísérhetjük, hogy az adott nyelvet beszélők milyen környezetben éltek, egy-egy műveltségi elem felvételekor kikkel álltak kapcsolatban. Ennek kifejezésére az alább felsorolt fogalomkört határoztuk meg,²²¹ igyekezve a kezdetbeli letelepedett társadalmi formához tartozó műveltségi elemeket megszólaltatni. Dőlt betűkkel szedettek itt is a Collinder²²² szótárában megtalálható, finnugor eredetűnek vélt szavak:

erdő, barlang, folyó, tó, tenger, part, ház, fal, kapu, ablak, kémény, udvar, kert, mező, legelő, sarló, eke, vödör, tál, köcsög, balta, kés, kanál, villa, tű, cérna, búza, árpa, rozs, széna, szalma, répa, káposzta, bab, bor, szőlő, sör, bükk, éger, nyír, tölgy, fenyő, alma, körte, szilva, barack, tök, alom, kecske, juh, tehén, ökör, tyúk, kakas, bika, ló, kacsa, szarvas, medve, kígyó, hal, vaj, tej, sajt, túró, hám, iga, nyereg, zabla, kapa, agyag, cserép, kerék, arany, ezüst, réz, bronz, vas, öv, szánt, arat, vet, csépel, őröl, süt, főz, szó, fon, ró, nyíl, íj, varr, ell(ik), legel, isten, ördög, pap, öt-vös, takács, bognár.

A magyar és a finnugor nyelvek ebben a vonatkozásban még nagyobb távolságra vannak egymástól, mint az alapszókészletüket tekintve. Ugyanakkor itt már több a sumérral rezonáló szó, ami esetlegesen valamilyen újkőkorszaki kulturális kölcsönhatást már tükrözhet. A szókészletben azonban van egy halom olyan szó is, ami megint csak arra utal, hogy a magyar

217. Renfrew (1987) pp.: 113–117, ill. Lockwood (1972), de a rokonság mértéke jól érzékelhető Childe (1926) bevezető nyelvészeti részében is.

218. Rédei Károly Népszabadság 1998. március 17., Kiszely (1996), p.: 74.

219. Halloran (1998).

220. Cser (2000), p.: 97.

221. Cser (2000), p.: 90.

222. Collinder (1977), pp.: 188–191.

212. Swadesh (1952), Lees (1953).

213. Crystal (1997), p.: 333 alapján.

214. Collinder (1977), pp.: 367–371.

215. Cser (2000), p.: 96.

216. Cser (2000), p.: 96 ill. lásd még a Függelék I. táblázatát.

nyelv meglehetősen régen megismerkedett pl. a fémfeldolgozó műveltséggel. Erre egyértelműen utalnak a fémek nevei. A magyar *vas* szó finnugor eredetűnek véleményezett és ott ércet jelent. A finn a rezet nevezi *vaski* névvel. A *réz*, az *ezüst* szó azonban se nem finnugor, se nem indoeurópai, se nem türk.

Márpedig bármelyik – erőltetett – eredeztetési elgondolást is tekintjük, aszerint a fémeket a magyar csakis indoeurópai (iráni), vagy türk népektől ismerhette meg. A magyar szavak azonban nem ezt tükrözik. Az aranyat a szanszkrit mélyebb rétegéből származó *hieranya* szóból próbálják meg levezetni²²³ (azaz nem finnugor eredetű a szó). Márpedig, ha a szanszkrit mélyebb rétegeiből ered, akkor a szónak meglehetősen idősnek kell lennie a magyarban is. Amikor a magyar nyelv ezt a szót kölcsönözhetette, a magyar a származtatási elképzelések szerint vagy a türk népek hatása alatt állt, vagy nem ismerte a fémeket. Ha pedig tehát ismerte, akkor az átvétel akár fordított is lehet, azaz a szó tőlünk származik.

Fel kell még arra is hívni a figyelmet, hogy a magyar nyelv szóképzésének rendkívül nagy hányada az ún. őselem, azaz etymon, ami azt jelenti, hogy egyszerű hangutánzó, mozgást leíró, vagy gyermeknyelvi szó. A magyar törzsszóképzlet kétharmada (66%) tartozik ide, míg a más nyelvekben ez az arány sokkal kisebb. Még a türk nyelvekben találunk 25% körüli őselemet, de pl. az angol nyelvben ez már kevesebb, mint 5%.²²⁴

A magyar nyelv a többes számot következetesen *-k* hanggal fejezi ki, míg a rokon nyelvekben *-i* és *-s* a többes szám ragjaiban föllelhető jel.²²⁵ A baszk nyelvben ugyancsak *-k* fejezi ki a többes számot,²²⁶ de megjelenik ez a hang az örmény igeragozásban is, ahol egyébként a személyragok a magyaréval azonosak.²²⁷ A finnugor nyelvek közül a lappban találkozunk a többes szám első személy ragjában a *-k*-val, és a mordvinban fordul elő még két helyen.

A magyar nyelv kétféle igeragozást használ: a tárgyatlant és a tárgyast. Tárgyas igeragozása Európa nyelveinek általában nincs, az obi-ugor nyelvek mellett még a permieknek van. A magyarban megtaláljuk a kettős igeragozás egy furcsa maradványát (második személyű tárgy esetén a ragot megelőző *-l-* képző alakjában), ami egyetlen finnugor nyelvben sincs, van ellenben az ergatív nyelvekben, mint amilyen a baszk

223. Collinder (1977), p.: 141.

224. Kiss (1999), p.:100.

225. Collinder (1957), pp.: 374, lásd az összehasonlítást Cser (2000), Függelék IV. táblázatában.

226. Laka (1998).

227. Lockwood (1972), p.: 179. A szerző szerint az örmények a trákokhoz állhattak közel, ugyanis a tengeri népek inváziójakor vándoroltak a mai helyükre – föltehetően a Kárpátok körzetéből. Az örmények a mai helyükön szóképzésük zömét iráni cserélték és ezért számítanak indoeurópai nyelvnek. A nyelvtanuk azonban nem az.

és a sumér, valamint Ausztrália és Amerika őslakói nyelvében.

A magyar és az ún. rokon nyelvek nem azonos módon képezik a múlt időt. A magyar következetesen *-t* hangot használ a múlt idő ragjában, a többi nyelvben a rag *-s-*, ill. *-i-* hangot tartalmaz. A magyar rag sokkal inkább összhangban van a szansz gyenge ragozás *-t*, *-d* ragjával, mint a „*rokonokéval*”.

A magyar egyes és többes számot használ, az ugor nyelvek azonban használják a duális többest is, ami az indoeurópai nyelvek korai szakaszát is jellemezte.

A magyar igék közül kifejezetten hiányzik a birtoklást kifejező ige (*habeo, haben, to have*, stb), és a magyar ezt a fogalmat a nekem van szókapcsolattal fejezi ki. Ebben hasonlít a türk nyelvekre. Az indoeurópai nyelvek közül ez az ige hiányzik a kelta nyelvek egy részéből, a szanszkritből és az örményből, de az orosz sem használja.²²⁸ Az ige hiánya a birtoklás fogalmának alárendelt szerepére utal a magyar műveltségénél. Az ige egyébként hiányzik a többi finnugor nyelvből is.

A magyarban van határozott és határozatlan névelő, ami a finnugor nyelvekben általában nincs. A személyes névmás egyes szám első személyét a magyar az *én* szóval fejezi ki. Valamennyi rokon nyelvben erre *m* hangzót tartalmazó szó szolgál, de ez a hang fejezi ki szinte minden európai nyelvben is ezt a fogalmat. A magyar a kivétel. Az egyes szám második személy ragja a *-d*, s ebben egyezik Európa valamennyi nyelvével.

Meg kell még említenünk a magyar *szóképzés* sokoldalúságát és hatékonyságát. Az egyik legfőbb jellemzőt az igekötők adják. Ezekkel az alapigék jelentése módosítható meglehetősen széles mértékben. A rokon és a környező nyelvek nem, vagy csak korlátozott mértékben használnak igekötőket. A képzők családja is hatalmas a magyar nyelvben, és ezek a fogalmak pontos meghatározásához hihetetlen nagy segítséget jelentenek. A magyar nyelvben megfogalmazhatunk eleddig ismeretlen fogalmakat is úgy, hogy minden magyarul tudó azt a fogalmat a szó alapján megérti. A szomszéd nyelvekben a fogalmakat leíró új szót előbb körül kell írni ahhoz, hogy mások megértsék.

Külön érdekessége a magyarnak, hogy ragokat is ragozhat, és így alkothat új kifejezést. Példa erre a *tőlem, hozzád*, stb. Hasonló módon ragokat személyraggal, birtokos raggal más finnugor nyelv nem láthat el, azonban az egyes számban a magyarral azonos raggal, hasonlóképpen fejezik ki ezeket a fogalmakat a kelta utódnyelvek.²²⁹ Többes számú ragjaik már nem követik a magyart, nincsenek a magyaréhoz hasonlóan rendszerben.

228. Lockwood (1972), p.: 171.

229. Ó Se (1994), Robertson (1993).

A magyar nyelv változása nemcsak a kikopó szavak kis száma, hanem a legrégebbi magyar nyelvi emlékek alapján is meglehetősen lassú. A legrégebbi magyar szövegek – pl. a *Halotti beszéd* latin írásmódja ellenére is – még minden nehézség nélkül megérthetők.²³⁰ Ez azt is jelenti, hogy a magyar nyelv a mai kifejezőképességével már a 'honfoglalás' idején is rendelkezett. Az angol, vagy a francia nyelv hasonló korú szövegei a mai angol, vagy francia anyanyelvűek számára is már egyáltalán, vagy csak alig érthetők meg. Talán ennek a lassú változásnak köszönhető az, hogy a magyar nyelv az elmúlt évezred alatt sem szakadt szét nyelvjárásokra, egységes, egyetlen nyelvként maradt meg és él ma is.

A magyarnak nevezett nyelv egyedülálló természete: a képi gondolkodás. Még látszik, hogy a sikeres mondatokból rögződtek a szavak, minek során a gyakran használt szavakból ragok lettek. Az értelemadó gyök eredeti lényegi képi jelentése máig érződik, a nyelvi kifejező erő mássalhangzóig, magánhangzóig lebontott. A beszélt nyelvi hangalakkal együtt jelent meg a képkifejező írott nyelvi változat.

Mindez olyan őskori emlékké nagyítja nyelvünket és korai elődeink gondolkodását, ami mellett eltörpül minden véletlenül megmaradt tárgyi alkotás, mert e nyelv ereje feltárja a feladatmegoldó képességet. A mi nyelvünkől, illetve ebből az ősnyelvi lényegi tulajdonságból építkezett későbbi nyelvek e tény miatt hasonlítanak egymásra, például az ún. indoeurópai nyelvek rokonságát a magyarból átvittek, megőrzöttek is adják.

Mindezek a jegyek arra utalnak, hogy a magyar nyelvnek kellett lenni egy hosszú, zárt letelepedett időszakának, amikor mind a nyelvtani rendszere, mind a nyelvi logikája kialakult és rögződött. Erre sem a finnugor, sem a közép-ázsiai (türk) származástani elképzelés nem nyújt lehetőséget. Mert a szétszórt népesség évszázados vándorlása nem nyelvfejlesztő, hanem a nyelvet izoláló, azt nyelvjárásokra bontó hatású. Lásd erre kiváló példaként a szláv, a germán, ill. a türk nyelvek felbomlását.

Meg kell tehát állapítanunk, hogy az ún. ugor nyelvek nem képezhették a magyar nyelv alapját, merthogy azok sokkal inkább a magyar nyelv – vagy elődje – lepusztult utódai, semmint forrásai. Meghatározva tehát a finnugornak mondott nyelvekkel való rokonság csekély mértékét, bátran ki lehet mondani, hogy arra leszármazás nem alapozható – különösen a fentebb elemzett sejtí férfitörökítők vizsgálati eredményei fényében, valamint a nagy embertani és műveltségi távolság miatt sem.

Összehasonlítva a magyar nyelvet Európa, a Közel-Kelet más nyelveivel, amit már sokan elvégeztek, az

eredmények összegezéséből látszik, hogy a szomszédaink nyelvén túl,²³¹ rendkívül sok az azonosság olyan nyelvekkel is, amelyekkel a magyar nép rokonságát eleve el volt szokás vetni, mint az ír, baszk, örmény, stb. Ugyanakkor a sumér nyelvvel való összehasonlítás is hihetetlen távolságot mutat, ezért az abból történő eredeztetést, már nyelvi alapon is el kell vetni, holott a műveltségi különbségek is óriásiak.

Ilyenformán a magyar nyelv fejlettsége, hangzó- és szóképzete, nyelvtana mind-mind egy hosszú ideig letelepedett, zárt, nagy sűrűségben élő népet és időszakot igényel, amit csak Kárpát-medencei magyar elődök jelenléte teljesít, magyarázatot adva, hol, mikor és hogyan alakult ki nyelvünk tömörsége, szavaink ősi jellege, magánhangzó harmóniája, a ragozás következetessége, a szóképzés hihetetlen hajlékonysága.

Így tehát logikusan összetartozónak foghatjuk fel a két jelenséget, azaz kijelenthetjük, hogy a magyar nyelv és a magyar nyelvet beszélők az utódai egy a Kárpát-medencében hosszú ideig békésen fejlődött műveltségnek, amivel összhangban van a magyarság mellérendelő kulturális szemlélete, népi ábrázoló művészete, népdalai, népmeséi, regéi, de embertani összetétele és genetikai jellemzői is. S a magyarság a Kárpát-medence és Európa őslakosaként mindig magyar nyelven beszélt és írt, későbbi hódítóit, vagy csak egyszerűen közé települőket sorra beolvasztotta és az ún. honfoglalás idejéig egységes, bár meglehetősen színes műveltségét megőrizte.

Igazolja mindez a magyar nyelvet a nemzet őrangyalának nevező Berzsenyi Dánielt, aki így írt nyelvünkről:²³²

Vizsgálataim első tárgyai valának azon physikai dolgoknak neveik, melyek természet szerint az embernek és beszédének legelső, legszükségesebb objectumai voltak, mint: föld, víz, tűz, nap, stb., melyeknek hihetőképén legelsőbben adának nevezeteket az első emberek. Bukdozásaim haszon nélkül nem maradtak, sőt örömmel tapasztaltam, hogy mindeütt többet találtam, mint kerestem, elannyira, hogy csakhamar általláttam azt, hogy a magyar nyelv tán az egész ó világ nyelveinek gyökere és anyja; mert nyilván tapasztalám, hogy a legközönségesebb természeti tárgyak nevezetét nemcsak az igen rokon déli és keleti, de még az egészen idegennek vélt európai nyelvekben is általában magyar gyökerekből lehet származtatni.”

Nyelvünk s népünk így hosszú időközön átívelő emberi tudás hordozója. S mint alább látjuk, a Kárpát-medencében a neandervölgyi és a kaukázusi ember találkozásából kialakult crô-magnon embertípus találta fel és terjesztette el az európai esőztető földművelést

231. Varga

232. Berzsenyi (1978), p.: 580.

230. Glatz (1996), p.: 89.

és az írást. Helybeni testi és szellemi folytonosságunk máig adatolható. Ezért a magyarok emberként könnyen azonosítják magukat, nyelvük által megszentelt népként tisztelik az Isten szentesítette – minden ősi és jövőbeli korosztály által jóváhagyott – emberi világot. Így tesz tudóssá Isten ismerete. Mindezt magában foglalja a nyelvünk, mely színes és bonyolult valóságot képvisel körünkben. E nyelv fogalmi tisztasága, átláthatósága, a beszélő nevek rendszere egyfajta nyelvi erőként segített bennünket.

A Kárpát-medence magyar nyelven beszélő őslakói

Ha feltételezéseink helyesek, akkor a magyar nyelven beszélő embert műveltsége jegyei, embertani sajátosságai alapján a Kárpát-medence 'honfoglalás' előtti lakói között meg kell találnunk. A gondolattal már László Gyula is foglalkozott, amint kifejtette a *kettős honfoglalás* elméletét, ugyanis azt tapasztalta, hogy az ún. honfoglalás idején a Medencébe telepített új lakosság nem zárkózott el a Medence korábbi lakóitól, azokkal sok helyen közös temetőt is használt.

Minthogy az ún. honfoglalás idején a Kárpát-medencében teljes mértékben kialakult a kettős műveltség, melyet a hun idők előtt még nagyrészt nem találunk meg – nem számítva a Dunántúl népességét, ahol

a késő kelta, római időktől kezdve a kettős műveltség egyértelműen jellemző – jogosnak látszik, hogy a Medence hármastagozódását, melyet Makkay is kiemel,²³³ most meg is nevezzük: legyen a Dunántúl Pannónia, a sztyeppei vidék 'honfoglaló' sztyeppei lovas-nagyállattenyésztők élettere és az ettől északra, keletre elterülő dombos, hegyes vidék pedig Hunnia. Ez a hármastagozódás a Kárpát-medence legkorábbi emberi műveltségeinél már felismerhető, azzal a megszorítással, hogy a széles sztyeppei, esetleg erdős közbenső terület az újkőkor idejéig ember által lakatlan volt.

A Kárpát-medence régészetét többen és több időben is már feldolgozták. Ellenben csakis a XX. század végén érett meg a helyzet arra, hogy a medence valódi, abszolút időrendjét megállapítsák, és ebbe illesszük a régészeti, embertörténeti eseményeket. Ez különösen fontos az újkőkortól kezdődően, amikor is a hagyományos időrendben a Kárpát-medence embere a 'fejlett' közel-keleti emberhez képest elmaradottnak tűnt – ami mára hatalmas tévedésnek bizonyosodott. Éppen ezért szükséges nekünk tisztázni, hogy a Kárpát-medence új-kőkorától kezdve kik éltek itt, mit tettek, mi volt a műveltségük jellemzője és mit hagytak ránk, utódokra.

A következőkben megvitatás nélkül közöljük a Kárpát-medence régészeti időrendjét részben összekötve a környezet eseményeivel, régészeti adataival.

3. táblázat EGYETEMES ÉS KÁRPÁT-MEDENCEI MŰVELTSÉGI IDŐREND

A Kárpát-medence s környezete régészeti időrendje és műveltségi, embertani, genetikai, vércsoporti, hatalmi, népi jellemzői		
Időszak, kor-szak.	Műveltség helye, ill. neve és jellege, megjelenése, hatása.	Ember, Y-allél haplotípus, vércsoport, hatalmi név, ill. népnév.
14-8 millió éves réteg.	Dévényújfalú fogletei (mint a dél-francia St. Gaudens Dryopithecus fontani ősemberszábasú állkapocselete).	
Kb. 13 millió éves.	Bécsi-medence miocén végi Austriacopithecus weinfurteri alkarcsont, könyök.	
Jelen előtt 12 millió évtől kezdve.	Rudabánya és környéke. Rudi: Rudapithecus hunga-ricus, Bodvapithecus altipalatus, Gabi: Anapith. her-nyaki, Ataxopithecus serus.	Ramapithecus emberszábasú majom: ember-ősök irányába vezető jellegzetességekkel.
5.3 millió–2 millió év, a <i>pliocén</i> első jégkorszak előtti (preglaciális) szakasza.		
3 millió év.	Olduva (Afrika).	Australopithecus.
2,5 millió év.	Jáva.	Australopithecus.
2-1,6 millió év, <i>dunai I-II. jégkorszak</i> .		
1,5 millió–15 ezer év, a <i>pleisztocén</i> sorozatos jégkorszakokkal és az ember kifejlődésével.		
1,6 m. év, <i>bieber jégkorszak</i>	Kaukázus.	Homo ergatras. ¹
800-90 ezer év, <i>alsó őskőkor (paleolitikum)</i> .		

233. Makkay (1996).

I. A homo ergatrashoz nem tudunk M jelzöt javasolni, hacsak nem az M168-at, de az túl korai. Tudtunkkal nem volt továbbfejlődése a területen, azaz nincsenek utódai. Az Y-kromoszóma mutációs rendszerét lásd a következő fejezetben.

800-220 ezer év.	A Paleohungaricus vértesszőlősi és budai műveltsége.	Paleohungaricus és kultúrája.	
660-500 ezer év, <i>günz jégkorszak (hidegcsúcs 550 ezer éve).</i>			
500-440 ezer év, <i>meleg szakasz (interglaciális).</i>			
330–250 ezer év, <i>mindel jégkorszak (hidegcsúcsa 270 ezer éve).</i>			
450-230 ezer év.	Vértesszőlős, Buda, acheuli, pattintott kavics szerszámok.	Homo Paleohungaricus (erectus), M173, 0.	
330 ezer év.	Vértesszőlős II., szerszámok, tűzrakó hely.		
300 ezer év.	Saint Acheul.		Homo erectus, M173, 0.
	Peking.		Homo erectus, M130, 0+B.
	Kaukázus.	Homo erectus, M89, 0+A.	
270-230 ezer év, <i>mindel vég, riss kezdet.</i>	Id. budai, Vértesszőlős III-IV., 1400 cm ³ -es koponya, emberi lábnyom, finom szerszámkidolgozás.	Homo Paleohungaricus (erectus), M173, 0.	
250-25 ezer év.	Európa, neandervölgyi + modern ember).	Homo sapiens neanderthalis, M173, 0?	
250–130 ezer év, <i>riss jégkorszak (hidegcsúcsa 230 és 187 ezer éve).</i>			
150. ezer év.	Közép-Európa, Délnyugat-Európa, moustieri.	Homo sapiens neanderthalis M173, 0?	
Kb. 130 ezer év, <i>riss végi, würm előtti interglaciális.</i>			
130-50 évezred.	Bükk-hegységi Subalyuk, moustieri, pattintott kavics és kovakő szerszámok, kőszáli kecske vadászat, összehangolt tevékenység.	Homo sapiens neanderthalis, M173, 0.	
128-118 ezer év, <i>nagyon meleg szakasz.</i>			
~120–90-85 évezred.	Érd, moustieri, kavics eszközök, kovakőhasználat, legrégebbi nyíltszíni nem barlangi település, barlangi medve vadászat, a végén vadlóé s gyapjas orrszarvúé.	Homo sapiens neanderthalis (chareutien), M173, 0.	
85000 után.	Bánhida környéki Szelim barlang, az érdit fejleszti.		
115—18 ezer év, <i>würm jégkorszak (hidegcsúcs 79, és a legmélyebb 22 évezrede).</i>			
110-75 ezer, <i>mérsékelt meleg würm1.</i>			
90-40 ezer év, <i>középső őskor (paleolitikum)</i>			
90-40 ezer év	A moustieri műveltség telepei.	Érd, Tata, Subalyuk, Szeleta műveltsége.	
90-75 ezertől napjainkig: Mai testfelépítését tekintve modern ember.			
80 évezred.	Tata moustieri, mamut vadászat, legkorábbi csiszolt csonttárgyak.	Homo sapiens neanderthalis, M173, 0.	
	Észak-Alpok, Dél-német Síkság, Chatelperon, moustieri és micoqui.	Homo sapiens neanderthalis, Crô-magnon A, M173 + M17, 0.	
	Kaukázus, Közép-Ázsia.	Homo sapiens neanderthalis, M9>M45, 0 + B.	
75–65 ezer év, <i>interstadiális.</i>	Aurignac, Perigord, aurignaci, perigordi.	Homo sapiens neanderthalis, M173, 0.	
	Kaukázus, kirajzás északra a folyóvölgyekbe.	Homo sapiens neanderthalis. M45, A.	
70 ezertől, <i>würm2.</i>			
60 ezer év.	Shanidár, Anatólia, gyógyítás nyomai.	Homo sapiens neanderthalis. M172, A.	
	Brazília, rajzok. Ausztrália, barlangrajzok.	Homo sapiens neanderthalis. ^{II} M?, 0?	
60–55 ezer, <i>újabb lehűlés kezdete.</i>			
J. e. 60-55–40-35 évezred.	Bükk-hegységi Istállóskő I., moustieri, aurignaci. Az első középhegységi, domb-vidéki megjelenés, csont- eszközök, csont hegyek.	Homo sapiens neanderthalis, Crô-magnon B, M173 (Eu18), ^{III} 0 + AB, bükki (magyar) ember.	
50-11 évezred.	Bükk-hegységi Szeleta, Subalyuk utóda. Gyönyörű megmunkált nagyméretű lándzsahegyek.	Homo sapiens. neanderthalis, Crô-magnon B, M173 + M17, 0 + AB+A, bükki (magyar) ember.	
45 ezer év.	Orosz síkság, Kostanki, gravetti kifejlődése	Homo sapiens sapiens, M17, 0 + B	

II. A déli kiáramlás, az M130 vagy utódai jelentik ezt a vonalat. Nincsenek adatok.

III. Ez időszakra még nem tettünk európai M17-et. Az nagy valószínűséggel a gravettivel érkezett ide. Ugyancsak nincs Kárpát-medencén kívül az AB. Innen csak később terjedhetett el. Sokkal későbbi időkben a Balkánra átmehetett, majd a kurgán elől menekülők vihették a Kikládokra és később Egyiptomba a királyi vérral egyetemben. B viszont már volt az újkőkorszak idején is, nem kevés. A Kaukázusból bejött ember mindenképp hozta magával az A vércsoportot.

45 ezer év.	Közép-Nyugat-Európa.	Crô-magnon A, M173 + M17, 0 + B+A
Legalább 35 ezer év, <i>würm leg-mélyebb lehűlés kezdete.</i>	Bükk-hegység, Istállóskő II. Az első hangszer: csont furulya, pentaton dallam.	Crô-magnon B, M173 + M17, 0 + AB+A, bükki (magyar) ember.
	Ausztrália.	Mungo ember, ^{IV} M?, 0?
40-12 ezer év. Felső őskőkor (<i>paleolitikum</i>). Istállóskő aurignaci és Szeleta, Bodrogkeresztúr, Árka, Szegvár, Zalaegerszeg, Szekszárd, Palánk, Ságvár gravetti műveltsége.		
35 ezer éve.	Nyugat-Európa, aurignaci, barlangrajzok, majd gravetti.	Crô-magnon A, M173 + M17, 0 + B+A
34 (29) évezrede.	Bodrogkeresztúr, gravetti. Mamut majd szarvas vadászat, Hold-naptár, kozmikus szemlélet.	Crô-magnon B, M173 + M17, 0 + B+A.
28-11 ezer éve.	Árka, Szegvár, Szeged, gravetti. Csizolt csonteszközök (kapa). Sárvár, első mesterséges, favázás sátorlakások.	
25 évezrede.	Sungir, sírok. Dolni Vestonice perigordi, Vénusz szobrok.	
16000 év.	Zalaegerszeg, gravetti.	
14-15 évezrede, <i>hirtelen fölmelegedés.</i>		
13 évezred.	Szekszárd, Palánk, Ságvár, gravetti.	Crô-magnon B, M173 + M17, 0 + A+AB, bükki (magyar és székely) ember.
13-11,5 évezrede, <i>idősebb Dryas lehűlés, kis jégkorszak.</i>		
12-7 ezer év, <i>középső kőkorszak (mezolitikum).</i>		
12-10 évezred.	Pilis-hegység (barlangi gravetti).	Crô-magnon B, M173 + M17, 0 + AB+A, bükki (magyar és székely) ember.
11 évezred.	Bükk-hegységi Balla barlang (gravetti). Finom, apró (sarlóba való) kőpengék.	
9 évezred.	Kárpát-medencei első földműveltség.	
Jelen előtt 9000-8580, <i>ifjabb Dryas lehűlés, kis jégkorszak.</i>		
JE 8-7 évezred.	Körös-Sztarcsevo, Körös-Tisza-i, azaz Duna I. Földműveltség, gabona, kerámia.	M173 + M17 + M35 + M172, 0 + A + AB, bükki (magyar és székely) ember.
JE 8-7,5-7 ezer év, <i>felmelegedés, tengerszint emelkedés (Fekete-tenger feltöltődés).</i>		
JE 7,5-6,5 évezred.	Vinča, azaz Duna II, Bükk-hegység, Tatárlaka, Tordos, Lengyel, Karanovo, alföld—dunántúli vonal (szalag) díszes, lengyeli (földművelés, gabona, írás, öntött rézműveltség).	M173 + M17 + M35 + M172, 0 + AB + A, őslakosok már ekkortól azonosítható későbbi nevei: palócok (polovecek), barkók, székelyek, parasztok(?).
	Rudna Glava, rézbánya, égetett agyag kerámia szobrocskák.	
JE 7500-7300 év.	Szegvár-Tűzköves, férfi szobor vállán fémsarló.	
JE 6800-tól.	Podóliai-hátság, szalagdíszes kerámia + Boian = kukutyini.	M170, 0 + A.
JE 7500-6500 év.	Dnyepertől keletre, pásztor társadalom, kifejtett vallás.	
7-5 ezer év, <i>újkőkorszak, neolitikum.</i>	A Körös-Tisza-i műveltség, az alföld-dunántúli vonaldíszes és a lengyeli műveltség.	
JE 7300 év.	Volga felső szakasza, gazdag mellékletű gyereksír, emberölő kőkéssel.	M170, 0 + A, kurgán. M17, 0+AB szalagdíszes.
JE 6500 év.	Kelet-Európa, halomsír, harcibalta.	
	Dereivka, zablanyom eltemetett lókoponyán.	
JE 6500 év.	Balkán, I. kurgán-hódítás.	
JE 6000 év.	A bükki, kukutyini műveltség, első kurgán hódítás rombolása. Szalagdíszes kultúra keletre terjed, és ember formájú kerámia, termékenység tisztelet.	
JE 5500 év.	Duna-, Tisza-völgy, II. kurgán hódítás, Baden-Vucedol. Urálig, Ír-szigetig, szalagdíszes menekülés, égetéses, esőztető földművelés terjesztése, délfelé a Kikládokig új földművesek. Réz.	M173 + M17 + M35 + M172, 0 + A + AB, bükki (magyar, és palóc székely) ember.

IV. Az M130 származéka.

V. A M35 és az M172 együtt terjedt. A déli részekben, így a Kárpát-medence déli részén is meghatározók.

JE 5300 év.	Alpok, Ötzi, arzénbronz balta.	
JE 5 évezred.	Budakalász, szekér.	M173 + M17 + M35, 0 + A + AB + B, ^{VI} bükki (magyar s székely) ember.
JE 5-2300	Kárpát-medence, antimon bronz.	
JE 5-4 ezer év, <i>kora, közép és késő rézkor, valamint korabronzkor.</i>		
JE 5-4 ezer év.	Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr, Pécel.	M173 + M17 + M35 + M172, 0 + A + AB, bükki (magyar és székely) ember.
JE 5000 év.	Kaukázus–Volga köze, késő-jamna, birka, marha, aknasír, emberáldozat, Tisza-völgy felégetve.	M170 (Eu7). 0 + A, késő-Jamna.
JE 4,7 ezer év.	A III. kurgán hódítása és a somogyi harangedényes nép dél-nyugat-európai hódításai.	M170, 0 + A, harangedényesek.
JE 4600 év.	Kárpát-medencei hódítók megszelídítése, és azóta minden hódítás feloldása.	A későbbi magyarnak nevezettek.
JE 4000 év	Zók, Nagyrév, Makó.	
JE 3800 évtől, <i>középső bronzkor.</i>		
JE 3800 év.	Kárpát-medencei badeni műveltség. Vaskohó a Tátrában, erdélyi vas, mészbetétes edények. Füzesabony–Gyulavarsánd, Vátya.	A későbbi magyarok, székelyek.
JE 3700 év	Tátra, Erdély, vaskohó.	
JE 3500-3000 év, <i>késő bronzkori</i>		
JE 3,5-3000	Gáva, halomsír, urnamező.	A későbbi magyarok.
JE 3000 év.	Pannónia, bevándorlók. Illír erődök, urnaábrázolások.	Illírek vagy pannonok (etruszk-albán elődök).
JE 2900 év, <i>mini jégkorszak, szárazság.</i>		
JE 2900-2700, <i>ókor, kora vaskor</i>		
JE 2900-2700 év.	Kelet-Magyarország, lovas pásztorok, a kimmer bukott vezértörzs ^{VII} beérkezése a Kárpát-medencébe. Koravaskor, lótarás.	Kimmerek (szigynnák, preszkíták).
JE 2700-2000 év, <i>vaskor.</i>		
JE 2,7-2300	Kelet-Európa.	Szkíták. ^{VIII}
JE 2512 év.	Dél-országi sztyeppe. Dárius ellen nem segítik a szkítákat a földműves állattenyésztők, élelem, fém, fegyver és arany szállítók.	Agathysik, neurik, taurik, androphagik, melanchlaenik (=kukutyini magyarok).
JE 2400 év, <i>késő vaskor.</i>		
2,4-2000.	La Tène.	Kelták.
JE 2400 év	Irán, új, Pártus Birodalom.	Királyi szkíták egy törzse.
	Volga, új hatalom érkezik.	Szarmaták. ^{IX}
JE 2300 év	Gyöngyös környéke, a vesztes vezérek letelepedése.	Levert szkíták.
JE kb. 2000 év, <i>római kor.</i>		
JE 2000 év.	Kelet-Európa, Közép-Európa, új hatalmak megtelepedése, magukkal hozott segédnép.	Dákok, jazigok, szarmaták. ^X
<i>Kora népvándorláskor.</i>		Markomannok, quadok.
<i>Kora középkor, népvándorláskor.</i>		
Kora középkor, népvándorláskor.	Kelet-Európa, Közép-Európa.	Hun, gót, gepida, longobárd, avar, magyar vezérek és katonák. ^{XI}
	Közép-európai Hun Birodalom.	Hun katonanép, gótok.
	Kárpát-medencei avar államalapítás.	Avar katonanép, magyar előd őslakos nép
Kr. u. 622 után.	Bizánci Birodalom, katonai segédnép balkáni behozása.	Bolgár, szerb, horvát déli szlávok nyugatra terjed. ^{XII}

VI. Ekkorról már van bizonyosan B vércsoportú csont a temetőben. V. ö.: Nagy (1995), (2000).

VII. Cser (2009).

VIII. A kurgánnal azonosak. Megkülönbözteti őket a visszacsapó íj használata. Lőről harcoltak.

IX. Ugyancsak kurgán utódok, megkülönbözteti őket a páncél használata. Lándzsával lőről harcoltak.

X. A dákok már föltehetően B domináns turk típusú törzsekkel rendelkeztek, a másik kettő a kurgán folytonosságát jelenti.

XI. Hun, avar, magyar turk, többiek a korábbi sztyeppelakók utódai.

XII. Ezek az északiak idetelepítései! Szvidéri műveltség utódai, a Kárpát-medencei etnikum domináns bennük.

Népvándorláskor vége	Kárpát-medencei frank, morva és bolgár támadás.	Avar hatalmi elit és magyarelőd népesség.
	A keresztény térítés előli kimenekülés.	A Kárpátok keleti oldalára.
	Menekülés a morva támadások elől svájci, dél-bajor, nyugat-osztrák, észak-olasz területre.	Az északkeleti szomszéd fehér horvátoktól vengereknek nevezettek.
	Báton bán vezérelte felszabadító hadműveletek a Kárpát-medencében.	
	Kárpát-medencei magyar államalapítás három féle résztvevő népességgel: 1. Árpád magyar katonanépe, 2. a beköltöző kunok (kabarok), oroszok és 3. a benti vengerek, székelyek, palócok, várkonyok, barkók, parasztok, jobbágyok.	
	További beköltözők.	besenyők, jászok, kunok.
Kr. u. 888–1303, <i>Árpád-kor.</i>		
Kr. u. 1000-1303.	Kárpát-medence (Árpád-háziak, bevándorló népek).	Árpád-házi királyok, valódi kunok, románok.
<i>Középkor—későközépkor-koraiújkor.</i>		
Középkor—késő középkor, korai-újkor.	Erdély (német lovagrend).	Szászok.
	Balkán, Kárpát-medence (török hódítás, menekülők).	Törökök, rácok (szerbek), románok.
	Királyi Magyarország, Erdély, Török Birodalom.	3 részre szakadt hatalom s Magyarország.
	Magyar Királyság, osztrák örökös tartományok.	Habsburg-házi perszonálunió.
	Kárpát-medence (telepések).	Svábok, tótok, ruszinok.
Újkor–legújabbkor		
Újkor–legújabbkor	Közép-Európa (forradalmak, szabadságharcok, háborúk, szövetségek).	Új országok: Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, Ausztria, Ukrajna stb.

A felső kőkorszak embere

Minthogy az ember kialakulása, valódi emberré válása messze a földtani korokban kezdődött el, ezek részleteire nem térünk ki, mégis az afrikai forrást nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Különös tekintettel arra, hogy a sejti átörökítő vizsgálatokból is az derült ki, hogy az emberiség legkorábbi változatai – több elágazás révén is – Afrikában találhatók. Ez nem a modern ember kialakulását jelenti, hiszen a genetikusok által megadott – Afrikát elhagyó – időt messze megelőzően találkozunk az Föld számos pontján modern emberrel – pl. 60 évezreddel ezelőtt már Ausztráliába is áthajózott, de Kínában a chinoid ember már a würm első lehűlésekor felváltja az addig ott élő *homo erectust*. Mindamellet, Ausztrália első betelepülői is ebből a fajtából kerültek ki, így a szélteben-hosszában hirdetett időrendet és modellt sajnos figyelmen kívül kell hagynunk.

Az embernek Afrikából való kijövele azonban régészeti alaposan tanulmányozott. A továbbiakban ezt a folyamatot járjuk végig és töltjük meg a fönti táblázatunkat valóságos eseményekkel és történetekkel.

A 4. térkép Afrika elhagyását követő időszakból származó leletek megoszlását mutatja.

Az emberi telepeken ebből az időből meglehetősen véletlenszerűen és ritkán találunk emberi csontokat. Mégis, az archaikus ember területi eloszlásában meglehetősen nagy csontozatbeli különbségek mutathatók ki. Csupán a fejformát szokás bemutatni – és ezt tesszük a mellékelt térképen is. Innen látható, hogy az archaikus ember szemöldökcsonthoz képest fölöttébb vastag, az agykoponya azonban nagymérték-

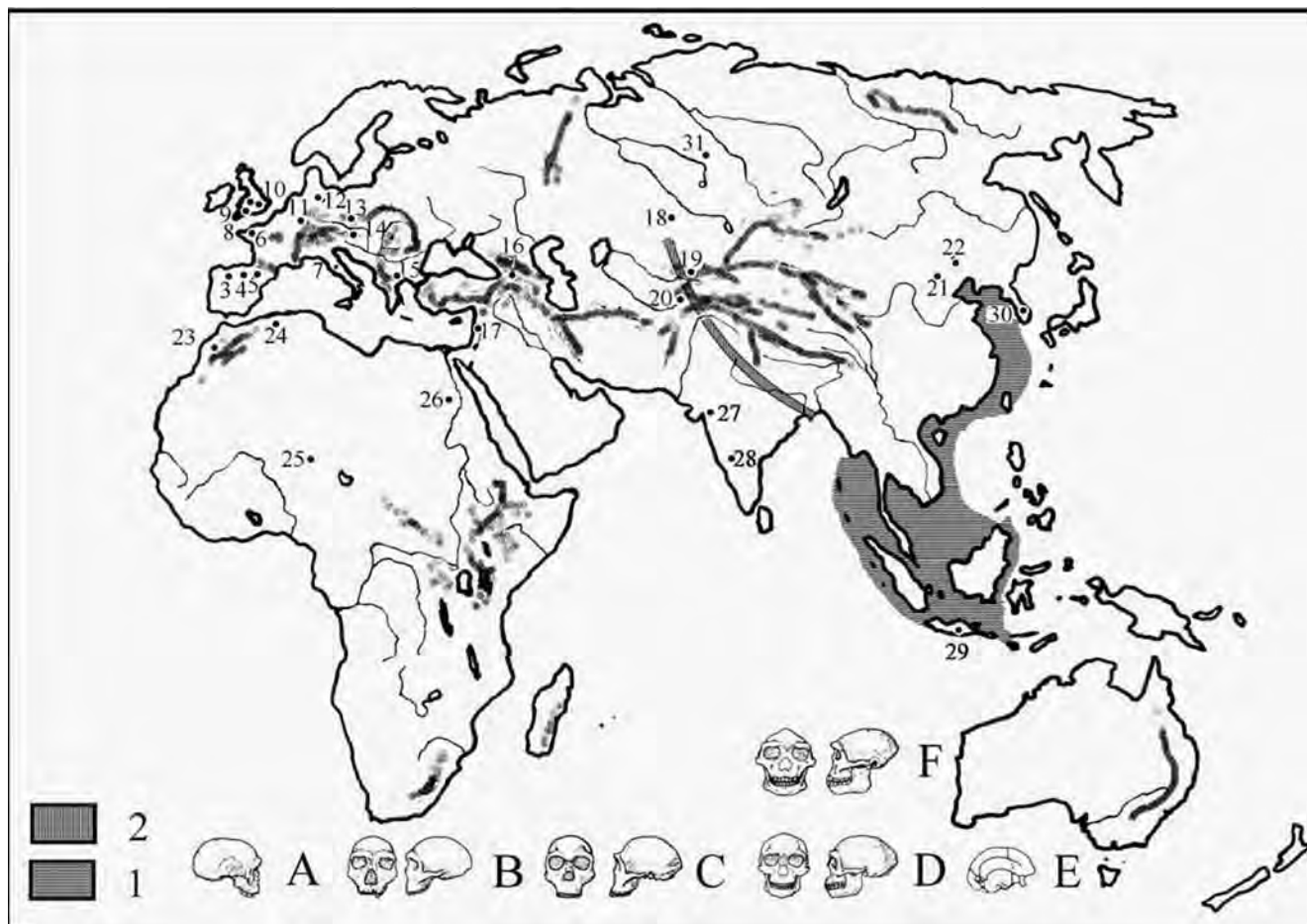
ben területtől függő, de általában nyomottabb, kisebb. Érdekes összehasonlítani a két meglehetősen korai *Homo sapiens*nek feltüntetett koponyát (Steinheim, Petralona) a *Homo erectus* koponyákkal. A különbség az arckoponyának az agykoponyához való viszonyában mérhető: a *sapiens* arckoponyájának síkja nem ferdén hajlik az agykoponya síkjához, hanem ahhoz képest függőleges. A Steinheim és a Petralona koponya alakja azonban jelentősen eltér ezektől. Az utóbbi hasonlít inkább a *Homo erectus* elődökére, a Steinheim ember koponyája más. Ugyanakkor mindkét modernnek látszó koponya korát 400 évezredre becsülik.²³⁴ Ezzel szemben a Kárpát-medencében, Vértesszőlősen talált, immár 1300 ml koponya-térfogató embert *Homo erectus* osztályba sorolják, holott becsült kora több mint száz évezreddel fiatalabb, és közbelső területről került elő. A koponya alakja a vértesszőlősi embernél nem ismert, csupán a tarkócsontja került elő, így nem tudjuk megmondani, hogy a Steinheim, vagy az afrikai *Homo erectus* koponyák alakját idézi-e.

A lényeges ebből az, hogy Európában a *Homo erectus* korában és acheuli szerszámaival egyetemben, a pattintott kő emberét már a modern ember fajtájához lehetett rendelni. Ez az a terület, ahol később a neandervölgyi ember lesz az uralkodó típus, és ahol a legrégebbi modern emberi szerszámiparokat is találjuk.

Az acheuli jellegű szerszámiparokat gyakorló ún. archaikus ember telepei nagy sűrűségben találhatók meg a Kaukázus völgyeiben,²³⁵ és valamivel ritkábban Európa-szerte egészen az angol szigetekig, köztük a

234. Gamble (1995), p.: 135, Gamble (1998), pp.: 21, 25.

235. Gábori (1978), pp.: 274-278.

4. térkép Az archaikus ember fejtípusai és elterjedése Afrikában és Euráziában

1: szárazulat, 2: Movius vonal. Leleghelyek: 3: Atapuarca, 4: Torra, 5: Terra Amata, 6: Boxgrove La Cotte, 7: Isernia, 8: Swanscomb, 9: Pontnewydd, 10: Hoxne, 11: Steinheim, 12: Bitzibgsleeb, 13: Stranska Skala, 14: Vértesszőlős, 15: Petralona, 16: Dmanisi, 17: Ubeidiya, 18: Kuldara Karatau, 19: Riwat, 20: Siwaliks, 21: Lantian, 22: Zhoukoudian, 23: Sidi Abderahman, 24: Temifine, 25: Yayo, 26: Bir Tartawi, 27: Narmada, 28: Hungsi, 29: Solo River Trinil Nangdong, 30: Sokcjang-Ni, 31: Tuva. Koponyák származási helye: A: Steinheim – archaikus *Homo sapiens*, B: Petralona – archaikus *Homo sapiens*, C: Afrikai *Homo erectus*, D: Zhoukoudian – *Homo erectus*, E: Narmada koponya – *Homo erectus*, F: Indonéz *Homo erectus*.

Kárpát-medencében is. De ugyanígy szétterjedt Ázsia déli területein keresztül egészen Kínáig. Nem találni viszont nyomát Ázsia belsejében, a nagy hegységektől északra a hidegebb, sztyeppei környezetben.

Szerszámiparai alapján az ember két csoportba osztható. Az eredeti, afrikai ember a kézi baltát készítette és használta, ugyanakkor az eurázsiai embert elsősorban a hasítók ipara jellemezte. A két szerszámcsoporthoz területi eloszlását a gүнз—riss időszakban, azaz az acheuli műveltségek idején (középső pleisztocén) az 5. térkép szemlélteti. Innen egyértelműen leolvasható, hogy az ember ekkoriban meddig húzódozott fel az északi területeken.

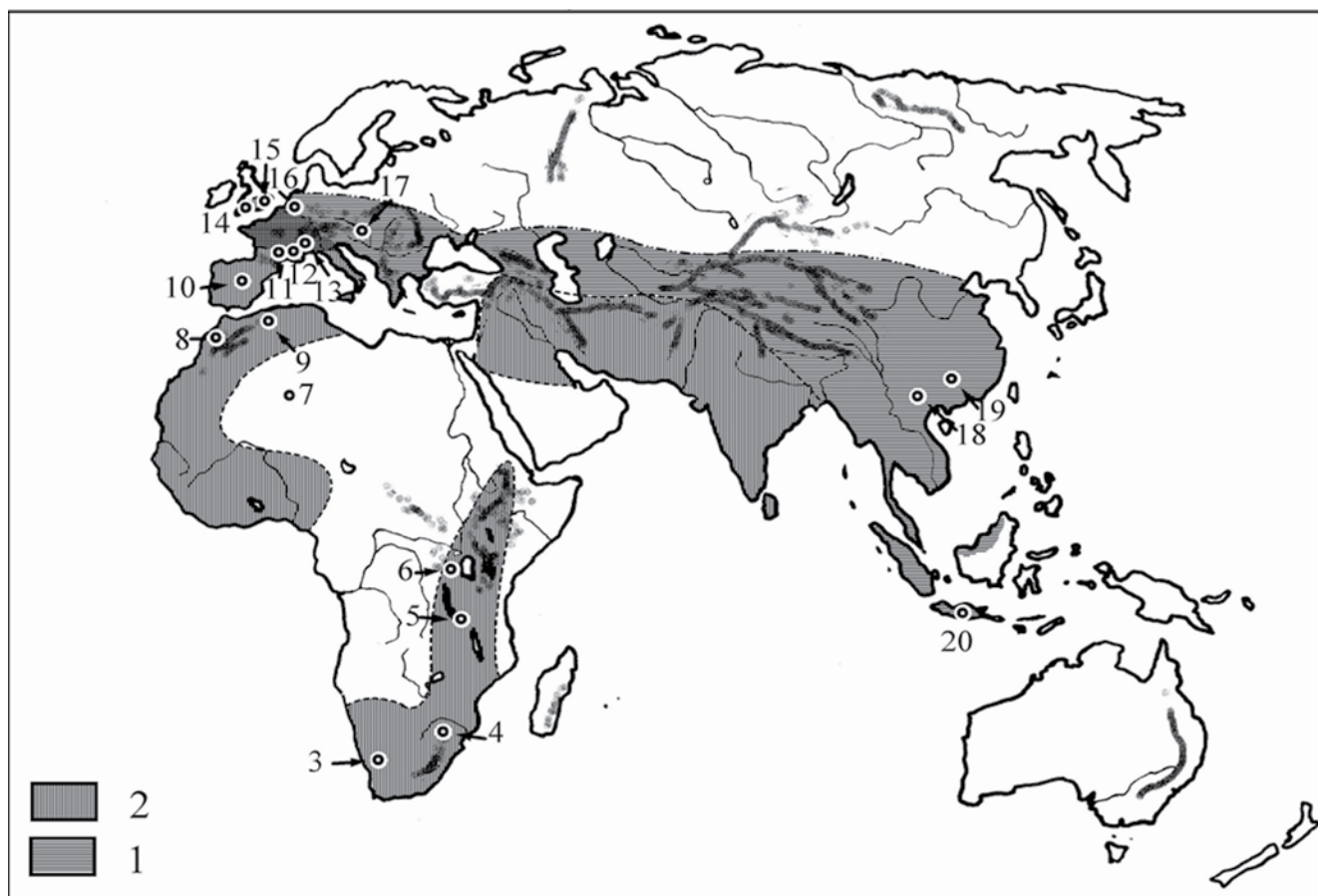
Látható, hogy az eredeti, afrikai szerszámipar, kézi balta Afrika keleti és nyugati részein, Eurázsia déli részein használt. A hasítók készítése ellenben Közép-Európát, ill. Ázsia középső és keleti részeit jellemzi. Ide tartozik a Kárpát-medence ősi ipara is, amely alapvetően kavics ipar volt, és a környezetéhez képest min-

dig 'előrefutást' jelentett.²³⁶ Emlékeztetnünk kell arra – ahogy ezt kissé korábban már kifejtettük –, hogy ezen a területen egyben modern emberi koponyákat is találtak ebből a korszakból.

Fel kell hívnunk a figyelmet arra is, hogy a *Homo erectus* szerszámaihoz Kelet-Afrikából nem vezet közvetlen út Ázsiába! Ezt a területet az ősember tartósan nem lakta! Itt legfeljebb csak áthaladhatott, amennyiben az éghajlati körülmények ezt átmenetileg számára lehetővé tették. De ismerve ennek jelenlegi, két jégkorszak közötti meleg éghajlati viszonyait, és az élelmet kereső embercsoportok mozgási szokásait,²³⁷ egyszerűen nehéz elképzelni, hogy miként tudott áthaladni több száz kilométeres száraz, sivatagos, élelmiszerben szűkös területen. Talán ez a kép sugallja azt a gondolatot, hogy az első ember Afrikából annak nyugati oldaláról a Gibraltár átúszásával érkezett Eurázsia-

236. Gáboriné (1980), pp.: 71, 80, 124, 151.

237. Gamble (1995), pp.: 107-111.

5. térkép Az ősemberi szerszámcsoporthok elterjedése Afrikában és Euráziában.

1: Hasító iparok, 2: kézi balta iparok. *Homo erectus* helyszínei: 3: Montague cave, 4: Cave of hearths, 5: Kalambo Falls, 6: Orduvai Gorge, 7: Tazazmout, 8: Sidi Abderrahman, 9: Temifine, 10: Torralba Ambrona, 11: Escale, 12: Terra Amata, 13: Vallonel, 14: Pitdown, Swanscomb, 15: Hoxne, Clacton, 16: Mauer, 17: Vértesszőlős, 18: Lant'ien, 19: Choukoutien, 20:

ába és innen terjedt keletre, majd létesítette legjelentősebb állandó 'központját' a Kaukázus térségében.²³⁸ Itt viszont a közel 10 km-es tengersizoros átúszása a kérdéses, bár erre az afrikai víziló képes volt, de hát az eleve vízben élő állat.

Más elképzelések szerint az ember mégis csak áthalolt Afrika középső és a Levante közötti, manapság sivatagos, *arid* területein, és így került Levantébe, ahonnan aztán egyenesen vezetett az útja észak felé. Így juthatott aztán a Kaukázus környezetébe is. Részben innen terjedt aztán tovább mind nyugat felé egészen az Atlanti-óceán partjáig – beleértve az angol szigeteket is, – mind majd tovább Dél-Ázsia felé. Figyelemreméltó azonban, hogy a későbbi malájföldi, jávai és a kínai ember nem az afrikai kézi-balta, hanem a közép-európai hasító műveltséghez tartozik, ami alapvetően megkérdőjelezi, hogy oda az ember közvetlenül Afrikából került volna. Ugyanez érvényes Angliára is.

Az archaikus ember mindenütt domb- és hegyvidékre telepedett, és mindig édesvíz mellé. Az archaikus ember a tengerpartokat nem népesítette be, tengerparti telep egyáltalán nem ismert. Ezért is kérdéses,

238. Gábori (1978), pp.: 270.

hogy miért és miként keresztezhetette a Földközi-tengert Gibraltár környezetében.

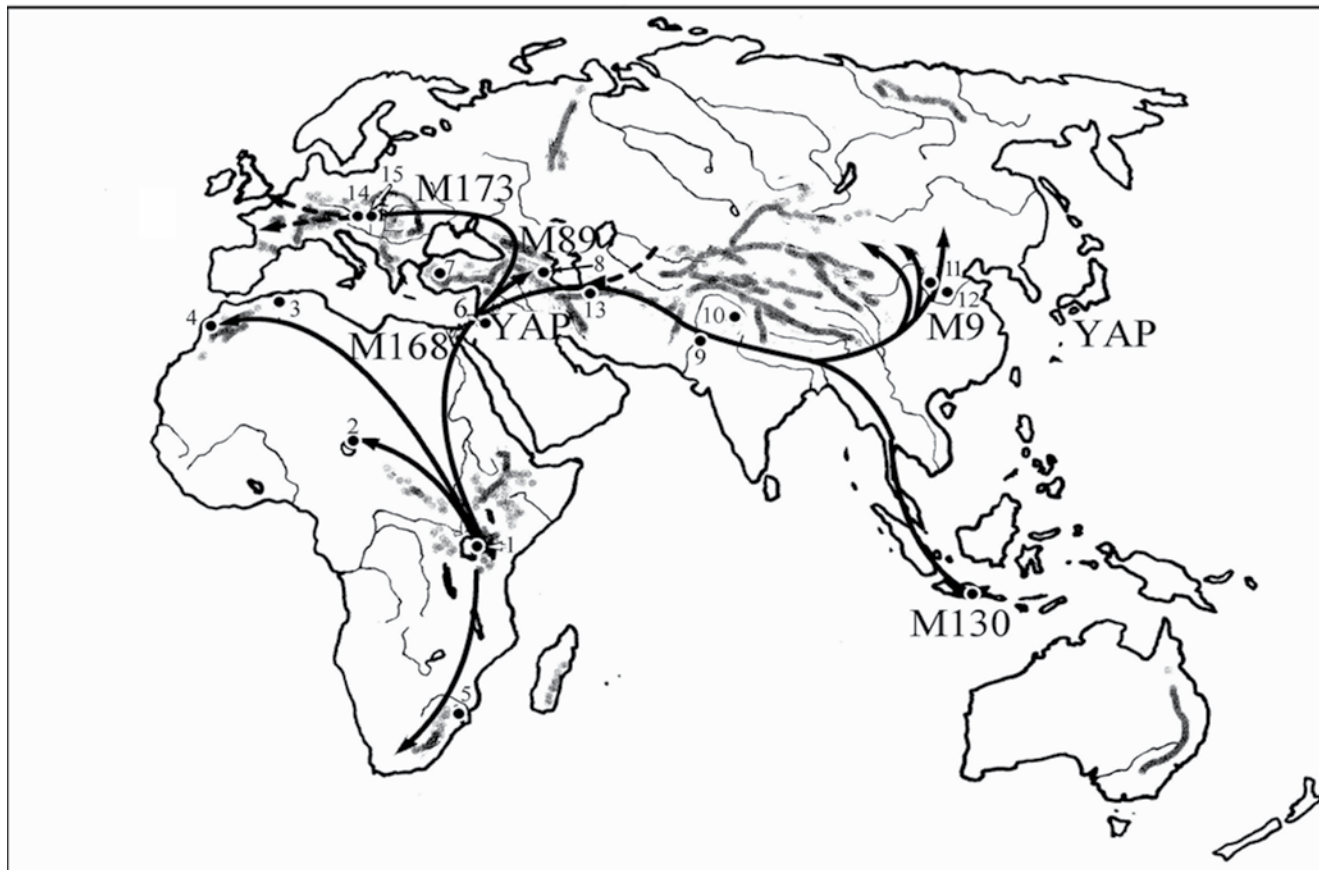
Vértesszőlős a következő képet vetíti elénk a *Kavicsösvény* c. munkájában (6. térkép).²³⁹ Erre a térképre most felvezettük a később bemutatásra kerülő, és a gülnz idejére tett génáramlás végállomásait is.²⁴⁰

Eszerint az afrikai szavannákról az ember északnak indult, áthaladt a Levantén, ahol részben megtelepedett, majd tovább haladva elágazott. Az Y kromoszóma M168 variánsát jelenthette ez a kiágazás, amely Közép-Afrikából eltávozott, aztán ennek egyik ágát (YAP) a Levante környezetében telepítve – Ubeidiya (6-os számú pont) telepén – hagyta. Az emberek másik része északnak tartott, a Kaukázuson keresztül eljutott Európába. Ezen útvonal melletti telepek időrendje megfelel Eurázsia Y kromoszóma-vizsgálatokból megállapított allélek területi eloszlásának.²⁴¹ Az anatóliai Karain (8-as számú pont) telepre – és a Kaukázusba! – az M89-es

239. Vértess (1969), pp.: 218-219.

240. Cser (2007), p.: . A génáramlást először Cser Ferenc és Darai Lajos: *Magyar folytonosság a Kárpát-medencében c. előadás keretében, a XIII. Ausztrália—Új Zéland Magyar Kulturális Találkozó Történelmi Előadások sorozatában mutattuk be 2007. január 1-én.*

241. Cser (2007), p.:?, 38. ábra.

6. térkép A *Homo erectus* vándorlása Vértesszőlős szerint

1: Olduvai, 2: Koro-Toro, 3: Ternifine, 4: Sidi Abderrahman, 5: Swartkrans, 6: Ubeidiya, 7: Karain, 8: Borda balka, 9: Soan, 10: Guler, 11: Chaukau-tien, 12: Lantian, 13: Dushanbe, 14: Buda, 15: Vértesszőlős.

juthatott el. A Kaukázusban tanyát ütő M89 változat aztán északi és déli ágra bomlott, amellyel az M9 változat jöhetett létre. Ennek nyugati ága, az M173 jut be később a Kárpát-medencébe (14-15-ös számú pont) és alkotja a budai műveltséget. Vértesszőlős szerint ez az ember ment aztán tovább nyugatra és jutott el a brit szigetekre. Ugyancsak az M89-ből kivált északi rész, az M9 jut Kínába. Az M173 és az M9 vonal a hasító iparok területén található, ahová végül is az M130 is elkerült.

A Levantéből egy újabb rész föltehetően Pakisztánon és Észak-Indián keresztül került Dél-Ázsiába, hiszen ott az M130 változat gyakori. Eszerint Levantéből közvetlenül kiágazó gén változatot, az M130-ast kell feltételeznünk Pakisztán Soan (9-es számú pont) telepére is.

Vértesszőlős ábráján nem látszik a hasító iparok indiai elterjedésének nyomvonala. Feltételezhető, hogy a két elterjedés nem azonos útvonalon történt, és az M9 ág Indiától északra terjedt el Kína felé. Ide Vértesszőlős egy visszatérő ágat jelöl (szaggatott nyíl).

Mindenesetre az ember a gúny időszaktól kezdve Eurázsia meghatározó lényé lett. Három térbelileg távoli helyen találhatók meg a telepei kiemelkedő sűrűségben. Az egyik a nyugat-európai Dordogne-völgy és annak környezete, ahonnan a gibraltári érkezés esetében elvileg két úton terjedhetett keleti irányba. Az

egyik útvonal északon, a német síkság peremén volt. A másik útvonal délen, a Pó völgyében vezetett. Föltehetően ez utóbbi úton került be a Kárpát-medencébe. Jóllehet, ha elvetjük a Gibraltáron átúszás gondolatát, akkor meg éppen a keletről érkező ember útjába eshetett a Kárpát-medence, és a déli útvonalon érkezhettek a Dordogne-völgybe, ahonnan aztán valóban északon terjedhetett tovább a német síkságon, a sokkal hidegebb éghajlati övezetbe. Minthogy az emberi telepek ebben az időszakban meglehetősen ritkák, valamint azok települési idejének meghatározása is bizonytalan, ma még erre a kérdésre biztos válasz nem adható.

Ennek egyik alapvető oka, hogy ekkor az ember nagyrészt folyóteraszokon, majd később barlangokban települt. A folyóteraszok vizsgálata meglehetősen drága és nehézkes, ez is lehet az oka annak, hogy az ebből a korból való adatok száma csekély, jóllehet, az emberiség létszáma akkoriban ugyancsak rendkívül csekély volt.

Számunkra ebből az időszakból két telephely a fontos. Ezek közül az egyiken – Vértesszőlősen – nem csak a szerszámok garmadáját, hanem emberi maradványokat – fogakat, tarkócsontot –, tűzhelyet, az ember lábnyomát is megtalálták. A vértesszőlősi telephelyen talált tűzhely a legrégebbi ember által bizonyosan használt tűz. Kora 350-400 évezred a jelen előtt. A

telep korát abszolút kormeghatározás eredményeként ismerjük.²⁴²

A másik Kárpát-medencei telephely a mai Budai Várhegy környezetében található, ahol csupán a kornak megfelelő kavics szerszámokat találtak, de emberi maradványokat nem. Mégis, a budai lelőhelyről nevezte el Vértés az itteni emberi műveltséget budai műveltségnek.

A Dordogne-völgyi emberi település nemzetközileg jól ismert. Itt folyamatos változással követhető az ember élete, mígnem a mindel jégkorszak vége felé új szerszámipar, a moustieri jelenik meg, amelynek legkézből és névadó telepe – Moustier – a Dordogne-völgytől messze északra, Bretagne-ban található.

Kevésbé ismert – és ezért itt kissé részletesebben ki-
térünk rá – a kaukázusi emberi telepek anyaga.

A Kaukázusban kiemelkedő fontosságú a nyugati terület, ahol a Rioni-folyó völgyében²⁴³ a Dordogne-völgyi emberi telepekkel összemérhető, ha azoknál nem jelentősebb telepek sorozatát találták meg. Ez a terület – a telepeket kísérő növény- és állatvilág elemzéséből kitetszően – szubtrópusi, meleg volt. Talán nem véletlen ezek után, hogy a mai, ún. kaukázusi embertípus is kifejezetten a meleg éghajlatú ember sajátágaival rendelkezik (hosszú lábak, rövid törzs, hosszú fej – és járulékosan vékony csontozat). Az emberi történet itt a *Homo erectus*tól a *Homo sapiens sapiens*ig folyamatos.

A másik fontos terület a Kis-Kaukázus völgyeiben, a mai Örményország, Törökország, Irán területén, az Ararat környezetében terül el. Ezen a területen két hatalmas vulkán is található és ezek közül az Aragats oldalában hihetetlen gazdagságban fordul elő a vulkáni üveg, az obszidián, amely az ősemberi szerszámok kiváló anyaga. De a terület déli szakaszán még több vulkáni üveg előfordulást is találunk, így Sarikamich, Jereván, Razdan, tovább délre a Van-tó környezetében Bingöl, Nemnut Dag, Suphan Dag, föltehetően az Urmia-tó környezetében is előfordul valahol, de a helyét nem ismerik.

A Kaukázus dél-keleti völgyeiben már a *Homo ergaster* másfél-egy millió éves jelenlétéről tudósítottak.²⁴⁴ A günnz idején ellenben acheuli szerszámiparával a *Homo erectus* jelent meg és mutat folyamatos települést a moustieri iparokon keresztül egészen a modern ember gravetti és aurignaci iparának kialakulásáig. Szatani-Dar, Azikh-barlang, Kudaro I és Jastuh barlangban a korai acheuli műveltség jegyeit képviselik. A mindel–riss interglaciálisból származnak a Szuhumu melletti leletek. Innen a Cona-barlang vezet tovább, amelynek alsó rétegeiben a Kudari I-ével azonos ipar látható. Ez az ipar a szakóca iparhoz tartozik és a riss jégkört megélte. A nyugati völgyekben közben a levellois technika alakul ki és megélte a riss végét. A keleti völgyek Kudaro barlangjában megje-

242. Osmond (1990), Schwarz (1990).

243. Gábori (1978), p.: 278.

244. http://abcnews.go.com/sections/science/DailyNews/hominid_caucasus000512.html, 2000. május 12.

lennek a moustieri szerszámok, majd az acheuli mennyiségét elnyomják. Ugyanez a Cona barlangban is látható. A Cona barlangban a riss időszakban a szerszámok ismét csak átalakulnak moustierivé.

A moustieri aztán tovább alakul, a riss korszakban a Szamgle-klde, majd a Dzsrucsula barlangja folytatja a változást, ahol aztán az emberi műveltség teljes további fejlődési keresztmetszete a modern emberi szerszámokig egyetlen helyen nyomon követhető. A würm első eljegesedése előtt itt már a modern ember szerszámaival találkozunk.²⁴⁵

Ismeretes, hogy a modern ember időszakából a Kis-Kaukázus vulkánjaiból származó obszidián eszközök találhatók meg a Zagrosz-, a Taurusz-hegység és a Levante ősemberi településeiben. Ezért az a megállapítás, hogy a legkorábbra datált modern emberi telephely – a mai Izrael területén található Qafzeh barlang – embere Afrikából került ide 50 évezrede, indokolatlan, szükségtelen következtetés, hiszen annak kora abszolút kormeghatározással (termolumineszcencia) 90 évezredes és a szerszámai tőle északra, a Kaukázustól délre előforduló obszidiánból készültek. De nem csak obszidián, hanem Jereván közelében emberi kultúra is szép számmal kimutatható, köztük Jereván I és II barlangja, ahol akkora sűrűségben fordul elő a szerszám, hogy a feltáró régész szinte csakis azok tömegén dolgozik.²⁴⁶ Ez azonban már a középső kőkorszakba vezet át, az itteni ember már a következő szakaszban élt és alkotott.

Sokkal inkább azt mondhatjuk, hogy a modern ember nem Afrikából került ide egy második kirajzás során, hanem az itteni ember vált a ma ismert modern emberre több százezer éves története során. Mint láthattuk, a görögországi Petralona és a német síksági Steinheim emberének koponyája már 400 évezreddel a jelen előtt a modern ember koponyájához volt hasonló.

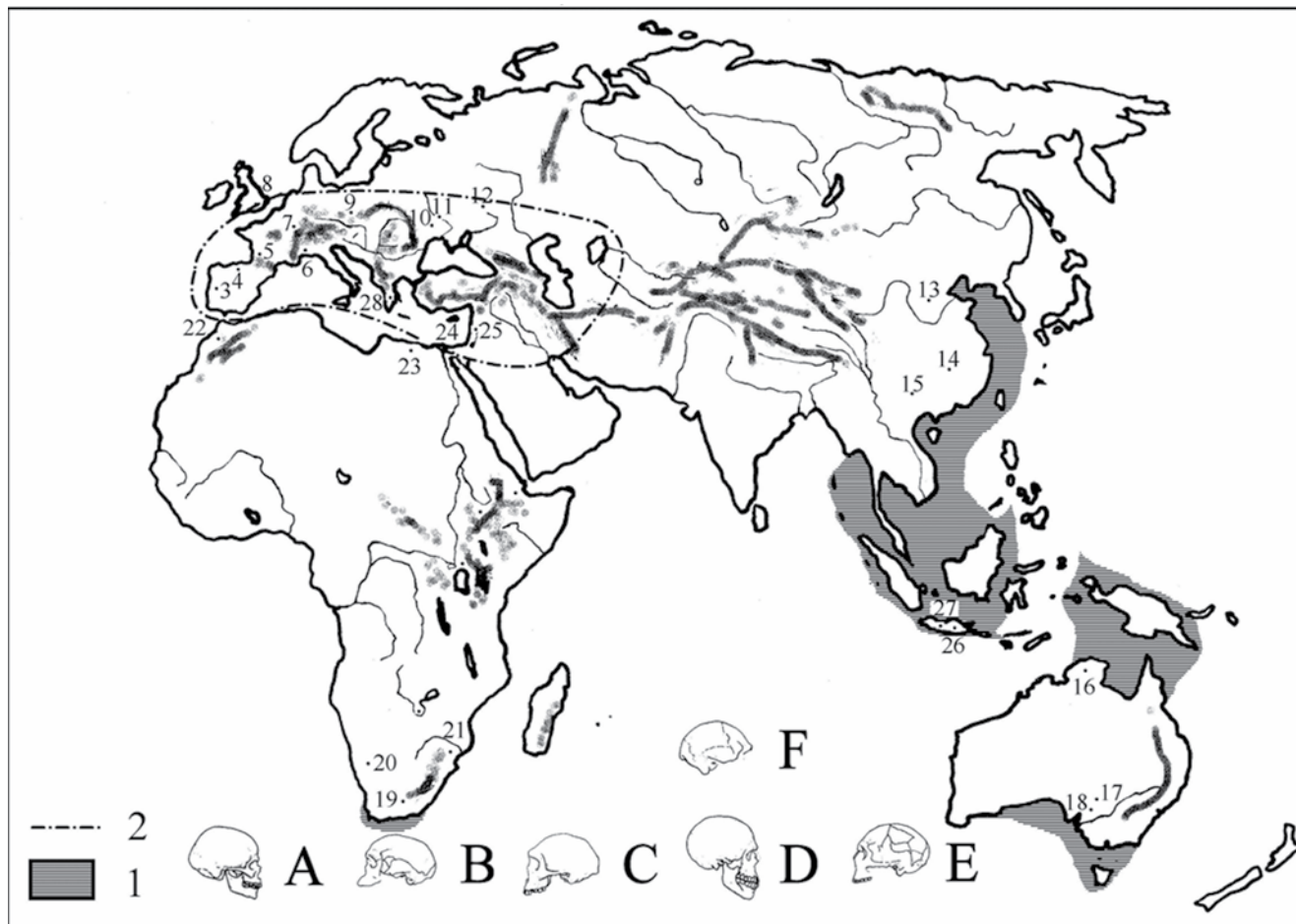
A középső kőkorszak embere

A mindel vége felé Európában hirtelen megszaporodtak az emberi települések és párhuzamosan a szerszámfajták is. Egy új embertípus jelent meg Európában ekkor, amelyet első fölfedezésének telephelye alapján neandervölgyi embernek, *Homo neanderthalis*nak neveznek. Késhegyre menő viták folynak arról, hogy egy új, később kihalt emberfajtát tisztelhetünk-e benne, azaz *Homo neanderthalis*t, avagy már modern ember, a *Homo sapiens* egyik képviselőjét, azaz *Homo sapiens neanderthalis*t. A moustieri szerszámipar, a hozzá kapcsolt ún. úttörő ember elterjedését a 7. térkép szemlélteti. A térképen külön feltüntettük a neandervölgyi ember legfőbb életterének a határát is.

A térképen néhány modernnek tekintett emberi

245. Gábori (1978), pp.: 274–277.

246. Gábori (1978), pp.: 303.

7. térkép Az úttörő ember elterjedése Afrikában és Euráziában

1: Szárazulatok, 2: a neander-völgyi ember területe. Lelőhelyek: 3: Vilas Ruivas, 4: Castillo, 5: Abri Pataud Combe Granal Chapelle aux Saints St Cesaire, 6: Circeo, 7: Stadel Wreinberg, 8: Kents Cavern, 9: Dolni Veštonice, 10: Bacho Kiro, 11: molodova, 12: Kostenki, 13: Dall, 14: Maba, 15: Ldiujiang, 16: Kakadu, 17: Mungo, 18: Karotta, 19: Klasies River Mouth, 20: Apollo II, 21: Kabwe, 22: Djebel Irhoud, 23: Haua Fteah, 24: Boker Tachtit, 25: Mt. Carmel, Qafzah, Keoreo, Amud, 26: Wajak, 27: Ngandok, 28: Kiro. Koponyák lelőhelye: A: Kostienki, B: Djebel Irhod, C: Kabwe (Broken Hill), D: Qafzeh 9, E: Amud, F: Ngandong.

telepet is feltüntetett a szerző (Gamble), amelyek a neandervölgyivel egyidősek. Könyvének kiadása óta azonban még sokkal több olyan területet tártak fel, ahol a neandervölgyi és a modern ember együtt élt. Így Spanyolországban, a francia középhegységben, a Balkán északi, Magyarországgal közvetlenül határos területén. Ezeket nem tüntettük fel az ábrán.

Feltűnő, hogy az archaikus és a modern ember közötti átmenetet csupán Európában és Ázsia nyugati, középső területein (Kaukázus) lehet megtalálni. Afrikában – néhány emberi maradványtól eltekintve – a szerszámiparok egészen a würm jégkorszak végéig alig változtak, a *Homo erectus* acheuli típusú szerszámait, annak néhány variációját képviselik. Az archaikus és a modern ember közötti átmenetet tehát szinte kizárólag a kihaltak, mellékhatásnak tekintett neandervölgyi emberek jelentik.

A neandervölgyi jellegzetesen hideg övi ember volt. Már a vértesszőlősi embernél találkozunk a neandervölgyi emberét idéző koponyatérfogattal (1300-1650 ml), amely a *Homo erectus* 915-1225 ml koponya térfogatával szem-

ben 1300 ml volt.²⁴⁷ A modern emberé 1100 és 1700 ml között változik. A neandervölgyi ember vastag csontozatú, akinek rövid lábon hosszú törzse és hosszú feje, hosszan hátradülő homloka volt. Szemöldökcsontja erősen előreugrott és vastag volt. Ilyen koponyája volt az egyébként meleg övi, de vastag csontozatú jávai embernek is, aki a *Homo erectus* típusához tartozott.²⁴⁸ Gamble viszont az ebből a korból származó jávai embert kései *Homo erectus*-nak jelöli meg ezen az ábráján. Kostienki (A, 12) és Qafzeh (D, 25) emberének koponyáját már modern emberinek jelöli, pedig a Kostienki koponya alakját tekintve erősen hasonlít Steinheim emberének koponyájára. Djebel Irhod (B, 22) koponyáját átmenetinek, Kabwe (C, 21) koponyáját pedig archaikus *Homo sapiens* koponyájának tekinti Gamble. Itt egyedül Amud koponyája (E, 25) jelenti a klasszikus neandervölgyi emberét.

A neandervölgyi ember már bizonyosan vadász volt. Telepein egy-egy vad csontjai kiemelkedő mennyiség-

247. Clark (1965), pp.: 36-37, Thoma (1990), pp.: 255,

248. Flood (1995), pp.: 73-74.

ben szerepelnek. A Kárpát-medencében pl. az egyébként barlanglakó neandervölgyi ember szabad felszíni telepén, Érdén a würm első hideg szakaszának a végén (nem később, mint a 15. ábra F szakasza) a legfőbb vadászott állata a barlangi medve volt. Több tonnányi húst tároló (jég)verem is található a telepen, amelyet az ember több tízezer évig rendszeresen használt. A Bükk hegységben másik neandervölgyi emberi telep volt a Subalyuk, amely aztán a Szeleta műveltségé alakult át – és itt a kőszáli kecske volt a legfőbb élelemforrás. Ez azért érdekes, mert ez az egyik legóvatosabb vadállat és elejtése még ma is, a lőfegyver birtokában, vadászteljesítménynek számít. Subalyuk embere csontozata alapján neandervölgyinek tekinthető, és Szeleta embere bizonyosan ebből alakult ki. A Szeleta emberének szerszámkészlete azonban már sokkal inkább a modern és nem az átmeneti emberét jelenti.

A neandervölgyi embernél találkozunk először azzal, hogy halottait eltemette. Ez a kultusz a neandervölgyi ember korának a végén általánossá vált. Ki kell emelnünk két telephelyet – Kirgíziában a Teshik Tash²⁴⁹ barlangot és Anatóliában, az Eufrátesz felső folyásánál a Shanidár barlangot²⁵⁰ – ahol immár vallásos temetkezési rítus ismerhető fel: az eltemetett ember mellé szakrális jelentőségű tárgyakat helyeztek, amivel valamiféle túlvilági életben való hitet fejeztek ki. Mindazok ők, akikről több régész – pl. Gamble – még azt sem tételezi fel, hogy egyáltalán beszélni tudtak, egyáltalán emberek lettek volna. Éppen ezért a Teshik Tash barlang emberét – annak ellenére, hogy a koponyája jellegzetesen neandervölgyi volt és moustieri szerszámokat gyártott – Gamble már modern embernek véli. Mégis, a neandervölgyi embernek vallási felfogása és erkölce volt!

Európában a hideg klíma embere volt a neandervölgyi. Vadászata mindenképp közös vállalkozás volt, és ez valamiféle stratégia, emberi közlekedés nélkül elképzelhetetlen lenne. A mellérendelő emberi szemlélet nélkül a kemény éghajlati körülmények között élő ember élete és fennmaradása elképzelhetetlen. Ebben az időszakban jelenik meg az ember a síkvidéken is. A Kaukázus nyugati völgyeiből felkúsznak a telepek a közeli folyók – elsősorban a Don – völgyébe. Legkiemelkedőbb telep itt Kostienkiből ismert, ahol aztán ¹⁴C kormeghatározás szerint 45-50 évezreddel a jelen előtti, valójában a würm első lehűlésének végét jelentő időszakban a moustieri szerszámoknak a gravettibe való átmenete is nyomon követhető.

A Kárpát-medencében a tatái műveltség a würm első felében, annak meleg szakaszának az első hidegbe való átfordulásától ismert. Ez az ember mamutra vadászott. Ami kiemeli még, – az előrefutó megmunkálású kavicseszközeinek használata mellett, – az az, hogy itt található

meg a legkorábbi, határozottan – bizonyíthatóan! – tudatos tevékenységet kifejező csiszolás nyoma.²⁵¹ Mamut csontot csiszoltak, de a modern emberre jellemző penge eszközök (vésők, fúrók) is megtalálhatók már itt.²⁵² Ezek után nem lehet azon csodálkozni, hogy immár a würm interstadiálisa utáni időkben – ez a 15. ábra E szakasza – a Bükk-hegységben egy más típusú emberi műveltség jelenik meg, amelyre a csiszolt csonteszközök meghatározó mértéke a jellemző, és amelyet immár a modern ember képviselőjének ismernek el: az istállóskői műveltség az aurignaci műveltség egyik legrégebbi telephelye.²⁵³

Az istállóskői műveltségben nem találtak emberi maradványt, így az ember típusa meghatározhatatlan. Ellenben a csontszerszámok meghatározó hányada csakis a modern ember műveltségeiben jellemző. A moustieriből az aurignaciba való átféjlődés azonban másutt több helyen is megtalálható Európában és Ázsia határán: a korai Perigord²⁵⁴ műveltségében (chatelpéroni) és a Kaukázus nyugati völgyében, a Rioni folyóba futó völgyekben található barlangok közül a Tars-klde barlangban a moustieriből a gravettibe, a Khergulio-klde barlangban pedig a moustieriből az aurignaciba történő szerszámipar átféjlődést követhetjük nyomon a würm második lehűlésének az időszakában.²⁵⁵ A perigordi műveltségben emberi koponyát is találtak és annak jellemzői a modern emberét tükrözik.

Ellenben Afrikában ez az átmenet nem található meg. Mégis, a genetikai 'eredmények' alapján azt állítják,²⁵⁶ hogy a modern ember Afrikában alakult ki, és a jelen előtt kb. 45-50 évezrede hagyta el Afrikát, terjedt el Euráziában, majd ment át az amerikai kontinensre és Ausztráliába.

Hogy ennek lehetetlenségét bemutassuk, forduljunk a modern ember felé.

A modern ember

A modern ember – *Homo sapiens sapiens* – a würm második lehűlési szakaszát megelőző hideg időszakban jelent meg Európában és Kis-Ázsiában. Kínában viszont a würm kezdete óta ismert a mongolid modern ember, aki ott lecserélte a *Homo erectus* műveltségét.²⁵⁷ Legkorábbi abszolút kormeghatározással datált telepét Qafzeh-be teszik (Levante), ahol a neandervölgyi emberrel

251. Bordes (1972), p.: 111.

252. Gáboriné (1980), p.: 124.

253. Gáboriné (1980), p.: 176.

254. Bordes (1972) p.: 147.

255. Gábori (1978), p.: 278.

256. Semino (2000), Underhill (2000).

257. Gamble (1995), pp.: 154, 175. Gamble megemlíti (p.: 152), hogy Afrika délibb részein is találtak a tanzániai Laetoliban 120, és az etiópiai Omoban 130 évezredes modern emberhez hasonló kinézetű csontokat. (Ami aztán szintén felrúgja a modern ember 50 évezredes Afrikából elterjedése erőltetett elméletét).

249. Gábori (1978), p.: , Clark (1965), p.: 63.

250. Clark (1965), p.: 63.

8. térkép A modern ember telepei Euráziában, Afrikában, Ausztráliában, Mikronéziában és Melanéziában
3: Tito Bustillo Altamira, 4: Pech merle lascaux, 5: Cobricon, 6: Pincevernt, 7: Stellmoore, 8: Salzgitte lebenstedt, 9: Drachen, 10: Dolni Veštonice, 11: Spadzista, 12: Bach Kiro, 13: Molodova, 14: Mezhirich, 15: Khotylevo, 16: Kostenki, 17: Sungir, 18: Kapova, 19: Kara Born, 20: Golobaya Kokorevo Malta, 21: Shenyua, 22: Teshik Tash, 23: Thar, 24: Houmain, 25: Shanidar, 26: Jilat, Uwaynid, Wadi Hammeh, 27: Boker, Tahtit, Farah II, 28: Wadi kubaniya, 29: Wadi Arid, 30: Apolli II, Erongo, 31: Elandsfontain, 32: Drakensberg, 33: Comoros, 34: Seychelles, 35: Socotra, 36: Maldives, 37: Reunion, 38: Mauritius, 39: Rodriques, 40: Amsterdam, 41: Cocos, 42: Christmas-sziget, 43: Andaman, 44: Nicobar, 45: Swan River, 46: Puritjarra, 47: Malakunanja, 48: Laura, 49: Kangaroo-sziget, 50: Kutikina, Juds, Nunamira, Ballawinne, Warreen, 51: Cave Bay Cave, 52: Willandra lakes, 53: Murray, 54: Clogs, 55: Kenniff, 56: Norfolk-tavak, 57: Keppels, 58: Percy, 59: Solomon-szigetek, 60: Kosipe, 61: Huon, 62 New Ireland Mateikup-kum, 63: Ryukyu Okinawa, 64: Sozudai, 65: Kanto Plain, 66: Uski-tó.

párhuzamosan élt mintegy 92 évezreddel a jelen előtt.²⁵⁸ De a perigordi ember sem élt ennél sokkal később, hiszen a würm helyileg második lehűlési szakaszában képződött löszben találták meg a koponyacsontját.²⁵⁹ A Kárpát-medencében a modern ember csonteszközei a würm interstadiálisából erednek, amely a 15. ábra E szakaszát jelenti, azaz ennek kora 50-65 évezred, jöllehet, a

258. Gáboriné (1980), p.: 175. Ez kalibrálatlan, nyers eredmény, kalibrálás után ez több mint 40 évezredet jelent. Az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején ez jelentette a ¹⁴C kormeghatározás felső határát, de ilyen korok esetében a legkisebb felszíni szennyezés is esetleg tízezer évvel megfiatalíthatta a minta korát. Az Istállóskői-barlang előterében a modern ember is nyájat tartott és azok vizelete leszivároghatott a régészeti rétegekig. Ezért a ¹⁴C kormeghatározás eredményét, mint lehetséges legfiatalabb időt kell tekintenünk. Két települési réteget találtak itt. A fiatalabb réteg korát a kormeghatározással 30 évezredesnek találták, rétegtanilag azonban a würm második lehűlését megelőző kornak felel meg.

259. Blunden (1992), p.: 50.

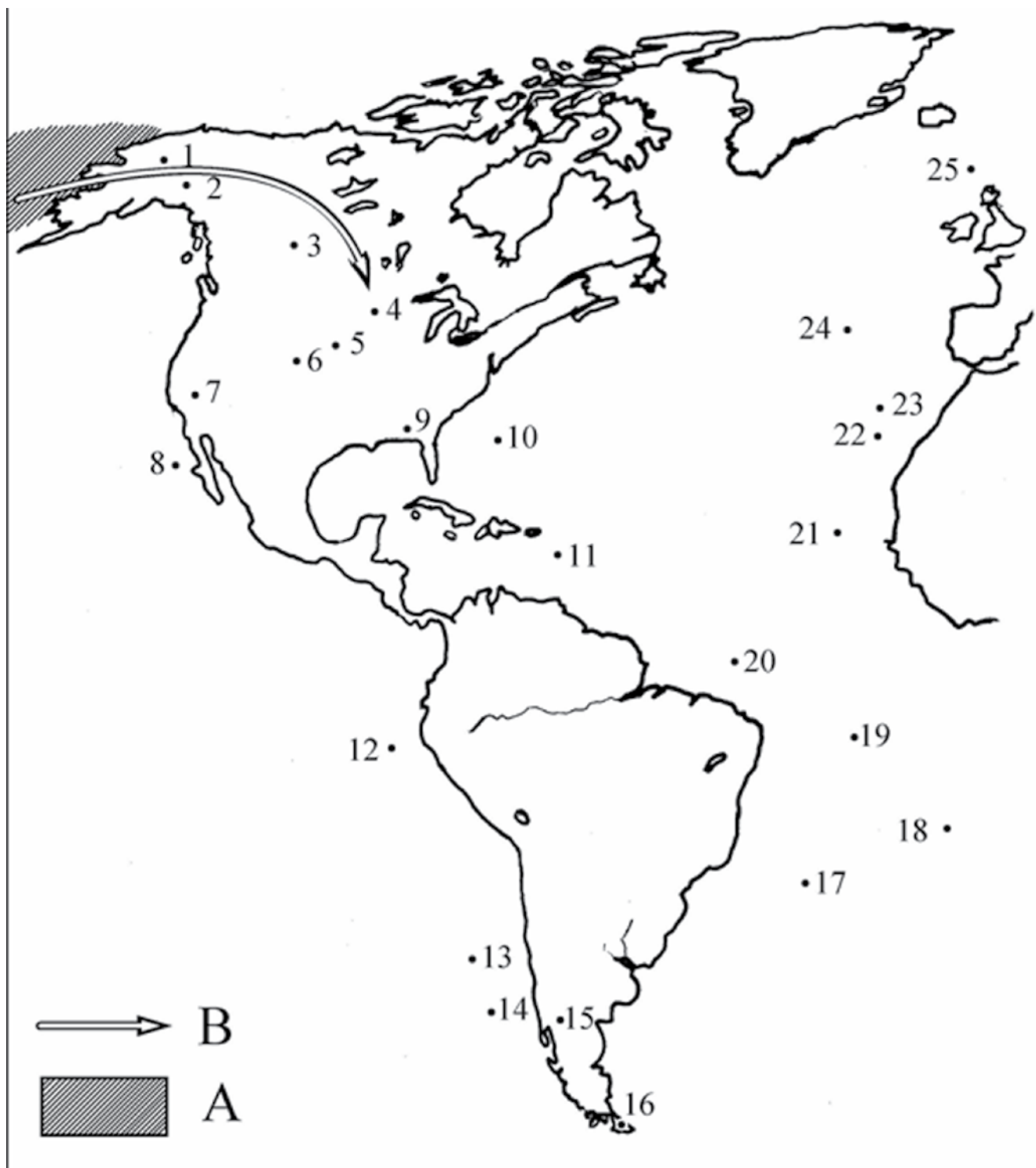
telep korát ¹⁴C módszerrel 36 évezredesre becsülték.²⁶⁰ Kínában is a würm elején jelent meg tehát a modern ember, – és ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni! – a mongolid fajta,²⁶¹ azaz vékony csontozatú, hideg övi és lapított arcú, széles és rövid fejű ember.

A modern ember eurázsiai és óceániai első elterjedését a 8. térkép szemlélteti.

Jöllehet Gamble itt a würm leghidegebb időszakának a telepeit a würm fölmelegedése utáni észak-afrikai telepekkel együtt szemlélteti, az mindenesetre feltűnő, hogy a modern ember nem található meg az emberiség forrásánál, Közép-Afrikában. Nem találjuk meg az ábrán Perigord, Chatelperon, a Bükk emberét sem, holott ezek a legkorábbi aurignaci műveltség te-

260. Zeuner (1950), pp.: 284-290.

261. Gamble (1995), pp.: 193-197.

9. térkép Modern ember terjedése az Újvilágban.

A: Az idősebb dryas végéig száraz terület, B: A würm idején jégmentes folyosó. Telephelyek: 1: Old Crow, 2: nenana, 3: összetört fej, 4: Casper, 5: Folsom, 6: Clovis, 7: Murray Spring, 8: California csatorna sziget, 9: Gamsey, 10: Bermuda, 11: Szt. Kitts, nevis, 12: Galaapagos, 13: San Ambrosio, 14: San Fernandez, 15: Monte Verde, 16: Fells Cave, 17: Trinidade, 18: Szt. Heléna, 19: Ascension, 20: Szt. Paul, 21: Cape Verde, 22: Kanári szigetek, 23: Madeira, 24: Azori szigetek, 25: Faroer szigetek.

lepei voltak. Mégis az látszik, hogy a modern ember hihetetlen sűrűségben fordul elő Európában, és éppen azokon a területeken, ahol a neandervölgyi ember élt. Viszont mindenütt másutt hihetetlenül ritka – kivéve a dél-ázsiai szigetvilágot, ide értve Ausztráliát is.

A modern ember műveltségéhez köthető származások, az ún. penge iparok (aurignaci, gravetti, chatelperoni, stb.) már a würm első lehűlésének végén, de mindenképp a második lehűlést megelőző interstadiálisban Európa szerte elterjedtek. Ugyanakkor

kor Afrikában modern emberi iparok még az észak-afrikai telepeken is csak a würm második erős lehűlésekor, ill. az azt követő felmelegedéskor jelentek meg. Közép- és Dél-Afrikában ekkor még mindig az acheuli jellegű iparok (késői levellois) a jellemzőek.²⁶²

Külön érdemes megemlítenünk, hogy itt szerepel Teshik Tash (Üzbegisztán, egy 1500 m magasan található barlang), ahol kőszáli kecskeszarvakkal dekorált neandervölgyi gyerek sírjára is bukkantak. Megismételjük: annak ellenére, hogy a gyermek neandervölgyi csontozatú volt és moustieri szerszámokat találtak körülötte, Gamble mégis modernnek tekinti,²⁶³ merthogy a neandervölgyi emberről elképzelhetetlennek tartja, hogy vadásszon. Már pedig a kőszáli kecskék mellett ragadozó csontjait itt nem találták, azaz nem lehet azt feltételezni, hogy az itt élők elhullott állatok tetemét fogyasztották, magyarárn mondva, vadászniuk kellett.

Az ember az indiai szubkontinenst átszelve gyalogosan lejutott Malajziába, ahol tartósan meg is telepedt. Genetikusak innen indulva vélik Kína betelepítését, majd onnan a Csendes-óceán nyugati medencéjében lévő szigetekét – de ezt bőven a würm fölmelegedését követő idősakra időzítve.²⁶⁴ A géntérkép azonban nem feltétlenül támasztja alá ezt az elképzelést, ahogy ezt az 5. térkép mutatja, az útvonal lehetett akár megfordított is (lásd később). Mindenképp innen települhetett át az ember Ausztráliába is, ahol a modern ember viszonylag hamar megjelent. Soha nem élt előember Ausztráliában, csupán a modern ember jelent ott meg.

Sem a déli szigetvilág tetemes része, sem Ausztrália nem volt szárazföldi híddal összekötve Ázsiával, jóllehet, a würm hideg szakaszaiban az indonéz szigetek nagy része Ázsiához tartozott, ahogy ezt mind a 4., mind pedig a 7. térkép szemlélteti (1-gyel jelzett területek). Mégis az ember 60 évezrede él már Ausztráliában, 40 évezrede Új-Írországból, Pápua Új-Guineától néhány száz kilométerre keletre. Az Indonéziához tartozó nagy szigetek és Pápua Új-Guinea között sohasem volt szárazföldi híd, legalább 90 km-es nyílt vízen kellett áthajózni ahhoz, hogy az ember oda juthasson. Ugyanez érvényes Ausztráliára, ami viszont a würm időszak nagy részében Pápua Új-Guineával össze volt kötve szárazföldi híddal. Az Ausztráliába érkezett ember minden szempontból a modern embernek felel meg, hiszen azonnal művészetet is teremtett.²⁶⁵ Az először Ausztrália északi területeire érkező, majd a kontinens közepe felé terjeszkedő ember chinoid típusú volt (hidegövi, vékony csontozatú, lapított orrú). Aki aztán ezt az embert a würm utolsó lehűlési szakaszában felváltotta, meleg égövi, vastag csontozatú, a jávai ember típusával harmonizáló ember volt (különle-

262. Oppenheimer (1998), pp.: 65, 126-129.

263. Flood (1997), pp.: 9-11.

264. Flood (1995), pp.: 73-74.

265. Gamble (1995), pp.: 206-207.

sen nagy fogai még a *Homo erectus*-ét is meghaladták, koponyacsontja 1 cm-nél vastagabb volt).²⁶⁶

Fölmerül a kérdés: ha a modern ember mintegy 45-50 évezrede hagyta el Afrikát és kezdett el észak felé terjeszkedni, akkor hogyan népesíthette be Dél-Ázsiát úgy, hogy onnan már a chinoid ember 60 évezrede áthajózott Ausztráliába? Talán Amerikába is ez az ember hajózott át, nem pedig a würm utolsó fölmelegedő szakaszán lábalt át a már akkor vízzel elborított Bering szoros felett a kései utóda?

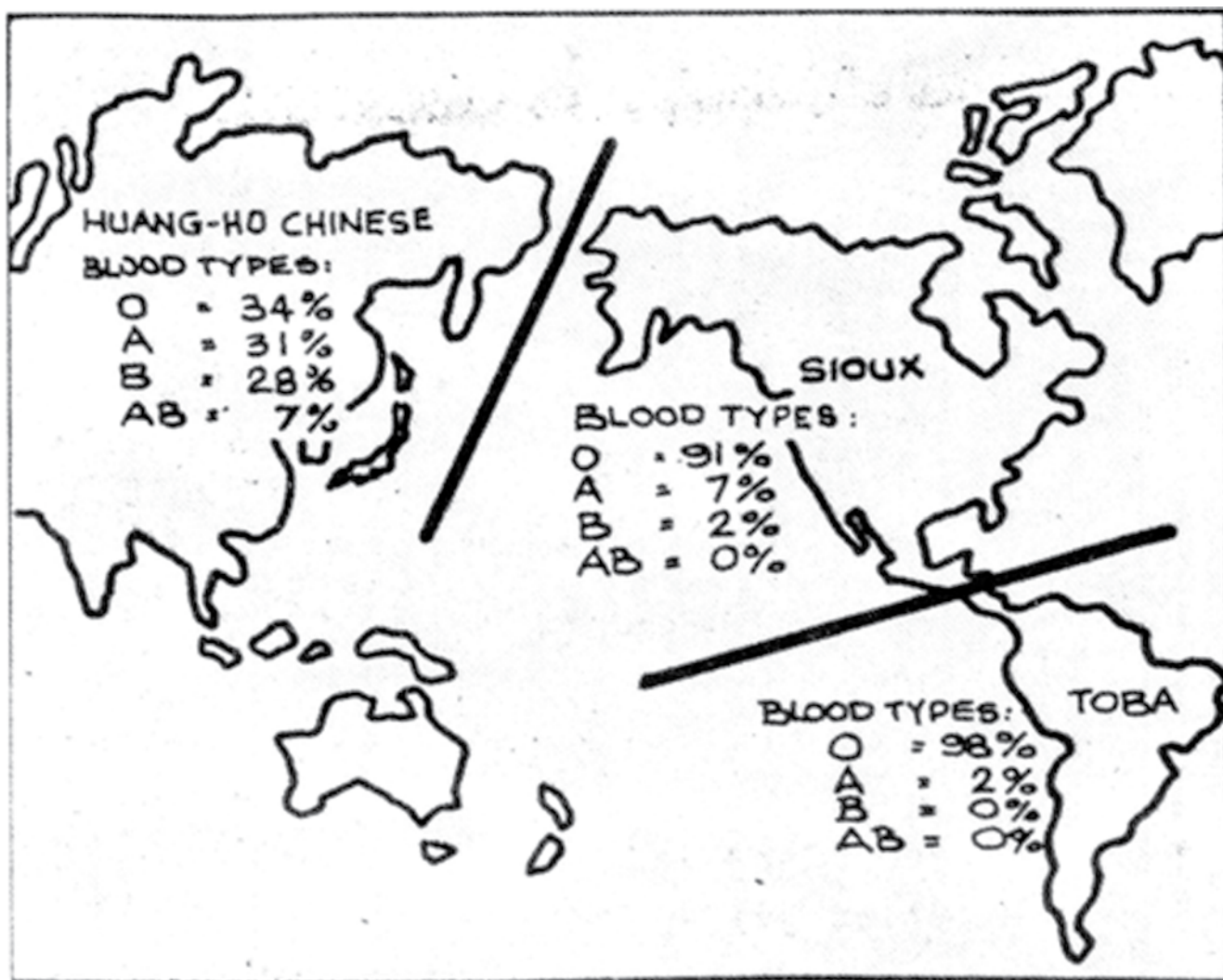
Merthogy a modern ember aztán eljutott az amerikai földrészre is. Az itteni legkorábbinak vélt telepeit a 9. térkép szemlélteti.

Az általánosan elfogadott felfogás szerint a modern ember a Bering-szoroson át gyalogolt Ázsiából Amerikába a würm utolsó nagy lehűlésének az időszakában. Ez az időszak megfelel a 15. ábra C szakaszának. A Bering szoros azonban j. e. 13-60 évezred között volt száraz, merthogy a földje a jelenlegi tengerszint alatt 50-60 m-es mélységben van. Az északi őslakos telepek kora ennek elvileg meg is felelhetne, merthogy 13-14 évezredes időmeghatározások ismeretesek és ezek csak némileg későbbiek, mint a Bering szoros víz alá kerülése. Ámde nem hagyható figyelmen kívül az, hogy az amerikai emberi telepek elsősorban folyómedrek sóder anyagából kerültek elő és annak időmeghatározása meglehetősen kétes. Ezért gyakran az emberi telep idejét a szerszám minőségéből igyekeztek meghatározni, de ez roppantul félrevezető. Ismeretes pl. hogy Tasmaniában, miután a würm fölmelegedett és tenger választotta el az ausztrál földtől, a kőszerszámok hihetetlen mértékű visszafejlődésen estek át. 3 évezredes szerszámok kiképzése megfelelt a *Homo erectus* műveltségének, holott ugyanakkor az ott élők társadalmi élete hihetetlen gazdaggá vált. Modern emberek voltak. Az Old Crow Rivernél a Dél-Yukonban lévő telep az időmeghatározási bizonytalanság egyik jellegzetes példája, amelyre 27 évezredes települési időt határoztak meg 1966-ban, és amelyet később azonban 3 évezredesre csökkentettek.

Amerikában délfelé haladva a várakozással ellentétben egyre nagyobb települési idők ismeretesek. Így pl. egyesek feltételezése szerint néhány brazil lelet akár 60 évezredes is lehet.

Mégis, az általánosan elfogadott érvelés szerint Amerika a Bering-szoroson át népesedett be. A würm leghidegebb időszaka 18 évezreddel a jelen előtt volt és ekkor az ember valóban száraz lábbal vándorolhatott át Ázsiából Amerikába, minthogy a világóceánok szintje a jelenlegi alatt volt 130-150 m-rel. Csak az a kérdés, hogy kik tették meg ezt az utat és mikor? Ugyanis ez az állapot a 16. ábra tanúsága szerint a würm második

266. Szabó (2004), pp.: 36-55. Szabó szerint az uráli ugorok eme csoportja a jelen előtt 10-11,5 évezreddel a mamutokat követve vándoroltak az Ob torkolatától Amerikába.

25. ábra Vércsoport eloszlás Kelet-Ázsia és Amerika viszonylatában

szakaszának szinte teljes idejére érvényes, kivéve az ifjabb dryast követő időket.

Az ázsiai oldalon az Aldar folyó mentén tártak fel 35-18 évezredes településekben szerszámokat (Verchoe Troitszkaja). Ez a folyó 2500 km-re van a Bering-szortól. Tovább a Bering felé található Berelech és Indigarka 12 évezredes időkkkel. Az Uski-tónál 10-14 évezredes telepeket találtak. Az amerikai oldalon pedig 10-12 évezredeseket.²⁶⁷ Ugyanakkor a Bering-szoros, azaz tengersizakasz már 14 évezrede kialakult és a Bering-szoros környezetében Amerikában talált telepek mindegyike ennél fiatalabb. Éppen ezért is elfogadhatatlan Szabó elmélete, miszerint Amerika őslakóit a würm fölmelegedését követő időszakban, a Kr. e. 13. évezredben még az Urál nyugati oldalán élő, majd onnan az Ob völgyébe áttelepült mamutvadászok bevándorlása alkotná.²⁶⁸ Amikor Szabó ezt a vándorlást teszi, akkor már sem a mamutok, sem az emberek nem vándorolhattak át a Bering-szoros földnyelvén, hiszen az már évezredek óta

víz alatt volt. A Bering-szoros földje mintegy 60-80 m-el van a jelenlegi tengerszint alatt és ezt a szintet a világóceánok szintje már a j. e. 13. évezredben, az idősebb dryas idején meghaladta, ahogy ezt a 16. ábra is igazolja.

További gondot okoz, hogy amíg Ázsia keleti felén a B vércsoport részaránya kiemelkedően nagy, ugyanakkor az Amerika őslakóinak vércsoportja szinte kizárólag a nullás, azaz az emberiség ősi vércsoportja. Ugyanez a vércsoport jellemzi Ausztrália őslakóit is.²⁶⁹

A genetikai vizsgálatok meg azt mutatják, hogy Amerika Y-kromoszóma változatai az Európát jellemző M173 fő ágához, az M45-höz kapcsolódnak, nem pedig közvetlenül az Ázsiát jellemző M9-hez (7. ábra). Tudnivaló, hogy az M173 változat mutatható ki Európa mai lakóinak több mint felénél.²⁷⁰

Összegezve az adatokat, Amerika őslakói tehát nem a B vércsoportú ázsiai, hanem a nullás vércsoportú őseurópai népességből szakadtak ki és kerültek az Újvi-

267. Nagy (2006), pp.: 23-26.

268. Semino (2000).

269. Ha korrekt a C14, akkor az évszámhoz kb. 5 évezredet kell kalibrációként hozzáadni, ami Flood munkája alapján nyerhető adat.

270. Cser (2000), p.: 132. alapján.

lágba. Hogy mikor? Ez kétséges, de nem a würm leghidegebb időszakában sétáltak át oda – és ez bizonyos.

A modern ember a Föld különféle éghajlati körülményei között él, és a würm végére gyakorlatilag az egész föld felületét birtokba vette. Mégis, az ember külső megjelenésében határozott és földrajzi területre is jellemző különbségek léteznek. Az emberiség ugyan egyetlen faj, ám de különböző rasszokra bontható fel. Ezek a különbségek csak bizonyos mértékig vezethetők vissza a modern ember őséire, mint egyetlen gyökérre, sokkal inkább az archaikus embernek a modern emberré alakulása során bekövetkező jellegzetes változásainak foghatók fel. Ezzel a magunk részéről megadjuk a választ az alapvető kérdésre, hogy az emberiség mai arculata egyetlen modern emberi gyökérből – a kb. 150 évezreddel a jelen elé tehető, közép-afrikai Ősádám és Őséva utódjaként – származott-e, vagy a Föld különböző helyén párhuzamosan alakult-e ki. A fentiekben már megmutattuk, hogy az úttörő, azaz középső kőkorszak emberének szerszámanyaga Euráziában több helyen is folyamatosan alakult át a modern emberébe, ugyanakkor ez Afrikában nem mutatható ki. Az ellentmondást abban látjuk feloldhatónak, ha elfogadjuk, hogy a modern emberré alakulás a Föld több pontján is párhuzamosan haladt, és a würm jégkorszak idején játszódott le. Ennek a változásnak az eredményét láthatjuk a földrajzi területtől, az élettér éghajlati és földrajzi körülményeitől függő különböző embertípusok kialakulásában. A

valóságos közös gyökér ellenben a *Homo erectus* korára, vagy azt megelőző időszakra tehető.

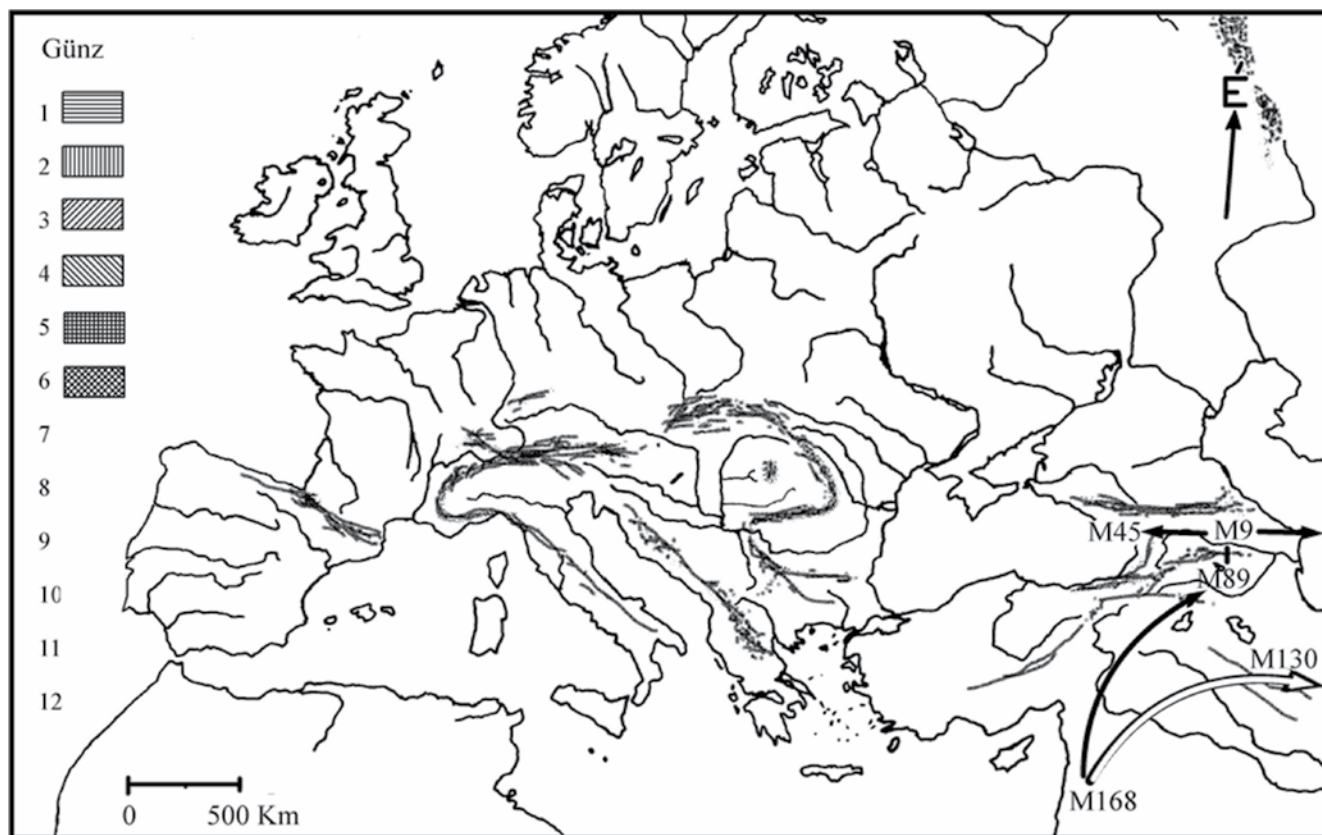
Y-kromoszóma variánsok szétterjedése Euráziában

A fentiek ismeretében tekintsük most át az ősemberrel Afrikából kiáramló Y-kromoszóma változatainak eurázsiai elterjedését. A 10. térkép a günz idejére feltételezett géneloszlást szemlélteti.

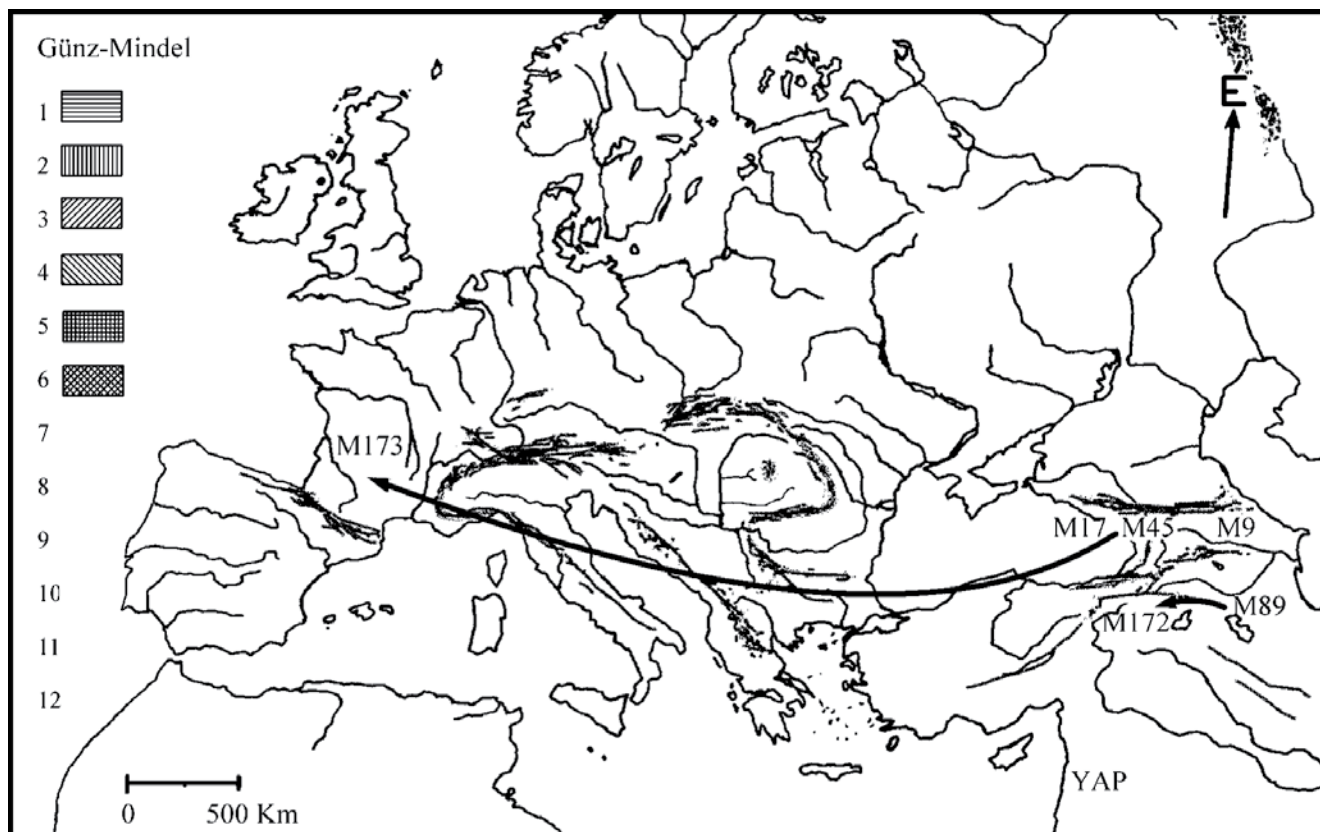
Afrikát az M168 hagyta el a günz kezdetét megelőzően. Első felgyülemelő állomása a Kaukázus volt, ahol ekkor az M89-et találhatjuk. Az M168 nem állt meg a Kaukázusnál, hanem Dél-Ázsia felé vonult és itt M130-ként ismerhetjük fel. A Kaukázusban az M89 sokáig tanyázott és több csoportra szakadt. A *homo erectus*tól egészen a modern ember megjelenéséig folyamatos telepeket alkotott a nyugati völgyekben, de átmenetileg megjelent a Káspi-tóhoz vezető keleti völgyekben is – de nem találjuk meg a Kaukázus főgerincétől északra az orosz síkságon. Az északi völgyek keleti oldalán alakulhatott ki az M9, a nyugati völgyekben pedig az M45.

Ámde a günz-mindel átmenet idején már megjelenik az ember Európa nyugati, majd középső részén is. Az ekkorra feltételezhető kromoszóma variáns eloszlását a 11. térképen ábrázoltuk.

Az M45-ről leszakadt és Nyugat-Európába távozottakra az M173 a jellemző. Az M45 helyben maradt részében láthatjuk az M17 változatot. Ez feltételezi,

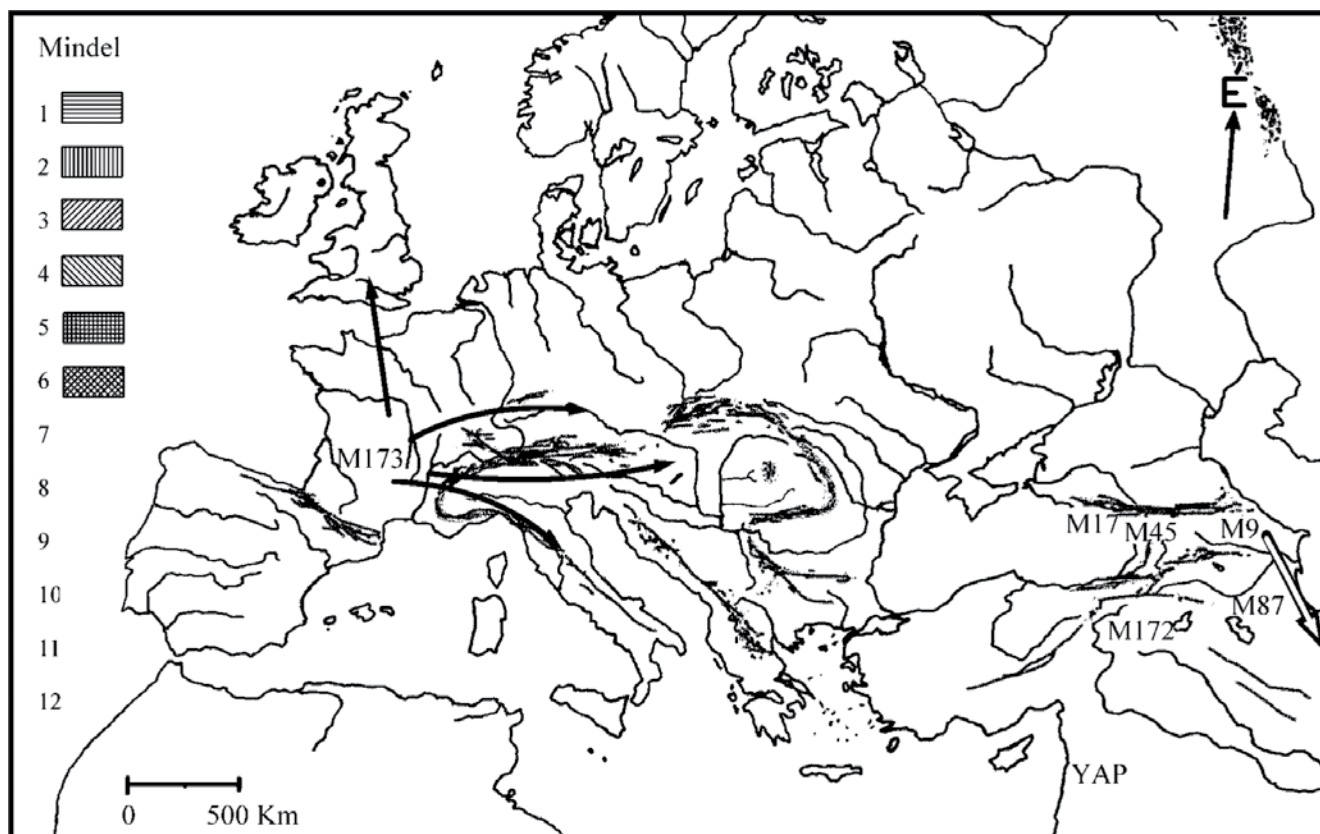
10. térkép : Az Y-kromoszóma változatainak eloszlása a günz idején (JE fél millió év)

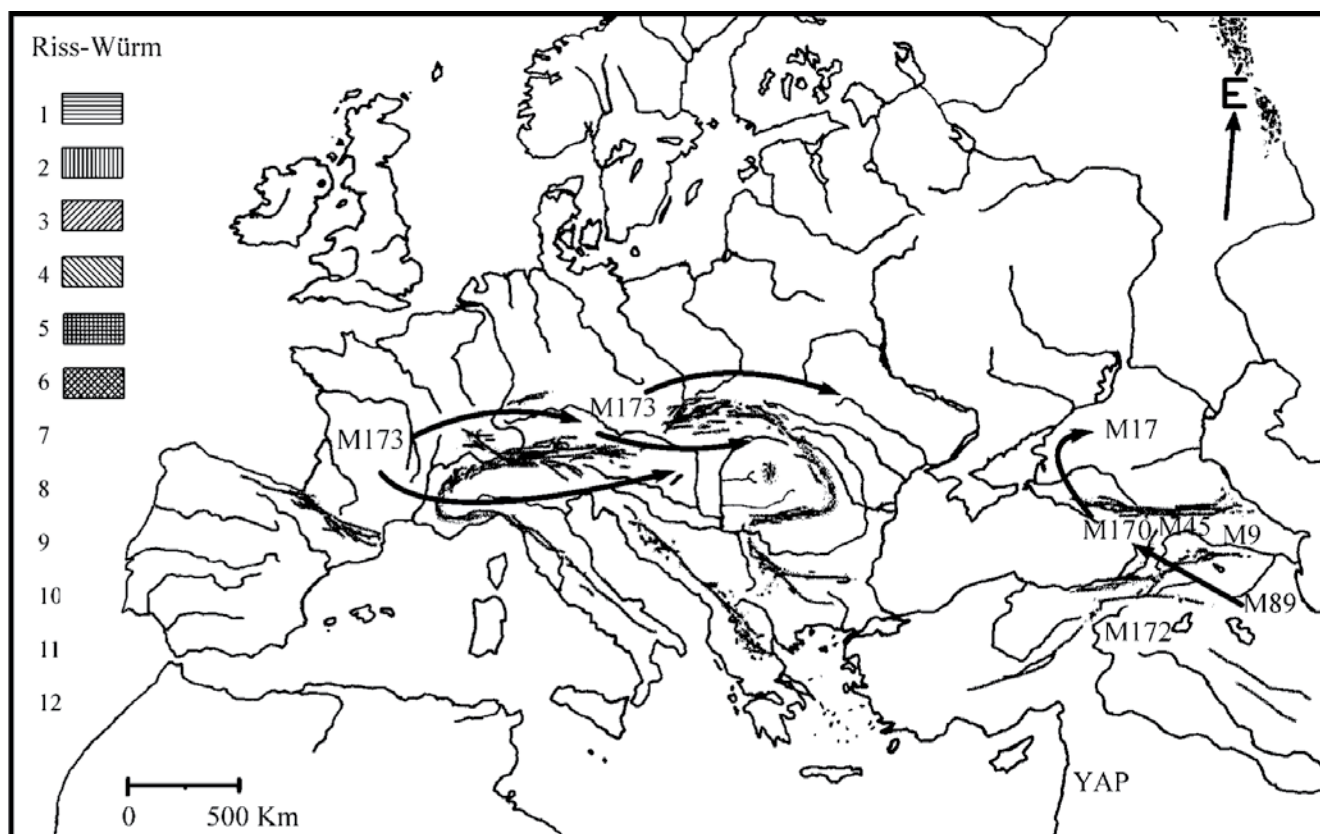
11. térkép: Y-kromoszóma változatok eloszlása a Mindel kezdetére

hogyan az M45 ekkorra már több részre szakadt és az M173 elkülönült a főágtól. Az M89-ből Kis-Ázsia ke-

leti felére jutott ki az ember és rájuk lehet jellemző az M172-es változat. Mindeközben a Levantében maradt

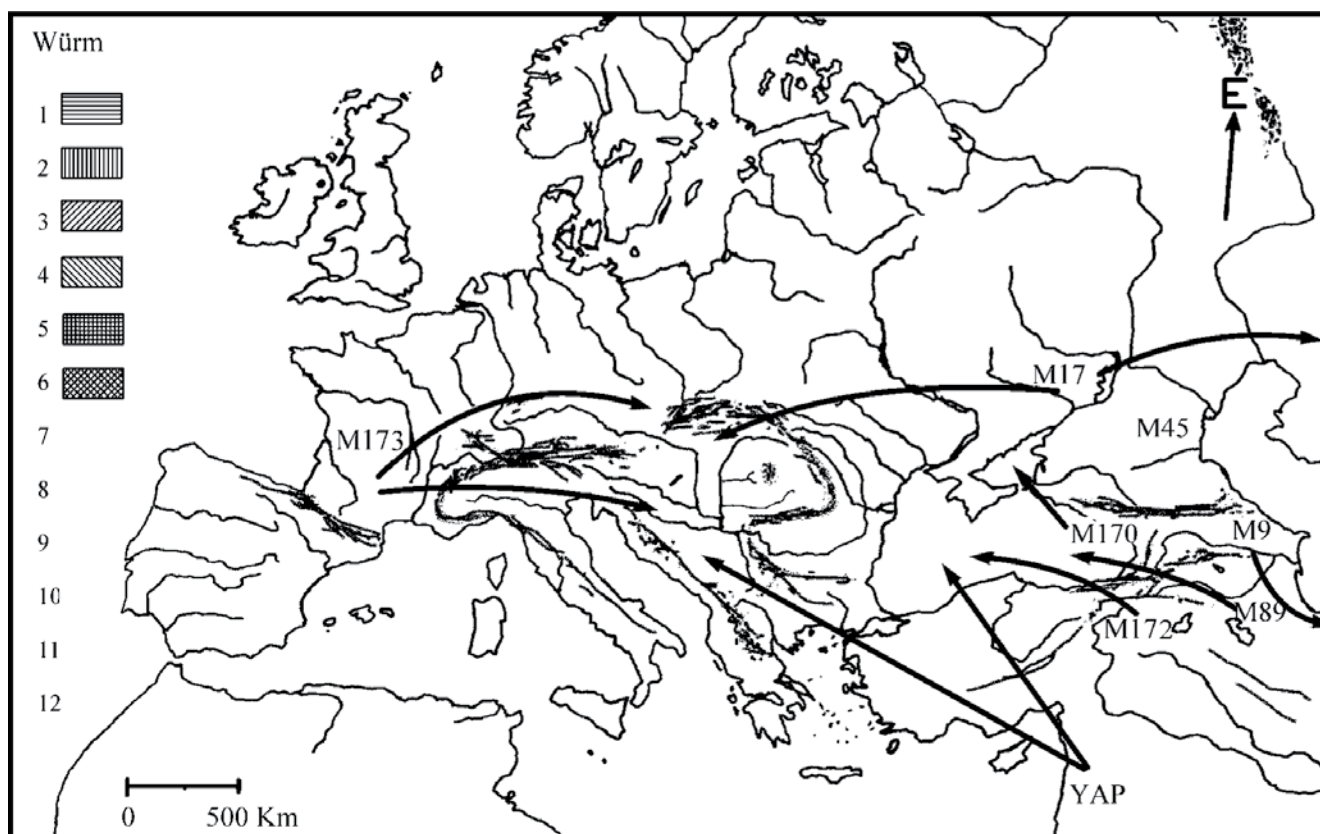
12. térkép: Y-kromoszóma változatok eurázsiai eloszlása a mindel folyamán.

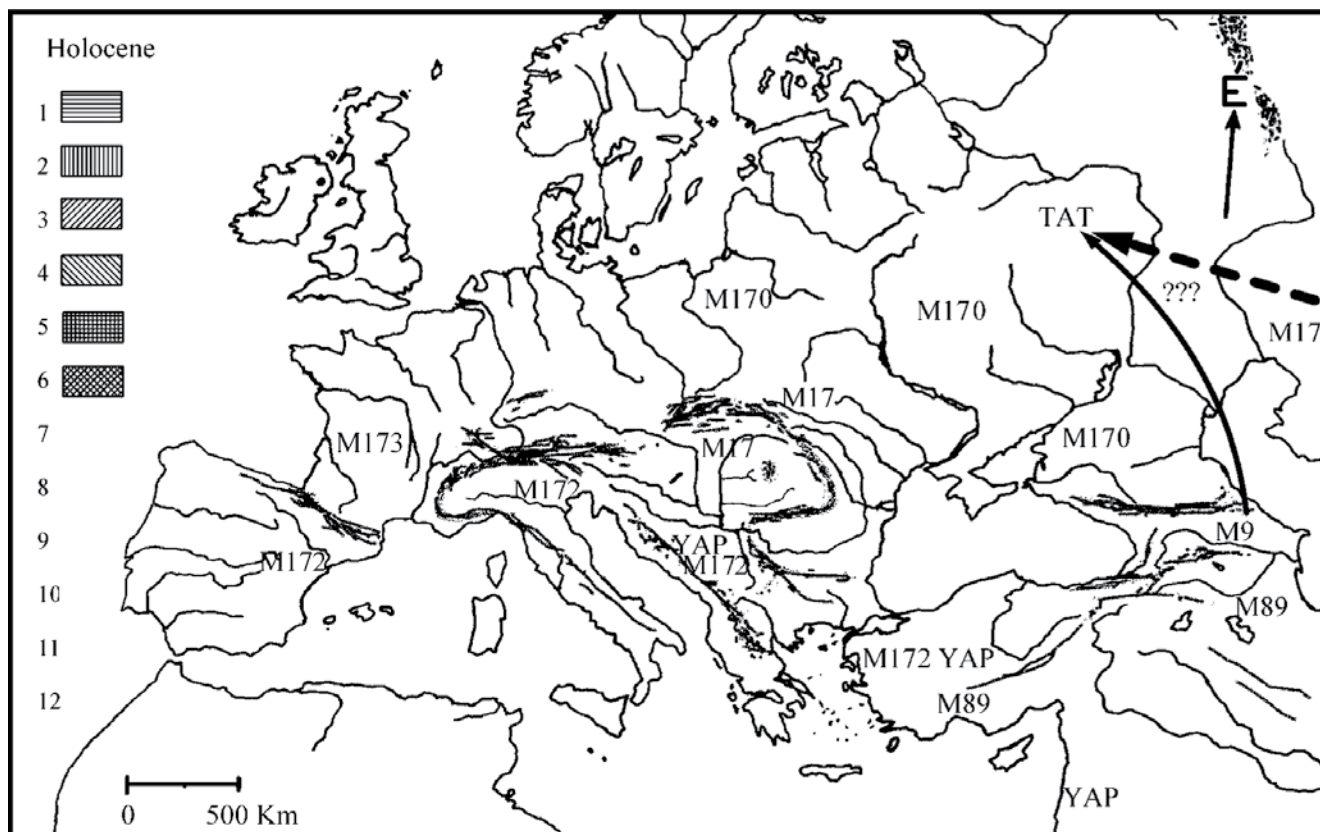
13. térkép: Y-kromoszóma változatok eloszlása Eurázsiaiában a riss-würm átmenet idején

M168-as csoport ekkorra már a YAP változattal rendelkezhetett.

A günz-mindel átmenet embere még mindenütt a *homo erectus*. Még a günz idején a Kárpát-medencé-

14: térkép Y-kromoszóma változatok eloszlása Eurázsiaiában a würm leghidegebb időszakában

15. térkép: Az Y-kromoszóma variánsok jelenkori eloszlása

ben is megjelenik az ember: Vértesszőlősön, mai Budán találjuk a telepeit. A korábbiaktól eltérően, ennek szerszáma nem a kézibaltaiparoknak, hanem a pattintott kavics hasítóknak felel meg. Ez – ahogy láthattuk – aztán Eurázsia északabbi területeire lesz jellemző. Délen mindenütt a kézibaltát találjuk.

A mindel közbeni variáció-eloszlást a 12. térképen szemléltetjük.

Ekkor már az M173-at bizonyára a Dordogne-völgyében találjuk, ahonnan északra és keletre terjeszkedik az Alpok két oldalán. Az M173 átmenetileg még a Brit-szigetekre is átkerült, ahonnan azonban később kiszorul, eltűnik. A würm idején a Brit-szigetekre is kiterjed az eljegesedés, ami emberi életre alkalmatlan.

A következő 'állomást' a neandervölgyi embernek a riss végén való megjelenése jelentheti. Az ekkori variáció-eloszlást a 13. térképen szemléltetjük.

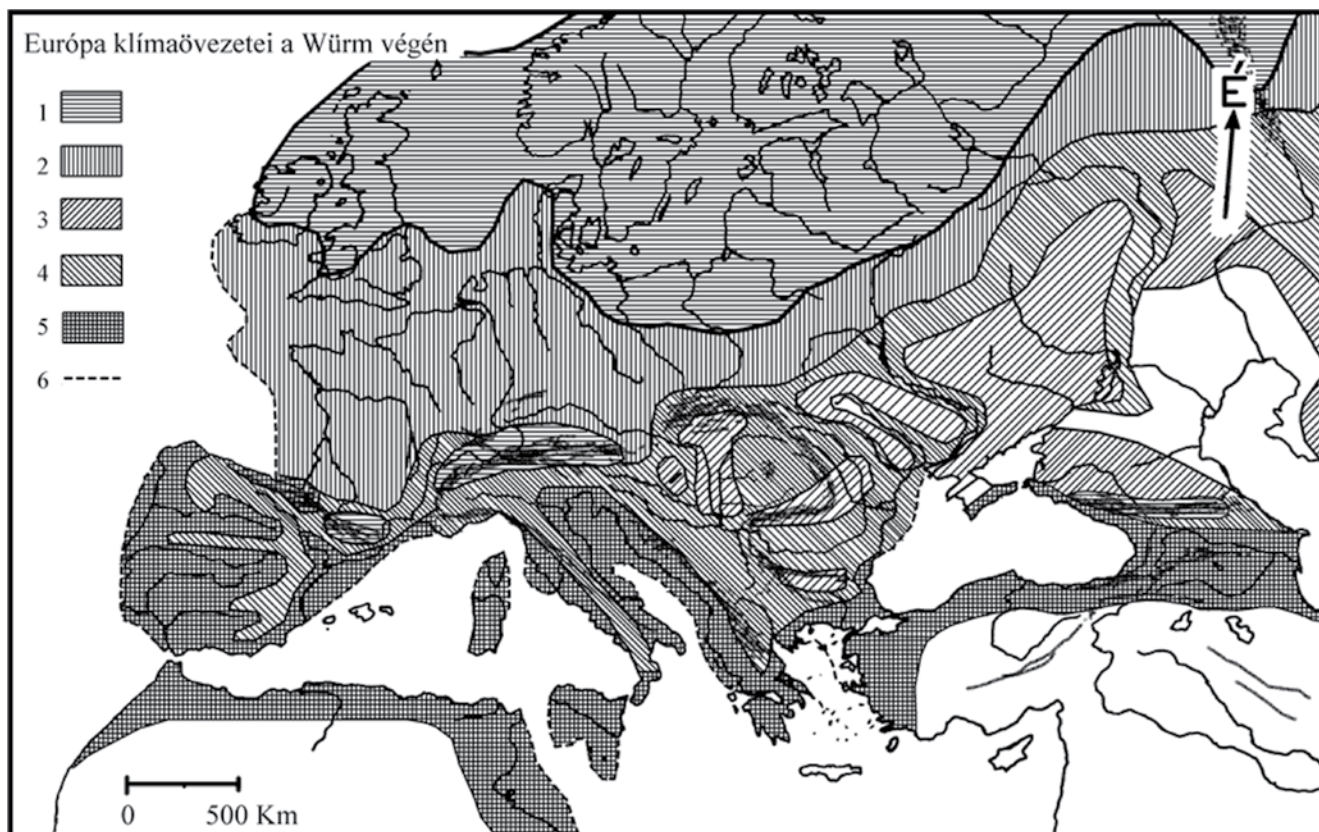
Ekkorra a mousteri szerszámokat készítő ember kilép a Kaukázus mögül és megjelenik az orosz síkság folyóvölgyeiben. A Kaukázus északi völgyeinek a keleti fele ekkorra már teljesen kiürült, az ember onnan föltehetően már keletre vonult, hogy a kínai embert kialakítsa. A nyugati völgyekből pedig az ember kilép a nagy folyók völgyébe – elsősorban a Don völgyébe – és ekkor jelenik meg az ázsiai magas hegyek északi oldalánál is. Nyugatról – föltehetően a Duna völgyében – az ember a Kárpát-medence északi-keleti felén is (Bükk) megjelenik, miközben a Dunántúlon is gazdag telepeket alkot.

A würm legnagyobb lehülése idejére aztán a 14. térképen ábrázolt variáció eloszlásra következtethetünk.

Eljutottunk az 'ősember' korszakának a végére, belépünk az ember élelmiszertermelő időszakába, az újkőkorszakba. A jelenkori Y-kromoszóma változatainak eloszlását a 15. térkép szemlélteti. A jelenkori eloszlást a fentebb tárgyalt eloszlásokra jellemző legnagyobb összetevőre értjük, hiszen a mai emberiség sejtjei átörökítője, embertípusa rendkívül kevert, csakis statisztikus súlyokkal operálhatunk. Itt az M9-re két utat adunk meg. Az ázsiai adatok figyelembevételével a vastag szaggatott vonal a valószínűbb – és ez magyarázhatja a TAT változatot tartalmazó népek erős mongolid népességét.

Az újkőkori embere a Kárpát-medencében

Az eddigiek pedig meggyőzhettek róla bennünket, hogy időszerű és jogosan követelt az egység helyreállítása történelmünk és tudományunk között. Egyértelmű, hogy ez csak akkor valósulhat meg, ha elfogadjuk a magyarság Kárpát-medencei eredete és folytonossága elméletét. Elsősorban a Kárpát-medencei műveltségeket, illetve ezek időrendjét tekinthetjük a múltunkat adó folytonosság hordozójának. Bizonyított adottságként kezelhetjük hát itteni magyar eredetünket, de a kérdéskört bonyolítja, hogy az őskor végén Euráziában szinte általánossá váló kettős kultúra létrejötte miatt az egyenes ági visszavezetések általában kudarcba fulladnak. Mi viszont elsősor-

16. térkép : Európa klímaövezetei a würm leghidegebb időszakában

1: állandó jégtakaró, 2: tundra, 3: sztyeppe (egyedül ez lakható!), 4: parktundra, 5: erdőövezet, 6: tengerpart vonala

ban azzal érvelhetünk a magyar elődök ókori jelentősége mellett, hogy szerepük eléri a későbbi ún. civilizációk kritériumait, sőt szellemi színvonaluk több tekintetben meg is haladja azt, ezért általuk az ókor, mint civilizációs teljesítmény sokkal korábbra ugrik előre az emberiség történetében. Civilizáció alatt nem a városi létet magát, hanem a társadalom szellemi életének összességét értve. A városi lét bizonyos társadalmi szervezettséget igényel és ez az alárendelő társadalmaknak valóban sajátja is volt, ami elsősorban a városi szerveztségben nyilvánult meg, de semmivel sem jelenthet alacsonyabb szellemi szintet, ha egy társadalom a mellérendelés szellemében él és fejleszti ismereteit, termeli élelmiszereit és nem a harci eszközök alkalmazásában, hanem azoknak esetleg csak készítésében, illetve azok alapjait jelentő fémek előállításának technológiájában jeleskedik.

A műveltségi időrendhez, amely egyúttal az emberi alkalmazkodás szükségességére utal, felhasználtuk a jégkorszakok időrendjét. A Kárpát-medencében már a mindelőtti időszakban megjelent a modern ember ősemberi elődje, *Homo erectus* műveltséggel. Ám a 450 ezer éve felbukkant Vértesszőlős I műveltsége pattintott kavics szerszámairól – a 150000 évvel későbbi Saint Acheul-i leletről – az acheuli elnevezést kapta. Pedig annál régebbi még a 330000 éves Vértesszőlős II is. Ennek *Homo erectus* szerszámokkal és tűzrakó hellyel tehát már a mindelőtti során és a riss kezdetén megjelent és élt.

Majd az id. budai, illetve a Vértesszőlős III *Homo erectus* 1400 cm³-es koponyacsonttal, emberi lábnyommal, s finomabb szerszámkidolgozás jellemzi. 230000 éves a Vértesszőlős IV. és az ifj. budai műveltség. Kb. 130000 éves a Bükk-hegységben a riss-würm interglaciálisában megjelent Subalyuk műveltség *Homo sapiens* neanderthalis embere, kőszáli kecske vadászattal.

A legutóbbi, a valójában 115 évezrede indult würm jégkorszakot nagy fölmelegedés előzte meg. Aztán kezdetben csak lassan hűlt, ezért pl. Közép-Európában nem érzékelhető a 95 évezrede történt első hidegtetőzése. Folyamatosan hűlt tovább, és 70-65 évezreddel ezelőtt volt a második, immár valódi hidegtetőzése. Majd az azt követő interstadiális után 60–55000 között, az újabb lehűlés kezdetén indult az Istállóskő I és legalább 35 évezrede²⁷¹ követte Istállóskő II. A Szeleták szintén ekkoriban jelent meg, s folytatódott a würm leghidegebb időszakaszán túl, és átnyúlt egészen a 17000 éve megindult fölmelegedésbe, poszt-glaciálisba is (1. térkép).

A würm hidegtetőzése idején kialakult klíma övezeteket a 16. térképen szemléltettük.²⁷²

A fölmelegedése 18-15 évezreddel ezelőtt váltott gyorsuló mértékre, majd még három kisebb-nagyobb

271. Ryan (1998), pp.: 104, 154-158, Oppenheimer (1998), pp.: 30, 37-38, Lorius (1985), p.: 592, 1. Ábra.

272. Ryan (1998), pp.: 188-201.

visszahűlést követően (idősebb dryas JE 10., az ifjabb dryas a JE 9., és egy rövid lehűlés a JE 8. évezredben) a világóceánok JE 7,5 évezreddel ezelőttre érték el a jelenlegi vízszintjüket, azaz ekkorra fejeződött be a jégkorszak fölmelegedése, az északi féltekét borító jég elolvadása.²⁷³ A Fekete-tenger erre az időszakra területének a felére zsugorodott, mert kiszáradt, ám benne édesvízi élet volt. Az utolsó hirtelen olvadáskor a Boszporusz átszakadt és a Fekete-tenger ekkor rendkívüli gyorsan sós vízzel töltődött fel, az esetlegesen a partján lévő emberi települések részben elpusztultak, részben a környezetbe elmenekültek²⁷⁴ (2. térkép).

A Dunántúlon tehát több helyen is ismert a Homo erectus időszak, avagy műveltség kavicskultúrája. Vértesszőlősen koponya töredéket is találtak, immár a korához képest fejlett koponyára utalva: térfogata a későbbi neandervölgyi emberéhez volt mérhető. E leletek kora JE 325 és 275 évezred közötti, s ezek az emberek pattintott kavics szerszámokat készítettek.²⁷⁵ Aztán a würm lehűlésekor már nem csak a Dunántúlon (Tata, Érd, Buda) találunk emberi telepeket, hanem a Bükk-hegységben is (Subalyuk barlang).²⁷⁶ Az emberi leletek e helyeken azonban csak fogakat eredményeztek, a műveltségek pedig határozottan vadász műveltségek voltak, ahhoz igazodó, zömmel kavicsból pattintott szerszámokkal.

Subalyuk vadászott állata a kőszáli kecske volt, ami önmagában komoly fegyvertény, mert az egyik legóvatosabb állat Euráziában, amit még golyós fegyverrel sem könnyű leteríteni.²⁷⁷ Szerszámaikat mousteri szerszámoknak nevezik, és Európában a Dordogne-völgytől a Dnyeperig, majd az orosz síkságot kihagyva, a Kaukázustól a Tien-Sanig találhatók meg a telepeik.²⁷⁸ A bükki műveltség embere túlélte a jégkorszak első komolyabb lehűlését és ipara átalakult a Szeleta emberének műveltségévé, ami egészen a jégkorszak fölmelegedéséig nyomon követhető. A Szeleta műveltséget a gyönyörűen megmunkált nagyméretű, levélformájú lándzsahegyek jellemezték. A Dunántúlon is folytatódtak a korábbi műveltségek, itt találjuk a legkorábbi csonteszközöket is (Tata). A vadászott állat itt a barlangi medve, épp úgy, mint korábban az érdei műveltségénél.²⁷⁹

A Bükk nyugati oldalán mintegy 40 évezreddel a jelen előtt jelent meg a csonteszközöket készítő ember műveltsége. Emberi csontleletet nem találtak, ámde az eszközei alapján a mintegy 5 évezreddel későbbi, franciaországi aurignaci műveltség legkorábbi megjelenésének tekintik. Rá jellemző a legősibb európai,

modern ember génje. Az Istállóskő műveltsége mádra vadászott, csontból finom hegyes eszközöket is készített. És ezek használata máshol csak pár tízezer év múlva következett. Itt találták meg a világ legrégebbi hangszerét, medvecsontból faragott sípot, rajta már ötfogású dallam volt megszólaltatható.²⁸⁰

A Würm tundrai jellegű lehűlését megelőzően a JE 34-35. évezredben jelentek meg a Kelet-Európában kialakult²⁸¹ mamutra vadászó emberek, akik a mamutot követve kerültek be a Kárpát-medencébe. Kifejezetten síkvidéki műveltségük volt, merthogy a vadászott állatuk nem ment 400 m tengerszint feletti magasság fölé. A Kárpát-medencében kellett megélniük vadászott állatuk kihalását, és itt tértek át a tundrai szarvas vadászatára. A korábbi népességgel együtt éltek, mert vadászterületük más volt. A gravetti népe kifejezetten a későbbi lovas nagyállattenyésztő műveltségek szokásai szerint téli és nyári szálláshellyel rendelkezett, merthogy követte a vadászott állata vonulását. A Kárpát-medencében a téli szálláshelyük volt. A bodrogkeresztúri a legrégebbi telepük, majd a Dunakanyarban, a Dunántúl több pontján, Szeged környékén ismertek telepeik. A nevüket a jellegzetes nyílhegyeik alapján kapták.²⁸²

Sárváron a későbbi tundrai vadásznépekéhez hasonló sátrak nyomait ásták ki a régészek. Ők voltak az első sátorlakók.²⁸³ Velük párhuzamosan a dombvidékeken tovább folytatódtak a korábbi aurignaci műveltségek, de fokozatosan átalakulva, mígnem a hideg tetőzésekor ott is megjelentek a gravetti szerszámok. A Pilis több barlangjában találkozunk az barlangi gravetti műveltség²⁸⁴ elemeivel. Emberi leletet azonban nem találtak a régészek, ezért az ember típusára csakis a szerszámaik alapján következtetnek. A két műveltség keveredése itt tetten érhető.

A würm fölmelegedésekor a rénszarvasok északra vonultak és követték őket a gravetti műveltség emberei is. A dombvidéki műveltségek területén a legfelsőbb rétegeket a csapadékos időjárás elmosta, ezért nincs sok adatunk, hogy túléltek-e azok a műveltségek a jégkorszakot.²⁸⁵ Két adattal rendelkezünk: 1. Subalyuk környékén egyéves gyermek csontvázát találták, akiről a kormeghatározás 12 évezredes kort mutatott ki;²⁸⁶ 2. Az újkőkorszakban, mikor a Kárpát-medence síkvidéki folyampartjaihoz (Körös-Tisza) Anatóliából gabonatermelő népesség érkezett, a dombvidéki területeken túlélő emberek mintegy száz év alatt átvették

280. Gáboriné (1980), p.: 178.

281. Don mellett található a műveltségnek a mousteriből gravettibe átfejlődése.

282. Gáboriné (1980), pp.: 207.

283. Gáboriné (1980), pp.: 219-223.

284. Gáboriné (1980), pp.: 244-248

285. Gáboriné (1980), p.: 199.

286. Gáboriné (1980), p.: 173.

273. Kretzói (1990), pp.: 180, 216, 531, Gáboriné (1980), pp.: 124, 138.

274. Gáboriné (1980), p.: 116.

275. Kretzói (1990), pp.: 180, 216, 531, Gáboriné (1980), pp.: 124, 138.

276. Gáboriné (1980), p.: 116.

277. Gáboriné (1980), pp.: 116-117.

278. Gábori (1978), pp.: 37, 39, 68, 81, 135, 262-263, 274-278.

279. Gáboriné (1980), pp.: 119, 169.

az új típusú műveltséget, és kifejlesztették az ún. vonalkerámia bükki műveltségét. Ennek kora a korszerű adatok alapján a JE 9. évezred, azaz JE 8500 körüli. Ez a würm utolsó kisebb lehűlése, mikor Anatólia kiszáradt s onnan a korábbi, már kerámiát készítő műveltségek eltűntek.

A Boszporusz átszakadásakor a Fekete-tenger mentén egyszerre több műveltség is megjelent.²⁸⁷ Jellemzőjük, hogy már a házasított búzát és az árpát ekés földműveléssel termelték, embert formáló edényeket készítettek, ismerték a rézöntés technikáját és alárendelő szemléletük volt: isteneket tiszteltek. A Kárpát-medencében a Duna–Tisza összefolyás mellé telepedtek, és hamarosan fölváltották a virágzó Körös–Tisza műveltséget. Vinča a legjelentősebb telephelyük, ahonnan Vinča műveltségnek nevezik őket. Rezet bányásztak, mert Rudna Glavánál 25 méter mélyre vezető bánya alján korabeli kerámiát találtak.²⁸⁸ Rezet öntöttek immár a JE 8. évezred végén, több mint két évezreddel megelőzve a sumér műveltség megjelenését. A Szegvár–Tűzköves (Szentés) mellett kiásott 7 évezredes szobor vállán rézsarlót lehet látni. Ez is azt jelenti, hogy rezet önteniük kellett, mert természetes rézből ilyen eszköz nem készíthető. A szobor vállán lévő rézsarló egy példányát Zaleszentmihályon, régészetiileg nem datálható helyen meg is találták. (3. térkép.)

Ez a műveltség már írt. Írásjeleiket nem csak a Tatárlakai táblán,²⁸⁹ hanem számtalan cseréptörödéken, nem csak a Kárpát-medencében, hanem a Balkánon több helyen meg lehetett találni. Így pl. Thesszalonikiben, a Karanovó műveltségében, majd Erdélyben is több helyen.²⁹⁰ Torma Zsófia a XIX. században már ástott ki ehhez a műveltséghez tartozó írásjeleket tartalmazó cseréptörödékeket.²⁹¹ Az írásjelek mintegy kétharmada megtalálható a későbbi ún. Lineáris A írásjelei között, aminek a fele viszont a még későbbi Lineáris B jeleinek felelt meg.²⁹² A lineáris A jeleit találjuk meg aztán a ciprusi írásjelek között is. Az itt megtalált írás nem kereskedelmi, elszámoló jellegű, mint a másfél-két évezreddel később megszületett sumér írás, hanem minden bizonnyal vallási emlékeket rögzítő. S a Tatárlakai tábla 13 írásjeléből – mint fentebb láttuk – nyolc megtalálható a székely/magyar rovásírás jelei között.²⁹³

A Kárpát-medencében ekkor három fajta műveltséget találunk.²⁹⁴ A Tisza (Vinča) műveltséggel érintkezett nyugaton az alföldi vonalkerámias műveltség,

áttérjedve a Dunántúlra. Északon a Bükki műveltséget találjuk, ami embertanilag nem hígult fel a tiszai műveltség emberével, de nem vette át annak emberformáló kerámiáját se. Később kottafejes műveltség néven terjedt át a Kárpátokon a Dnyeperig, és alkotta a kukutyini (cucuteny-i) műveltséget JE 6 évezreddel.²⁹⁵ A földművelés mellett az ércbányászat, a fémöntés és a fémfeldolgozás jellemezte a műveltséget, olyannyira, hogy a tőle délre és keletre élő pásztor műveltségeket is innen látták el rézzel.²⁹⁶ (15. térkép.)²⁹⁷

A kottafejes műveltség terjedt aztán tovább Európa nyugati felére, ahol faluközösségek és mellérendelő szemlélete, istenek hiánya jelezte. Childe ezt a műveltséget öreg-európai, ill. Duna I és Duna II műveltségnek nevezte, és kiemelte békés jellegét, meg azt, hogy más forma mezőgazdaságot folytatott, mint a korabeli folyamközi, ill. balkáni műveltségek. A gabonatermelés során kimerült földet itt elhagyták, de előbb betelepítették erdővel, majd amikor az megerősödött, az erdőt fölégették és visszatértek. A hamuval ugyanis visszakerültek a termőföldbe a kilúgozott elemek.²⁹⁸ Nem a folyamközi tellek (lakódombok) jellemzik az itteni településeket, hanem időszakonként odébb költöztek, majd tovább, majd vissza, de nem pontosan ugyanarra a helyre.

Erre az időre az orosz sztyeppe pásztornépei befogták a lovat s kialakították a harci baltát, kezdetben kőből, később rézből. A JE 6. évezred közepén megindult délnyugat felé az első kurgán invázió.²⁹⁹ Ennek forrása az orosz sztyeppe déli peremén élő halomsíros műveltség volt. E során a harcibaltások fölégették a balkáni műveltségeket, és megjelent ott is a sztyeppén ekkorra már egyeduralkodó társadalmi tagozódás és annak jele: a gazdag ember sírja a szegény mellett. Különösen gazdagok voltak azok a sírok, melyek fölé hatalmas dombot – kurgánt – emeltek, ahová a főnököt temették, gyakran udvaroncaival és ágyasaival egyetemben. Az első kurgán invázió még mindent fölégett, és pásztor műveltséget vitt a korábbi földművelő helyére.³⁰⁰

Az inváziót követően néhány emberöltővel később azonban újra helyreállt a földművelés, hogy aztán a következő, a második kurgán invázió idején, a JE 5,5 évezreddel, a lovas kocsi birtokában, már ne égensék föl azt, hanem rátelepedve, úr és szolga viszonyt teremtvé folytassák az alárendelő szemléletű műveltséget.³⁰¹ Ennek a forrása az orosz sztyeppe északkeleti területe, a Volga és Káma vidéke volt. A korábbi

287. Mellaart (1981), pp.: 101, 248-248.

288. Renfrew (1978), p.: 209.

289. Forrai (1994), pp.: 24-26, Gimbutas (1982), p.: 88, Rudgley (1999), p.: 59.

290. Gimbutas (1991), pp.: 310-347, Rudgley (1999), pp.: 59-70.

291. Forrai (1994), pp.: 24-26.

292. Rudgley (1999), p.: 70.

293. Forrai (1994), p.: 25.

294. Makkay (1982, pp.: 47-67, Kalicz (1970), p.: 43.

295. Gimbutas (1991), p.: 103, Gimbutas (1982), pp.: 33-36.

296. Gimbutas (1991), p.: 361.

297. Cser (2000), p.: 142. Vö.: Sherrat (1998), p.: 168, Gimbutas (1991), pp.: 358-359.

298. Childe (1954), pp.: 62.

299. Gimbutas (1991), pp.: 358-359.

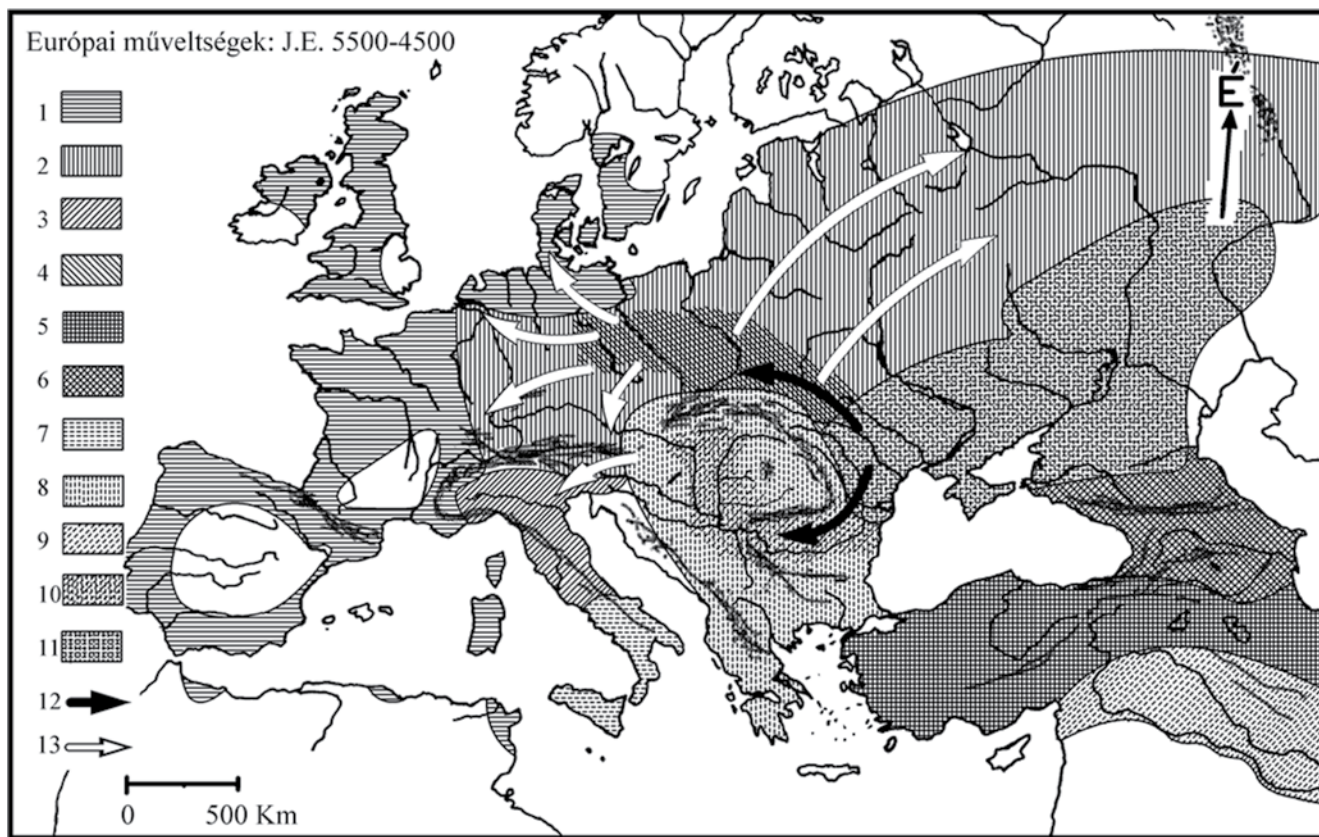
300. László (1974), p.: 75.

301. Gimbutas (1982), p.: 34, Gimbutas (1991), p.: 385, Sherrat (1998a), p.: 169.

faluközpontok közösségi házai átalakultak urasági erőddé, ahol már az urak hitének megfelelő formájú kerámia és rézeszközök sorozata készült. Ám ebben az időszakban jelent meg ezen a területen a bronz is, amihez, a környezet bronzával ellentétben, ötvöző elemként nem arzént – később ónt – használtak, hanem antimont.³⁰² A Kárpát-medence antimon bronzának a minősége olyan jó volt, hogy később még a vaskorszak megérkezését is késleltette, mert a Kr. e. 5. évszázadban ez a bronz még mindig olcsóbb és jobb volt, mint a korabeli vas.³⁰³ A második kurgán invázió elsősorban a Kárpátokon belül a Tisza és a Duna mentén haladt északra, majd nyugatra, de nem hatolt be a dombvidéki műveltségi területekre. Ugyanakkor a Kárpátoktól északra is haladt, és ekkor a Dnyeper keleti oldalától a vonalkerámia műveltsége északra, északkeletre 'menekül', és az Ural nyugati területeit foglalja el.³⁰⁴ A glottokronológiai eredményekkel összhangban ekkor távozhatott az 'ugor' műveltség Európa közepéről, és kezdett a nyelve lepusztulni, hogy

mára mintegy harminc nyelvjárásban csak töredékében tartalmazza mindazt, amit a magyar nyelv még ma is bír (17. térkép).³⁰⁵

A harmadik kurgán invázió forrása immár a Kárpát-medence nyugati fele. JE 5 évezreddel indult el Somogyvár-Vinkovciból az ún. harangedény műveltség nyugatra, teljessé téve Európa indoeurópaizálódását.³⁰⁶ Ezzel egy időben jelent meg – ettől függetlenül – a már sumér nyelvűnek mondható műveltség a Folyamközben. A Kárpátok északkeleti területein – a medencén belül és kívül egyaránt – a vonalkerámias műveltség szinte érintetlenül továbbélt eddig. Ez több mint három évezredes viszonylag egységes fejlődést jelent. Ennek magva a bükki műveltség volt, aminek a maga korába a Felvidéken, egészen az Alföld pereméig, majd Erdélyben több mint 700 telepe ismeretes.³⁰⁷ Ha egy műveltség ennyi ideig viszonylag folyamatosan fejlődhet, akkor a műveltséghez tartoznia kell egy viszonylag fejlett nyelvnek is. Ha a továbbiakban nem találkozunk olyan eseménnyel, aminek során ez a mű-

17. térkép: A vonaldíszes kerámia műveltségének 'menekülése' a kurgán betörés előtt..

1: nyugat-európai megalit műveltségek, 2: szalagdíszes kerámia terjedése, 3: észak-olasz csoport, 4: a szalagdíszes, azaz a kottafejes kerámia műveltsége forrása, 5: anatóliai kora-bronzkorszak műveltsége, 6: kaukázusi kora-bronz korszak műveltsége, 7: dél-olasz műveltségek, 8: kárpát-medencei fémutánzó kerámia, bronzkori műveltség, 9: folyamközi városi műveltség, 10: kurgán műveltség terjedése a Kárpát-medencében, 11: sztyeppei kurgán műveltség, 12: 2. Kurgán mozgás, 13: szalagdíszes műveltség menekülése.

302. Bárczi (1999), p.: 10.

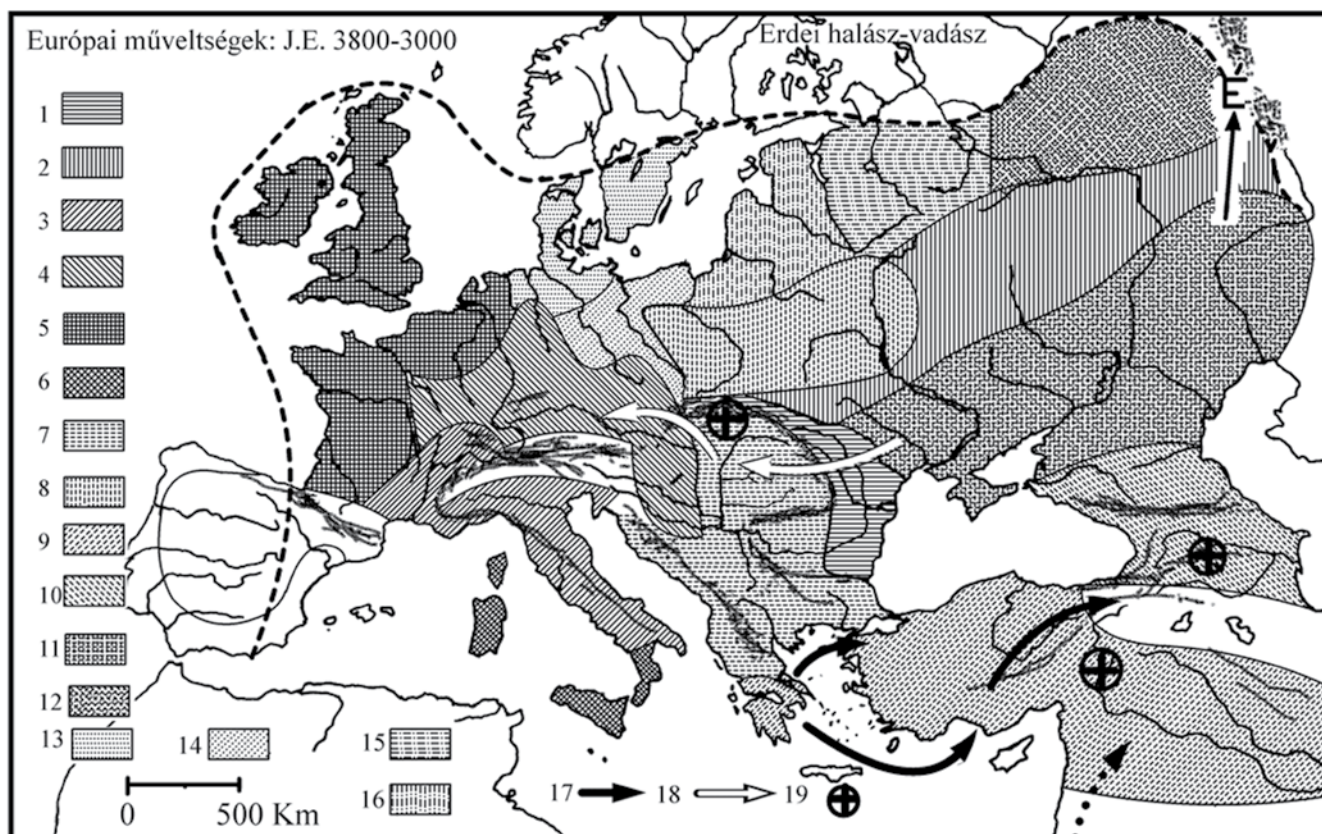
303. Bárczi (1999), p.: 11.

304. Sherrat (1998a), p.: 169.

305. Cser (2000), p.: 144. Vö.: Sherrat (1998b), p.: 169. Gimbutas (1991), p.: 385.

306. Gimbutas (1991), pp.: 392-393. Renfrew (1987), pp.: 86-93, László (1974), p.: 94.

307. Gimbutas (1991), p.: 43.

18. térkép: Európa a bronzkor végső szakaszában.

1. Cucuteny műveltség, 2. Abasevő műveltség, 3. Rhoni-Appennin műveltség, 4. tumulus temetkezés műveltsége, 5. késői Wessex műveltség, 6. dél-olasz műveltség, 7. kárpáti és balkáni bronzművesség, 8. Trzciniec műveltség, 9. városias műveltségek, 10. Kaukázus műveltsége, 11. sztyeppei pásztor, gerendasíros (kurgán) műveltség, 12. uráli bronzművesség, 13. északi bronzművesség, 14. késői Unetice műveltség, 15. észak-keleti bronzművesség, 16. késői szalagdíszes műveltség, 17. a harci szekér terjedését kísérő népmozgás, 18. harci szekér európai terjedése. 19. korai vasgyártás. Szaggatott vonal: bronzművesség határa. Pontozott nyíl: az egyiptomi XIX. dinasztia hódító útja.

veltség kiirtódott volna, akkor a területen élők nyelvén még ma is meg kell találnunk a hosszú ideig feltett műveltség nyelvét, utódnnyelvként.

A harmadik kurgán invázió most sem érintette az Északkeleti-Kárpátok környezetét. Sőt, az egységes sírokat, azaz a gazdagok sírjának a hiányát egészen a Kr. e. VII. századig megfigyelhetjük, elsősorban Erdélyben.³⁰⁸ Ekkorra már felbukkantak a kimmerek is, akiknek a vezértörzse erre a területre telepedett be, amikor a szkíták Kr. e. 700 körül sztyeppei terülről elüldözték őket. Ez idő tájt a Dunántúlon már az urnasíros műveltséggel találkozunk. Ez hatott a későbbi etruszk területen élő Villanova műveltségre, ahová ugyanakkor Erdélyből szállítanak rezet.³⁰⁹ Érdekes, hogy nemcsak a fémeket szállították, hanem vele együtt ment a mester és a családja is, ott dolgozta fel a fémeket, majd évtizedek múltán visszaért eredeti telephelyére. Ez nem olyanfajta kereskedelem, mint amilyen Folyamközben folyt! Az erdélyi területeken ekkoriban terjedt el a csónakos temetkezési mód két

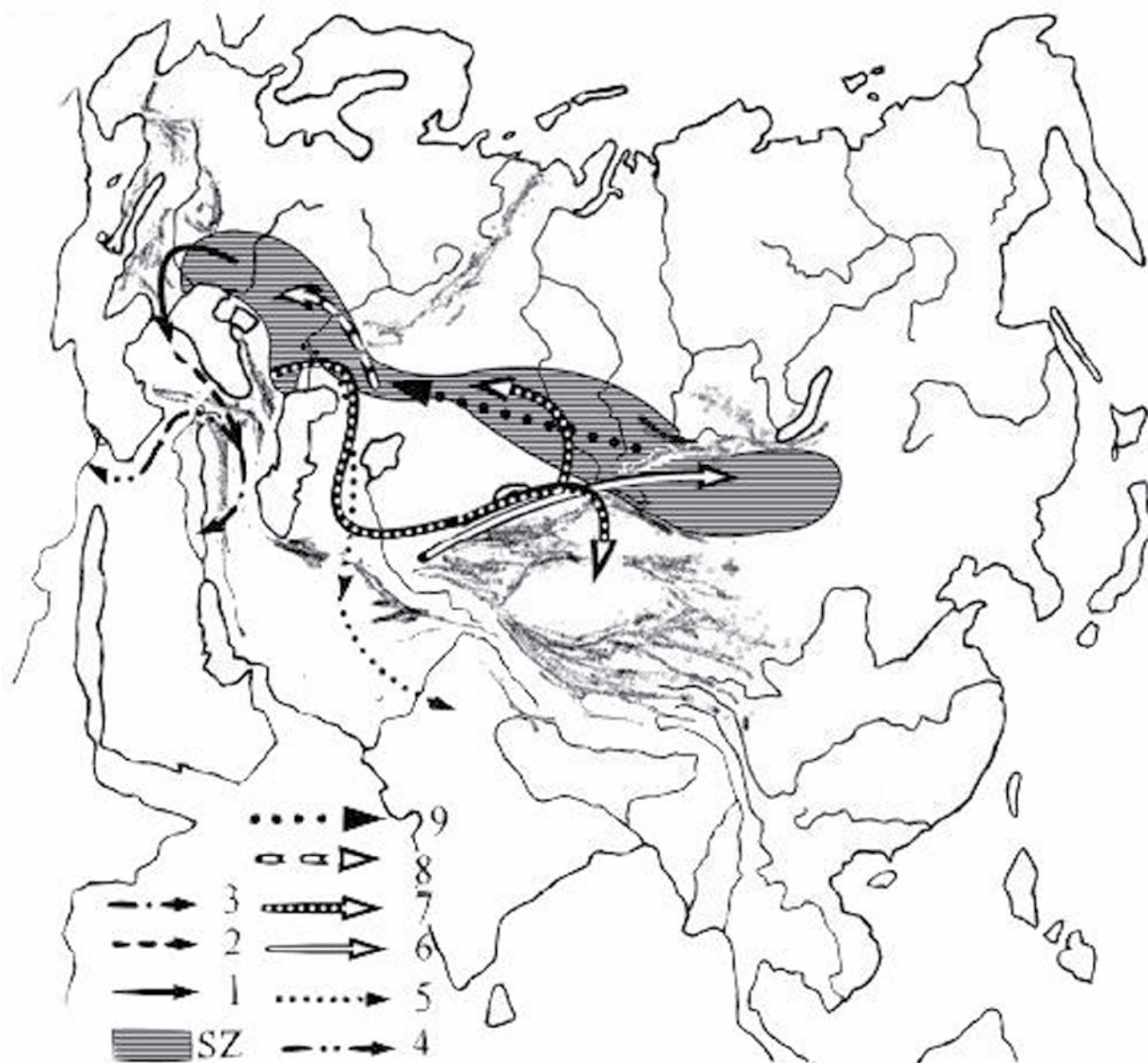
lélekszimbólum madárral a csónak két orrában (18. térkép).³¹⁰

A III. kurgán vándorlás idején a sztyeppe lovas pásztorai immár elhagyják Európát. Útjuk minden valószínűség szerint a Balkánon át vezethetett Kis-Ázsiába, majd onnan tovább részben délre, de zömmel délkeletre. Ebben az időben ötvöződik Irán korábbi ragozó nyelvű lakossága a pásztorok mítoszaival, nyelvével, majd jelenik meg az összeomlott Indus-völgyi 'civilizáció' romjain az a pásztor népesség, mely később India szanszkrit nyelvű és vegyes hitű, de szigorúan hierarchikus rászokba tömörített társadalmát jelentette. A föltételezett vándorlást a harci szekerek elterjedésével ábrázolhatjuk leginkább (19. térkép). A térképen alkalmazott jelzések a következők: 1: Kurgán harci szekér terjedése a dél-orosz sztyeppe felől a Balkánra JE 4000 körül. Belőlük lesz aztán a Mükéné királyság. 2: Harci szekér Anatóliában, JE 3900 körül. Kései utódai a hettiták. 3: Harci szekér a Zagroszba: Kassiták JE 3700 körül. 4: Harci szekerek JE 3500 körül Egyiptomba: hükszoszok. 5: Pásztornépek

308. László (1974), p.: 82, Taylor (1998), p.: 378

309. Bárczi (1999), p.: 11.

310. Cser (2000), p.: 150. Sherrat (1998b), Gimbutas (1991), Glatz (1995) uo.

19. térkép: A harci szekér terjedése keletre a Kr. e. 2. évezred kezdetén.

Iránba és Indiába: JE 3900-3700. 6: Turkok mozgása: J. e. 4000-3800. 7: Szkíták mozgása: J. e. 3000-2900. 8: Tocharók mozgása J. e. 3900 körül. Ők nyomhatták meg a turkokat keletre. 9: A tocharók ágából jöhetett létre a későbbi szkíta, mivel északnak fordult. Vonalkázva az akkori sztyepei terület.

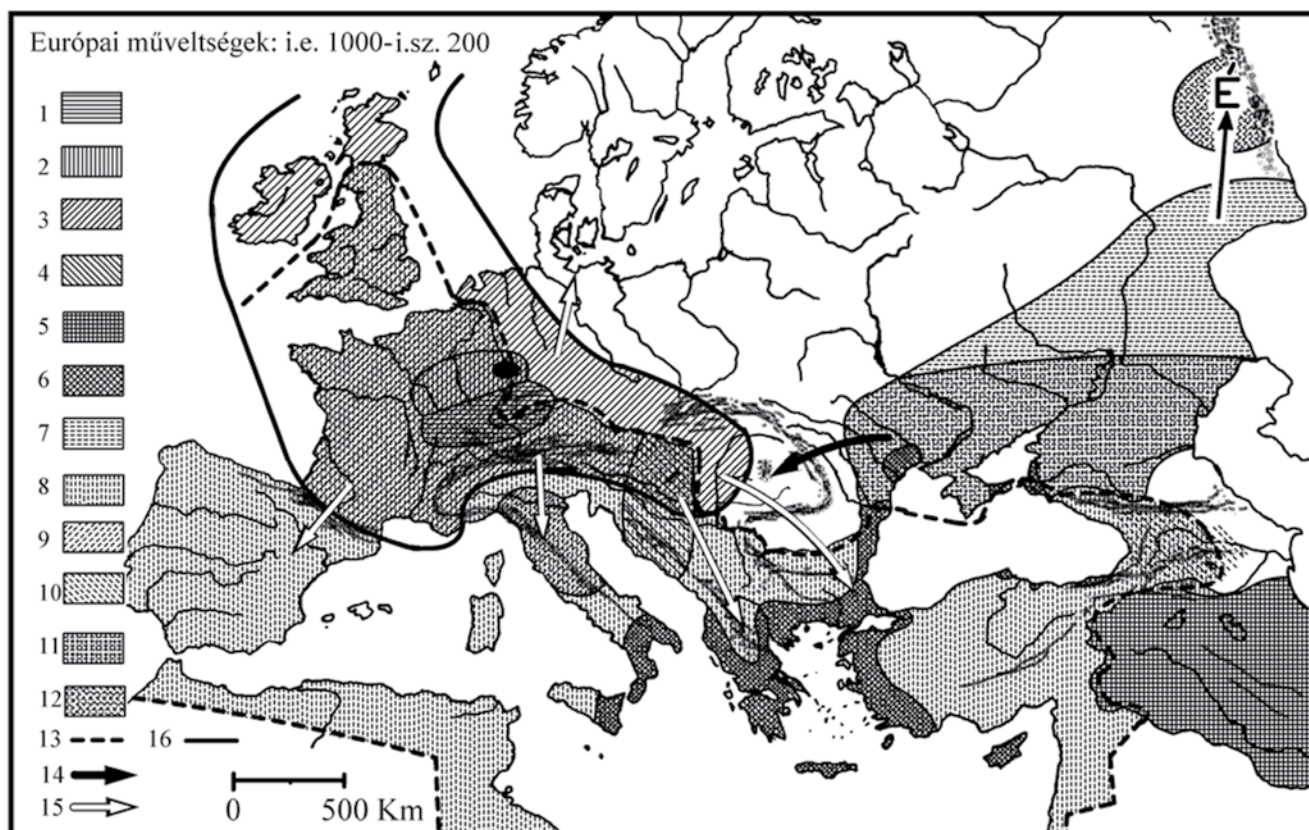
A vaskorszak küszöbére érkeztünk. A Kárpát-medencében azonban nem ez az az időszak, amikor legelőször vasat öntöttek. A Tatra térségében már a JE. 4. évezred elejéről ismert vaskohó.³¹¹ Ennél sokkal korábban ismertek olyan kemencék, amelyeknek a hőmérséklete már 1600 °C fölött lehetett, ami a vas olvasztásához kell.

Korábban még a vas tárgyakat szivacsos vasból kalapálással készítették el, mert a fémfeldolgozó, fémöntő műhelyek nem voltak képesek a vas olvadáspontjára

311. Taylor (1998), pp.: 377-378.

fölmelegíteni a reakciós elegyet, és a vas szivacsos formában redukálódott az érceiből. A Kárpát-medencében mégsem terjedt el ekkor a vasolvasztás, mert a vas eszközök önmagukban alkalmatlanok voltak, pl. fegyverként mindaddig, amíg az acélt föl nem találták. S a Kárpát-medence bronza pedig annyira jó minőségű volt, hogy egyszerűen nem volt még szükség a vasra. (20. térkép.)

A szkíta időkben a Kárpátok északi-keleti környezetében nyugalmat találunk. Ugyan föltehető, hogy a szkíták 'hatalma' átmenetileg kiterjedt erre a területre is, de a műveltséget illetően semmiféle drasztikus átalakulást nem lehet kimutatni. Herodotos maga is írta, hogy a szkíták nem egységesek, számtalan velük együttműködő, esetleg nekik adózó törzs tartozik alájuk, akiket egyaránt szkítáknak neveznek, de ezek akár meg is tagadhatják a szkíták katonai támogatását —

20. térkép: Európa vaskorszaka

1. Hallstatt műveltség, 2. Le Tène műveltség, 3. kelták, 4. illírek, 5. Pártus birodalom, 6. görögök, 7. lovas-nomád műveltségek, 8. Római birodalom, 9. etruszkok, 10. örmény-grúz, 11. szkíták, 12. Andronovo műveltség, 13. a római birodalom határa, 14. lovas-pásztor műveltség terjeszkedése, 15. kelták terjeszkedési irányai, 16. a kelta műveltség határa. (Taylor (1998), p.: 374, Todd (1998), p.: 449, Nagy (1995), pp.: 38-52.)

mint ahogy ez Dárius hadjáratok meg is történt.³¹² A szkíták sztyepei uralma a Kr. e. 3. században megroppant, és a szarmaták elől részben Iránba vonultak, ahol megalapították a médek birodalmát,³¹³ míg másik részük a Kárpátokon belülrre telepedett, ahol a helyi lakosságban feloldódtak.³¹⁴

Érdekesség, hogy a szkíták egyenes utódai az alánok leszármazottai, az oszéték,³¹⁵ és ők, a kardot istenítők, a kovácsot is istenítették — és a sztyeppen nincs fa, hogy kovácsolni lehessen. Ez lehetett a szkíták korlátja is: nem volt korlátlan mennyiségű nyílhegyük! És ugyanezért azokat, akiktől beszerezték, azaz fémműves elődeinket is isteníthették, s ami lényegesebb számunkra, hogy szerepükben meghagyták. Mert az isteni szimbólum kard imádata tehát a sztyepei kultúrákban igen mélyen gyökerezik.³¹⁶ A kardimádat Sulimirski szerint az iráni nyelvű pusztai népeknél egészen szokványos. Ennek igazolására Hérodotoszt idézi, miszerint az észak-pontuszi tartomány szkítáinál a vaskardot, a 'szkimitárt' a hadisten, a szkíta

Árész³¹⁷ képmásának tekintették. Amint Claudius Marius Victor 5. századi marseille-i rétor is Alethia³¹⁸ című művében említést tesz az alánok 'primitív' vallásáról, hogy a korabeli alánok áldozatokat mutattak be őseik tiszteletére, és a kard az ősi alánok vallásában is központi helyen állott. Sőt a kard sokkal több ajándékot kívánt, mint más istenségek. Árésznek hadifoglyokat is áldoztak.³¹⁹ Bachrach a kardkultuszt még a nem indoeurópai hunoknál is kimutatja, mivel azt átvették alán-származata szomszédjaiktól.³²⁰

A kardkultusz aztán az 5-6. században a Nyugat-Európába telepedő alánokkal megérkezett nyugatra is. E kereszténység előtti alán-származata vallás a csupasz kardot, ill. az általa képviselt természetfölötti erőt központi helyre tette.³²¹ Sőt, itt már csak az a harcos sajátíthatja el

317. Sulimirski (1970), p.: 36; Hérodotosz 4.62; de Sélincourt (1972), p.: 190.

318. Schenkl (1888), pp.: 335-498, II. 189-200; Bachrach (1973), p.: 31-32; Courcelle (1948), p.: 221. Werner (1956), p.: 16 marseille-i alán temetésekről.

319. Az emberáldozat más rendben történt, mint az állatáldozat: minden századik férfi fogoly fejére bort öntöttek, nyakát tál fölé elvágta, a tálat vérral a halomra tették, a kardot vérral öntözték. Ennek legendáiból jöhet a vérral telt Szent Grál edény, ill. kehely története. Vö. Littleton (2005) 8. és 9. fejezetet.

320. Bachrach [1973], p.: 111.

321. A kardot itt már nem földbe szúrva ábrázolták, hanem kőbe zárva.

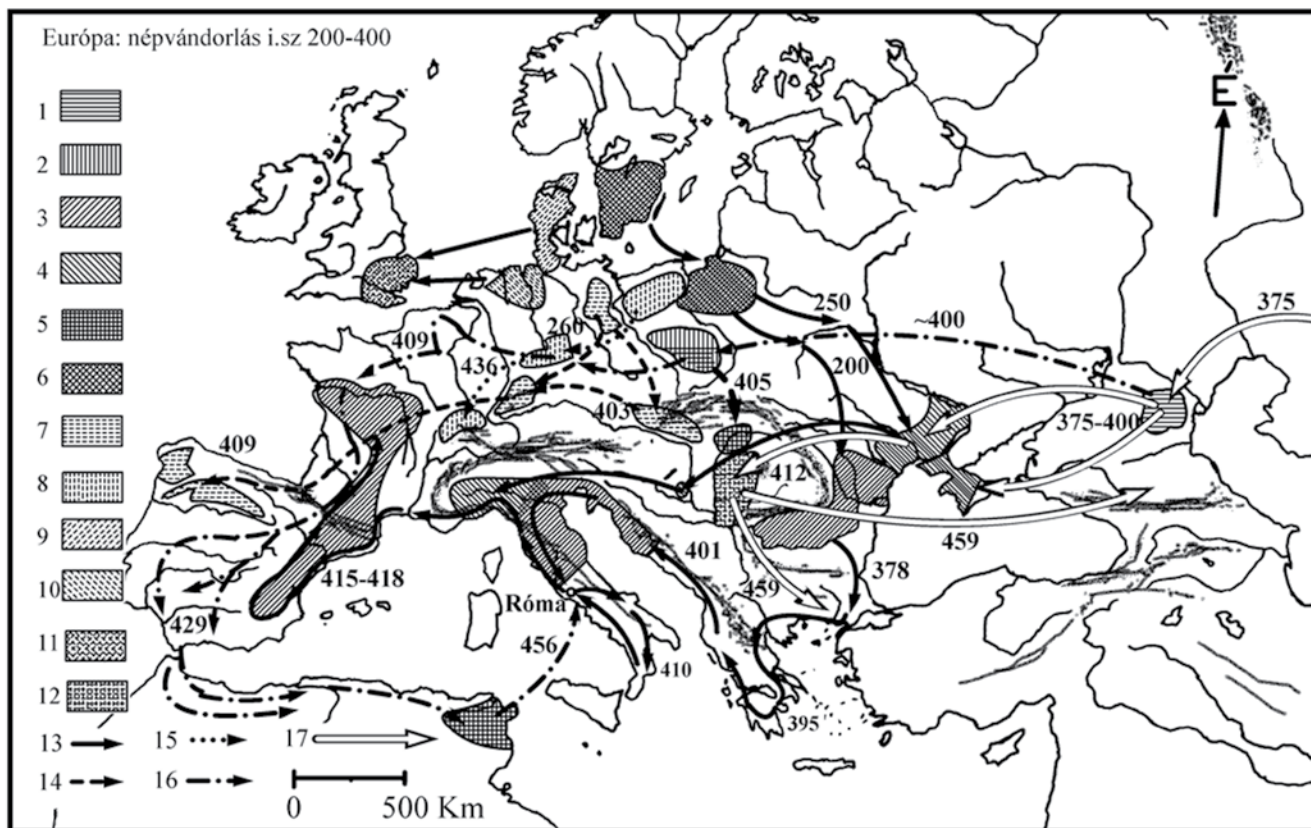
312. Hérodotosz 4:87, p.: 243, Taylor (1998), p.: 381.

313. Ascherson (1996), pp.: 223-224.

314. László (1974), p.: 103.

315. Littleton (2005).

316. Hérodotosz 4.59-62; de Sélincourt 1972:290-291.

21. térkép: Európa a népvándorlások első szakaszában, Kr.u. 200-450.

1. alánok, 376-ban. 2. vandálok 400-ban. 3. vizigótok 270-376, 401, ill. 407 után. 4. ostrogótok 200-375, 400, ill. 452 után. 5. alán-vandál szövetség. 6. gótok szétválásuk előtt. 7. suevik 170, 200-403, ill. 411 után. 8. burgundiák 160-250, 250-436 ill. 443 után. 9. herulesek. 10. szaxonok. 11. angolok. 12. hunok 412-454. 13. a gótok vándorlása. 14. a suevik vándorlása. 15. a burgundik vándorlása. 16. az alán-vandál szövetség vándorlása. 17. a hunok mozgása. A mozgás melletti számok azok időpontját jelzik.

tökéletesen hivatása művészetét, aki képes kardot kovácsolni magának. S jöllehet a kőbe zárt kard motívumának e vetülete a keresztény kort megelőző időkből való, nem jellegzetesen alán-szarmata eredetű. Inkább a széles körben elterjedt észak-európai kovácsszimbolika megnyilvánulása.³²² Valószínű, az alánoknál s szarmatáknál ugyanez a hagyomány élt. S ez mind a széleskörűen elterjedt észak-európai kovácsszimbolika megnyilvánulása. Ahogy a kőbe zárt kard történetét a hadistent földbe szúrt karddal tisztelő galliai alánok vallása átalakította, ugyanúgy a Grál legendák kialakulását a varázskupáról szóló történetek hatásának tekinthetjük.³²³

A kard egyfajta világengely (axis mundi), szent, központ, ahonnan a törzs származik. A szent kardot a kőből kihúzó aktus a harcost elválaszthatatlanul összefűzi a szent kiindulóponttal. Együttal felruhazza a fegyver természetfeletti erejével és teljes jogú harcossá teszi.

322. E szimbólumrendszer jelenik meg a Kalevalában Wayland kovács történetében, és egyéb olyan regékben, ahol isteni vagy félisteni kovácsok őrzik az ércet fémme alakító mágikus tudomány művészetét, hogy a harcosok miként alkalmazhatják e tudást a gyakorlatban. Így például Arthur kihúzza a kardot az üllőből, s Perceval szinte 'újra kovácsolja' a Grál-kard törött darabjait, amikor összeilleszti őket. A kovácsmesterség jelképéből kovácsolja meg a saját kardját, és Siegfriedhez hasonló jártasságot mutat a mesterségben.

323. Az alán hitben a kupához és egyben a hordozó nárt-családhoz kötődő fő istenség a Napisten. A kupa az Alagáta-nemzetségről, az uralkodói szereppel felruházott nárt-családról a Borata családra, a

Eme időszakban ritkul meg a Kárpátokról keletre ismert Przeworsk és később ikertestvére a Cjernjakov műveltség.³²⁴ E két műveltség emberei – bár hátrahagytak katonasírokat is, lovas katonákat rejtve – zömmel közepesen gazdag emberek egalitárius telepeit alkották. Mozaikszerűen, hihetetlen változatosságot mutatnak fel, ezért a kutatók képtelenek egységes nép alá rendelni őket. Ellenben mindezen sajátosságok megfelelnek a mellérendelő társadalomnak, amely a magyarságot jellemzi. Telepeik a Tiszától keletre a Dnyeszterig, délen a Dunától kezdve északon az Odera és a Visztula völgyéig voltak. Véglegesen az V. század elején, a hun időkben tűnik el ez a műveltség innen – és alakul más-sá, vagy költözik el.³²⁵ (21. térkép.)³²⁶

S ha folytatjuk a Kárpát-medence keleti területei régészeti anyaga időbeli feldolgozását, azt látjuk, hogy marhapásztor nemzetségre szállt. Lásd Littleton és Thomas (1978), p.: 517. Az utóbbi nemzetséghez társuló istenek a tűzhely és a víz istensége, melyeket a nárt mondákban Szatana, ill. Batraz/Don Bettir képvisel. Lásd Abaev (1960), pp.: 12-14. Dumézil megjegyzi, hogy noha a nártoknál a hadistenhez az Ahszartaghta-család, vagyis a második szerepkör nemzetsége kötődik, a többi nemzetség csöppet sem kevésbé harcias. Lásd Dumézil (1930), p.: 19.

324. Cunliff (1998b): p. 452.

325. Todd (1998), p.: 452.

326. Cser (200), p. 162. Vö.: Howarth (1995), belső fedőlapon.

az írott történelmi időkben sem kerül ez a terület elnyomó hatalom igája alá. A kimmerek vezértörzse hatalmuk vesztesékor ide érkezik és beolvad. Ugyanez látszik a szkítáknál néhány évszázad múltán. A kelták megjelentek ugyan a terület nyugati részén, de jelenlétük nem feltétlenül uralmi jellegű, és a rómaiak elleni harcuk vereségét követően ugyancsak a terület északkeleti részére menekültek, és ott beolvadtak.

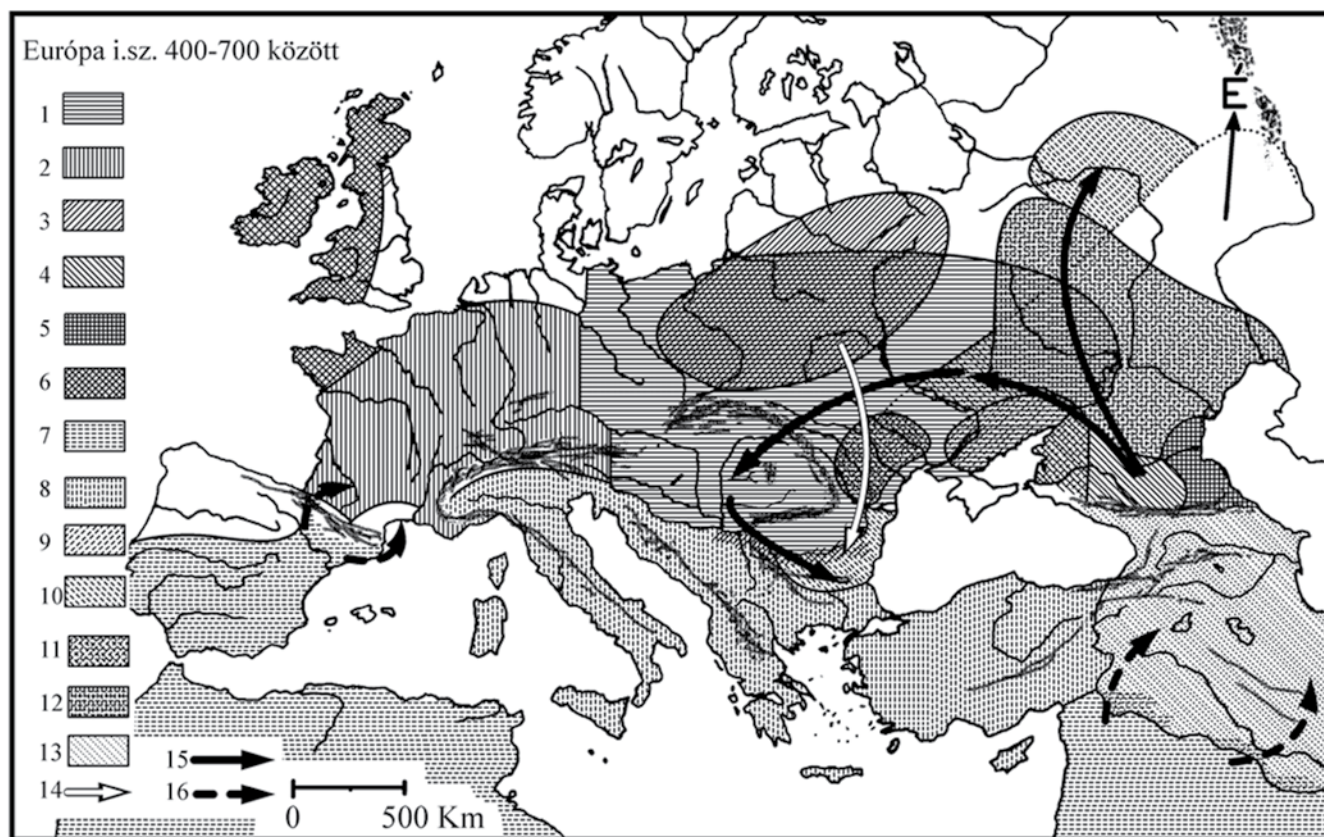
A szkítákat a szarmaták és a dákok követték. Az ő hatásuk már annyiban jelentkezett, hogy megszűnt a sírok egyformasága Erdélyben, de a népesség átalakulásáról még ekkor sincs hírünk. Ekkor Erdély a dákok érdekeltségi területévé vált, de nem alakult ki ekkor sem igazi dák uralom. Ugyanakkor Josephus Flavius úgy értesült, hogy e területen egyistenhit uralkodott.

Eközben nyugatról a kelták látogattak a Dunántúlra, majd a műveltségük (a halott hamvasztása) fokozatosan elterjedt a keleti területeken is, de a népesség átalakulása még ekkor sem figyelhető meg. A népességben a bükki kultúra utódnépe, a crô-magnon B

cékhez hasonlóak, amelyet pl. Jósavfőnél még nemrég is lehetett találni.³²⁷ (21. térkép.)³²⁸

A rómaiak sem kívánták átlépni a Dunát, kiterjeszteni hatalmukat a keleti területekre, noha a Fekete-tengerhez vezető szárazföldi út biztosításában érdekeltek voltak és erre lépéseket is tettek. A rómaiak a Kr. u. első században kiszorították a keltákat, akiknek utolsó csoportja az északi Felvidékre költözött, és az ottani népességbe beolvadt.³²⁹ A rómaiak átalakították a Dunántúl műveltségét, de ők sem okoztak komoly mértékű lakosságcsereket. Ugyan a hatalmukat átmenetileg kiterjesztették az erdélyi terület déli részére, de ez az uralom nagyon rövid idejű volt. Az ide telepített katonai erő szíriai volt, ezért utódnyelvként nem a latinnal analóg románt, hanem valamilyen arab nyelvet várhatnánk. Így a románok nyelve innen nem eredhet.

Mindezekből arra következtethetünk, hogy a genetikai jegyek ezen ideig a számos betelepülés ellenére sem nagyon módosulhattak, hiszen a betelepülők számára nyoma töredéke lehetett az eredeti lakosságának. Ezen a

22. térkép: Európa a népvándorlás második szakaszában: Kr.u. 500-700

1. Avar birodalom a legnagyobb kiterjedésekor, 2. Frank birodalom, 3. szlávok, 4. alánok (szabirok?) területe, 5. szabirok (?) területe, 6. ír-kelta, 7. Arab kalifátus, 8. Bizánci (Római) birodalom, 9. Dentu-Magyar (Padányi), 10. Bolgár töredékek, 11. Etelköz, 12. Kazár birodalom, 13. Perzsa birodalom, 14. szláv törzsek mozgása, 15. bolgár törzsek telepítése, 16. muzulmán terjeszkedés.

még mindig meghatározó mértékben megtalálható. És a vaskohászat erőre kapott már ebben az időszakban. De a vaskohók itt sem olyan hatalmas üstök, mint amiket ma használnak, hanem a faszénégető kemen-

327. Cser (2000), p.: 5. Vö.: Nagy (1995), pp.: 70-74, ill. Padányi (1989), Dümmerth (1977) és Baráthosi Balogh (1976) leírásaival.

328. Cser (2000), p.: 165, Nagy (1995), pp.: 70-74, ill. Padányi (1989), Dümmerth (1977) és Baráthosi Balogh (1976) leírásai alapján

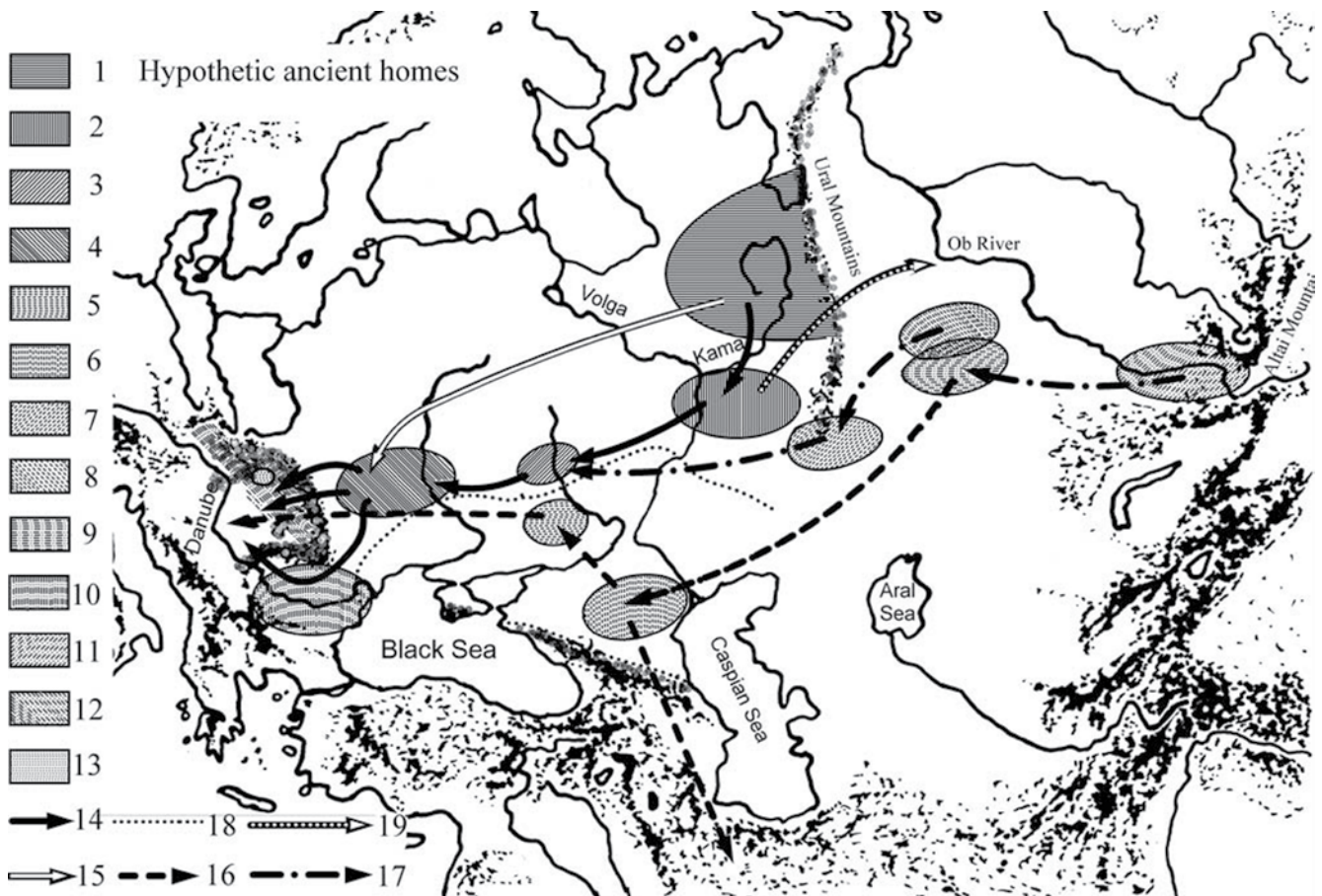
329. Szabó (1971), p.: 17.

területen tehát a lakosság zömében eredeti, a jégkorszak utáni embertani jegyeit megőrizhette. Ha ez a jegy az Eu18 (M173) és Eu19 (M17) génjelzőket mutatta fel, akkor ezek a génjelzők ebben az időszakban továbbra is itt jellemző mértékben megmaradhattak.

A rómaiak végül is mai időszámításunk kezdete környékén kerültek csak be a területre, majd itt találkoztak a szarmatákkal, akik mellett keletről – föltehetően a Kárpátok külső pereméről – megindult egy helyhez kötött földművelő társadalom betelepülése. A szarmata jelenlét régészeti leletekben elhanyagolható mértékű. A rómaiak idején kezdődött meg tehát a Kárpátokon kívülről való betelepülés, és szarmata törzsnek vélték a régészek azokat, akik Kr. u. 270 körül az Alföld északi peremére telepedtek be, de sírmellékleteik között nem volt fegyver. Olyan szarmata törzset még más régész nem talált, amelyiknek a sírjaiban ne lett volna fegyver. Ezekében nem volt.³³⁰ A szarmatákat az általuk felfegyverzett őslakosok a végén levertek. Ekkor északról megindult a germán törzsek délre telepe-

dése, és a Kárpátokon belülre előbb a vandálok, majd 400 körül a hunok elől menekülő ostrogótok telepedtek be a dunántúli sztyeppei jellegű területekre. Őket aztán a keletről beáramló hunok tovább kergették (Kr. u. 405). A hun betelepülés is csak a sztyeppei területeket érintette, ott sem százazres, hanem csak néhány tízezres tömeget, miközben a Medence lakossága több százazres lehetett. Az ostrogótok távozását követően a Dunántúlra folytatódott a lakosság betelepülése. A hunok összeomlása (456-458) után érkeztek a longobárdok (500), akiket aztán az avarok tessékeltek ki (Kr. u. 558), ill. olvasztottak magukba.

Mindezen időkben a Kárpátok északi és keleti peremén nem tapasztalható népesség változás, műveltségváltás. A bükki műveltség lakosságát még mindig itt érezhetjük, ezért a nyelvének erre az időre még itt föllelhetőnek kell lennie.³³¹ Az egyetlen komolyabb mértékű változást az jelenti, amikor 670 körül az ún. griffes-indás nép áramlik be a Kárpát-medencébe, és telepszik le a földművelésre alkalmas terüle-

23. térkép: A magyarok korábban elképzelt őshazái és vándorlásai.

1: Voloszozó műveltség, 2: Ananyinó műveltség, 3: Levédia, 4: Etelköz, 5: Avarok (Dentu Magyaria), 6: Kaukázus – Ingus-folyó, 7: Magna Hungaria (Baskíria), 8: Ob-folyó Kr.e. 1. évezred, 9: Ob-folyó az Altájból érkezvén, 10: Dunai bolgárok, 11: Altáji őshaza, 12: Kárpát-medencébe érkezés, 13: Bükki-műveltség, 14: Nyugat-Urálból a Kárpát-medencébe vezető ligetes-sztyeppei út, 15: Voloszozó műveltségből vezető közvetlen út Etelközbe, 16: Avar területről vezető út, vándorlás a Kaukázusból és a Kaukázusba, 17: Altáji őshazából vezető út, 18: Kazár uralom határa, 19: Ugorok vándorlása az Ob-folyóhoz.

330. László (1974), pp.: 156-157.

331. Cser (2000), p.: 161.

teken.³³² Eredetüket a Volgához teszi László Gyula, ám megjegyzésre méltó, hogy a griffes-indás műveltség népére semmi olyasmi nem jellemző, ami a korabeli Volgai népességet meghatározta.³³³ Így pl. nem találjuk meg náluk azokat az edényeket sem, ami a Volga mellett települőket a környezetüktől megkülönböztette. A griffes-indás jelzőt a sírmellékleteken talált hímzés alapján kapták. Ez azt jelenti, hogy a műveltség felfogása nagymértékben egyezett a későbbi magyarságával: nem azokat a jelképeket hímezték az eszközeikre, ruháikra, amik a sztyepei nagyállattenyésztőket jellemezte, hanem olyanokat, amiket a letelepedett, a földműves ember használt. László Gyula bennük látja a magyarság első hullámát. Ez elfogadható azzal a megszorítással, hogy nem a Volga mellől, hanem esetleg éppen csak a Kárpátok szomszédságából indultak és telepedtek a Kárpát-medencén belülre, de a korábban már itt élő, velük ősidőktől fogva szomszédos, ugyancsak magyarul beszélők mellé s közé.

Az avarokat Kr. u. 800 körül nyugatról a frankok verték le, keletről pedig a turk törzs, a bolgár terjesztette ki hatalmát a Kárpátokon belülre (Kr. u. 803).³³⁴ Ekkor tűnt fel a sztyeppén az a katonatörzs, akik később Árpád honfoglalóiként a Kárpát-medencébe költöznek 895-896-ban. A hivatalos elképzelések szerint Árpád népe hét törzs szövetségében több százezres népességet jelentett, s lovas nagyállattenyésztők voltak, de furcsa módon a Kárpát-medencébe településüket követően földművelő mezőgazdaságra tértek át a nem sztyepei területeken.

Továbbá különös módon közös temetőket használtak a Medencében lakókkal, akik számát a hivatalos felfogás képviselői csupán néhány tízezerre becsülik,³³⁵ és akiket elsősorban szláv töredékeknek vélnek. Az Anonymus Gestájában olvasható *sclau* latin szóból következtetnek erre. De a szó akkori jelentése kizárólag szolga, fogoly,³³⁶ nem *szláv nyelvű*, merthogy Anonymus felsorolja a Kárpát-medencén kívül élő szerbeket, horvátokat, lengyeleket, ukránokat az akkor ismert saját nevükön.

Vita van arról is, hogy kik is voltak Árpád honfoglalói? A krónikáink szerint hun utódok, s Árpádot Attila családjából eredeztették. Erre vonatkozó adatok valójában vannak is.³³⁷ Krónikáink azonban nem említenek törzseket, sem törzsi vezetőket, hanem csak kapitányokról, seregparancsnokokról írnak. A hét kapitánynak egyenként háromezernyi hadereje volt, ami

a turk törzsi szervezetek alapján³³⁸ valójában egyetlen törzset jelent.

A föltételezett törzsnevekkel meg az a helyzet, hogy megfelelnek a turk hadrend csapatneveinek. Így nem feltétlen jelenti azt, hogy két helyen azonos nép, vagy törzs élt volna, ha Árpád ún. törzsnevei megjelennek, mert a hadrend szerinti nevek a különböző türk törzsek telepeit is egyazon névvel illethetik.

Adatok vannak arról, hogy Álmos és katonái a IX. század első felében nyugat felé terjesztették hatalmukat, és ellenőrzésük alá vették a Dnyeper menti településeket.³³⁹ Kijevben megszervezték a kardkovácsoló ipart, és ott találkoztak a Kárpát-medencéből jövő küldöttekkel, akik kérésére telepedtek be aztán a Kárpát-medencébe.³⁴⁰ (23. térkép.)³⁴¹

Az ún. 'vérszerződés' uralkodó nemesség és letelepedett népesség közötti szerződésnek fogható fel. A honfoglalás során Árpád katonanépe elsősorban a legeltető területekre telepedett be, a hegy- és dombvidéket viszont ellenőrzése alá vette. Anonymus a Gestájában utal is Bors vezérre,³⁴² akiről a helyi lakosok várat neveztek el (Borsod), és megjegyzi, hogy a *-d* képző, azok nyelvén, kicsit jelent. Már pedig, ha szláv töredékek éltek volna a Medencén belül, azok egyikének a nyelvén sem jelent a *-d* képző kicsit. A magyar nyelvén viszont igen.

Mivel a 'honfoglaláskor' a Dnyeper és a Kárpátok között élt népével a hét kunkapitány is betelepedett a Medencén belülre, folytatva tehát azt, ami a szarmata időben elkezdődött, majd az avar korszak alatt a griffes-indás népességgel folytatódott: a Kárpátok külső peremén élő, hajdani kukutyini (cucuteny-i) műveltség maradványa a medencén belülre költözött. Felfogásunk szerint a Medence domb- és hegyvidékén élőkkel egyetemben ők alkották a magyar nyelvű, magyar műveltségű népességet az alább következő megoszlásban, arányban. Egy népi, egy hatalmi összetevőrész egyesült – miközben már minden résztvevő egyenrangú népalkotóként tekintendő – az Árpád vezette magyar államszervezésben. 6/10 arányban az addig a Kárpátok karéján belül lakók, 1/10 arányban a hódító vezérek, katonák és háza népük, és 3/10 arányban a Kárpátokon túlról beköltöztetett, bentiekkel azonos műveltségű, nyelvű nép. E három aránya kifejezetten kedvező volt a gyors egybeforráshoz. Kováts Zoltán adatai szerint³⁴³ a teljesen valószínű létszámok: benti nép 900.000 fő, katonaság 100.000 fő, beköltözők 500.000 fő. Magyarhon 1,5 millió, egész Európa 30 millió fő.

332. László (1974), p.: 207, László (1967), p.: 51.

333. László (1974), p.: 219.

334. Dümmerth (1977), p.: 510.

335. Glatz (1996), pp.: 8-9.

336. Dominu (1883), p.: 357.

337. Dümmerth (1977), pp.: 40, 76-77.

338. Padányi (1989), pp.: 23-24.

339. Padányi (1989), pp.: 317-318.

340. Padányi (1989), p.: 353

341. Cser (2009), p. 220.

342. Anonymus 16, p.: 96.

343. Kovács (2003), pp.: 411-412.

Összegzés

A népi magyar műveltség tehát lélekhevő, letelepedett, mellérendelő szemléleti módú társadalmat tükrözött. S még a mai magyar műveltség elemei sem vezethetők le a föltételezett lovas-nagyállattenyésztők műveltségéből, és ezek a jegyek tehát az ún. honfoglalás idején is már megvoltak. Így a magyarságot semmiképpen sem lehetett volna a Kárpát-medencébe a sztyeppén hosszasan bolyongó, lovas-nagyállattenyésztő műveltségként bevezetni, ha korábban a magyar őstörténet kialakításánál a valóságban történtek bemutatása lett volna a cél, és nem annak meghamisítása, erős lefokozása, lejáratása. Magyar Adorjának ebben mindenképp igaza volt! Mert a valóságban a Kárpát-medencében az újkőkort követően több évezredig létezett egy letelepedett műveltség, amely fémfeldolgozó és élelemtermelő volt, és amelynek számos műveltségi eleme – pl. a mellérendelő szemlélete – rokon a mai magyar műveltségével. ***A szóban forgó műveltségnek azonban hátra kellett hagynia egy megfelelő fejlettségű nyelvet, amit azonban ugyanítt, a magyaron kívül nem találunk meg. Minthogy a Kárpát-medence több évezreden át virágzó műveltsége megfelelő fejlettségű, logikájú, kifejező készségű utódnyelvet keres, s ugyanítt – ahogy ezt másutt már részletesen bemutattuk³⁴⁴ – van egy ennek megfelelő nyelv, ami viszont keresi a hosszú idejű, zárt letelepedett életmódot, jogosan merült fel ezek után az a megoldás, hogy a kettő összetartozik, azonos.***

A Kárpát-medencébe a műveltség virágzását követően betelepülő törzsek, népek nyelve zömmel a türk nyelvek közé sorolható, ezért elsősorban türk nyelvet kellene itt megtalálnunk. Ezzel szemben a Kárpát-medencén belül élők kis részben szláv, vagy germán, ám túlnyomóan magyar nyelven beszélnek. A germán és szláv betelepülés a történelmi időkben már biztonsággal dokumentált.

Szintúgy a magyar nyelv fejlettsége, hangzó- és szókészlete, nyelvtana mintegy hosszú ideig letelepedett, zárt, nagy sűrűségben élő időszakot igényel. Ezt a hivatalos származási elképzelések képtelenek biztosítani. Egyszerűen azok szerint érthetetlen nyelvünk tömörsége, szavainak ősi jellege, magánhangzó harmóniája, a ragozás következetessége és a szóképzés hihetetlen hajlékonysága. Ellenben logikusan összetartozónak foghatjuk fel a két jelenséget, azaz kijelenthetjük, hogy a magyar nyelv és a magyar nyelvet beszélők az utódai ennek a hosszú ideig békésen fejlődő műveltségnek. Ezzel összhangban van a magyarság mellérendelő kulturális szemlélete, népi ábrázoló művészete, népdalai, népmeséi, regéi, de embertani összetétele és genetikai jellemzői is.

344. Cser (2000), pp.: 95–110.

Kárpát-medencei eredetűekként jellemző tulajdonság örökítőink a bükki műveltség és a Körös-Tisza-i műveltség emberétől származnak, s kisebb számaránnyal a Vinča műveltség adta hozzá föltehetően a Balkánon gyakoribb YAP és M172-t. Ezért a magyarság az őseurópai génállományból kiemelkedő arányban részesül. Kiterjedve a Kárpátokon túlra, többször e szomszédságból és a Kaukázusból töltödtünk fel kisebb-nagyobb népességgel. Genetikai képünkre a későbbi időkben betelepedettek viszonylag csekély hatást gyakoroltak, az arányuk csekély.

Ám a Fekete-tavi katasztrófa-események hatására – amikor Kr. e. 5550 évvel, az addigi édesvízű Fekete-tengeri medence hirtelen sós vízzel töltődött fel, – az ottani kevert műveltség eltorzult, alárendelővé vált és szétszóródva terjedt egész Euráziában. Ezért az őseMBERISÉG egyenrangúsági vívmányait őrző, európai magyar létünk fenntartása nemcsak magunk miatt szent kötelességünk, hanem egyetemes emberi érdek, ha mintájára a mellérendelő megtartó műveltség lesz az emberi jövő.

Így a magyarság Kárpát-medencei eredete és folytonossága őstörténetünk magunkra mutató igaz iránya, amely képes feltámasztani nemzetalkotó lényegünket, azaz felismerteti valódi alkotóinkat, összetevőinket, jellemünket, jellegzetességeinket, sőt még érdekeinket is. Közben pedig elveti a két üres hivatkozást: egyrészt az akadémiai hamisított 'finnugor' elképzelést idegen hatalom támogatására, és másik oldalon az ezzel szembeszálló, de tévedése miatt az államalapító hatalom eredetét, s nem a nemzet egészét bemutató sumér-türk elképzelést. Mivel tehát nem szóródott szét, nem bizonyítandó, hogy a Kárpát-medence ősnépe szóródott szét Euráziában. Ami kulturális és nyelvi hatás érvényesült, az főként észak és nyugat felé ment tőlünk, a déli áramlatban pedig már a Vinča műveltség jelenik meg, és az „érkezett” aztán a Kárpátok közé, s a Kárpátok műveltségei hatottak rá, de valójában az nem itt született.

Vagyis ki kell egyeznünk az igazsággal, mert az erősebb minden hatalomnál. Ugyanakkor az igazságtalanság könyörtelenül büntet, rombol: A régi egészség helyén csonkolt ország és nemzet vergődik. Ami miatt főlemeljük a szavunkat tehát, hogy ideje a magyar eredet kérdését az igazságnak megfelelően a köztudatba emelni, mert különben lassan elorozzák azt előlünk a hamis finnugor elmélet feladásának ördögi tervével, amely minket az ugyancsak hamis sztyeppe eredetre akar átnyergeltetni, holott nyeregben csak az onnan érkező katonáink ültek.

A magyar ókor-kutatást már a magyar reneszánsz elindította. Egyesítette az addig pogánynak tekintett és

megtagadott népi felfogást és az attól független eredetű hatalom származási elképzeléseit. A Kárpát-medencei magyar eredet és folytonosság elképzelésével ezt meghaladjuk. Módszertanilag ezzel az elképzeléssel különbséget tehetünk az ókor egyetemes emberiség történeti eseményei és fejleményei, valamint őstörténetünk között. Ennek következménye, hogy későbbi kettős társadalmunk népi műveltségének eredete a Kárpát-medencéhez kötődik és a második, az ún. hatalmi ág származhat a sztyeppe környezetéből.

A magyarság őstörténetének ismeretéhez minden részlet ismerete szükséges, ám a műveltséget folytató emberek döntő többségét a Kárpát-medencei eredetű magyarság alkotja. Ennek az összetevőnek a mellérendelő felfogása és műveltsége határozza meg a későbbi kettős társadalom jellemzőit, köztük a Szent Korona Tanban megtestesülő alkotmányos értékrendet. A későbbi hódítók műveltsége és társadalmi hatása ennek kiegészítő része csupán. A XX. század második fele igen gazdag régészeti eredményei a korábbi – főleg XIX. századi – eredmények számos feltételezését megsemmisítették. Így például a sztyeppe még az ókorhoz tartozó alapnépessége és ennek teremtménye a kurgán műveltségre alapozódó szkíta műveltség jellegzetességei a magyar műveltségben nem tükröződnek. Ezért az ókort elemezve a hunoknál valójában be kell fejeznünk vizsgálatainkat. Az utánuk következő középkori államalakulatokat a magyarral ötvöződött hatalmi elit hozta létre és tartotta fenn évszázadokon át az idővel táguló környezet támadásainak keresztüzében. Amint az első ún. honfoglalás kori háborúkat is megtanultuk kivédeni, ugyanúgy meg fogjuk tanulni, hogy a mai, immár világméretűre kiterjedő támadások elleni védekezést is megvalósítsuk.

Mi itt születünk, itt hoztunk létre kultúrát, itt alakult ki a nyelvünk és az innen a sztyeppeiek hatására nyugatra, északra és délre elvándorlók vitték az alapnyelvet, amelyet a hódítókkal ötvöztek és így jött létre Európa számos nyelve. Ez megint csak párhuzamos Magyar Adorján gondolataival, jóllehet nem abban a korban, nem azon a módon, ahogy ő felvázolta. Itt őrizte meg nyelvünk és műveltségünk az ősi, emberi szemléletet, a mellérendelést és ezt tükrözi államunk története is, a Szent Korona és annak eszmeisége. A mai nemzetünk viszont nemcsak minket tartalmaz, hanem a később hozzánk, esetleg ránk telepedetteket is, akikkel ötvöződtünk mi is, de alapvetően megőriztük alakult kultúránkat. Ezt fenyegeti ma veszély, megpróbálnak a hódító kultúrák alá rendelni minket is, pedig éppen ezt nem szabad elviselni, megengedni. Hivatásunk most az, hogy a szellemiségünket megőrizzük, és lehetőleg Európának átadjuk: ez lehet a jövő záloga, az emberi lét megmentője. Ehhez kell az ifjaknak megfontoltan csatlakozni, ezt felfogva cselekedni. Nem a

kard, hanem az agy a fontos. Nem az egyén, hanem a társadalom.

Ugyan az újkőkorszak után erre a területre – de ennek is zömmel a legeltetésre alkalmas sztyeppe jellegű részére – több hullámban is történt lovas, pásztornép betelepülése, azok műveltségi jegyei azonban történelmileg rövid idő múltán eltűntek, a lovas, pásztor társadalmak vagy tovább vonultak, vagy kipusztultak, de leginkább beolvadtak a környezet mellérendelő szemléletű, befogadó társadalmába. Ötvöződő, azaz kettős műveltség jegyei³⁴⁵ a hun időktől kezdődően látszanak a régészeti adatokban. A Kárpát-medence letelepedett műveltségének mellérendelő jegyei azonban továbbra is megmaradtak, azt a pásztor társadalmak nem változtatták meg. Ennek föltehető oka azoknak az őslakókkal szembeni jelentős létszámbeli kisebbsége lehetett.

A Kárpát-medence mai lakosságának népi műveltségét – a XX. század ipari társadalmának súlyos romboló hatása mellett is még mindig – a mellérendelő jellemzi. Mind a nyelvét, mind pedig a népi műveltséget – faragásokat, építményeket, település helyrajzot, népdalokat, regéket, meséket – tekintve, és minthogy a mellérendelő szemlélet évezredek óta itt megtalálható, annak forrását semmiképp sem tekinthetjük a sztyepéről bevándorolt pásztor kultúrák hagyományának. Éppen ezért ez az a műveltségi tényező, ami kizárja a magyar nyelv, nép, műveltség sztyeppe eredetét, lett legyen akárhány olyan adat, ami a sztyeppe eredetel is harmonizál. Azok forrása nem kizárólag a sztyeppe eredet bizonyítéka, esetleg számos más megoldás is elfogadható azok magyarázatára. Különösen, hogy a magyar társadalom az ún. honfoglalás korától történelmileg is igazoltan kettős társadalmat jelent, mely sajátosság csupán a hun hatalom megjelenésével párhuzamos eredetű.

Ezért nagyon fontos, hogy őstörténetünk igazságának felemelő gondolata elkerüljön lehetőleg mindenüvé. Egész eredetünk ismerete csupán háttér ahhoz, hogy a szemléletünket megismerje nemzetünk és tudatosan alkalmazza, ez legyen a mérvadó. Szerencsére ez a gondolat már egyre több emberben gyökeret ereszt, egyre szaporodnak, akik felfogják mindennek a jelentőségét. De az elnyomás szelleme még nem halott, sőt, igen komoly erők munkálódnak az újraélesztésén. Ez viszont éppen ellenérőinket fokozza, hangunkat tisztítja, egységesíti, hogy a megoldást megtaláljuk, megvalósítsuk, amihez az igazat fenn kell tartani és hirdetni.

Gyakorlati tennivaló ebben a kérdésben a magyar szellemű társadalmi együttműködés megszervezése, és a tanítás kiterjesztése, az összefogás szükségességének hirdetése és elősegítése. Valójában szellemi önkormányzatok kiépítésére és működtetésére lenne

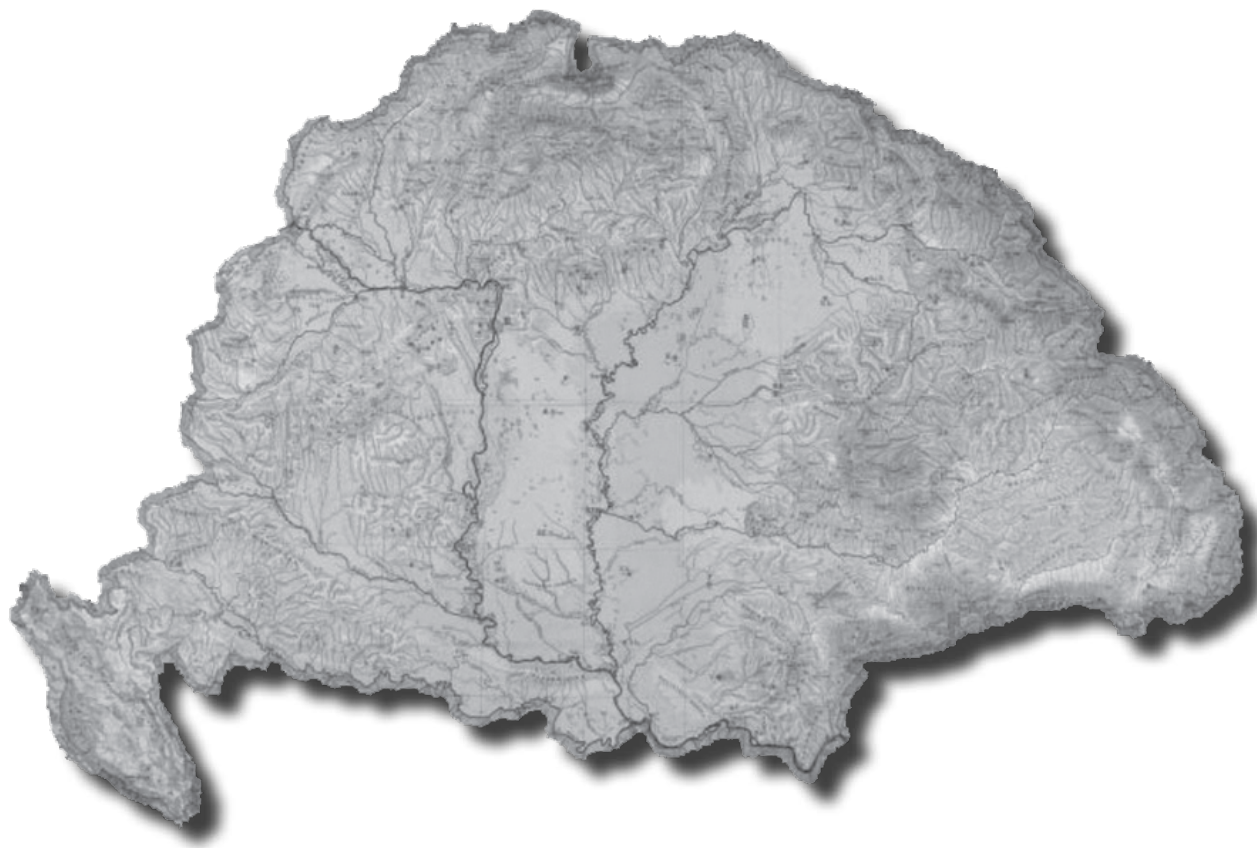
345. Todd (1998), p.: 452.

szükség. A mai hatalmi helyzetben azonnali eredmény nem érhető el, ellenben fel kell készülni a mai utáni időkre. Akkor ne egymás tépése, veszekedés legyen úrrá, hanem a józan ítéletre alapuló munkaterv. Akkora a kár, hogy alapoktól kell az építkezést folytatni. S e nemes és életmentő feladat bőven kiteszi majd mai ifjúságunk felnőttkorát is.

Az őstörténetünk körüli, jó szándékú vadhajtasókat pedig kissé vissza lehet fogni és egyre szélesebb környezetben folytatni az önmegismerést, ismeretterjesztést igazi önmagunkról. Mert igen fontos és

szerencsés, hogy sokan és egyre többen vannak, akik a múltunkra támaszkodva nyernek életerőt. Ebben a szóbeli tájékoztatás, tudásátadás nagyon kellő, hiszen az emberek, még inkább a fiatalok szívesebben hallgatnak, szemlélődnek, mint olvasnak. De biztosan majd olvasni is fognak, – bekapcsolódva a magyar őstörténeti igazságok kutatásába is, – ha kíváncsiságukat sikerül kellő mértékben felkeltenünk, amihez jelen írással szerettünk volna valamennyire hozzájárulni. És befejezőként ismét Magyar Adorjánt idézzük:

„Nem jöttünk mi sehonnét. A magyar őshazája a Kárpát-medence.”

Felhasznált és ajánlott irodalom

- Abaev (1960), V. I.: *The Prechristian Religion of the Alans*. Oriental Lit. Moscow.
- Alford (2000), Alan F.: *When the Gods Came Down*, New English Library, Hodder & Stoughton.
- Anonymus (1977): *Gesta Hungarorum*. Pais Dezső ford. Magyar Helikon, Bp.
- Ascherson (1996), Neal: *Black Sea*. Vintage, London.
- Bachrach (1973), B.: *A History of the Alans in the West*. Minneapolis Univ. Press.
- Badiny-Jós (1986) Ferenc.: *A magyar szent korona arányrendszerének és mitológiájának Közép-Kelet-i kozmológikus vonatkozásai*, Vitairat. Buenos Aires.
- Bárczy (1999) Zoltán: *Újabb adatok a Kárpát-medence bronzkori kohászatáról*. *Turán* XXIX (Új II), pp.: 11-16.
- Bauval (1997), R. & G. Hancock: *Keeper of the Genesis; A quest for the hidden legacy of mankind*. Mandarin.
- Beke (1984) Kata: *...mert az ember kétnemű*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Beöthy (1878) Leo: *A társadalom keletkezéséről*. in: Ortutay (1977) pp.: 27-140.
- Beöthy (1882) Leo: *A társadalmi fejlődés kezdetei*. in: Ortutay (1977), pp.: 141-200.
- Berta (2002) Tibor: *Az idő kód* Biotér-Natura Kft. Budapest.
- Berzsenyi (1978), Dániel: "A magyar nyelv eredetiségéről." *Összes Művei*. Szépirodalmi, Bp.
- Bowring (1830), Sir John: *The Poetry of the Magyars*. London.
- Budenz (1873) József: *Magyar-ugor összehasonlító szótár*. MTA, Bp..
- Burány (1999) Béla: "Vadhúsocska névkeresése." *Turán* XXIX (Új II), pp.: 47-54.
- Burány (1999) Béla: *Vadhúsocska névkeresése*. *Turán* XXIX (új II), #4, pp.: 47-54.
- Childe (1926), G. V.: *The Aryans. Study of Indoeuropean Origins*. Kennikat, Lndn.
- Childe (1926), G.V.: *The Aryans, A Study of Indoeuropean Origins*. Kennikat Press, London.
- Childe (1954), G. V.: *What Happened in History*. Penguin, Harmondsworth.
- Clark (1965), G., S. Piggott: *Prehistoric Societies*, Hutchinson, London.
- Collinder (1957), Björn: *Survey of the Uralic Languages*, Almqvist Wiksell, Stockholm.
- Collinder (1977), Björn: *Finno-Ugric Vocabulary*, H. Buske Vrlg. Hamburg.
- Courcelle (1948), Pierre: *Histoire littéraire des grandes invasions germaniques*. Paris.
- Cousins (1991), L. S.: *Buddhism*, in Hinnels (1991), pp.: 278-343.
- Cowan (1997), James: *The Elements of the Aboriginal Tradition*, Element Books, Shaftsbury (Eredetileg: 1992)
- Creamo, Michael A., Thompson (1994) Richard L.: *Hidden History of the Human Race*. Govardhana Hill Pu. (Az emberi faj rejtélyes eredete. A tudomány titkainak szenzációs leleplezése! Védikus Bölcs.tud. Szabadegyetem, Bp. 1997.)
- Crossley-Holland (1980), Kevin: *Norse Myths; Gods of the Vikings*, Penguin Books, LoCrystal (1997), D.: *Cambridge Encyclopedia of Languages*, Cambridge U. Press.
- Csajághy (1994) György: „A magyar népzene keleti párhuzama, eredete, őstörténete.” Harmadik (Tapolcai) Magyar Történelmi Iskola. ZMTE, Bp-Zürich.
- Cser (2000) Ferenc: *Gyökerek. Töprengések a magyar nép és nyelv Kárpát-medencei származásáról*. Melbourne, www.nemenyi.net Könyvtár.
- Cser (2004) Ferenc és Darai Lajos: *Az egység jelképe az eurázsiai műveltségekben*, ZMTE.
- Cser (2005) Ferenc—Darai Lajos: *Magyar folytonosság a Kárpát-medencében, avagy Kőkori eredetünk és a sejti tulajdonságörökítő kutatás*. Frig Kiadó.
- Cser (2007) Ferenc és Darai Lajos: *Az újkőkori forradalom népe*. Frig Kiadó.
- Cser (2007a) Ferenc és Darai Lajos: *Európa mi vagyunk I*. Frig Kiadó.
- Cser (2008) F. és Darai L.: „Kárpát-medencébe gyökérző magyar folytonosság”. *Magyarságtudományi tanulmányok*. Magyarságtud. Intézet, 2008. 229-256. o.
- Cser (2008a) Ferenc és Darai Lajos: *Európa mi vagyunk II*. Frig Kiadó..
- Cser (2009) és Darai Lajos: *Kárpát-medence, vagy Szkítia?* Frig Kiadó.
- Csihák (1999) György: *Sacra Regni Hungarici Corona és a magyar közjogi rendezés kérdései ma* in Zürichi Magyar Történelmi Egyesület kiadványa, Budapest-Zürich, pp.: 51-77.
- Csihák (1999) György: *Sacra Regni Hungarici Corona*. ZMTE, Budapest-Zürich.
- Csomor (1985) Lajos: *Magyarország Szent Koronája*. Vay Ádám Múzeum, Vaja.
- Cunliffe (1998), Barry: *Prehistoric Europe. Illustrated History*. Oxford U. Press.
- Cunliffe (1998a), Barry: *Iron Age Societies in Western Europe and Beyond, 800-140 BC*. in: Cunliffe (1998), pp.: 336-372.
- Desroches-Noblecourt (1963), C.: *Tutankhamon; Life and Death of a Pharaoh*, Penguin, London.
- Diószegi (1973) Vilmos; *A pogány magyarok hitvilága*. Akadémia Kiadó, Budapest.

- Diószegi (1978) Vilmos: *Az ősi magyar hitvilág*. Gondolat, Budapest.
- Diószegi (1978a) Vilmos: *Az ősi magyar hitvilág*. Szerkesztői megjegyzések. Gondolat, Budapest.
- Domanovszky (1981) György: *Magyar népi kerámia*. Corvina, Budapest? (eredetileg 1973)
- Domanovszky (1981), György: *A magyar nép díszítő művészete*, Akadémiai, Bp.
- Dömötör (1981) Tekla: *A magyar nép hiedelemvilága*, Corvina, Budapest.
- Dreisziger (2011) Nándor: *The Lessons of Genomic Research*, *Hungarian Quarterly*, <http://hungarianquarterly.com/no196/8.shtml>
- Drummond (1996), W.: *Oedipus Judaicus, Allegory in the Old Testament*, Bracken Books, 1996 (Eredetileg 1811)
- Du Cange (1954) Dominu: *Glossarium Mediae et Imtinae Latinitatis*, Tomus Septimus, (az 1883-1887 kötetek változatlan utánnyomása, Akademische Druck, Graz).
- Dumézil, Georges. 1930. *Légendes sur les Nartes*. Paris:
- Dümmerth (1977) Dezső: *Az Árpádok nyomában* Panoráma, Budapest.
- Ellis (1995), Peter Berresford: *The Druids*, Constable, Paperback ed. London.
- Flood (1995), Josephine: *Archaeology of the Dreamtime; The story of prehistoric Australia and its people*. Angus & Robertson, Sydney.
- Folkert (1991), Kendall W.: *Jainism* in Hinnells (1991), pp.: 256-277.
- Forrai (1994), Sándor: *Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig*. Antológia, Lakitelek.
- Gábori (1974) Miklós: *Ala Tau – Ararát. Régészeti utazások*. Gondolat, Budapest.
- Gáboriné (1980), Csánk Vera: *Az ősember Magyarországon*, Gondolat, Budapest.
- Gamble (1995), Clive: *Time Walkers*, Penguin Books, London.
- Gamble (1998), Clive: "The Palaeolithic Europe, 700,000-40,000 Years Before the Present." *Prehistoric Europe*, pp.: 5-41.
- Garn (1969), Stanley M.: *Human Races*. Charles C. Thomas, Springfield.
- Gibbons (2000), Anne: "Evolutionary Genetics. Europeans Trace Ancestry to Paleolithic People" *Science* 290 (2000. nov.)
- Gimbutas (1982), Marija: *The Goddesses and Gods of Old Europe 6500-3500 BC Myths and Cult Images*, Thanes and Hudson, 2nd Ed, (újra nyomtatva: 1996).
- Gimbutas (1991), Marija: *The Civilization of the Goddess*, Harper, San Francisco.
- Glatz (1996) Ferenc: *Magyarok Krónikája*, 2. Kiadás, Officina Nova, Budapest.
- Godden (1997), Elaine, Jutta Malnic: *Rock Paintings of Aboriginal Australia*, Reed, Kew.
- Götz (1994), László: *Keleten kél a nap*, Püski, Budapest.
- Grant (1988), Michael: *The Ancient Mediterranean*, Meridian, N.Y.
- Grimal (1965), P. ed.: *Larousse World Mythology* Hamlyn, London.
- Guerber (1992), H.A.: *Myths of the Norsemen - From the Eddas and Sagas*; Dover pub. Inc. NY, (Eredetileg: G.G. Harrap, London, 1909).
- Györffy (1997) György & Harmatta János: *Rovásírásunk az eurázsiai írásfejlődés tükrében*, in: *Honfoglalás és Nyelvészet*, Balassi Kiadó, Budapest.
- Halloran (1998), John A.: *Lexicon of Sumerian Logograms* Version 2.1.
- Henkey (1993) Gyula: *Az embertan és a magyar őstörténet*. in.: *Az Első (Szegei) Iskola Előadásai és Iratai*. A ZMTE Kiadványa, Zürich. pp.: 94-114.
- Henkey (1998) Gyula: *A magyar nép embertani képe*. *Turán XXVIII (Új I)*, 2. szám, pp.: 22-34.
- Henkey (1999) Gyula: *A magyarság keleti elemeinek embertani képe I*. *Turán XXIX (Új II)*, 1. sz. pp.: 38-44.
- Herodotos (1954): *The Histories*, Ford. Aubrey de Sélincourt, Penguin, London.
- Hinnells (1991), John: *Handbook of Living Religions*, Penguin Books, London. (Eredetileg 1984)
- Illyés (1966) Gyula: *Hetvenhét magyar népmese*. Móra Ferenc könyvkiadó, Budapest.
- Ipolyi (1853), A.: *Magyar Mythologia* Változatlan utánnyomás. Magyar Kultúra, Buenos Aires, 1977.
- Ji (1989) Csing: *A változás könyve*, Háttér Lap és könyvkiadó, Budapest.
- Jonas (1992), H.: *The Gnostic Religion*, Routledge, London.
- Kalicz (1970) Nándor: *Agyag istenek*, Korvina, Budapest.
- Kandra (1897) Kabos: *Magyar Mitológia*. In: Diószegi (1987), pp.: 373-420.
- Karácsony (1985) Sándor: *A magyar észjárás*. Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta: Lendvai L. Ferenc. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Kazár (1982) Lajos: *Ko-Dzsi-Ki*, 'Régi történetek feljegyzései', Magyar Történeti Társulat, Sydney.
- Kazár (1996) Lajos: *Északi Belső-Ázsia: a japánok, uráliak és altájaiak valószínű egykori hazája*. in.: *Nemzeti Történelmünk III*. Kaposvár.
- Képes Krónika*, Kálty Márk, Geréb László fordítása, Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 1978.
- Kiss (1999) Dénes: *Bábel előtt. Isten nyelve*. Miskolci Bölcsész Kiadó.
- Kiszely (1976) I.: *Sírok, csontok, emberek; Embertan a régészetben*. Gondolat, Bp.

- Kiszely (1996), István: *A magyarság őstörténete. (Mit adott a magyarság a világnak.)*, Püski, Budapest.
- Kocsis (1996) István: *A Szent Korona tana. Múltja, jelene, jövője*. 2. jav. kiadás, Püski. Budapest.
- Kocsis (2005), I: *Magyarország szent Koronája. Misztériuma és Tana*. Püski, Bp.
- Komjáthy (1955), István: *Mondák könyve*, Móra, Budapest.
- Kovács (1994) Ágnes: *Icinke-picinke; Népmesék óvodásoknak*. Móra, Budapest.
- Kovács (2003) Zoltán: *A népességfejlődés vázlata a honfoglalástól 1920-ig*. in: *Magyar történelem. Tíz-ezer év – ezer oldalról*. Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Budapest–Zürich. pp.: 403-416.
- Kozák (1999) József: *Az istállóskői csontsíp és egy magyar furulyatípus*. Turán XXIX. (Új II), #2, pp.: 3-10.
- Kozák (2007) József: „Az istállóskői csontfurulya és rokonai” *Honlevél – a Magyarok Világszövetségének lapja*. 2007. március.
- Kretzoi (1974) Miklós: *Az emberré válás útján*. *Anthrop. Közl.* 18. 121-128.
- Kretzoi (2002) Miklós: *The fossil Hominoids of Rudabánya (Northeastern Hungary) and early Homi-nization*. Hungarian National Museum. 1-287.
- Kretzoi (2004) Miklós: *Gondolatok az emberré válás korai szakaszáról*. <http://www.ace.hu/rudi/rudhu.html> In: RUDABÁNYA ÉS AZ EMBERRÉ VÁLÁS KORAI SZAKASZA. Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban 2004. február 9. - május 24. <http://www.ace.hu/rudi/>
- Krings (1999), Mathias, Helga Geisert, Ralw W. Schmitz, Heike Krainitztki & Svente Paabo: *DNA Sequence of the Mitochondrial Hypervariable Region of Neanderthal Type Specimen*, *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, 96, pp.: 5581-5585.
- Laka (1998), Itziar: *A Brief Grammar of Euskara, the Basque Language*, Euskal Herriko Unibersitatea, WWW. Elektronikus kézirat.
- Lakó (1967-1970-1978) Gy.: *A magyar szókészlet finn-ugor elemei I-III*, Akad. Bp.
- Lánczy (1878) Gy.: „A faluközösségek eredete. Ősi család és tulajdon.” *Az ősi társadalom magyar kutatói*, Gondolat, Bp. 1977. 224-332.
- László (1944) Gyula: *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest.
- László (1967) Gyula: *Hunor és Magyar nyomában*, Gondolat, Budapest.
- László (1974) Gyula: *Vértesszőlőstől Pusztaszerig*. Gondolat, Budapest.
- László (1978) Gyula: *Kettős Honfoglalás*. Budapest.
- László (1981) Gyula: *Őstörténetünk*, Tankönyvkiadó, Budapest.
- László (1996) Gyula: *Góg és Magóg népe, Örökségünk*, Budapest.
- László (1997) Gyula: *A honfoglaló magyar nép élete*, Püski, Budapest.
- Leakey (1994), Richard: *The Origin of Humankind*, Phoenix, London.
- Lees (1953), R.B.: *Languages*, 29, 113,
- Lipták (1954) Pál: *An anthropological survey of Magyar prehistory*. *Acct Linguistic Hungarica*, 4, pp.: 137-170.
- Lipták (1955) Pál: *Zur Frage der antropologischen be-ziehungen zwischen dem Mittleren Donaubecken und Mittelasien*. *Acta Orient. Hung.* V. pp.: 271-312.
- Lipták (1977) Pál: „A magyar Őstörténet kérdései az antropológiai kutatások alapján.” *Magyar Őstörténeti Tanulmányok*, Akad. Bp. 1977. pp.: 231-242.
- Littleton (1978), C. Scott, and Ann C. Thomas: „The Sarmatian Connection: New Light on the Origin of the Arthurian and Holy Grail Legends.” *Journal of American Folklore* 91:512-527.
- Littleton (2005) Scott L., Malcor A. Linda: *Szkítiától Camelotig. Az Arthur királyról, a Kerekasztal Lovagjairól és a Szent Grálról szóló legendák eredetének radikális újraértelmezése*. Szkíta Szarvas Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- Littleton (2005), Scott, Linda Malcor: *Szkítiától Camelotig. Az Arthur királyról, a Kerekasztal Lovagjairól és a Szent Grálról szóló legendák eredetének radikális újraértelmezése*. Szkíta-Szarvas Könyvkiadó, Nyíregyháza.
- Lockwood (1972), W. B.: *Panorama of Indo-European Languages*. Hutchinson, London.
- Lorius (1985), C., J. Jouzel, C. Ritz, L. Merlivat, N.I. Barkov, Y.S. Korotkevich & V. M. Kotlyakov: „A 150,000-year climatic record from Antarctic ice.” *Nature* 316, #6029, pp.: 591-596.
- Lükő (1942) Gábor: *A magyar lélek formái*. Exodus, Budapest.
- Makkay (1982) J.: *A magyarországi neolitikum kutatásának új eredményei*. Akad., Budapest.
- Makkay (1996) János: *Magyarország Európa közepén*. in: *Nemzeti Történelmünk III*. Tanulmánykötet a honfoglalásunk 1100. évfordulója tiszteletére. pp.: 7-40. Ed. Magyar Kálmán, Kaposvár.
- Magyar (1995) Adorján: *Ősműveltség*, Magyar Adorján Baráti Kör, Budapest.
- Mandics (2010) György: *Róvott múltunk. A székely-magyar rovásírás-történet kézikönyve I-II*. Irodalmi Jelen Kiadó, Arad, 2010.
- Marác (1998) László: *A Finnugor-elmélet tarthatatlansága nyelvészeti szempontból*, Turán XXVIII (Új I) #5 pp.: 11-28
- Marrs Jim: *Alien Agenda*. Amazon, 2001. (Zecharia Sitchin: The 12th Planet. The Earth Chronicle, Book 1. www.amazon.com)

- Mellaart (1981), James: *The Neolithic of the Near East*, Thames & Hudson, Lond.
- Mellars (1998), P.: "The Upper Paleolithic Revolution." *Prehistoric Eu.* p.: 42-78.
- Nagy (1968) S.: *A magyar nép kialakulásának története*. Transsylvania, Buenos A.
- Nagy (1995), Ákos: *A Cultural and Historical Review of Central Europe*. Academia Press, Melbourne.
- Nagy (2000) Ákos: *A kor halad, a vér marad. A vércsoport jelentősége a magyar őstörténet kutatásában*. Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó, Budapest.
- Nagy (2000) Ákos: *A kor halad, a vér marad. A vércsoport jelentősége a magyar őstörténet kutatásában*. Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó, Budapest.
- Ó Sé (1994), D. & J. Sheils: *Írish. A complete Course for Beginners*. Hodder Headline, London.
- Oppenheimer (1999), Stephen: *Eden is the East; The Drowned Continent of Southeast Asia*. Phoenix, London.
- Ortutay (1977) Gyula ed.: *A magyar néprajz klasszikusai; Az ősi társadalom magyar kutatói*, Gondolat, Budapest.
- Osetzky (1977), D.: *A Magyarság Török Ősei, Árpád Munkaközösség*, Sydney.
- Osman (1991), A.: *Moses: Pharaoh of Egypt*, Paladin, London.
- Osman (1993), A.: *The House of the Messiah*, Grafton, London.
- Padányi (1989), Viktor: *Dentu-Magyaria*, Turul, Veszprém.
- Pap (1999) Gábor: *Hazatalálás*, Püski, Budapest.
- Rákos (1974) Sándor: *Gilgames*, Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Reed (2000), A.W.: *Aboriginal Stories* Reed Books, Sydney. (Original: Reed New Holland, 1994).
- Renfrew (1973), C.: *Before Civilization; The Radiocarbon Revolution and Prehistoric Europe*. Jonathane Cape, Thirty Bedford Sq. London.
- Renfrew (1983), Colin: *Before civilisation*. Penguin Books. (A civilizáció előtt. Radiokarbon forradalom és Európa őstörténete. Osiris Kiadó, Budapest. 2005.)
- Renfrew (1987), Colin: *Archaeology and Language*, J. Cape, London.
- Rieu (1959), E.V.: *Homer: The Iliad*, Penguin, London (Eredetileg 1950).
- Rieu (1989), E.V.: *Homer: The Odissey*, Penguin, London (Eredetileg 1946).
- Robertson (1993), B. & I. Taylor: *Gaelic; A Complete Course for Beginners*. Hodder Headline, London.
- Roux (1992), G.: *Ancient Iraq* Penguin, London. (Eredetileg Allen & Unwin, 1964).
- Roux (1992), Georges: *Ancient Iraq*, Penguin Books, London.
- Rudgley (1999), Richard: *The Lost Civilization of Stone Age*, The Free Press, N.Y.
- Ryan (1998), William & Walter Pitman: *Noah's Flood; The New Scientific Discoveries about the Event that Changed History*. Simon & Schuster, N.Y.
- Ryan (1998), William & Walter Pitman: *Noah's Flood; The New Scientific Discoveries about the Event that Changed History*. Simon & Scuster, N.Y.
- Santillana (1995), Giorgio de-Dechend, Hertha von: *Hamlet malma. Értekezés a mítoszokról és az idő szerkezetéről*. Pontifex Kiadó, h. n.
- Saso (1991), Michael: *Chinese Religions*, in Hinnells (1991), pp.: 344-364.
- Schenkl (1888), C. ed.: "Claudii Marii Victoris oratoris Massiliensis Alethia" *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* 16:335-498.
- Semino, (2000) O., G. Passarino, P.J. Oefner, A. A. Lin, S. Arbuzova, L.E. Becknam, G. De Benedictis, P. Francalacci, A. Kouvatsi, S. Limborska, M. Marcikiae, A. Mika, B. Mika, D. Primorac, A. S. Santachiara-Benerecetti, L. L. Cavalli-Sforza, P. A. Underhill: „The Genetic legacy of paleolithic Homo sapiens sapiens in Extant Europeans: A Y Chromosome Perspective.” *Science* 290, pp.: 1155-1159.
- Sherrat (1998a), Andrew: *The Transformation of Early Agrarian Europe: The later Neolithic and Copper Ages 4500-2500 BC*, in.: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 167-202.
- Sherrat (1998b), Andrew: *The Emergency of Elites: Earlier Bronze Age Europe, 2500-1300 BC*. in: *Prehistoric Europe*, Ed. B. Cunliffe, Oxford Univ. Press, Oxford. pp.: 244-276.
- Solecki (1971), R.S.: *Shanidar: The First Flower People*. Alfred Knopf, New York.
- Sulimirski (1970), Tadeusz: *The Sarmatians*. New York: McGraw-Hill.
- Swadesh (1952), M.: *Int. Journ. of Amer. Linguistic*, 16, p. 157, 1950; *Proc. Amer. Philol. Soc.*: 96, 457.
- Sykes (2001), Bryan: *The Seven Daughters of Eve*, Bantam Press, London.
- Szabó (1971), M.: *A kelták nyomában Magyarországon*. Hereditás. Corvina Bp.
- Tagányi (1878?), Károly: *A faluközösségek története Magyarországon*. in: *A magyar néprajz klasszikusai; Az ősi társadalom magyar kutatói*, sz. Ortutay Gyula. Gondolat, Budapest, 1977. pp.: 336-380.
- Tagányi (1878?), Károly: *A faluközösségek története Magyarországon*. in: Ortutay (1977), pp.: 336-380.
- Taylor (1998), Thimoty: *Thracians, Scythians, and Dacians*, in.: B. Cunliffe: *Prehistoric Europe; An Illustrated History*. pp.: 372-410.
- Taylor (1998), Timothy: *Thracians, Scythians, and Dacians, 800 BC-AD 300*. in: Cunliffe (1998), pp.: 373-410.

- Thiering (1992), B.: *Jesus the Man, A New Interpretation from the Dead Sea Scrolls*, Doubleday, Sydney.
- Time (1994) Life Books Editors: *Lost Civilizations, Celts: Europe's People of Iron*.
- Todd (1998), M.: *Barbarian Europe, AD 300-700. Prehist. Europe*, pp.: 447-482.
- Todd (1998), Malcolm: *Barbarian Europe, AD 300-700*. In: Cunliffw (1998), pp.: 447-482.
- Underhill (2000), Peter, A., Peidong Shen, Alice A. Lin, Li Jin, Giuseppe Passarino, Wei H. Yang, Erin Kauffman, Batsheva Bonné-Tamir, Jaume Bertranpetit, Paolo Francalacci, Muntaser Ibrahim, Trefor Jenkins, Judith R. Kidd, S. Qasim Mehdi, Mark T. Seilstad, R. Spencer Wells, Alberto Piazza, Ronald W. Davis, Marcus W. Feldman, L. Luca Cavalli-Sforza and Peter J. Oefner: *Y Chromosome Sequence Variation and the History of Human Population*, *Nature Genetics*, 26 (2000).
- Varga (2001) Csaba: *JEL, JEL, JEL, avagy az ABC 30000 éves története*. Fríg.
- Varga (2003) Csaba: *A kőkor élő nyelve*. Fríg Kiadó, h. n.
- Vértés (1969) László: *Kavics Ösvény*. Gondolat Kiadó.
- Viski (1928) K., Bátky Zs., Györffy I.: *Magyar Népművészet*. Egyetemi Ny., Bp.
- Wallis Budge (1971), E.A.: *Egyptian Magic*, Dover Book, N.Y. (Eredetileg 1901).
- Wallis Budge (1990), E.A.: *The Book of the Dead*, Gramercy, (Eredetileg 1895, majd 1960)
- Wallis Budge (1991), E.A.: *Tutankhamon Amenism, Atenism and Egyptian Monotheism*, Dover Publ. New York, (Eredetileg 1923).
- Webster (1924), Nesta H.: *Secret Societies and Subversive Movements*, The Christian Book Club of America.
- Weightman (1991), Simon: *Hinduism*, in Hinnells (1991), pp.: 191-255.
- Werner (1956), Joachim: *Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches*. Bayerischen Akademie, München.
- Zakar (1973) A.: *A sumér hitvilág és a Biblia*, Szatmári I. kiadása, Garfield, (Eredetileg 1972).
- Zétényi (1997) Zsolt: *A Szentkorona-eszme mai értelme*. Püski, Budapest.
- Zeuner (1946), F. E.: *Dating the Past. Introd. to Geochronology*. Methuen, Lndn.
- Zohar (1990) Danah: *The Quantum Self. Human Nature and Consciousness Defined by the New Physics*. William Morrow and Co, New York, Bloomsbury & Haper Collins, London 1990
- Zsirai (1935) Miklós: *Finnugor rokonságunk*, Trezor Kiadó, Budapest, 1994.

TARTALOMJEGYZÉK

PARADIGMAVÁLTÁS A MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI KUTATÁSOKBAN	5
BEVEZETÉS	9
A SEJTI ÖRÖKLÉSTAN SZERINT A MAGYAR NÉPESSÉG DÖNTŐ TÖBBSÉGE KÁRPÁT-MEDENCEI EREDETŰ	10
SEJTI ÖRÖKLÉSTANI FOGALMAK.....	10
DNS VIZSGÁLATOK.....	10
MITOKONDRIUM DNS VIZSGÁLATOK.....	12
Y KROMOSZÓMA VIZSGÁLATOK.	13
VÉRCSOPORT VIZSGÁLATOK	16
EMBERTANI VIZSGÁLATOK	17
RÉGÉSZETI IDŐREND	21
KORSZERŰ IDŐRENDI ESZKÖZÖK.....	21
EMBERI MŰVELTSÉGEK ÉS JELLEMZŐIK	24
MELLÉRENDELŐ ÉS ALÁRENDELŐ SZEMLÉLETI MÓD.	25
A MELLÉRENDELÉS EREDETE.....	29
A MELLÉRENDELŐ SZEMLÉLET HITVILÁGA	30
AZ ALÁRENDELÉS EREDETE.....	32
ISTENEK ÉS KIRÁLYOK.....	33
CSILLAGMÍTOSZOK	40
A KARDKOVÁCS ISTENI LÉTE.....	42
A TÁRSADALOM ÉS A MŰVELTSÉG KETTŐSSÉGE	43
A MAGYAR MŰVELTSÉG JELLEGZETESSÉGEI	44
A MAGYAR NYELV ÉS VISZONYA EURÁZSIA NYELVEIHEZ.	49
MAGYAR NYELVÜNK TERMÉSZETE	50
A KÁRPÁT-MEDENCE MAGYAR NYELVEN BESZÉLŐ ŐSLAKÓI.....	51
A FELSŐ KŐKORSZAK EMBERE	58
A KÖZÉPSŐ KŐKORSZAK EMBERE.....	62
A MODERN EMBER	64
Y-KROMOSZÓMA VARIÁNSOK SZÉTTERJEDÉSE EURÁZSIÁBAN	69
AZ ÚJKŐKOR EMBERE A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN.....	72
ÖSSZEGZÉS.....	84
FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM	87

Eddigi támogatók

Gyémánt fokozat – Rónai Lászlóné, Magyarország, Verebélyi Tamás, Magyarország,

M. Katonka Mária emlékére, Kanada, Botos Ilona, Kanada

Platina fokozat – Szabados György Gergely (1887-1964) szegedi bognármester emlékére, Markó Ferenc, Kanada, Botos Ilona, USA

Kiemelt támogatók

Botos László, USA,
Botos Zoltán, Magyarország,
Jobb Vilma, USA,
Kádár Dániel és Mari, USA,

Ladó család, Ausztrália,
MVSZ USA OT,
Nagy Lajos, Belgium,
Réthi Charles, Kanada

Fővédnökök

Alfonz Mangliár, Kanada
Babinszky Emery, Kanada
Balogh István, Kanada
Berger Veronica, USA
Calvin Magyar Református Egyház, Kanada
Chlebik Gyula, Kanada
Corvin Történeti Társaság, Kanada
Czakó László, Ausztrália
Dr. Berkes Zoltán, Kanada
Godfors Harry /Balogh Bertalan, USA
Goór György, Ausztrália
Hegedűs Endre és neje, Magyarország
Hervay Tamás, Magyarország
HÍD, NSW Australia
Jobb Béla, USA
Juhász Gabor, USA
Karasszon Attila, Ausztrália
Kelemen Károly és Katalin, USA
Kereskényi Zsolt dr., Magyarország

Major Márta, Kanada
Matuska Magda, Ausztrália
Molnár Éva, Kanada
Molnár Lajos és Éva, USA
MVSZ Edmonton-i Csoport, Kanada
Raffai Zoltán, Kanada
Szabó Árpád, Kanada
Terényi Frank, Kanada
Toplak Joseph és Vera, Kanada
Török László, Kanada
Török Zsuzsanna, Ausztrália
Trianon Társaság NSW, Ausztrália
Újvárosy István, Kanada
v. szárazajtai Bakó Árpád, Magyarország
v. Majthényi László, Kanada
Vakula Rozália, USA
Vámosi Joseph, Kanada
Zoltai Józsefné, Kanada

Védnökök

Mecsekfalvi István, Magyarország
Sára Sarlota Krnac, Kanada

Újabb támogatók

Babos Imre, Kanada
Bakaity Antal, Kanada
Bebée Mária, Kanada
Dr. Berzsenyi György, USA
Fehér Gábor
Hegedűs Gyula, Kanada
Hungarians of Wisconsin, USA
Jobb Vilma, USA
Juhász Csaba Gábor, USA
Kovács Ferenc, Kanada
Major Márta, Kanada
v. Majthényi László, Kanada

Dr. Medgyessy István
Nagy Lajos és Katalin, Kanada
Nyeső József
Paposi-Jobb Andor, USA
Réthi Árpád, USA
Széll Erzsébet, Kanada
Szűcs Elemér
Takács István és Angela, Kanada
Terényi Ferenc, Kanada
Tóth József, Kanada
Tüske István, Kanada
Vámosi Sándor, Kanada

Az első nyolc magyarságtudományi füzet - kedvezménnyel

Utánnnyomás készült a Magyarságtudományi Füzetek első nyolc számából. Azok számára, akik a füzetek megjelenéséről csak a Karácsony előtti hírverésből értesültek – Kossuth Rádió, ECHO TV, Szent Korona Rádió –, a Kiadó kedvezményes áron, egy csomagban felajánlja a nyolc füzetet. Az első nyolc magyarságtudományi füzetet tartalmazó csomag, házhoz postázva, számonként mindössze 300 Ft-ba, összesen 2400 Ft-ba kerül.

Sorozat-bemutató video: http://mvsz.hu/mtf/mtf_reklam.html

A megrendelt mennyiség ellenértékét a következő bankszámlára kell befizetni:

Belföldi átutalás esetén a bankszámla: 10300002-20102159-70833285

Külföldi átutalás esetén: Magyarok Világszövetsége, 1052 Budapest, Semmelweis u. 1-3.
bankszámlája: IBAN HU 52 10300002-20102159-70833285

MKB Rt. – Magyar Külkereskedelmi Bank Rt., 1056 Budapest, Váci u. 38.

SWIFT Kód: MKKBHUHB

Az átutalás megtörténtét és a postai címet kérjük az mtf.szervez@gmail.com címre küldött levélben is tudatni.

A Magyarságtudományi Füzetek ára Magyarországon: 400 Ft.

A füzetek Magyarországon megvásárolhatók az újságárosoknál.

Postai úton házhoz küldve: 600 Ft.

8 füzet megrendelése esetén, házhoz küldve: 2400 Ft (azaz 300 Ft/pld.)

Megrendelések: az mtf.szervez@gmail.com címen.

Terjesztési felelős: Bósz Rudolf (+36-70-559-116)

Már kapható az újságárosoknál is!

A Magyarságtudományi Füzetek újabb kiadványai:

